

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ
науково-виробничий журнал

№ 4 (8), 2012

Луганськ 2012

**ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ
РЕФОРМ**
№ 4 (8) 2012
НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ

ЗАСНОВАНО У 2010 РОЦІ

Засновник Східноукраїнський
національний університет імені
Володимира Даля

Журнал зареєстровано в Міністерстві
юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 17412-6182Р
від 06.01.2011 р.

ISSN 2221-8440

**TIME DESCRIPTION OF ECONOMIC
REFORMS**
№ 4(8) 2012
THE SCIENTIFIC AND PRODUCTION
JOURNAL
WAS FOUNDED IN 2010

Founder Volodymyr Dahl East Ukrainian
National University

Registered by
the Ministry of Yustice of Ukraine

Registration Certificate
КВ №17412-6182Р
dated 06.01.2011

ISSN 2221-8440

**Журнал внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть
публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів
доктора та кандидата наук (економічні науки).**

**Постанова президії ВАК України від 31 травня 2011 р. № 1-05/5
Бюлетень ВАК № 7, 2011 р.**

Головний редактор: Калінеску Т. В., докт. екон. наук, проф. (Україна).

Редакційна колегія: Бобильова А.З., докт. екон. наук, проф. (Російська Федерація);
Даніч В.М., докт. екон. наук, проф. (Україна); Житна І.П., докт. екон. наук, проф. (Украї-
на); Житний П.Є, докт. екон. наук, проф. (Україна); Заблодська І.В., докт. екон. наук, проф.
(Україна); Закжевський Ю., канд. екон. наук (Польща); Йонова І., канд. екон. наук, доц.
(Болгарія); Костирко Л.А., докт. екон. наук, проф. (**заступник головного редактора**) (Украї-
на); Левашова Л., канд. екон. наук (Польща); Рамазанов С.К., докт. екон. наук, докт. техн.
наук, проф. (**голова редакційної колегії**) (Україна); Третяк В.В., докт. екон. наук, проф.
(Україна); Чиж В.І. докт. екон. наук, проф. (Україна).

Відповідальний секретар: Ліхоносова Г. С., канд. екон. наук (Україна).

Відповідальний за випуск: Чиж В. І., докт. екон. наук, проф. (Україна).

Рекомендовано до друку Вченою радою Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля (протокол № 3 від 30 листопада 2012 р.).

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв,
назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей.
Висловлювані у статтях думки можуть не співпадати з точкою зору редакційної колегії
та не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Передруки і переклади дозволяються лише за згодою авторів та редакційної колегії.

ISSN 2221-8440

© Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2012

© Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 2012

*Номер пропонує***БЛОГ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА****Калінеску Т. В.**

«Кінець світу чи перезавантаження?» _____ 5

ТЕМАТИЧНІ РУБРИКИ• **Економіка та підприємництво****Дубовіков М. М.**

Визначення об'єктивного виду функції багатofакторної продуктивності праці _____ 6

Розмислова Н. О.

Удосконалення фінансової моделі взаємодії центральної та регіональної влади залежно від черговості дій держави та органів місцевого самоврядування _____ 11

Borisz A. Szegál

Multidisciplinary analysis of global crisis as foundation of alternative banking models _____ 17

• **Податки та бюджетна політика****Гречана С. І.**

Фіскальний аспект сучасного соціально-економічного розвитку України _____ 24

Кирилов О. Д., Децик Ю. Г.

Податкова безпека як складова економічної безпеки підприємства _____ 33

Ларіков В. Ю., Самоздра М. М.

Організація електронного документообігу з використанням електронно-цифрового підпису _____ 38

Рогов Г. К.

Ефективність стимулюючої функції екологічного податку _____ 43

Сергєєва Л. Н., Кучерова Г. Ю.

Оцінювання податкового навантаження на макрорівні _____ 50

Сідельникова Л. П.

Фіскальні ефекти новітньої парадигми оподаткування доходів і прибутків в Україні _____ 59

• **Фінанси та банківська справа****Брікман Т. О.**

Обґрунтування інструментарію фінансового механізму державно-приватного партнерства _____ 68

Євченко Н. Г.

Особливості відповідальності банків за порушення податкового законодавства _____ 76

Павлов К. В.

Использование опыта формирования межбюджетных отношений в развитых странах в российской экономике _____ 84

Подчесова В. Ю., Карась К. В.

Дослідження кредитно-інвестиційної діяльності банків України _____ 92

• **Управління сучасним підприємством****Гончаров В. М., Білоусова М. М., Дубовіков А. Ю.**

Нейромережевий підхід до оцінки інвестиційної привабливості підприємств _____ 98

Доронін А. В., Полубєдова А. О.

Сутність та зміст прихильності персоналу організації _____ 105

Колосова К. А.

Параметризація стійкості підприємств (стосовно діяльності переробних підприємств АПК) _____ 112

Рамазанов С. К., Істомін Л. Ф., Дюбанов О. С.

Динамічна модель конкуренції на ринку підприємств електронної комерції _____ 120

• **Соціальна економіка****Гордієнко Л. А.**

Фінансові концепції соціалізації економічних систем _____ 127

Ліхоносова Г. С.
Критерії оцінювання якості життя населення України _____ 132

Пасічник Ю. В.
Бюджетні важелі регулювання демографічних процесів _____ 139

Пожар Є. П.
Оцінка ефективності фінансового механізму соціальних допомог
у розвитку демографічних процесів в Україні _____ 145

Чорний Р. С.
Взаємозв'язок зайнятості та матеріального стимулювання праці
в контексті розвитку трудового потенціалу _____ 150

• **Міжнародні економічні відносини**

Чорна Н. П.
Підходи до розуміння проблем продовольчої безпеки
у зарубіжних наукових дослідженнях _____ 155

• **Економіка регіону**

Заблудська І. В., Савченко Т. Г., Зеленко О. О.
Формування системи оцінювання збалансованого розвитку регіону
з урахуванням маркетингового підходу _____ 160

Колосов А. М.
Дезінтеграція промислового комплексу регіону та напрями її подолання _____ 167

Прокопенко О. В., Петрушенко М. М.
Теоретико-методологічні основи управління екологічними конфліктами
на територіальному рівні _____ 175

НОВИНИ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ

Підсумки Всеукраїнської науково-практичної конференції «Фінансово-економічне забезпечення
розвитку індустрії гостинності на регіональному рівні», проведеної кафедрою туризму
і готельного господарства Інституту економіки і фінансів СНУ ім. Володимира Даля _____ 182

У СНУ ім. Володимира Даля відбулося засідання «Круглого столу» з проблем оподаткування,
у рамках якого проведено III-ю Міжнародну науково-практичну Інтернет-конференцію
«Податкова політика: стратегія соціального розвитку» _____ 184

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ РЕКОМЕНДУЄ

Нові видання економічної літератури _____ 187

РЕЦЕНЗІЇ

Податкові новації та стимули економічного розвитку : монографія / [Колектив авторів],
кер. авт. колективу і наук. ред. Т. В. Калінеску _____ 189

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

_____ 192

ВИМОГИ

щодо змісту та оформлення статей до науково-виробничого журналу
«ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

КНЕЦЬ СВІТУ ЧИ ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ ?

Сьогодні існує багато приводів, щоб шукати ознаки кінця світу. І календарі Майя тут не до чого! По-перше, затвердили Державний бюджет України на 2013 рік з дефіцитом 50 млрд. гривень і, знову, вже в котрий раз і наука, і освіта, і інші добрі починання, що здійснюються на теренах вищої школи України, мають животити на альтруїзмі, бо розраховувати на підтримку Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України за таким бюджетуванням не приходиться. По-друге, навіть, ті новітні дослідження, що знаходять підтримку у країнах Європи та Північної Америки, в нашій країні не знаходять належної уваги, хоча одночасно дивують заплановані статті фінансування тих напрямів фундаментальних досліджень вищої школи, що вже давно стали архівним надбанням, ніж новітнім напрямом досліджень. Тому резонно виникає питання, а куди за такою тематикою досліджень ми рухаємось? Це скоріше крок назад. Де ж мотивація до інноваційних знань, освіти, нових наукових пошуків?! Потретьє, як би не боролися з корупцією у вищій школі, а вона наразі є, й все більш поширюється на самих вищих її шаблях та ланках. Зрозуміло, що заробітна плата, як матеріальна категорія, не має бути стимулом до справжніх наукових звершень! Однак, незважаючи на те, що більшість науковців є завзятими фанатами своєї справи, все ж таки їм доводиться мати реальні витрати на підтримку життєвої здатності існування. А сьогодні офіційна заробітна плата викладача (навіть того, що має науковий ступінь) є приводом розчарування, ніж стимулом працювати на благо вітчизняної науки і освіти. Держава не планує у близькій перспективі підіймати ні статус вищої школи, ні науково-дослідницьких закладів, а тільки, як завжди, наприкінці року, знову навкруги йде мова про скорочення штатів, кількості ВНЗ, спеціалізованих вчених рад щодо захисту дисертацій, фахових видань тощо. І як у такій ситуації не згадаєш знову і знову про кінець світу!

Але ми не втрачаємо віри у здоровий глузд, накопичуємо свій потенціал, досвід і отримані знання, розширюємо коло своїх прихильників, друзів, авторів і читачів. Ми щиро вдячні усім, хто з нами з самого початку, підтримує усі наші наміри, починання, підпитує нас тією зворотною енергією, яка кожен раз спонукає нас перезавантажуватись з новими силами і сподіваннями!

З наступаючим Новим Роком Змії! Хай він принесе усім нам мудрості, добра, здійснення бажань, відчуття щастя, здоров'я й процвітання!

Головний редактор науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»

Т. В. Калінеску

УДК 330.356.7

ДУБОВІКОВ М. М.

ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТИВНОГО ВИДУ ФУНКЦІЇ БАГАТОФАКТОРНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ

Визначено об'єктивний вид функції показника технічного прогресу, в мультиплікативній виробничій функції економічного зростання, в неокласичній моделі Роберта Солоу. Показник науково - технічного прогресу є показовою функцією, що має відповідні коефіцієнти адаптації інформації і застосування її, які в загальному випадку можуть бути випадковими величинами, і є відображенням показового зростання закону накопичення інформації. Встановлено, що показник науково - технічного прогресу, є в загальному випадку, випадковою функцією і функціонально залежить від функції накопичення інформації в економічній системі.

Ключові слова: показник науково - технічного прогресу, мультиплікативна виробнича функція, коефіцієнти адаптації інформації, коефіцієнти застосування інформації, закон накопичення інформації.

Постановка проблеми. З моделі економічного зростання Солоу [1, с. 25-32], яка є однією з найбільш адекватно моделей, що описують, фактичне економічне зростання товарного виробництва, витікає, що науково-технічний прогрес є єдиною умовою безперервного зростання рівня життя, оскільки лише при його наявності спостерігається стійке зростання випуску продукції на душу населення [2, с.191-197].

Тому оцінка швидкості науково-технічного прогресу є актуальною для оцінки зростання виробництва і служить предметом численних емпіричних і теоретичних досліджень, що пов'язано з основною проблемою моделі Солоу, з'ясуванням джерел і причин науково - технічного прогресу, і, відповідно, з'ясуванням чинників стимулюючих економічне зростання [2, с. 191-197], і подальшого вдосконалення існуючих моделей, наприклад, як в роботах [3,4,5]. У зв'язку з цим з'ясування об'єктивного виду функції що описує показник науково-технічного прогресу є актуальною. Знання виду функції, що описує показник науково-технічного прогресу, дозволить оцінити міру динамічності цього процесу, його функціональний характер і, отже, оцінити чинники, що впливають на цей процес, і можливість їх регулювання, з метою стимулювання економічного зрос-

тання держави, що у свою чергу гарантує прогнозованість динаміки науково - технічного прогресу, а, отже, стабілізує і підвищує економічну безпеку розвитку держави. Оскільки дія держави на економічне зростання можлива через її вплив на швидкість науково-технічного прогресу, а це зв'язано з необхідністю знання чинників, що впливають на величину і динаміку зміни показника технічного прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В основному для виявлення функціональної залежності показника науково-технічного прогресу нині застосовують багатофакторний кореляційний аналіз для отримання емпіричних функцій методом регресії, на основі аналізу статистичних даних, наприклад як в роботі [6], але подібний підхід не дозволяє виявити об'єктивний характер функціональної залежності цього показника, і в подальшому ми маємо справу тільки з апроксимуючими функціями показника науково-технічного прогресу, а не його об'єктивною функціональною залежністю.

Основним методом оцінки показника науково – технічного прогресу є метод залишкового підрахунку по Солоу або по Денісону, коли на долю НТП залишається та частина сукупного доходу, яка залишається, якщо із загального приросту сукупного доходу Y відняти ту його частину, яка

утворилася за рахунок приросту капіталу K і приросту праці L , то стане очевидним, що, частина сукупного доходу, що залишилася, створена за рахунок чинника науково-технічного прогресу [2, с. 191-197].

Іншим підходом є, так би мовити, аксіоматичний підхід, коли вид функції показника науково-технічного прогресу задається аксіоматично, наприклад як в роботі [2], приймають зазвичай, що він має лінійний вигляд, тобто науково - технічний прогрес росте лінійно, що є чисто емпіричним фактом [1, с. 25-32]. Можливе завдання показника науково - технічного прогресу, в слід за Тимбергеном у вигляді функції виду [7]

$$e^{\lambda t}$$

де λ - параметр, що характеризує темп науково - технічного розвитку на різних його тимчасових етапах; e - основа натуральних логарифмів; t - час [8, с. 214-215], що також є не доведеним фактом і суто довільно, і є результатом апроксимації статистичних даних по реальному економічному зростанню різних держав.

Є і інші методи оцінки функціональної залежності показника науково - технічного прогресу, пов'язані з його представленням як ендогенного чинника економічного зростання, але які, як нижче буде видно, виявляться частковими рішеннями запропонованого підходу [9, с. 3-22; 10, с. 3 - 42].

Метою статті є визначення об'єктивного виду функції показника науково-технічного прогресу, для оптимізації досліджень швидкості зміни мультиплікативної виробничої функції економічного зростання, в неокласичній моделі Роберта Солю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для визначення виду функції показника науково-технічного прогресу розглянемо наступну модель. Розглянемо усю сукупність людських індивідуумів, які колись існували, таким чином як би вони перебували та перебувають під впливом безперервного потоку інформації. Тоді приріст поточної інформації в такій системі індивідуумів буде пропорційний, природно, усім індивідуумам і накопиченою кожним індивідуумом інфор-

мації, оскільки накопиченню інформації сприяє вдосконалення методів і апаратних засобів її "поглинання", засвоєння (вдосконалення методик вимірів і вдосконалення самих приладів для вимірів). Вважаючи, що має місце лінійність приросту з часом, отримуємо:

$$dn = \alpha \sum_{i=1}^{i_k} (n_i N_i) dt, \quad (1)$$

де dn - приріст інформації в цій системі, n_i - інформація конкретного N_i індивіда за час dt . α - коефіцієнт адаптації цього потоку інформації в такій системі, змінюється від 0 до 1, як би коефіцієнт корисної дії засвоєння інформації.

Враховуючи, що

$$\sum_{i=1}^{i_k} (n_i N_i)$$

накопичена в такій системі інформація, замінимо її позначення на n . Коефіцієнт адаптації інформації, α , в приведеній модельній системі, означає, що накопичена кожним конкретним індивідуумом інформація не завжди залишається в системі, а може зникнути разом з ним і відбиває нерівномірність надходження інформації в систему і її об'єктивну акумуляцію в ній, в загальному випадку є випадковою величиною.

Інтегруючи, рівняння (1) матимемо

$$n = n_0 e^{\alpha t} \quad (2)$$

n_0 - відповідає накопиченій адаптованій інформації у момент часу рівний $t = 0$, тобто в точці початку тимчасового відліку, t - проміжок часу, за який вивчається економічне зростання.

Інформацію в досліджуваній системі можливо, наприклад, вимірювати у бітах або в інших одиницях, наприклад в долях приросту інформації, що для економічних розрахунків прийнятніше.

Таким чином, інформація в такій системі накопичується по показовій функції, яка в загальному випадку є випадковою функцією. Отриманий результат повністю співпадає з результатом моделювання поширення ідей в суспільстві описаний в роботі [11, с.12], що власне не дивно, оскільки ідеї є часткою випадком інформації взагалі.

Це наочно видно, якщо формулу (2) представити у виді

$$n = \sum_{i=1}^{i_k} (n_{0i} N_{0i}) e^{at}$$

і врахувати, що поширюється одна ідея, тобто $n_{0i} = const = 1$ і $\sum_{i=1}^{i_k} (N_{0i}) = N_0$ (позначення ті ж) отримаємо:

$$n = N_0 e^{at}$$

Тобто ця ідея поширюється за експоненціальною функцією в часі в суспільстві, з урахуванням коефіцієнта адаптації, який в загальному випадку є випадковою величиною. Природно, ідея поширюється серед тих людей, що нині є живими.

Повертаючись тепер до науково - технічному прогресу, врахуємо, що останній є сукупністю наукових і технічних досягнень, тобто матеріалізованою у відкриттях, винаходах, способах, методах і тому подібне накопиченою інформацією, те, що згодом стає матеріальними і нематеріальними (юридичними правами) активами (капіталом), і пов'язаний з інформацією коефіцієнтом застосування цієї інформації в практиці, теж своєрідним коефіцієнтом корисної дії накопиченої інформації:

$$A = \beta n \tag{3}$$

β - коефіцієнт застосування, змінюється від 0 до 1, в загальному випадку теж є випадковою функцією. У теоріях економічного зростання це явище розглядається як нематеріалізований і матеріалізований технічний прогрес [8, с. 214-215]. Те що показник науково - технічного прогресу, є стохастичною функцією доводить статистика приведена в роботі [12, с. 14-28], де досліджується річний приріст технічного прогресу за певний період.

Слід мати на увазі, що показник науково - технічного прогресу, є завжди величина відносна, віднесена до базового періоду, тобто

$$A' = \frac{A}{A_0}$$

де A - абсолютний показник науково - технічного прогресу в даний період, A_0 - абсолютний показник науково - технічного прогресу у базовий період, звідки показник науково - технічного прогресу у формулі Солоу, виходячи з формули (3), рівний:

$$A' = \beta e^{at}$$

повністю співпадає з видом формули Тимбергена [7] для показника науково - технічного прогресу, отриманою на підставі апроксимації статистичних даних для економічного зростання за рахунок науково - технічного прогресу.

У результаті маємо, що показник науково - технічного прогресу є показовою функцією, що має відповідні коефіцієнти адаптації інформації і застосування. При цьому слід мати на увазі, що самі коефіцієнти адаптації і застосування суть випадкові величини, оскільки процес отримання, адаптації і застосування випадковий, а не детермінований процеси, і залежать від безлічі випадкових чинників. У результаті вид функції показника науково - технічного прогресу у загальних рисах співпав по виду з раніше інтуїтивно запропонованою функцією показника науково - технічного прогресу Тимбергена з додаванням випадкових функцій коефіцієнтів адаптації і застосування. Таким чином, збіг отриманої функції показника науковий - технічного прогресу по виду з показником науково - технічного прогресу по Тимбергену, і з наявним відповідним статистичним матеріалом підтверджує адекватність запропонованої моделі і отриманий вид функціональної залежності для показника науково - технічного прогресу.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. Таким чином, науково-технічного прогресу, як впливає з вище приведеного, є екзогенним чинником по відношенню до економічного зростання і відбиває закон накопичення інформації в економічній системі, накопичення якої (інформації) украй опосередковано залежить від величини капіталу і величини трудовитрат. У зв'язку з чим представлення науково-технічного прогресу у вигляді ендogenous чинника, тобто стимулювання НДДКР (наукових досліджень та дослідно-конструкторських робіт) і у вигляді людського капіталу не має сенсу.

2. Показник науково-технічного прогресу є, в загальному випадку, випадковою функцією і функціонально залежить від функції накопичення інформації в системі.

3. Показник науково-технічного прогресу є показовою функцією, що має відпо-

відні коефіцієнти адаптації інформації і застосування її, суть випадкові

$$A = \beta(t)n_0 e^{\alpha(t)t}$$

і є відображенням показового зростання закону накопичення інформації, що підтверджується раніше розробленою моделлю поширення ідей, яка підтверджується статистичним матеріалом і статистичним матеріалом, що апроксимується показником Тимбергена для науково, - технічного прогресу.

4. Раніше довільно вибрана функціональна залежність показника науково - технічного прогресу виду $e^{\lambda t}$ теоретично підтверджується і вимагає корекції і уточнення, а саме: показник λ фактично рівний $\alpha(t)$ - коефіцієнту адаптації і уся функція $e^{\lambda t}$ повинна множитися на коефіцієнт застосування $\beta(t)$.

5. Показник науково - технічного прогресу залежить від отриманої системою інформації, і, отже, економічне зростання системи безпосередньо залежить від її здатності до швидкого отримання інформації, від кількості отриманої інформації, міри адаптивності системи до її засвоєння і ефективності міри впровадження отримуваної інформації за посередництва відкриттів, винаходів, способів, що розробляються, методів і методик і тому подібне в реальне виробництво товарної продукції.

6. У разі відсутності процесів зникнення інформації показник науково - технічного прогресу має послідовне і безповоротне зростання, а, отже, в цьому випадку доля економічного зростання, обумовлена науково-технічним прогресом теж росте послідовно і безповоротно.

7. Визначальним чинником, що впливає на величину показника науково, - технічного прогресу є процес накопичення інформації в економічній системі і її опосередкованому агентіві людині, і, отже, усі дії пов'язані з підвищенням ефективності засвоєння, обробці і застосуванні інформації людиною ведуть до підвищення швидкості економічного зростання. Простіше, вкладення в людський капітал є чинником, який прискорює економічне зростання.

Література

1. Солоу Р. Перспективы теории роста / Солоу Р. // Мировая экономика и международные отношения. 1996, № 8 – 25-32с.
2. Мэнкью Н.Г. Макроэкономика./ Мэнкью Н.Г. Пер. с англ. – М.: Изд – во МГУ, 1994. – 736 с.

3. Дубовиков Н.М. Математическая модель дифференцирования капиталов товаропроизводителей на свободном рынке/ Н.М. Дубовиков // Моделирование и информатизация социально-экономического развития Украины. Сб. науч. раб. 2009 - №10.-196-202 с.

4. Dubovikov N. M. Mathematical Model of the Open Market / Dubovikov N. M. // Экономический вестник Донбасу, 2011, № 4 – 33-37 с.

5. Дубовиков М.М. Розробка алгоритму математичної моделі диференціювання капіталів товаровиробників на вільному ринку/ М.М. Дубовиков // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб.наук.пр. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2011-4(40). – С. 139-142.

6. Шашков В.Б. Прикладной регрессионный анализ. Многофакторная регрессия: Учебное пособие. - Оренбург: ГОУ ВПО ОГУ, 2003. - 363 с.

7. Тинберген Я., Бос Х. Математические модели экономического роста/ Тинберген Я., Бос Х. Пер. с англ. – М.: Изд – во «Прогресс», 1967 – 176 с.

8. Лопатников Л. И. Экономико-математический словарь: Словарь современной экономической науки. — 5-е изд., перераб. и доп. — М.: Дело, 2003. — 214-215 с.

9. Romer P.M. The Origins of Endogenous Growth/ Romer P.M. //The Journal of Economic Perspectives, Vol. 8, No. 1, 1994, pp. 3 – 22.

10. Lucas R. E. On the mechanics of economic development/ Lucas R. E. // The Journal of Monetary Economics 22, 1988, pp. 3 – 42.

11. J. Xie, S. Sreenivasan, G. Korniss, W. Zhang, C. Lim, B. Szymanski. Social consensus through the influence of committed minorities / J. Xie, S. Sreenivasan, G. Korniss, W. Zhang, C. Lim, B. Szymanski // Physical Review E, 2011; №84 - 12 с.

12. Мелихов А., Давидсонс Г. Значение технического прогресса и человеческого капитала для обеспечения экономического роста Латвии/ Мелихов А., Давидсонс Г. // Конференция Национального банка Республики Беларусь 19 – 20 мая 2008 года., г. Минск, 2008, - С. 14-28.

References

1. Solou R. Perspektyvy teoryy ro-sta / Solou R. // Myrovaya ékonomyka y mezhdunarodnye otnoshenyya. 1996, № 8 – 25-32 с.
2. Ménk'yu N.H. Makroékonomyka./ Ménk'yu N.H. Per. s anhl. – М.: Yzd – vo MHU, 1994. – 736 s.

3. Dubovykov N. M. Matematycheskaya model' dyfferentsyrovanyya kapytalov tovaroproizvodyteley na svobodnom rynke/ N. M. Dubovykov //Modelyrovanye y ynformatyzatsyya sotsyal'no-ékonomycheskoho razvytyya Ukrainy. Sb. nauch. rab. 2009 - №10.-196-202 s.

4. Dubovikov N. M. Mathematical Model of the Open Market/ Dubovikov N. M. //Ekonomichnyy visnyk Donbasu, 2011, № 4 – 33-37 s.

5. Dubovykov M.M. Rozrobka alhorytmu matematychnoi modeli dyferentsiyuvannya kapitaliv tovarovyrobnykiv na vil'nomu rynku/ M.M. Dubovykov // Upravlin-nya proektamy ta rozvytok vyrobnytstva: Zb.nauk.pr. – Luhans'k: vyd-vo SNU im.. V.Dalya, 2011-4(40). – S. 139-142.

6. Shashkov V.B. Prykladnoy rehressyonnyy analiz. Mnohofaktornaya rehressyya: Uchebnoe posobyе. - Orenburh: HOU VPO OHU, 2003. - 363 s.

7. Tynberhen YA., Bos KH. Matematycheskiye modely ékonomycheskoho rosta/ Tynberhen YA., Bos KH. Per. s anhl. – M.: Yzd – vo «Prohress», 1967 – 176 s.

8. Lopatnykov L. Y. Ékonomyko-matematycheskyy slovar': Slovar' sovre-mennoy ékonomycheskoй nauky. — 5-e yzd., pererab. y dop. — M.: Delo, 2003. — 214-215 s.

9. Romer P.M. The Origins of Endogenous Growth/ Romer P.M. //The Journal of Economic Perspectives, Vol. 8, No. 1, 1994, pp. 3 – 22.

10. Lucas R. E. On the mechanics of economic development/ Lucas R. E. // The Journal of Monetary Economics 22, 1988, pp. 3 – 42.

11. J. Xie, S. Sreenivasan, G. Korniss, W. Zhang, C. Lim, B. Szymanski. Social consensus through the influence of committed minorities / J. Xie, S. Sreenivasan, G. Korniss, W. Zhang, C. Lim, B. Szymanski // Physical Review E, 2011; №84 - 12 s.

12. Melykhov A., Davydsons H. Znachenyе tekhnicheskoho prohressa y chelovecheskoho kapytala dlya obespechenyya ékonomycheskoho rosta Latvy/ Melykhov A., Davydsons H. // Konferentsyya Natsyonal'noho ba-nka Respublyky Belarus' 19 – 20 maya 2008 hoda. , h. Mynsk, 2008, - S. 14-28.

Дубовиков Н.М.

Определение объективного вида функции многофакторной производительности труда

Определен объективный вид функции показателя научно–технического прогресса, в мультипликативной производственной функции экономического роста, в неоклассической модели Роберта Солоу. Показатель научно – технического прогресса представляет собой показательную функцию, имеющую соответствующие коэффициенты адаптации информации и применения ее, которые в общем случае могут быть случайными величинами, и является отражением показательного роста закона накопления информации. Установлено, что показатель научно – технического прогресса, являющийся в общем случае, случайной функцией и функционально зависит от функции накопления информации в экономической системе.

Ключевые слова: показатель научно – технического прогресса, мультипликативная производственная функция, коэффициент адаптации информации, коэффициент применения информации, закон накопления информации.

Dubovikov N.

Mathematical evaluating of type of function of the multifactor productivity

The type of function of index technological progress in multifactor productivity of the economy growth in the neoclassical model of Robert Solow was determined. Technological progress is the exogenous factor of the economic growth and reflects the law of accumulation of information in the economic system. Technological progress small depends on the size of capital and size of labor expenses. Index technological progress there is a casual function that depends on the function of accumulation of information in the economic system.

Keywords: index technological progress, multifactor productivity, coefficient of adaptation of information, coefficient of application of information, law of accumulation of information.

Рецензент: Колосов А. М. – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри «Менеджмент та економічна безпека» Східноукраїнського національного університету імені В. Даля, м. Луганськ, Україна.

Reviewer: Kolosov A. – Professor, Ph.D of Economics, professor of Management and economic security Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Lugansk, Ukraine.

e-mail: an-kolosov@mail.ru

Стаття подана
17.10.2012 р.

УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ВЛАДИ ЗАЛЕЖНО ВІД ЧЕРГОВОСТІ ДІЙ ДЕРЖАВИ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

У статті розглянуті питання з удосконалення окремих складових моделі взаємодії центральної та місцевої влади в умовах недостатності фінансових ресурсів на регіональному рівні та гострої необхідності реалізації інвестиційних проектів регіонального значення. На основі проведених досліджень запропоновано три моделі взаємодії центральної та регіональної влади при розподілі бюджетних коштів. Запропоновані моделі демонструють послідовність дій центральної і регіональної влади і визначають переваги кожної із запропонованих моделей в залежності від послідовності дій учасника «гри».

Ключові слова: держава, центральна влада, місцеве самоврядування, модель взаємодій, фінансування, трансферти, витрати, бюджет.

Постановка проблеми. Моделювання стратегічної взаємодії центральної та регіональної влади можна провести у вигляді гри з одночасними або послідовними ходами гравців. Стратегіями регіональної влади в таких ігрових моделях є витрати регіональних бюджетів на надання природних благ і величина кредиторської заборгованості. Стратегією центральної влади - набір величин фінансової допомоги, виділеної регіонах, і величина витрат на суспільні блага, що надаються центром.

При взаємодії центральна і регіональна влада вирішують свої завдання, максимізуючи власні функції корисності, описані вище, і знаходять оптимальні для себе значення видатків державного бюджету та фінансової допомоги з боку центрального уряду і витрат та кредиторської заборгованості місцевих бюджетів. Рівноваги в такій моделі залежать від черговості вирішення власних завдань регіональною владою та урядом країни, а також від розподілу інформації про результати вибору учасників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковим дослідженням щодо вирішення проблем взаємодії центральної та регіональних влад присвячені публікації багатьох вчених, насамперед таких як О.Лилик, К. Павлюк, М. Артус, А. Ісмаїлов, М.Азаров [1; 2, с.99; 3, с.30; 4, 5] та інших.

Потреба влади у гармонізації міжбюджетних відносин, спрямованих на реалізацію інвестиційних проектів в регіоні також широко досліджено такими вченими, як А. Ісмаїлов, Я. Казюк, В. Корецька, І. Лопушинський [6, 7, с.13] та іншими [8].

Незважаючи на досконале вивчення питань з організації стратегічної взаємодії центральної та регіональних влад і досі існують невирішені питання в частині розподілу бюджетних коштів на регіональному рівні та на рівні держави в цілому.

Мета статті. Невирішеність питань з моделювання стратегії взаємодії центральної та регіональної влади визначило актуальність дослідження та обумовило формування мети та завдань даної статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Можливі три ситуації, які нижче будуть проаналізовані за допомогою відповідних ігрових моделей.

На рис. 1 відображена модель взаємодії центральної і регіональної влади з першим ходом уряду.

З великим ступенем умовності бюджетні процедури, що стосуються розподілу фінансової допомоги між регіонами, можуть бути описані в моделі взаємодії з першим ходом уряду. Така модель має наступну послідовність прийняття рішень:

1. Центральні органи влади прогнозує власні податкові доходи і доходи регіональних бюджетів, які в нашій моделі вважаються заданими. На основі цієї інформації уряд визначає величину трансфертів регіонам. При визначенні величини фінансової допомоги державні влади враховують можливу реакцію регіональних властей на виділення трансфертів, яка може проявлятися у виборі величин місцевих бюджетних видатків та кредиторської заборгованості бюджету в результаті отримання фінансових ресурсів.

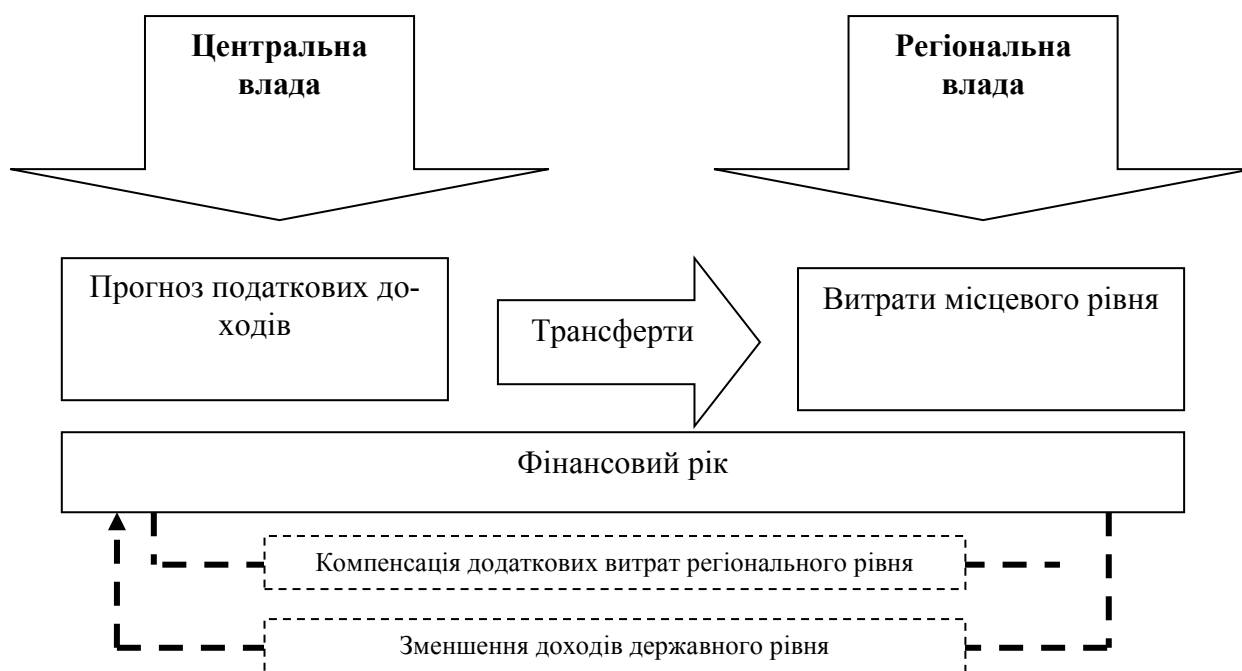

Рис. 1. Модель взаємодії центральної і регіональної влади з першим ходом центральної влади

2. Вироблене на попередньому кроці рішення центру доводиться до регіонів, і регіональні влади на цій основі приймають рішення про величини витрат місцевого бюджету та кредиторської заборгованості у відповідності з тим, як це було вгадати центром.

3. Протягом фінансового року регіональні та місцеві влади здійснюють видатки, спрямовані на виробництво суспільних благ, фінансуючи їх за рахунок власних податкових доходів, фінансової допомоги та кредиторської заборгованості, при цьому центр здійснює власні бюджетні витрати і виділяє регіонам фінансову допомогу в передбачених раніше розмірах.

В описаній моделі взаємодії центру і регіонів ситуація несумлінної поведінки регіону, тобто поведінки в розрахунку на виділення гранту, не виникає. При цьому реакція регіональних влад на дії центру повністю відповідає його початковим уявленням. Описані дії органів влади різних рівнів в рамках даної моделі здійснення міжбюджетних відносин в Україні можна розглядати як ситуацію, при якій центральна влада в ході бюджетного циклу (при складанні проекту державного бюджету на черговий фінансовий рік, що передуює розробці регіонами власних бюджетних планів) точно прогнозує показники, що характеризують бюджетні рішення в регіо-

нах. При цьому фактична поведінка регіональних влад також не відрізняється від прогнозованого центром при складанні бюджету.

Розглянемо ситуацію, коли послідовність описаних вище кроків 1-3 варіанти (А) змінюється таким чином, що і центр, і регіони беруть бюджетні рішення одночасно (центр - про величину виділюваної центром фінансової допомоги і здійсненні ним власних витрат, регіони - про обсяги регіональних витрат і кредиторської заборгованості). На рис. 2 відображена модель одночасної взаємодії центральної та регіональної влади. У цьому випадку регіональні влади у відповідь на виділення деякої суми гранту (це може бути, наприклад, рівноважний або не рівноважне значення гранту, отриманого на попередньому етапі взаємодії та значення гранту, отримане в ході попередніх переговорів з центром) вирішують власну задачу і знаходять оптимальні при заданому значенні фінансової допомоги величини витрат і кредиторської заборгованості. При цьому регіональні влади можуть знайти власні функції реакції - залежність витрат місцевого бюджету або кредиторської заборгованості від величини фінансової допомоги, - вирішивши завдання максимізації власної функції корисності при заданому параметрі - виділюваної центром фінансової допомоги.

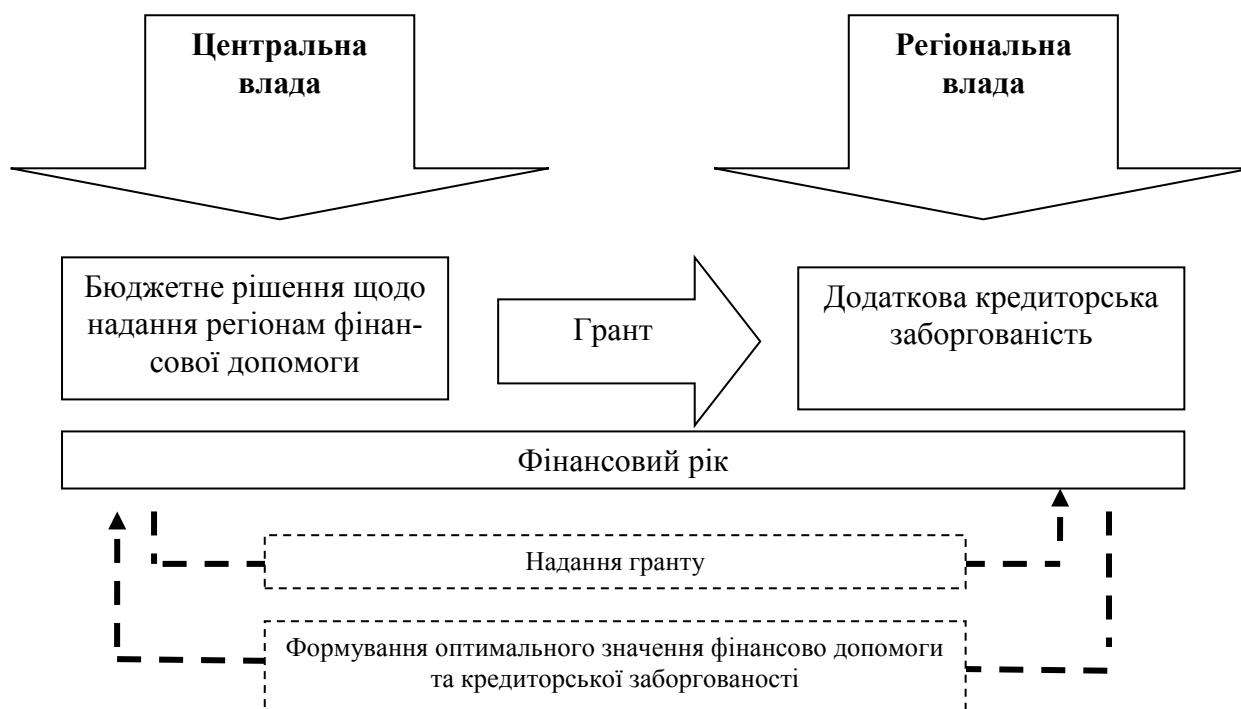

Рис. 2. Модель одночасної взаємодії центральної та регіональної влади

Для простоти ми будемо припускати, що виділяється додатково фінансова допомога повністю витрачається на погашення кредиторської заборгованості. У такій ситуації функцією реакції центру є залежність державної фінансової допомоги від величини витрат місцевого бюджету. При цьому за результатами виділення гранту відбувається коригування кредиторської заборгованості відповідно до змінених бюджетним обмеженням, тобто грант направляється на погашення кредиторської заборгованості регіонального бюджету.

Інтерпретація процесу досягнення рівноваги при одночасному виборі параметрів бюджетної політики регіонами і центром може припускати як ітеративний процес сходження до рівноваги, при якому ітерації відповідають річним циклом бюджетного планування, так і процес визначення рівноваги в ході одного бюджетного циклу за рахунок здійснення переговорів та виявлення можливої поведінки контрагента при заданому поведінці інших учасників гри. В описаній ситуації при відмінності функції корисності регіональних влад від функції корисності репрезентативного споживача в регіоні витрати регіональних влад можуть перевищувати суспільно оптимальне значення. У той же час, якщо регіональні влади відображають уподобання репрезентативного споживача, то

досягається суспільний оптимум витрат і кредиторської заборгованості.

У рамках розглянутої моделі реакція регіональних влад на виділення додаткової фінансової допомоги не може бути повністю передбачити центральними органами влади при розподілі фінансової допомоги. Однак при цьому регіональні влади не можуть поставити центр в ситуацію, коли для останнього найкращим рішенням є виділення додаткового фінансування. У термінах міжбюджетних відносин в Україні це означає, що політика центральної влади може створювати передумови для завищення бюджетних витрат органами влади на місцях, однак рішення регіональної влади не є визначальними для виділення фінансової допомоги - у процесі бюджетного торгу відбувається облік різних параметрів поведінки регіональних влад і в випадку, якщо в ході переговорів регіональним властям вдасться переконати центральні органи влади в необхідності виділення трансфертів з метою фінансування погашення кредиторської заборгованості, то успіх подібної практики відбувається на рівні бюджетних витрат і кредиторської заборгованості бюджету в регіонах.

(В) Модель взаємодії з першим ходом регіональних влад.

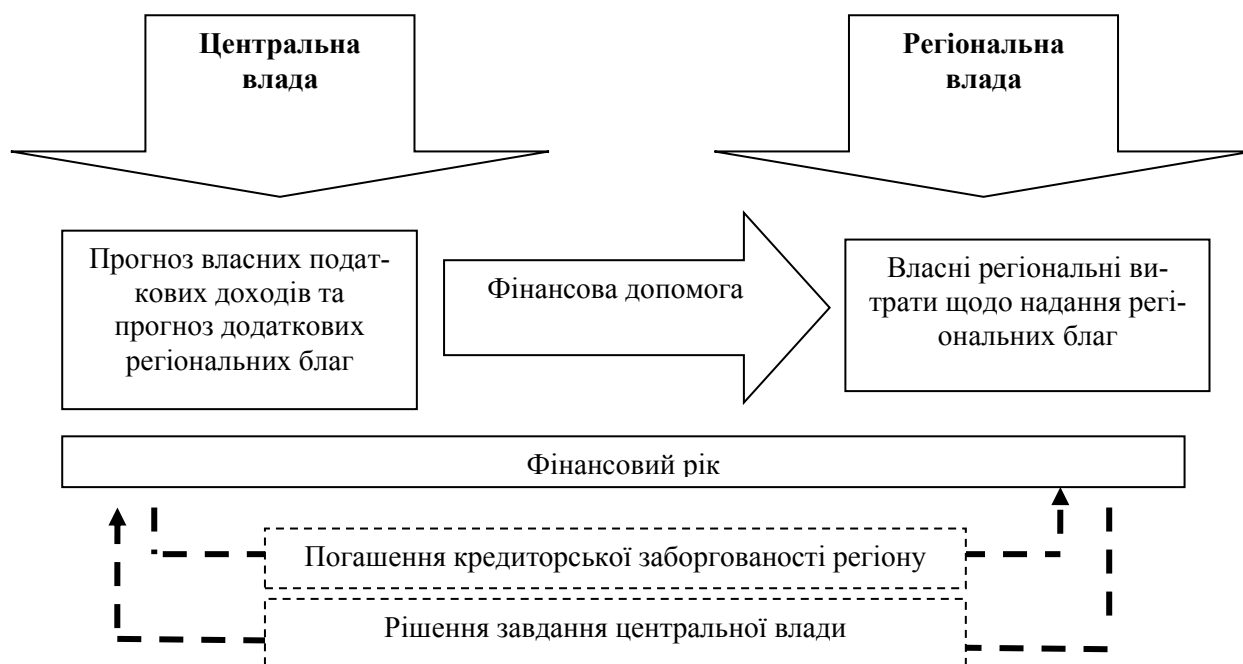

Рис. 3. Модель взаємодії з першим ходом регіональних влад

1. На першому етапі регіональні власті прогнозують власні податкові доходи, які в моделі вважаються заданими, і вибирають величину витрат на надання регіональних суспільних благ, а також обсяг кредиторської заборгованості бюджету з урахуванням можливої з їхньої точки зору реакції державної влади на цей вибір. Іншими словами, місцева влада вирішують завдання центрального уряду і визначають, як центр відреагує на рішення місцевої влади, або вгадують безпосередньо функцію реакції центру.

2. На другому етапі місцеві влади здійснюють відповідні видатки на надання суспільних благ, фінансуючи їх за рахунок власних податкових доходів і нарощування кредиторської заборгованості бюджету.

3. Центр визначає величину фінансової допомоги на підставі доступної йому інформації про доходи і витрати регіонів у відповідності з тим, як це передбачали місцева влада, і виділяє фінансову допомогу, яка використовується останніми на погашення кредиторської заборгованості.

У наведеній вище моделі бюджетного планування м'які бюджетні обмеження виникають через те, що дії місце-

вої влади (у даному випадку - збільшення витрат і кредиторської заборгованості) можуть викликати збільшення гранту з боку уряду. Місцеві влади здійснюють витрати (за рахунок власних податкових доходів і кредиторської заборгованості), передбачаючи поведінку уряду і розраховуючи на погашення кредиторської заборгованості бюджету за рахунок отримання додаткової фінансової допомоги від держави.

Ця ситуація може розглядатися як недобросовісна (опортуністичне) поведінку регіональних влад, які припускають, що при нарощуванні ними витрат, які фінансуються за рахунок накопичення заборгованості, центр не допустить значного зростання такої заборгованості і виділить додаткові обсяги фінансової допомоги регіону.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, даною моделлю описується ситуація, при якій органи державної влади приймають рішення про розподіл фінансової допомоги повністю під впливом стану справ на рівні регіонів, а органи місцевої влади користуються знанням можливої реакції держави з метою одержання більш високих обсягів фінансової допомоги.

Окремим випадком варіанта (В) є модель, в якій місцева влада знають функцію реакції центру або, іншими словами, регіону відомі правила виділення державою нерегулярної фінансової допомоги в залежності від параметрів регіональної бюджетної політики, тобто видатків місцевого бюджету та накопиченої кредиторської заборгованості.

Наведена вище класифікація ситуацій взаємодії між рівнями влади, заснована на черговості дій держави та органів місцевого самоврядування в регіонах, накладається на наступні особливості взаємодії між ними:

переваги місцевих властей відображають переваги споживачів, що проживають в регіоні, або перевагу бюрократії;

взаємодія відбувається в умовах визначеності або невизначеності правил виділення фінансової допомоги.

Література

1. Лилик О.Я. Межбюджетные отношения в экономической системе государства // Финансы Украины. – 2002. – №6. – С. 30.
2. Павлюк К.В. Формирование доходов местных бюджетов // Финансы Украины – 2008. – № 4. – С. 24-37.
3. Ісмаїлов А.Б. Межбюджетные отношения и направления их усовершенствования. – Финансы Украины. – 2004. – №6. – С.27.
4. Артус М. М., Хижа Н. М. Бюджетна система України: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. / М. Артус / - К.: Видавництво Європейського ун-ту, 2007. - 220 с.
5. Казюк Я.М., Корецька В.В. Нова редакція бюджетного кодексу України – позитивні та негативні моменти для підвищення самодостатності місцевих бюджетів / Я.Казюк, В.Корецька // Збірник наукових праць ХНТУ. – 2010. – № (1)2. – С. 115–120.
6. Лопушинський І.П. Формування та реалізація державної регіональної

політики України в контексті євроінтеграційних процесів / І. Лопушинський // Збірник наукових праць ХНТУ. – 2010. – № (1)2. – С. 7-12.

7. Управління державним бюджетом України: [підручник] / колектив авторів [заг. редакція, М.Я. Азарова]. – К.: Зовнішня торгівля, 2010. – 816 с.

8. Синельников-Мурылев С. Проблема мягких бюджетных ограничений / Синельников-Мурылев С., Кадочников П., Трунин И., Четвериков С., Виньо М. // Консорциум по вопросам прикладных экономических исследований. М.: ИЭПП, 2006. – С. 48.

References

1. Lylyk O.YA. Mezhyudzhetye otnoshenyya v ékonomycheskoj systeme hosu-darstva // Fynansy Ukrainy. – 2002. – №6. – S. 30.
2. Pavlyuk K.V. Formyrovanye dokhodov mestnykh byudzhetrov // Fynansy Ukrainy – 2008. – № 4. – S. 24-37.
3. Ismailov A.B. Mezhyudzhetye otnoshenyya y napravlenyya ykh usovershenstvovanyya. – Fynansy Ukrainy. – 2004. – №6. – S.27.
4. Artus M. M., Khyzha N. M. Byudzhetna systema Ukraïny: navch. posib. dlya stud. vyshch. navch. zakladiv. / M. Artus. - K.: Vydavnytstvo Yevropejs'koho un-tu, 2007. - 220 s.
5. Kazyuk YA.M., Korets'ka V.V. Nova redaktsiya byudzhetnoho kodeksu Ukraïny – pozytyvni ta nehatyvni momenty dlya pidvyshchennya samodostatnosti mistsevykh byu-dzhetyv / Y. A. Kazyuk, V.Korets'ka // Zbirnyk naukovykh prats' KHNTU. – 2010. – № (1)2. – S. 115–120.
6. Lopushyns'kyj I.P. Formuvannya ta realizatsiya derzhavnoï rehional'noï polityky Ukrainy v konteksti yevrointegratsiynykh protsesiv / I. Lopushyns'kyj // Zbirnyk naukovykh prats' KHNTU. – 2010. – № (1)2. – S. 7-12.
7. Upravlinnya derzhavnym byudzhe-tom Ukraïny: [pidruchnyk] / kolektyv avtoriv [zah. redaktsiya, M.YA.

Azarova]. – K.: Zov-nishnya torhivlya, 2010. – 816 s.

8. Synel'nykov-Murylev S. Problema myahkykh byudzhetnykh ohranychenyŭ / Synel'nykov-Murylev S., Kadochnykov P.,

Trunyn Y., Chetverykov S., Vyn'o M. // Konsortsyum po voprosam prykladnykh ékonomycheskykh yssledovanyŭ. M.: YÉPP, 2006. – S. 48.

Розмислова Н. О.

Совершенствование финансовой модели взаимодействия центральной и региональной властей в зависимости от очередности действий государства и органов местного самоуправления

В статье рассмотрены вопросы по совершенствованию модели взаимодействия центральной и местной властей в условиях недостаточности финансовых ресурсов в регионах и необходимости реализации инвестиционных проектов регионального значения. На основе проведенных исследований предложены три модели взаимодействия центральной и региональной власти при распределении бюджетных средств. Предложенные модели наглядно демонстрируют последовательность действий центральной и региональной власти и определяют преимущества каждой из предложенных моделей в зависимости от последовательности действий участника «игры».

Ключевые слова: государство, центральная власть, местное самоуправление, модель взаимодействий, финансирования, трансферты, доходы, расходы, бюджет.

Rozmislova N.

Improving the financial model of the interaction of the central and regional authorities, depending on the sequence of actions of state and local governments

The questions on improving individual components of the model of interaction of the central and local authorities in the lack of financial resources at the regional level and the urgent need for the implementation of investment projects of regional significance. Based on these studies offer three models of interaction of the central and regional authorities in the allocation of budget funds. The proposed models demonstrate the steps of the central and regional authorities and determine the merits of each of the proposed models, depending on the sequence of the central government or local government.

Keywords: the state, the central government, local government, the model of interactions, financing, transfers, income, expenses, budget.

Рецензент: Заблодская И. В. – доктор економічних наук, професор, директор Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень НАН України, м. Луганськ, Україна.

Reviewer: Zablodskaya I. – Professor, Ph.D. of Economics, director of the Luhansk branch of the Institute of Economic and Legal Research of the National Academy Sciences of Ukraine, Lugansk, Ukraine.

e-mail: zablodin@yandex.ru

*Стаття подана
17.09.2012 р.*

MULTIDISCIPLINARY ANALYSIS OF GLOBAL CRISIS AS FOUNDATION OF ALTERNATIVE BANKING MODELS

This paper has two interrelated targets: multidisciplinary analysis of causes of the global financial and economic crisis, and formulation of the principles of alternative banking models. The crisis is viewed as the outcome of a number of conflicts, which had emerged between major actors of societal life in US, and then spread around the globe due to high degree of global integration of both material and mental resources, i.e. globalisation (Szegál, 2009). It is a major challenge for complex financial, social, political, criminological and psychological analysis. However troublesome, sometimes dramatic series of events, the crisis had stimulated the search of more secure, more socially responsible and more efficient financial schemes (Eichengreen and O'Rourke, 2010). Hopefully, it is possible to combine efficient full-scale banking with corporate social responsibility and customer satisfaction.

Keywords: global integration, multidisciplinary analysis, the crisis, both material, complex financial, social, political, criminological and psychological analysis.

Statement of the problem. The crisis and its causes. Thousands of publications had focused on the causes and preceding conditions of the crisis. While there is broad agreement on its main causes, and most likely the list of the crisis determinants will hardly change in the future, it is worthwhile to mention that little evidence has been presented by those, who had the opportunities to see closely various facets of the emerging crisis. Top management of major US banks and other financial actors is not in a hurry to share with the audience their perceptions. By contrary, when questioned even by highest state agencies, they usually present short, schematic, frequently misleading picture of the role their companies had played.

The US Congress Financial Crisis Inquiry Commission (FCIC) had issued the following report (January 2011):

„Widespread failures in financial regulation, including the Federal Reserve’s failure to stem the tide of toxic mortgages; dramatic breakdowns in corporate governance including too many financial firms acting recklessly and taking on too much risk; an explosive mix of excessive borrowing and risk by households and Wall Street that put the financial system on a collision course with crisis; key policy makers ill prepared for the crisis, lacking a full understanding of the financial system they oversaw; and systemic breaches in accountability and ethics at all levels.”

Several general conclusions can be drawn. First of all, the FCIC does not consid-

er the crisis as unavoidable, as part of capitalist economy. Secondly, there were many factors, which accumulated effect led to the crisis. Accordingly, while liquidity shortfalls, or excessive risks, stimulated by the “bonus-culture” had contributed to global crisis, it is in fact a complex system of various determinants, including the conflicts between banks and customers (both individual and institutional), between state regulators and financial industry, between international and national organisations, and between states, rather than a consequence of single however important factor. Third, formulation of “final” verdict on the causes of the crisis and preventive measures requires detailed quantitative and qualitative analysis of relative roles of the determinants of the crisis.

Analysis of recent research and publications. Great Depression vs. Global Crisis. There are many differences and many similarities between the Great Depression of 1929-1939 and today’s crisis (Almunia, Bénétrix, Eichengreen, O’Rourke, and Rua, 2010, Brundage, 2010). According to B.Eichengreen and K.H.O’Rourke (2010), “the world is currently undergoing an economic shock every bit as big as the Great Depression shock of 1929-30. Looking just at the US leads one to overlook how alarming the current situation is even in comparison with 1929-30. The good news, of course, is that the policy response is very different. The question now is whether that policy response will work.”

The main material of the study. In the thirties economic hardships, unemployment, loss of savings, and – last, but not least – feeling of hopelessness and uncertainty had contributed to a number of political and social phenomena: radicalization of large groups of population in many parts of the world, growth of protectionism and nationalism, formation of aggressive totalitarian regimes, universal loss of trust (Bernanke, 1983, 2000, Rothermund, 1996, Bordo, Goldin, and White, 1998.).

Finally, World War II had terminated the Depression, and all causes of it (Romer, 1992).

Many economic analysts believe that similar processes had started to develop in various parts of the world, stimulated by the crisis of 2007. Hopefully, it will not lead to major armed conflicts (Rong, Reinhart, and Rogoff, 2010).. However, a number of national, and international conflicts might be directly or indirectly related to global crisis.

Chronology of the Crisis. Tensions and irregularities in banking practices in US became visible in the summer of 2007. Mortgages, offered to the so called subprime borrowers, in the very beginning were perceived as minor problems, however in a few months losses of major US banks were measured in billions. By the end of 2007 the crisis had crossed the borders of financial companies, and entered the real economy. And it also had crossed the US borders, becoming an international challenge, comparable to the Great Depression.

Chronologically the crisis might be divided into five stages. Each stage is going to be interpreted in terms of interaction between stakeholders of financial organizations.

1. Direct foundations of the crisis were laid down between 2003 and 2006. Recovery from financial crises of 1997-98, and 2001-02 was swift and produced no lasting effect on financial decision-makers.

First subprime mortgage credits were awarded already in mid-nineties, however till 2003 share of these credits had not exceeded 7 – 8 %. Their number had increased dramatically between 2004 and 2006 to at least 3 millions – exceeding 20 % of all credits (Fig. 1).

2. First signs of the crisis per se had appeared in the spring of 2007. This stage had lasted till the end of the year with huge losses of major US banks, Citigroup in the first place setting up the basis for global crisis. These signs were neglected for many months, no actions were taken.

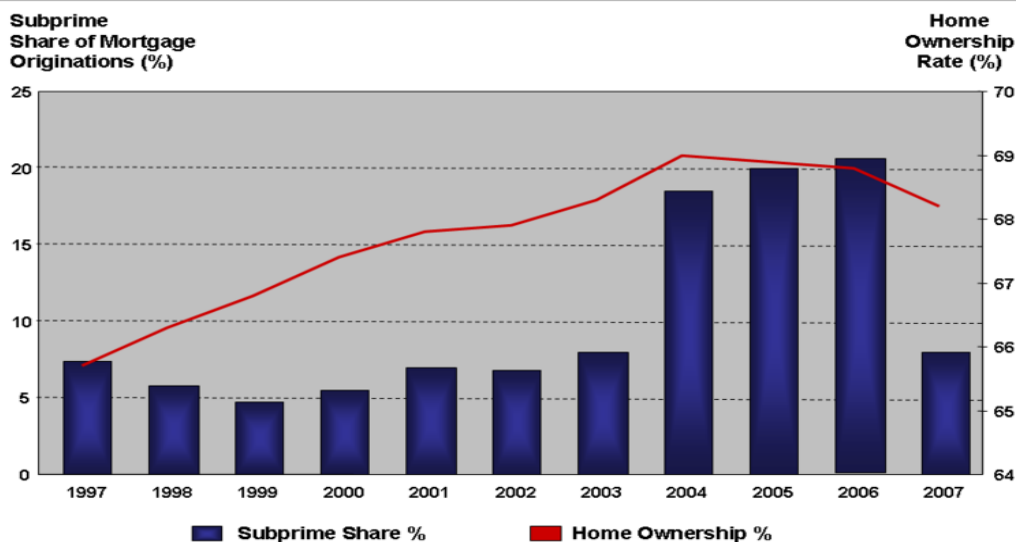
3. Six months between fall of such major investment corporations as Bear Stearns in March of 2008 and Lehman Brothers in September of the same year had shown the extent of losses.

4. US Government had made a decision to bail out major financial institutions. More than 1000 billions dollars were allocated, and transferred to banks, principal realtors and insurance companies, as well as to largest car makers. Other governments (Russia and China among them) and EU had also stepped in, assisting banks and trying to stimulate consumption plagued by recession (Dolls, Fuest, and Peichl. 2010).

5. Seemingly last stage of the crisis had started in the summer of 2009, losses of banks are diminishing, production grows, trust has been at least partially restored. Recovery however will take long time. Some facets of economy are still indicating worsening of the situation. Unemployment should be mentioned in the first place.

Overview of the determinants. The owners. Control. Large financial companies at present do not have owners in the usual meaning of the word. While the shareholders of financial corporations may be viewed as the owners of the companies, this ownership does not provide real tools for evaluation and control.

U.S. Subprime Lending Expanded Significantly 2004-2006

Sources: U.S. Census Bureau; Harvard University- State of the Nation's Housing Report 2008

Fig. 1. Subprime lending in US

Determinants of the crisis. The following model of multifactor determination of the crisis may be suggested (Fig. 2).

Fig. 2. System of crisis determinants

Governmental agencies and courts can serve as controllers of the banks management. However, review of the practices shows that it rarely happens, in most cases the management is not controlled by any external supervision (Szegál, 2008).

Management. Management of banks, insurance companies, and mortgage lenders had directly participated in formulation and implementation of strategies, which must be at least suspected in causing crisis. However,

managers accept little responsibility for their decisions and actions.

Adam Smith had described the transfer of the executive powers from the owners to professional, competent managers already in XVIII century. Since then percentage of the companies, managed by hired managers rather than owners had steadily increased. However, only the second half of XX century had seen rapid growth of number of companies, which are directed by their management without or

with very little owner's control (first of all, in US and UK. Relatively high proportion of European, and Japanese enterprises are still controlled by the descendents of the founders.) The main preceding condition of this development was rapid increase of the companies, which shares were introduced into open share market, i.e. stock exchange. In such companies the top management defines the principles and targets of all activities, business policies, public relations, human resource management.

In contrast to the past, today in most banks, and in all major banks, the top management is not only running banks, but de facto controls their own work as well. Evaluation of performance, compensations, promotions and appointments is done by the management.

While strategic guidance and supervision is supposed to be provided by some high-ranking commissions (boards of directors, committees), these bodies very rarely execute their powers.

Even superficial analysis of the global financial crisis shows, that it was caused not by some unknown objective economic mechanisms or laws, but by well identifiable actions of major US financial institutions. Most likely, management of the banks is personally and directly responsible for that.

Financial services as employer. Corporate culture. Total number of teachers, physicians, police, and servicemen of US armed forces is about the same as the number of employees in financial services: 8 million. (Banks alone employ more than 6 million in US. Another 2 million are employed by insurance companies, real-estate, brokerage and securities firms.) Society must provide income for this huge and ambitious class.

Banks and other financial industries (most notably, hedge funds) consider themselves autonomous organizations, interests of clients and investors are de facto viewed as secondary to the interests of the company despite declarations of the contrary. External (state) control and regulation is not an important factor in bank's work. Lawsuits are brought astonishingly frequently against banks, investigations are routinely initiated, fines are not unusual. Sometimes punishments are really harsh, banking activity may be con-

siderably limited or even prohibited (e.g. Citibank's expulsion from Japan). However, it does not prevent banks from continuing and transferring such practices, which were terminated and punished elsewhere.

Crime. Crime committed by banks and their employees as well as by other members of financial community receives surprisingly little attention and analysis. There is documented history of money laundering, fraud, deception, embezzlement committed by US banks (and other major banks) both in US and around the world. Notorious criminals have been served as bona fide clients and assisted by major banks. US Congress had initiated hearings related to alleged criminal activities of US banks many times. From time to time some notorious bankers-criminals are prosecuted, and sentenced. However, as a rule banks and bankers enjoy full impunity.

Political power. Government vs. money market players. Financial institutions, banks in the first place occupy extraordinary place in US political life. 6 out of 10 Secretaries of Treasury since 1980 were either former bank executives or closely associated with them. Banks have the strongest lobby in Washington D.C. Many former government officials join banks' boards of directors, contributing to banks ability to secure governmental support. There are little doubts that former and present bank managers utilize their positions for the benefit of banks.

For many decades banks had counted on state intervention and support. Bargaining position of banks in dealing with states is based on the assumption of tragic outcome of a bank failure on thousands of customers. It is especially true in the case of "too big to fail" banks. There are no calculations which would support these declarations. There are alternatives to bank support, e.g. direct assistance to bank customers however these alternatives are rarely discussed.

Legal background of the crisis. Regulation vs. deregulation. Many state acts, directives, regulations, guidelines had provided legal framework for determinants of crisis (Galí, 1994), though none of these provisions was intended at creating critical financial conditions.

While various forms of state regulation had existed in US and other countries for long time, the Glass–Steagall Act (GSA), 1933 had created real safeguard against unjustified financial actions for fifty years. It also introduced state control over financial activities by creating FDIC and other banking reforms, some of which were designed to control speculation, e.g. GSA allowed the Fed to regulate interest rates in savings accounts. All provisions of the GSA were repealed between 1980 and 2004. Financial services in US became largely deregulated (Bartirromo, 2008, Baldwin, 2009).

Operational costs. Compensations. Review of the budgets of 15 major banks shows that the biggest item is operational cost which varies from 20 to 70 per cent of total revenues. Five major US banks, which employ about one sixth of all banking staff in US, had paid more than \$ 900 billion to the employees between 2000 and 2010. In 2008 alone the top and medium management of Wall Street banks, personally responsible for the crisis, had received bonuses totalling \$33.2 billion, full compensation pool had exceeded \$100 billion. Lehman Brothers' CEO, R.Fuld was paid \$ 21 million in 2007 alone – more that all US presidents from G. Washington to B. Obama. In six years of his reign the Citigroup's CEO, S.Weill, had earned about \$ 900 million, \$ 410 000 a day – more than annual salary of the US President. Total military budget of 11 NATO member-states (Denmark, Czech Republic, Romania, Hungary, Croatia, Slovakia, Slovenia, Bulgaria, Lithuania, Latvia and Estonia) with 250,000 troops and total population of 75 millions is smaller than compensations of Goldman Sachs employees (about 32 000). Compensation of a CEO of a US major company was 24 times higher than the company average in 1965. This ratio was 275 to 1 in 2007. Top five executives' compensation in publicly traded firms amounted to 5 percent of those companies' earnings in 1993-95 and 10 percent in 2001-03. Improvements in those companies' performance and increases in their size accounted for just 20 percent of this increase, leaving 80 percent of the increase in top-executive pay "unexplained." There are no doubts, that management compensations force

banks into high risk operations and, what is perhaps more important, increase all bank charges, including interest rates of credits and decrease interests and dividends paid to the banks' customers and shareholders.

Rating agencies had played significant role in many types of financial operations for long time. While objective, external evaluation and statistical analysis is important and valuable element of financial activities, sometimes their judgements are questionable and contribute to formulation of distorted conclusions.

Customers' role. Customers of financial organizations: borrowers, investors, users of bank services, all those, who are viewed as victims of banks and bankers are in fact largely responsible for ill-founded decisions. It is important to emphasize, that while hedge funds were not forced to sell high risk securities, both individual investors and companies could choose any other type of investment. Offering of credits has never been compulsory, equally voluntary is taking credits. It is powerful desire to earn without efforts, to maintain lifestyle greatly exceeding reasonable level, to rely on luck rather than work what brought millions of customers to banks.

Lack of social responsibility. Social responsibility of a corporation is one of the most important and sensitive issues of today's economy. Banks however utilize M. Friedman's definition (1970): "the social responsibility of business is to increase its profits", at all costs and by any means. As the consequence the factors described above – lack of control, extraordinary compensations, professional incompetence of management – are directly responsible for problems in the functioning of financial organizations.

Charity is not a sign of social responsibility. It is frequently a PR procedure or an attempt of atonement. It cannot be viewed as compensation for unsatisfactory corporate or individual practices.

Towards foundations of the alternative banking models. There are no alternatives to developed financial systems. Modern business, economy and all other facets of societal life require services, provided by financial corporations. Prevention of economic crises might be expected from improvement, not rejecting

of sophisticated financial services. While several proposals have been aimed at imposing some control on banking operations (e.g., taxing of transactions, delay of bonus payments), most likely their effect would be modest.

Conclusions and recommendations for further research. Quantitative and qualitative analysis of the listed above determinants of the crisis may serve as foundation of the alternative banking models. Development of the models requires detailed analysis of all facets of banking activities, both inside and outside of the bank.

A few examples of prospective guidelines:

* It is desirable to develop, and enact international standards of financial services.

* Financial services require efficient professional and societal – political, legal, ethical – monitoring, control and regulation.

* Financial institutions, including all types of investment firms, must comply to legal provisions, including full transparency of business activities.

* Social and criminal responsibility should be built into the system, e.g. top management may be held personally responsible for criminal acts, committed by the employees. Banks must be held at least partly responsible for high-risk products and operations.

* Even modest limits, imposed on the management compensations may contribute to dramatic decrease in credit rates, operation costs, service fees of the banks, investment firms and insurance companies, what in turn may stimulate growth rate. These limits may be designed and enacted by various procedures (e.g., state regulation, binding compensation to various indices, inflation rate, average income), taxation, obligatory contributions etc.

* Financial companies should be encouraged to reduce their workforce.

* Training of all categories of financial professionals, including in-service training, must contain promotion of professional and social competence and responsibility.

* Population at large, individuals, organisations, and businesses alike must be trained in at least basic financial operations.

References

1. Almunia, M., Bénétrix, A. Eichengreen, B., O'Rourke, K.H., Rua, G. 2010. From Great Depression to Great Credit Crisis: similarities, differences and lessons. *Economic Policy*, Volume 25, Issue 62, pages 219–265, April 2010
2. Baldwin, R. (Ed.). 2009. *The Great Trade Collapse: Causes, Consequences and Prospects*, VoxEU.org Ebook, 27 November.
3. Bartiromo, M. 2008. "Bill Clinton on the Banking Crisis, McCain, and Hillary". *BusinessWeek*, September 24. Retrieved 2008.10.05.
4. Bernanke, B. S. 1983. "Non-Monetary Effects of the Financial Crisis in the Propagation of the Great Depression". *The American Economic Review* (The American Economic Association) 73 (3): 257–276
5. Bernanke, B. S. 2000. *Essays on the Great Depression*. Princeton University Press, Princeton, N.J.
6. Bordo, M.D. Goldin, C. and White, E.N. (Eds.) 1998. *The Defining Moment: The Great Depression and the American Economy in the Twentieth Century*, The University of Chicago Press, Chicago
7. Brundage, Fritz. *Consequences of Great Depression*. Retrieved 2010. 12.06. <http://www.qdocuments.com/Consequences-of-the-Great-Depression--DOC.html>
8. Cole, H.L. and Ohanian, L.E.. 2004. "New Deal Policies and the Persistence of the Great Depression: A General Equilibrium Analysis," *Journal of Political Economy* 112, No. 4
9. Eichengreen B and K H O'Rourke. 2009. A tale of two depressions. <http://www.voxeu.org/index.php>
10. Eichengreen B and K H O'Rourke. 2010. What do the new data tell us? <http://www.voxeu.org> 8 March 2010
11. Dolls, M, C Fuest, and A Peichl. 2010. "Automatic Stabilizers and Economic Crisis: US vs. Europe", NBER Working Paper 16275, August.
12. Friedman, M. 1970. The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits. *The New York Times Magazine*, September 13, 1970.

13. Galí, J. 1994. "Government size and macroeconomic stability", *European Economic Review*, 38:117-132.

14. Romer, C. D. 1992. "What Ended the Great Depression", *Journal of Economic History*, December 1992, vol 52, num 4, pages 757-784

15. Rong Q., Reinhart, C.M., Rogoff, K. Do countries "graduate" from crises? Some historical perspective. <http://www.voxeu.org>. 31 August

16. Rong, Q., Reinhart, C.M. and Rogoff, K.S. 2010. "On Graduation from Default, Inflation and Banking Crises: Elusive or

Illusion?", *NBER Macroeconomics Annual 2010*, MIT Press.

17. Rothermund, D. 1996. *The Global Impact of the Great Depression*. Routledge, Abingdon.

18. Szegál, B. 2008. Ownership and management as determinants of functioning or malfunctioning of financial institutions. In: Kovács Beatrix (Ed.), *Társadalom és Gazdaság – új trendek és kihívások*. Baja, 347-351.

19. Szegál, B. 2009. The effect of global crisis on economy. *ISD Dunaferr, XLIX, 3*, 111 – 117.

Сегаль Борис

Міждисциплінарний аналіз світової кризи як підґрунтя альтернативних банківських моделей

Стаття присвячена двом темам: з одного боку, це - міждисциплінарний аналіз причин глобальної фінансово-економічної кризи, з іншого - формулювання принципів альтернативних банківських моделей. Криза розглядається як результат цілого ряду конфліктів, які виникли між провідними чинниками суспільного життя США та згодом поширилися по всьому світу внаслідок високого ступеня інтеграції матеріальних та духовних ресурсів, тобто глобалізації. Криза є викликом для комплексного фінансового, економічного, соціального, політичного, соціологічного, кримінологічного аналізу. Наскільки б не були проблематичні і драматичні події, пов'язані з кризою, вона стимулювала пошук більш ефективних, безпечних та соціально сприятливих фінансових схем. Можна сподіватися, що є можливість поєднувати ефективну банківську діяльність з корпоративною соціальною відповідальністю і задоволеністю споживачів.

Ключові слова: глобальна інтеграція, міждисциплінарний аналіз, криза, матеріал, складні фінанси, соціальний, політичний, кримінологічний та психологічний аналіз.

Сегаль Борис

Междисциплинарный анализ мирового кризиса как основа альтернативных банковских моделей

Статья посвящена двум темам: с одной стороны, это - междисциплинарный анализ причин глобального финансово-экономического кризиса, с другой – формулирование принципов альтернативных банковских моделей. Кризис рассматривается как результат целого ряда конфликтов, которые возникли между ведущими факторами общественной жизни США, а потом распространились по всему миру вследствие высокой степени интеграции материальных и духовных ресурсов, то есть глобализации. Кризис является вызовом для комплексного финансового, экономического, социального, политического, социологического, криминалогического анализа. Насколько бы ни были проблематичны и драматичны события, связанные с кризисом, он стимулировал поиск более эффективных, безопасных и социально приемлимых финансовых схем. Можно надеяться, что есть возможность сочетать эффективную банковскую деятельность с корпоративной социальной ответственностью и удовлетворённостью потребителей.

Ключевые слова: глобальная интеграция, междисциплинарный анализ, кризис, материал, сложные финансы, социальный, политический, криминалогический и психологический анализ.

Рецензент: Третяк В. В. – доктор економічних наук, професор кафедри «Міжнародна економіка» Східноукраїнського національного університету імені Володимиром Даля, м. Луганськ, Україна.

Reviewer: Tretiak V. – Professor, Ph.D. of Economics, Professor of International Economics Department Volodymyr Dahl East National University, Luhansk, Ukraine.

e-mail: meo@snu.edu.ua

Стаття подана
19.11.2012 р.

ФІСКАЛЬНИЙ АСПЕКТ СУЧАСНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

В статті досліджено характер і результати реформування національної податкової системи, визначено її основні недоліки. Проведено оцінку окремих заходів, впроваджених Податковим кодексом, щодо підвищення фіскальної ефективності податкової системи та стимулювання економічної активності. Проаналізовано вплив діючого фіскального механізму на показники соціально-економічного розвитку країни та темпи наповнення бюджету. Визначено динаміку податкового тиску на економіку та обґрунтовано напрями його зниження.

Ключові слова: податкова система, соціально-економічний розвиток, рівень життя, бюджет, фіскальна функція, податковий тиск.

Постановка проблеми. Розвиток є часто вживаним терміном як в науковій літературі, так і на практиці. До нього апелюють політики, державні діячі, можновладці всіх рівнів, журналісти, пересічні громадяни тощо. Особливо це стосується соціально-економічного розвитку – об'єктивного процесу кількісних і якісних змін, який повинен забезпечити зростання економіки, добробуту населення і його соціальної захищеності, створюючи умови для покращення рівня життя. Підвищений інтерес до нього пояснюється надзвичайною важливістю результатів такого розвитку для країни в цілому, та кожної людини чи підприємства окремо.

В масштабах країни від нього залежать темпи покращення життя її громадян, створення сприятливих умов для ведення бізнесу, підвищення інвестиційної привабливості та конкурентоздатності національної економіки. Але головне, що може забезпечити успішний соціально-економічний розвиток – це побудова економічно спроможної держави, що ефективно виконує свої функції. Отже, країні необхідно рухатися вперед для того, щоб забезпечити достатню кількість фінансових ресурсів в державному бюджеті, які потім будуть витрачені на цілі, затверджені програмами соціально-економічного розвитку, пріоритетом серед яких сьогодні є покращення добробуту населення і зростання його соціальної захищеності.

Головним джерелом формування доходів бюджету України, як і будь-якої іншої світової держави, є податкові плате-

жі, надходження яких у відповідних розмірах є відображенням дії фіскальної функції. Саме цей аспект розвитку останнім часом є каменем спотикання в національній економіці. І річ не в тому, що бюджет наповнюється значними зусиллями відповідних органів, а в тім, що фіскальний тиск на економічно активних суб'єктів настільки потужний, що деякі з них скорочують бізнес чи уводять його в тінь, щоби уникнути нищівного впливу діючої податкової політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гострі дискусії з приводу необхідності змін фіскального тиску на платників в той чи інший бік точаться майже у всіх засобах масової інформації. З боку вітчизняних науковців проблемам реформування в сфері оподаткування також приділено багато уваги. В своїх працях З.С. Варналій [1], Н.А. Вахновська [2], Ю.Б. Іванов [3], Т.В. Калінеску [4], В.М. Мельник [5], Л.Г. Олейнікова [6], Ф.О. Ярошенко [7] та інші вказують на наявність в національній податковій системі значної кількості недоліків (великого податкового тягаря, численних податкових пільг, непрозорості податкового регулювання, високих витрат з адміністрування податків, низької податкової свідомості платників тощо) та пропонують шляхи їхнього подолання. Однак, доцільним залишається подальше дослідження негативного впливу вказаного фіскального аспекту на соціально-економічний розвиток держави.

Мета статті. Метою даного дослідження стало вирішення вищевказаної

проблематики соціально-економічного розвитку України в аспекті впливу на нього фіскальної функції національної податкової системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах ринкової економіки однією з головних проблем є розробка ефективної державної податкової політики, яка б з одного боку забезпечувала наповнюваність бюджету, а з іншого, стимулювала б розвиток економіки. Пошук її оптимального змісту, як і становлення податкової системи України, відбувається за складних обставин, обумовлених проблемами та суперечностями у суспільній та політичній сферах. Податкова система має формуватися в результаті розвитку товарно-грошових і податкових відносин, а також відповідних ним податкової теорії та практики, на основі досвіду країн з розвинутою ринковою економікою та виходячи з реального соціально-економічного положення в державі.

В Україні ж за двадцять років проводиться вже третя суттєва зміна податкової системи (у 1991 р. розроблено перші законодавчі акти незалежної держави; у 1997 р. внесено кардинальні зміни щодо справляння основних податків – податку на додану вартість та податку на прибуток; у 2010р. з прийняття Бюджетного та Податкового кодексів розпочато податкову реформу, що за концепцією Уряду розрахована на період до 2015 р.), кожна з яких була не стільки кроком вперед, а більше нагадувала початок руху в іншому напрямі. І хоча метою кожної з них було створення сприятливих умов та потужних стимулів для зміцнення української економіки в умовах нестабільності на світових фінансових ринках, збалансування співвідношення фіскальної та стимулюючої функцій податків досі відсутнє. Значні сподівання покладалися на останню реформу. На думку З.С. Варналія вона об'єктивно назріла, а ухвалення Податкового кодексу України мало стати «дієвою інституційно-правовою основою реформування всієї податкової системи, що передбачає розширення бази оподаткування, зниження податкового навантаження, створення ефективних механізмів протидії тіньовим схемам

ухилення від оподаткування, надання податкових можливостей для інвестиційно-інноваційної діяльності тощо» [8, с. 75].

Цей крок було зроблено, і з новою податковою системою країна існує вже майже два роки. Однак, поки що немає впевненості в успішності реформування. Є об'єктивні позитивні зрушення, але за деякими питаннями спостерігається погіршення ситуації.

Так безумовними досягненнями реформи є передбачувані ефекти фіскального характеру:

зниження кількості податкових платежів (замість 29 загальнодержавних та 14 місцевих обов'язкових платежів запроваджено відповідно 18 та 5 платежів);

знижено ставку за податками на прибуток (з 25% у 2010 р. до 21% у 2012 р. та у перспективі до 16% у 2014 р.) і додану вартість (з 2014 р. вона буде становити 17%);

запрацювало автоматичне повернення ПДВ (у 2011 р. з загальної суми повернутого ПДВ в розмірі 42,8 млрд. грн. майже половину (20 млрд. грн.) було відшкодовано в автоматичному режимі; за сім місяців 2012 р. ця сума склала 14,5 млрд. грн. з загальних 26,9 млрд. грн.);

з'явилися нові пільги, в тому числі з податку на прибуток, які суттєво спрощують життя діючим і новим підприємствам (тимчасове звільнення від оподаткування прибутку для підприємств окремих галузей: видавництва, машинобудування для АПК, готелів, підприємств легкої промисловості, підприємств суднобудування та літакобудування, підприємств з видобування та використання газу (метану) вугільних родовищ тощо; «податкові канікули» на 5 років для малого бізнесу; механізм прискореної амортизації виробничого обладнання тощо)

змінено спрощену систему оподаткування (суб'єктів малого підприємництва фізичних та юридичних осіб розділено по групах з чіткими критеріями приналежності за обсягами діяльності та кількістю працюючих, для кожної з яких встановлено свої ставки податку);

система адміністрування податків стала більш зрозумілою (податкова служба

декларативно змінила статус з фіскального органу на сервісний; кількість планових перевірок у 2012р. передбачається знизити втричі, натомість збільшивши їх результативність; до кінця року діє мораторій на перевірки малого бізнесу);

отримано широкий доступ до електронної передачі звітності (кількість платників податків, що подають звітність в електронному вигляді, значно зросла, тільки за I півріччя 2012р. ДПС опрацювала 45 млн. звітних документів);

відбулося зближення бухгалтерської та податкової звітності (особливо в питанні обліку нарахування податку на прибуток).

Перелік позитивних зрушень є доволі вражаючим, що відобразилось і на оцінках міжнародних експертів. В табл. 1 наведено результати України в рейтингу сприяння бізнесу Doing Business, який щорічно складається серед 183 країн світу групою Світового Банку за десятьма індикаторами простоти здійснення підприємницької діяльності.

Т а б л и ц я 1

Позиції України в рейтингу Doing Business [9]

Показник (рейтинг)	Рік				
	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
1. Реєстрація підприємств (Starting a Business)	128	134	118	112	50
2. Отримання дозволів на будівництво (Dealing with construction permits)	179	181	179	180	183
3. Прийом на роботу (Employing workers) / Підключення до системи енергопостачання (Getting electricity)*	100	83	-	-	-
4. Реєстрація власності (Registering property)	-	-	-	169	166
5. Отримання кредитів (Getting credit)	140	141	164	166	149
6. Захист інвесторів (Protecting Investors)	28	30	32	24	23
7. Сплата податків (Paying Taxes)	142	109	109	111	117
7.1. кількість платежів за рік	180	181	181	181	165
7.2. витрачений час	99	147	135	135	28
7.3. загальна податкова ставка	848	736	657	657	491
8. Міжнародна торгівля (Trading across borders)	58,4	57,2	55,5	57,1	55,4
9. Забезпечення виконання контрактів (Enforcing contracts)	131	139	139	140	145
10. Ліквідація бізнесу (Resolving Insolvency)	49	43	43	44	42
Загальне місце	143	145	150	156	157
	145	142	145	152	137

* за методологією розрахунків показник «прийом на роботу» в 2012 р. було замінено на інший показник «підключення до системи енергопостачання»

Як видно з таблиці, фіскальна складова простоти ведення бізнесу, що представлена окремим рейтингом привабливості податкових систем світу Paying-Taxes, підтверджує наведені раніше оцінки про складність справляння податків в Україні. До 2011 р. включно (оцінку виставляється на майбутній рік в поточному) країна знаходилась за цим показником на 181 місці серед 183 можливих. Головними складовими такого негативу були значна кількість здійснюваних податкових платежів,

які враховуються в даному рейтингу за фактом сплати (один і той же податок, що повторюється в наступних податкових періодах, кожний раз вважається новим платежем), та витрачений платником податку час на його справляння і «спілкування» з фіскальними органами під час здачі звітів.

Після проведення реформи, в першу чергу, за рахунок звуження переліку податків і зборів, особливо об'єднання соціальних внесків в один, знизилась кількість платежів, по-друге, скоротився витрачений

час, чому сприяв попередній чинник, а також перехід багатьох суб'єктів господарювання – платників податків на електронну форму передачі звітів до фіскальних органів.

Покращення адміністрування сприяло також і підвищенню рейтингу за першим індикатором «Реєстрація підприємства» на 62 пункти (знизилась кількість процедур, час та вартість відкриття), дозволивши Україні обійняти місце в першій чверті списку (50), випередивши такі країни як Чорногорію (52 місце), Угорщину (54), Польщу (55) тощо. І якщо до такого результату наша держава йшла спрямовано, з 2009 р. кожного року спрощуючи процедури відкриття бізнесу, то проведена податкова реформа дозволила покращити Paying Taxes на 16 пунктів до 165 місця, забезпечивши частково цим і підвищення загального рейтингу країни відразу на 15 позицій, хоча до цього часу він тільки погіршувався, що є значною перемогою.

Однак, на основі цього висновку стверджувати про те, що податкова політика, яка проводилась останні роки все ж таки досягла успіху ще зарано. За даними того ж рейтингу Doing Business рівень захисту прав інвесторів знизився на шість пунктів, міжнародна торгівля - на п'ять, погіршились й інші показники. Крім того, Податковий кодекс значно розширив права податківців, що не сприяло порозумінню з платниками податків, особливо при проведенні перевірок, та ускладнив адміністрування податків через велику кількість пільг. Але головне, скасувавши окремі можливості для ухиляння від сплати податків, податкова реформа не перекрила шляхи для його процвітання. Тіньова економіка та корупційні схеми у всіх сферах життя, у тому числі у взаємовідносинах контролюючих органів та платників податків, унеможливають нормальний розвиток країни. Так за оцінками ДПС України [10] обіг національного тіньового сектору становить 350 млрд. грн. на рік, або майже третину ВВП країни.

Крім того, серед населення майже відсутня податкова культура та грамотність. Тому на опитування Центру Разумкова «Що Ви відчуваєте, коли сплачуєте податки?» тільки 4,3% респондентів виявили розуміння їх суті, відповівши, що податки є часткою фінансової могутності держави. 17,6% висловили часткове розуміння, вказавши, що їх не влаштовує розподіл коштів. Інша частина (28,0%), вважає що в них відбирають чесно зароблені гроші, які розкрадають чиновники (37,9% відповідей респондентів).

Все це свідчить про відсутність позитивних зрушень в діловому кліматі країни, а отже, поставлених цілей податковою реформою не досягнуто. Для підтвердження чи спростування цього проаналізуємо вплив податкових новацій на макроекономічні показники, виконавши аналіз деяких з них за період січень-вересень 2009-2012 рр. (табл. 2).

Як видно з даних таблиці майже за всіма показниками на протязі чотирьох років спостерігається абсолютна позитивна динаміка, що не скажеш про темпи зростання. Основні економічні показники у 2011 р. ростуть переважно швидшими темпами, ніж у попередніх періодах, що свідчить про пожвавлення ділового клімату на початку податкової реформи, але починають згасати у відносних величинах у 2012 р. підтверджуючи висновки про значний фіскальний тягар. Це не стосується показників соціального розвитку, які мають позитивну динаміку весь час, що іноді не відповідає логіці. Так темпи зростання заробітної плати весь час суттєво випереджають темпи виробничого зростання, тобто складається враження, що ці категорії в економіці не взаємопов'язані. Однак для об'єктивності висновків треба зауважити, що частково ріст оплати праці на початку реформи пов'язаний з введенням автоматичного повернення ПДВ, одним з критеріїв якого є рівень заробітної плати. Це посприяло також і скороченню обсягів тіньових розрахунків з працівниками (зарплата в конвертах

Динаміка основних показників соціально-економічного розвитку України

Показник	січень- вересень 2009 р.	січень- вересень 2010 р.	січень- вересень 2011 р.	січень- вересень 2012 р.
Обсяг реалізованої промислової продукції, млрд. грн.	405,84	549,25	715,37	742,52
Індекс промислового виробництва, %	71,6	110,8	108,6	98,8
Обсяг продукції сільського господарства, млрд. грн.	118,28	140,51	189,24	181,32
темп зростання до попереднього року, %	103,3	98,7	113,7	95,4
Обсяг продукції будівництва, млрд. грн.	252,87	267,85	383,73	420,79
темп зростання до попереднього року, %	47,6	87,4	111,4	90,9
Експорт товарів, млрд. дол.	237,50	315,91	439,77	452,67
темп зростання до попереднього року, %	50,6	133,2	139,4	103,0
Імпорт товарів, млрд. дол.	275,08	362,32	520,82	553,67
темп зростання до попереднього року, %	46,2	131,8	144,6	106,3
Оборот роздрібної торгівлі, млрд. грн.	318,99	376,86	482,31	578,15
темп зростання до попереднього року, %	83,9	105,1	115,2	116,0
Середньомісячна заробітна плата одного працівника, грн.	1861	2176	2571	2975
темп зростання до попереднього року, %	105,0	119,5	118,2	115,7
Кількість зареєстрованих безробітних, тис. осіб	542,7	408,1	404,5	416,1
Індекс цін виробників промислової продукції	110,6	115,2	117,7	103,3
Індекс споживчих цін	109,1	107,4	104,2	99,7

У 2011 р. ВВП виріс у порівнянні з попереднім роком на 5,2%, випуск промислової продукції на 7,3%, інвестиції в основний капітал на 21,2%, фінансовий результат до оподаткування на 2,2% (за січень-листопад), заробітна плата зросла на 8,7%. Однак, у 2012 р. ситуація дещо змінилася. За третій квартал 2012 р. ВВП виріс на 1,3% в порівнянні з аналогічним періодом 2011 р., однак на 1,1% знизився в порівнянні з другим кварталом того ж року. Промислове виробництво за цей період знизилось на 1,2%, у сільському господарстві зменшення склало 4,6%, від'ємна динаміка спостерігалась і щодо прибутку підприємств (29,7% за вісім місяців 2012 р. в порівнянні з аналогічним періодом 2011 р.). Позитивною була динаміка заробітної плати, за дев'ять місяців 2012 р. вона зросла на 15,7%.

Звертає на себе особливу увагу невинний ріст безробіття, рівень якого хоч і не досяг посткризового 2009 р., але за час податкової реформи значно збільшив тем-

пи – 2,87% росту у 2012 р. проти 0,88% падіння у 2011 р. Поряд з іншими негативними тенденціями на ринку праці, це пов'язано зі зменшенням офіційної кількості підприємств в Україні. Тільки за 2011 р. припинило свою діяльність більше 245 тис. суб'єктів господарювання, що, відповідно, призвело до скорочення зайнятості та росту тіньового сектору.

Такий мінливий стан економічних досягнень не міг не вплинути на показники формування доходної бази зведеного бюджету України, динаміка деяких з них представлена на рис. 1.

Як видно з діаграми, надходження до зведеного бюджету України щорічно зростають, хоча й різними темпами. Найбільше різниця проявляється в формуванні податкових надходжень. З кожним роком їх доля зростає: з 72,1% у 2009 р. до 84,0% у 2011 р., у першому півріччі 2012 р. їх частка склала вже 84,4%. Це вказує на завищеної фіскальної залежності бюджетної політики держави.

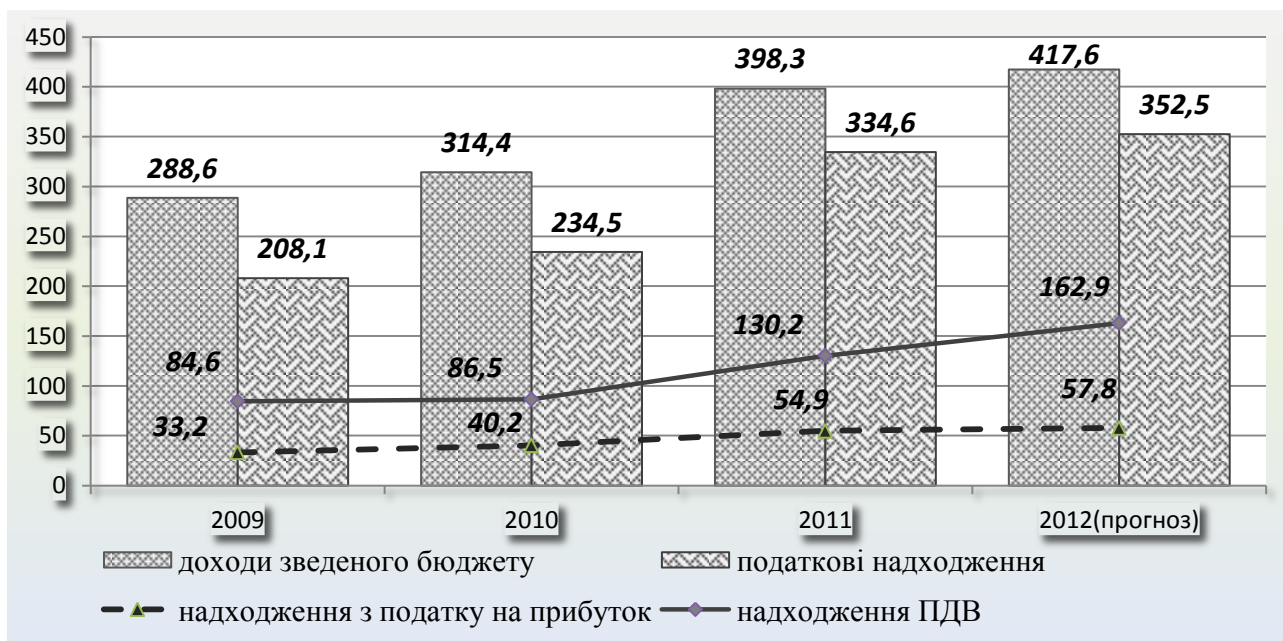

Рис. 1. Динаміка показників формування зведеного бюджету України, млрд. грн.

Темпи змін найбільших за обсягами податків не відповідають визначеним раніше трендам соціально-економічних показників. Так податок на додану вартість при незмінності бази та ставок оподаткування у 2011 р. виріс на 50,5%, а у 2012 р. очікується його ріст на 25,1%. Стрибок у 36,6% податку на прибуток пояснюється зміною механізму оподаткування за ним, бо у 2012 р. не очікується зростання більше за 5,3%.

У 2011 р. податкові надходження до бюджету склали 334,6 млрд. грн., що на 42,6% більше ніж у попередньому році. Не зайвим буде звернути увагу, що раніше темпи росту складали 12,7% у 2010 р. до попереднього та -8,5% у 2009 р. відповідно до 2008 р. Тобто початок податкової реформи вирізнявся рекордними зборами до бюджету, що може вказувати на посилення фіскального тиску чи пожвавлення економіки в її результаті. На користь останнього свідчить найбільше зростання ВВП за останні роки. Інші ж показники вказують на вплив першого чинника. Тим більше, якщо це розвиток, то зростання податкових надходжень має відбуватися і надалі схожими темпами, але за перше півріччя 2012 р. вони зросли тільки на 12,7%. Крім того, за звітами про виконання бюджету [11, с. 35] очікується недовиконання річного плану, бо за січень-вересень поточного року було зібрано 67,1% доходів зведеного

бюджету, що майже на 3 відсоткових пункти нижче середнього показника минулих років - 70%. Отже, уповільнення темпів приросту надходжень до бюджету в порівнянні з попереднім роком відповідає наведеним раніше макроекономічним тенденціям, що свідчить про незмінність (не зростання) фіскального тиску.

За оцінками Національного інституту стратегічних досліджень програма економічних реформ на 2010-2014 рр. в напрямі реформування податкової системи позитивно вплинула на фіскальну ефективність податкової системи. «Значний внесок в зростання доходів бюджету забезпечило підвищення податкового навантаження на економіку, зокрема звільнення від оподаткування ПДВ операцій з постачання зерна (в результаті чого підприємства втратили право на відшкодування ПДВ), скасування податкових пільг для технопарків, тиск на платників єдиного податку з метою «стимулювання» їх до переходу на загальну систему оподаткування» [12]. Це призвело до зростання податкового тиску на економіку (з 15,2% у 2010 р. до 19,6% у 2011 р.), але Уряд прогнозує, що тенденція до посилення фіскального навантаження зміниться. В 2012 р. очікується його значення в розмірі 19,2%, у 2013 р. - 18,8%, у 2014 р. - 17,2%, що підтверджує попередні висновки.

Таким чином, в результаті дослідження отримано ґрунтовні підтвердження наявності прямого зв'язку між початком проведення податкової реформи та змінами в стані соціально-економічного розвитку країни, який і визначає фіскальну ефективність податкової системи. Проведений аналіз дозволив відзначити, що початкові кроки реформи у 2011 р. викликали пошвидшення економіки та темпів наповнення бюджету. Крім того, її результати знайшли позитивний відгук у іноземних експертів, що відобразилось на позиціях України у світових рейтингах.

Однак, за затяжного початку реформи, вона мала дуже стрімке продовження, що негативно відобразилось на макроекономічних та бюджетних показниках. В Податковий кодекс внесено вже 27 законодавчих правлень, що випереджає темпи змін правового поля до початку реформ. В результаті цього, заходи зі зниження фіскального тиску, що оцінені платниками податків як позитивні, припиняють свою дію чи додатково обмежуються у використанні (прикладом може слугувати встановлення додаткових критеріїв, що регламентують право на отримання автоматичного повернення ПДВ). І хоча в переліку внесених змін є очікувані та необхідні, що стосуються, наприклад, врегулювання питань перенесення збитків минулих періодів, більшість з них не спирається на пропозиції науковців, експертів чи громадських організацій, а для їх прийняття не використовуються результати податкового аналізу чи моніторингу соціально-економічного розвитку, що є обов'язковою умовою ефективності податкової системи.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, можна зробити наступні висновки. Впровадження податкових ініціатив уряду мало позитивні та негативні наслідки для соціально-економічного розвитку України. Однак, вони не вирішили головної своєї мети – побудови ефективної, а не фіска-

льної податкової системи. Тому, наповнюваність бюджету уповільнюється, не зважаючи на деякі коливання податкового тиску на економіку. Відсутність моніторингу, ретельного аналізу впливу податкових нововведень не дає можливості громадськості і підприємницькій масі, які в своїй більшості не є податково грамотними та свідомими, правильно та об'єктивно оцінювати поточну соціально-економічну ситуацію в державі, планувати свою господарську діяльність.

На тлі цих невтішних висновків залишається надія на позитивні зміни, бо урядом внесено законопроект щодо подальшого реформування податкової системи країни, який містить достатню кількість інструментів, які спрямовані саме на зниження фіскального тиску. Основні його ідеї побудовані на нагальній необхідності скорочення часу спілкування платників податків з податківцями та зменшенні кількості податкових платежів, подовженні звітних періодів. Саме це потрібно сьогодні Україні для прискорення темпів соціально-економічного розвитку та покращення рівня життя населення.

Література

1. Варналій З.С. Підвищення ефективності податкової політики як чинник конкурентоспроможності підприємництва України / З.С. Варналій // Теоретичні та прикладні питання економіки: зб. наук пр. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2009. – Вип. 19. – С. 23-31.
2. Вахновська Н.А. Податковий кодекс в контексті реформування податкової системи України / Н.А. Вахновська // Економічний форум – 2011. – №1 – С. 23-28.
3. Регулятивний потенціал податкової системи України: монографія / [Ю.Б. Іванов, О.М. Тищенко, К.В. Давискіба та ін.]; за заг. ред. проф. Ю.Б. Іванова. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2009. – 336 с.
4. Калінеску Т.В. Оптимістичне оподаткування / Т.В. Калінеску // Часо-

пис економічних реформ – 2011. – № 2. – С. 41 - 46.

5. Мельник В. М. Оподаткування: наукове обґрунтування та організація процесу: монографія / В. М. Мельник. – К.: “Комп’ютерпрес”, 2006. – 277 с.

6. Олейнікова Л.Г. Вплив політики в сфері оподаткування на стан державних фінансів / Л.Г. Олейнікова // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжн. зб. наук. пр. – Житомир, 2011. – Вип. 1 (19). – С. 254-262.

7. Ярошенко Ф. О. Реформування податкової системи України в контексті прийняття Податкового кодексу / Ф. О. Ярошенко // Фінанси України. – 2010. - № 7. – С. 3-21.

8. Варналії З.С. Реформування податкової системи України в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів / З.С. Варналії // Теоретичні та прикладні питання економіки: зб. наук. пр. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2011. – Вип. 24. – С. 69-76.

9. Doing Business: measures business regulations [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org>

10. Сколотяний Ю. Прихований ресурс: як оцінити обсяги тіньового сектора? / Юрій Сколотяний // Дзеркало тижня. Україна. – 2012. – 17 серп. (№28). – С. 3.

11. Щомісячний моніторинг основних індикаторів бюджетної системи України станом на 01.09.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monthly%20Monit%202012/ukr/2012_09_budget_new_ukr.pdf

12. "Щодо ефективності реалізації завдань податкової реформи". Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень при президенті України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/649/>.

References

1. Varnaliy Z.S. Pidvyshchennya efe-ktivnosti podatkovoї polityky yak chynnyk konkurentospromozhnosti pidpryemnytstva Ukraїny / Z.S. Varnaliy // Teoretychni ta prykladni pytannya ekonomiky: zb. nauk pr. – K.: VPTS «Kyїvs'kyї universytet», 2009. – Vyp. 19. – S. 23-31.

2. Vakhnovs'ka N.A. Podatkovyї kodeks v konteksti reformuvannya podatkovoї systemy ukraїny / N.A. Vakhnovs'ka // Ekonomichnyї forum – 2011. – №1 – S. 23-28.

3. Rehulyatyvnyї potentsial podatkovoї systemy Ukraїny: monohrafiya / [YU.B. Ivanov, O.M. Tyshchenko, K.V. Davyskiba ta in.]; za zah. red. prof. YU.B. Ivanova. – Khar-kiv: Vyd. KHNEU, 2009. – 336 s.

4. Calinescu T. V. Optymistychno opodatkuvannya / T. V. Calinescu // Chasopys ekonomichnykh reform – 2011. – № 2. – S. 41 - 46.

5. Mel'nyk V. M. Opodatkuvannya: naukovе obgruntuvannya ta orhanizatsiya pro-tsesu: monohrafiya / V. M. Mel'nyk. – K.: “Komp’yuterpres”, 2006. – 277 s.

6. Oleynikova L.H. Vplyv polity-ky v sferi opodatkuvannya na stan derzhavnykh finansiv / L.H. Oleynikova // Problemy teorii ta metodolohii bukhhalte-s'koho ob-liku, kontrolyu i analizu: mizhn. zb. nauk. pr. – Zhytomyr, 2011. – Vyp. 1 (19). – S. 254-262.

7. Yaroshenko F. O. Reformuvannya podatkovoї systemy Ukraїny v konteksti pryїnyattya Podatkovoho kodeksu / F. O. Yaroshenko // Finansy Ukraїny. – 2010. - № 7. – S. 3-21.

8. Varnaliy Z.S. Reformuvannya podatkovoї systemy Ukraїny v umovakh hlo-balizatsiynnykh ta intehratsiynnykh protsesiv / Z.S. Varnaliy // Teoretychni ta prykladni pytannya ekonomiky: zb. nauk. pr. – K.: VPTS «Kyїvs'kyї universytet», 2011. – Vyp. 24. – S. 69-76.

9. Doing Business: measures business regulations [Elektronnyї resurs]. –

Rezhym doctupu:

<http://www.doingbusiness.org>

10. Skolotyanyū YU. Prykhovanyū resurs: yak otsynyty obsyahy tin'ovoho sektora? / Yuriy Skolotyanyū // Dzerkalo tyzhnya. Ukraїna. – 2012. – 17 serp. (№28). – S. 3.

11. Shchomisyachnyū monitorynh osnov-nykh indykatoriv byudzhethnoї systemy Ukrainy stanom na 01.09.2012 [Elektronnyū resurs]. – Rezhym doctupa:

http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monthly%20Monit%202012/ukr/2012_09_budget_new_ukr.pdf

12. "Shchodo efektyvnosti realizatsii zavdan' podatkovoї reformy". Analitychna zapyska Natsional'noho instytutu stratehichnykh doslidzhen'pry prezidentovi Ukraїny [Elektronnyū resurs]. – Rezhym doctupu:

<http://www.niss.gov.ua/articles/649/>.

Гречаная С. И.

Фискальный аспект современного социально-экономического развития Украины

В статье исследован характер и результаты реформирования национальной налоговой системы, определены ее основные недостатки. Проведена оценка отдельных мероприятий, введенных Налоговым кодексом, по повышению фискальной эффективности налоговой системы и стимулирования экономической активности. Проанализировано влияние действующего фискального механизма на показатели социально-экономического развития страны и темпы наполнения бюджета. Определена динамика налогового давления на экономику и обоснованы направления ее снижения.

Ключевые слова: налоговая система, социально-экономическое развитие, уровень жизни, бюджет, фискальная функция, налоговое давление

Grechanaya S.

Fiscal aspect of current socio-economic development of Ukraine

In this paper are investigated the character and results of national tax system reforming, its main weaknesses are defined. Evaluation of several acts about fiscal efficiency of tax system increasing and economic activity stimulation implemented by tax code was conducted. Was analyzed the effect of fiscal mechanism acting on indicators of socio-economic development of the country and rates of budget filling. Was determined the dynamics of tax pressure on economy and the directions of its reduction were justified.

Keywords: tax system, socio-economic development, standard of living, budget, fiscal function, tax pressure.

Рецензент: Заблодська І. В. – доктор економічних наук, професор, директор Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України, м. Луганськ, Україна.

Reviewer: Zablodskaya I. – Professor, Ph.D of Economics, Director of the Luhansk branch of the Institute of Economics and Legal Studies, National Academy of Sciences of Ukraine, Luhansk, Ukraine.

e-mail: zablodin@yandex.ru

*Стаття подана
12.11.2012 р.*

ПОДАТКОВА БЕЗПЕКА ЯК СКЛADOVA ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто поняття податкової безпеки підприємства як частини економічної безпеки держави. Описано основні функціональні цілі економічної безпеки. Досліджено та обґрунтовано необхідність виділення окремої складової економічної безпеки – податкової безпеки та розглянуто її сутність. Проаналізовано податкові ризики в системі функціональних цілей економічної безпеки підприємства. Визначені основні види податкових ризиків.

Ключові слова: економічна безпека, підприємство, загроза, ризик, податкова політика, податкова складова.

Постановка проблеми. Будь-яка підприємницька діяльність завжди пов'язана з ризиком. Непередбачуваність господарської діяльності призводить до багатьох небажаних наслідків: від незначних матеріальних збитків до повного банкрутства. Актуальність питань економічної безпеки обумовлює доцільність формування науково-обґрунтованої теоретичної бази, спрямованої на удосконалення аспектів і перегляд системи економічної безпеки підприємства з огляду на сьогоденне розуміння даного економічного поняття, тенденцій розвитку підприємств у ринковому середовищі та економічне становище в країні.

У літературі проблемам податкової безпеки як виду економічної безпеки підприємств не приділено достатньої уваги, вони залишаються маловивченими. Поняття податкової безпеки насамперед асоціюється з можливими загрозами, які пов'язані з системою оподаткування і які призводять до матеріальних і фінансових втрат. Основною проблемою податкової безпеки підприємства є оцінка податкових ризиків і податкового навантаження шляхом використання спеціальних методів і інструментарію по оцінці їхнього впливу на економічну безпеку й ефективність діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням окремих питань щодо економічної безпеки підприємства та, зокрема, податкової безпеки займаються як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: Г. Лянний [1], І. Шевченко [2], Л. Г. Шемаєва [3], О. І. Барановський [4], Е. Селігман, К. Брауер, П. Гензель та інші. Вони докладно розкрили

питання стратегічного управління економічної безпеки підприємств, методичні основи формування підрозділів реалізації економічної безпеки на підприємствах, комплексні підходи до її оцінки тощо. В роботах цих авторів розглядаються питання визначення сутності категорії податкової безпеки, питання податкового навантаження та його вплив на економічну активність і доходи платників.

Метою дослідження є визначення податкової складової економічної безпеки підприємства, як способу забезпечення ефективної податкової тактики та розроблення теоретичних і методологічних основ визначення впливу податкових ризиків на забезпечення економічної безпеки підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. В даний час питання забезпечення умов економічного зростання підприємства виходять на перший план. На розвиток підприємства впливають такі чинники, як нестабільне податкове середовище функціонування, політична і соціально-економічна ситуація в країні, міжнаціональні, регіональні, територіальні конфлікти, недосконалість законодавства, криміналізація суспільства, шахрайство, корупція та інші. Якщо дослідження економічної безпеки розпочалися ще тридцять років минулого століття, коли підприємства зіткнулися з необхідністю урахування ризиків, то формування азів податкової безпеки ще тільки набирає обертів. Економічну безпеку в іноземній літературі називають екосекент, що означає економічний стан підприємства, стійкий (у межах критичних обмежень) проти зовнішніх та внутрішніх змін

фінансово-господарського середовища, не віднесених до форс-мажорних обставин [5, с. 140].

Економічна безпека підприємства [6, с.712] – це стан захищеності підприємства від негативного впливу дестабілізуючих факторів, при якому забезпечується стабільне його функціонування, реалізація основних комерційних інтересів у даний час і в майбутньому.

Актуальність питань економічної безпеки обумовлює доцільність формування науково обґрунтованої теоретичної бази, спрямованої на удосконалення аспектів і перегляд системи економічної безпеки підприємства з огляду на сьогоденне розуміння даного економічного поняття, тенденцій розвитку підприємств у ринковому середовищі та економічне становище в країні.

Головна мета економічної безпеки підприємства полягає в тому, щоб гарантувати його стабільне та максимально ефективно функціонування і високий потенціал розвитку у майбутньому [7, с. 278].

Основні функціональні цілі економічної безпеки:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи і фінансової стійкості та незалежності підприємства;
- забезпечення технологічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу;
- досягнення високої ефективності менеджменту оптимальної та ефективної організаційної структури управління підприємством;
- досягнення високого рівня кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу належної ефективності корпоративних НДДКР;
- мінімізація руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан навколишнього середовища;
- якісна правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства;
- забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної таємниці і досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів підприємства та підрозділів організації;

- ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його капіталу, майна, а також комерційних інтересів [7, с. 279].

Економічна безпека – не тільки комплекс заходів протидії загрозам, а й здатність системи забезпечити ці заходи, здатність гарантувати стабільність розвитку і досягнення цілей цього розвитку [8].

З метою досягнення найбільш високого рівня економічної безпеки підприємство має проводити роботу із забезпечення максимальної безпеки основних функціональних складових своєї роботи, а саме: фінансова складова, податкова складова, політико-правова складова, екологічна складова, інформаційна складова, техніко-технологічна складова, екологічна складова та силова складова.

Кожна з наведених складових економічної безпеки підприємства характеризується власним змістом, набором функціональних критеріїв і способами забезпечення. Одним з фундаментальних чинників економічної безпеки в контексті запобігання зовнішньоекономічних загроз становить саме податкова складова, оскільки вона забезпечує фінансовими ресурсами практично всі інші вище перелічені складові економічної безпеки. Податки є головним джерелом фінансових ресурсів, що централізовані державою для задоволення суспільно необхідних і законодавчо встановлених потреб, тобто забезпечення життєдіяльності суспільства.

Податки і податкова система об'єктивно включені в систему економічної безпеки, і це можна обґрунтувати з декількох позицій. По-перше, податки і податкова система виступають як ресурсний фактор, що перебуває в руках держави, по-друге, вони є інструментом впливу на економічні і соціальні процеси. По-третє, як фактор зворотної залежності функціонування держави від платників податків, адже порушення податкової безпеки зможе стати реальною загрозою ефективного державного устрою.

Передбачливість податкової політики – вирішальний фактор економічної безпеки. У податковій політиці акцент важливо перенести на збільшення податкових

надходжень, при чому не за рахунок зростання податкового навантаження, а за рахунок наполегливого здійснення заходів з легалізації приватнопідприємницької активності, а розробка і реалізація ефективної податкової політики мають стати запорукою податкової безпеки [9].

Податкова безпека підприємства є частиною економічної безпеки як держави, як одержувача податків у дохідну частину бюджету, так і підприємств - саме платників податків. Вона також – є характеристикою фінансово-економічного стану платника податків [10, с. 86], що показує рівень мінімізації податкових ризиків, при якому з боку господарюючого суб'єкта повністю й вчасно сплачуються нараховані податки, а з боку виконавчих і законодавчих органів забезпечується передбачені законом захист платника податків.

Основною проблемою податкової безпеки підприємства є оцінка податкових ризиків і податкового навантаження шляхом використання спеціальних методів і інструментарію по оцінці їхнього впливу на економічну безпеку й ефективність діяльності підприємства.

Під податковим ризиком слід розуміти [10, с. 86] ймовірність виникнення потенційної погрози для платника податків понести фінансові втрати або недоодержати доходи через несплату податків, здійснення податкових правопорушень.

До основних видів податкових ризиків ставляться [10, с. 86]:

- ризик несплати податків, ведучий до негативних наслідків для платника податків у вигляді штрафів, пені, неустойок;
- ризик податкового контролю, ведучий до виникнення санкцій і втрат через невиконання платниками податків законодавчих податкових актів;
- ризик посилення податкового навантаження, диференційований по видах господарської діяльності й податкам залежно від податкових ставок, пільг, обсягу створюваної доданої вартості;
- ризик податкової мінімізації – ймовірність понести фінансові втрати, пов'язані з діями платника податків по мінімізації податкових платежів;

- ризик карного переслідування податкового характеру, що веде або до істотних фінансових втрат платника податків, або до позбавлення волі платника податків за здійснення податкових правопорушень, передбачених статтями Кримінального кодексу України.

Різноманіття видів податкового ризику, а також способів досягнення раціонального податкового навантаження, обумовлене факторами зовнішнього середовища й внутрішніх параметрів, вимагає їхньої відповідної класифікації з метою ефективного управління в рамках забезпечення економічної безпеки підприємства.

Саме податкові ризики завжди були одним з найвагоміших факторів з усього переліку економічних ризиків, оскільки саме податкові ризики можуть і зменшити прибуток, збільшивши збитки, і зменшити на одну третину прибутковість підприємства тощо. У будь-якому разі, варто контролювати податкові ризики, а саме досліджувати, прогнозувати та оптимізувати [11, с. 47].

Податкові ризики варто не тільки контролювати, але й досліджувати, прогнозувати та оптимізувати на регулярній основі. Для уникнення або усунення кожного визначеного ризику на підприємстві має розроблятися та спроводжуватися конкретизований перелік заходів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Пошук і локалізація існуючих каналів ухилення від оподаткування, посилення контролю податкових органів за правильністю дотримання податкового законодавства становлять важливі чинники зміцнення податкової безпеки.

Розробка і вдосконалення податкового законодавства сприятимуть виявленню та ліквідації податкових правопорушень, наявність яких неминуче ослаблює податкову безпеку підприємства. Основні загрози для податкової безпеки виникають через порушення умов оптимального функціонування податкової системи, скорочення податкового потенціалу та приховування платниками податків обсягів податкових платежів. Забезпечення податкової безпеки досягається шляхом усунення таких порушень, у тому числі й силами спе-

ціалізованих державних структур. Для створення ефективної системи податкової безпеки мають виявлятися, прогнозуватися, оцінюватися податкові загрози з метою усунення їх впливу на національні інтереси шляхом протидії і нейтралізації.

Заходи щодо усунення ризиків економічної безпеки мають відображатися у програмних державних документах. Перспективи подальших досліджень у даному напрямі є розробка концептуальних підходів до забезпечення податкової безпеки України у фінансовій сфері. Звідси податкова складова є невід'ємною складовою, індикатором стану та рівня економічної безпеки підприємств і держави загалом.

Література

1. Лянной Г.Л. Внешние и внутренние угрозы предпринимательской деятельности / Г.Л. Лянной // Best of security. – 2006. - №7

2. Шевченко І. Особливості формування економічної безпеки підприємства / І. Шевченко // Наука молода. – 2010. – №10. – С. 178-181.

3. Шемаєва Л.Г. Економічна безпека підприємств у стратегічній взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища: автореф. дис. д-ра. екон. наук / Л.Г. Шемаєва. – К., 2010. – 39 с.

4. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні(методологія оцінки та механізми забезпечення)/О.І. Барановський; Київ. Нац.Торговельно-економічний університет. – К., 2004. – 759 с.

5. Фісуненко П. А., Нагорний В. В., Левченко В. Ф. Сучасні підходи до визначення сутності економічної безпеки підприємства// Економічний простір. – 2008. – № 20/1 – с. 139-144.

6. Іванілов О. С. Економіка підприємства: підручник для студентів вищих навчальних закладів / О. С. Іванілов. – 2-ге вид. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 727 с.

7. Экономика предприятия: Учебник / Под общ. ред. д-ра екон. наук, проф.

С. Ф. Покропивного. – Пер. с укр. 2-го перераб. и доп. изд. – К.: КНЭУ, 2002. – 372 с.

8. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: Навчальний посібник – К.: Атіка, 2005. – 432 с.

9. Губа М. О. Митна та податкова складові економічної безпеки держави // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2011. – № III (43) – 7 с.

10. Грачов О.В. Податкова безпека як невід'ємна частина економічної безпеки підприємства / О.В. Грачов // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – №29. – с.86-88.

11. Вовчак О. Д. Податкові ризики у системі управління економічною безпекою / О. Д. Вовчак // Фінанси України. – 2008. – №11. – С. 41-47.

References

1. Lyannoŭ H.L. Vneshnye y vnutren-nye uhrozy predprynymatel'skoŭ deyatel'-nosty / H.L. Lyannoŭ // Best of security. – 2006. - №7

2. Shevchenko I. Osoblyvosti formuvannya ekonomichnoï bezpeky pidpryyem-stva / I. Shevchenko // Nauka moloda. – 2010. – №10. – S. 178-181.

3. Shemayeva L.H. Ekonomichna bezpeka pidpryyemstv u stratehichniŭ vzayemodiï z sub'yektamy zovnishn'oho seredovyshcha: avto-ref. dys. d-ra. ekon. nauk / L.H. Shemayeva. – K., 2010. – 39 s.

4. Baranovs'kyŭ O.I. Finansova bezpeka v Ukraïni(metodolohiya otsinky ta mekhanizmy zabezpechennya)/O.I. Baranovs'kyŭ; Kyïv. Nats. Torhovel'no-ekonomichnyŭ uni-versytet. – K., 2004. – 759 s.

5. Fisunenکو P. A., Nahornyŭ V. V., Levchenko V. F. Suchasni pidkhody do vyznachennya sutnosti ekonomichnoï bezpeky pidpryyemstva// Ekonomichnyŭ prostir. – 2008. – № 20/1 – s. 139-144.

6. Ivanilov O. S. Ekonomika pidpryyemstva: pidruchnyk dlya studentiv

vyschchykh navchal'nykh zakladiv / O. S. Ivanilov. – 2-he vyd. – K. : Tsentр uchbovoi literatury, 2011. – 727 s.

7. Ékonomyka predpryyatyya: Ucheb-nyk / Pod obshch. red. d-ra ekon. nauk, prof. S. F. Pokropyvnoho. – Per. s ukr. 2-ho pe-rerab. y dop. yzd. – K.: KNÉU, 2002. – 372 s.

8. Kamlyk M. I. Ekonomichna bezpeka pidpryyemnyts'koï diyal'nosti. Ekonomiko-pravovyÿ aspekt: Navchal'nyÿ posibnyk – K.: Atika, 2005. – 432 s.

9. Huba M. O. Mytna ta podatкова skladovi ekonomichnoï bezpeky derzhavy //

Visnyk Chernivets'koho torhovel'no-ekonomichnoho instytutu. – 2011. – № III (43) – 7 s.

10. Hrachov O.V. Podatkova bezpeka yak nevid'yemna chastyna ekonomichnoï bezpeky pidpryyemstva / O.V. Hrachov // Visnyk eko-nomiky transportu i promyslovosti. – 2010. – №29. – s.86-88.

11. Vovchak O. D. Podatkovi ryzyky u systemi upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu / O. D. Vovchak // Finansy Ukraïny. – 2008. – №11. – S. 41-47.

Кирилов О. Д., Децик Ю. Г.

Налоговая безопасность как составляющая экономической безопасности предприятия

В статье рассмотрено понятие налоговой безопасности предприятия как части экономической безопасности государства. Описаны основные функциональные цели экономической безопасности. Исследованы и обоснованы необходимость выделения отдельной составляющей экономической безопасности – налоговой безопасности и рассмотрены ее сущность. Проанализированы налоговые риски в системе функциональных целей экономической безопасности предприятия. Определены основные виды налоговых рисков.

Ключевые слова: экономическая безопасность, предприятие, угроза, риск, налоговая политика, налоговая составляющая.

Kirilov O., Detsyk Y.

Tax safety as a component of economic safety of the enterprise

In the article the concept of tax safety of an enterprise as part of the economic security of the state. Describes the basic functional national objectives of economic security. Investigated and substantiated necessary to allocate a separate component of economic security are tax security and discusses its essence. Analyzed tax risks in the system of functional objectives of economic safety of the enterprise. Defined are the main types of tax risks.

Keywords: economic security, the company, threat, risk, tax policy, tax component.

Рецензент: Калінеску Т. В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Reviewer: Calinescu T. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of Taxation Departament Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Luhansk, Ukraine.

e-mail: info@taxation.lg.ua

*Стаття подана
09.07.2012 р.*

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННО-ЦИФРОВОГО ПІДПISУ

В статті визначені шляхи впровадження автоматизованої системи в роботу Державної податкової служби України, де платники податків мають можливість подавати електронні звіти, виконувати законодавчо встановлені норми при організації електронного документообігу між платниками податків і податковою службою з використанням електронно-цифрового підпису відповідно до чинного законодавства, наведені процедури реєстрації користувачів, а також розписані етапи отримання посиленого сертифікату відкритого ключа.

Ключові слова: процедури, етапи, платник податку, податкова служба, електронний підпис, Єдиний реєстр податкових накладних, податкова звітність, податкова накладна, особистий ключ, відкритий ключ.

Постановка проблеми. Податкові органи сьогодні обслуговують 1,63 млн. платників податків – юридичних осіб і 2,43 млн. фізичних осіб – підприємців. Одним із пріоритетних напрямків діяльності Державної податкової служби України є розвиток системи подання електронної звітності засобами телекомунікаційного зв'язку.

Нормами Податкового кодексу України передбачено, що платники податків, які належать до великих та середніх підприємств, подають податкові декларації до органу державної податкової служби в електронній формі з дотриманням умови щодо реєстрації електронного підпису підзвітних осіб у порядку, визначеному законодавством (п. 49.4. ст. 49 ПКУ) [1].

Також з 1 січня 2011 року відповідно до п. 201.10 ст. 201 р. V ПКУ при здійсненні операцій з постачання товарів/послуг платник податку – продавець товарів/послуг зобов'язаний надати покупцю податкову накладну після реєстрації в Єдиному реєстрі податкових накладних з використанням електронно-цифрового підпису [1].

Вартість ключів для різних категорій платників на сьогодні складає від 50 до 150 гривень, що стає перепонами на шляху до надання платником звітності в електронному вигляді (в першу чергу, для державних установ).

Станом на 1 червня 2012 року тільки у Луганській області з реєстрованих 38,5 тисяч платників податків-юридичних осіб лише 4 тисячі мали електронні ключі

для шифрування податкової звітності та з 8,3 тисячі платників ПДВ такі ключі мають тільки 3 тисячі суб'єктів господарської діяльності.

Всього ж тільки у Луганській області 150 тисяч платників податків потенційно мають можливість використовувати електронний підпис для подання податкової звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практика впровадження надання податкової звітності в електронному вигляді давно прижилася в Сполучених Штатах Америки й країнах Європи та продовжує завойовувати нові позиції. У таких країнах СНД, як Росія та Казахстан, перехід на нову систему подачі податкової звітності дав позитивні результати й на сьогодні платники податків цих країн повністю перейшли на дану систему подання звітності. З кожним днем подання податкової звітності в електронному вигляді стає все більш популярною. Тому питаннями використання електронного документообігу, щодо порозумінням між податковою службою та платниками податків поруч з російськими вченими займаються і вітчизняні науковці Івахненко С.В. [2] Терещенко Л.О. [3], Охтень О., Кисельов М. [4].

Поряд із обов'язковим виконанням законодавчо встановлених норм, ще залишається проблемними питання щодо отримання ключів електронно-цифрового підпису для реєстрації податкових накладних у ЄРПН та надання звітності платниками податків до органів державної податкової служби в електронному вигляді.

Метою статті є визначення шляхів виконання законодавчо встановлених норм при організації електронного документообігу між платниками податків і податковою службою з використанням електронно-цифрового підпису відповідно до чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Уперше ідея прийому звітності від платників податків в електронному вигляді в Україні зародилася ще на межі ХХ-ХХІ століть. На той момент мова йшла про формування електронних копій документів на магнітних або інших носіях інформації й поданні їх у податкові органи паралельно з паперовими копіями звітних документів.

Порядок складання та подання електронних документів, електронного документообігу та накладення електронного цифрового підпису регламентується Законами України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.03 р. №851, «Про електронний цифровий підпис» від 22.05.09 р. №852 та Інструкцією «Про подання електронної податкової звітності», затвердженою наказом ДПАУ від 10.04.08 р. №233 [7, 8, 9]. Тому за останній час збільшується платників податків, які подають податкову звітність в електронному вигляді. Загалом з початку 2012 року 254,5 тисяч платників податків – юридичних та фізичних осіб – надіслали звітність через централізовану систему приймання податкової звітності в електронному вигляді.

Кількість платників, що подали звітність з податку на додану вартість засобами електронного зв'язку, у 2011 році зросла майже вдвічі. Таким методом звітування скористалися 156 тис. юридичних та фізичних осіб, що становить 67,3% від загальної кількості платників ПДВ.

Розробляючи відповідне програмне забезпечення, податкова служба нашої держави керувалася однією метою - полегшити подання звітності для платників податків.

У результаті впровадження автоматизованої системи платники податків мають можливість подавати електронні звіти в інспекції, у яких вони зареєстровані, через Центр обробки електронних звітів

Державної податкової служби України. Впровадження централізованої системи надання електронних звітів скоротить час обробки даних електронних звітів, оптимізує роботу державних податкових інспекцій, дозволить заощадити державні кошти. Електронна звітність значно зекономить і гроші підприємців. Півмільйона бізнесменів, які у 2011-звітували через Інтернет, заощадили 250 тонн паперу.

Створення системи дозволяє максимально автоматизувати процес подання-приймання податкової звітності, уникнути черг і безпосереднього контакту податкового інспектора й посадових осіб платників податків, що унеможливорює зловживання службовим становищем у ході цього процесу. Також усувається можливість появи помилок при перенесенні даних з паперового звіту на електронний носій.

Тисячі українських платників податків уже переконалися в зручності й ефективності надання звітності в електронному вигляді. По-перше, можливість надання податкової звітності в електронному вигляді значно скоротить витрати часу, по-друге, мінімізує можливість появи помилок у звітності, і, по-третє, значно зменшить паперовий документообіг. Крім того, варто врахувати, що зменшиться кількість і час документальних і зустрічних перевірок, тому що за умови надання звітності в електронному вигляді увагу податківців буде сконцентровано, насамперед, на тих платниках, які ухиляються від сплати податків.

Однією з обов'язкових умов роботи цієї системи передбачено, що вона повинна забезпечувати підтримку роботи засобів електронного цифрового підпису всіх акредитованих центрів сертифікації ключів, що працюють на ринку України відповідно до чинного законодавства [7,8].

У травні 2012 року при Інформаційно-довідковому департаменті ДПС України створено центр сертифікації ключів електронного цифрового підпису. Для платників податків юридичних та фізичних осіб електронні ключі стали безкоштовними [8], що дає змогу платникам для спілкування з податковими органами електрон-

ним способом, а також економити свій час та кошти.

Нині на українському ринку працюють 18 акредитованих центрів сертифікації ключів, 12 з них - приватні. Ціни коливаються від 80 до 250 гривень за програму.

З 30.05.2012р. розпочав свою роботу Акредитований центр сертифікації ключів Інформаційно-довідкового департаменту державної податкової служби. Сферою використання посилених сертифікатів АЦСК ІДД ДПС є організація електронного документообігу з використанням ЕЦП.

Відповідно до Регламенту центр надає послуги електронного цифрового підпису органам державної влади, органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності, іншим суб'єктам господарської діяльності та фізичним особам, з можливістю безоплатної видачі посилених сертифікатів відкритих ключів.

Під послугами електронного цифрового підпису слід розуміти реєстрацію заявників, надання у користування надійних засобів ЕЦП, допомогу при генерації відкритих та особистих ключів, обслуговування посилених сертифікатів ключів заявників їх розповсюдження та зберігання, управління та розповсюдження інформації про статус сертифікатів ключів, надання послуги фіксування часу, консультативні послуги за зверненнями платників податків.

Для багатьох платників податків постає питання: що треба зробити для отримання послуги ЕЦП. З початку платнику податків бажано відвідати офіційний сайт АЦСК ІДД ДПС за адресою: <http://www.cskidd.gov.ua>. На даному сайті можна отримати вичерпну інформацію щодо режиму роботи та регламенту роботи АЦСК ІДД ДПС, процедури реєстрації користувачів. Також на сайті можна отримати сертифікати АЦСК ІДД ДПС, власні сертифікати, форми документів, зразки їх заповнення, завантажити програмне забезпечення та отримати іншу корисну інформацію.

Реєстрація та отримання посиленого сертифікату відкритого ключа проводиться за наступними етапами:

На першому етапі проводиться ознайомлення з документами, умовами Договору про надання послуг ЕЦП, Заявою-приєднання, Зразком заповнення заяви-приєднання та Регламентом АЦСК ІДД ДПС.

На другому етапі проводиться заповнення заяви-приєднання, оформлюється відповідна Заява на реєстрацію для отримання посилених сертифікатів відкритих ключів, необ-

хідні документи, що засвідчують особу заявника та підписувача.

Для отримання посиленого сертифікату ключа для юридичної особи потрібно заповнити необхідні документи:

заяву на реєстрацію для отримання посиленого сертифіката ключа встановленого зразку (дозвіл на використання персональних даних підписувача);

оригінал статуту юридичної особи (положення про установу, філію) або його нотаріально засвідчена копія (надається виключно для ознайомлення);

копію виписки або витягу з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, а для відокремлених підрозділів юридичної особи (філії, представництва) надається копія довідки з управління статистики про внесення відомостей про відокремлений підрозділ до ЄДРПОУ;

документи, що підтверджують повноваження керівника заявника (копія наказу про призначення тощо);

документи, що підтверджують належність підписувача до юридичної особи – заявника та його повноваження, засвідчені печаткою та особистим підписом керівника юридичної особи;

копії паспортів заявника та підписувачів (копії 1-4 сторінок), засвідчені власноручними підписами власників паспортів;

копія облікової картки платника податків (довідки про присвоєння ідентифікаційного коду ДРФО керівника та головного бухгалтера) у разі, якщо формується сертифікати для керівника та бухгалтера. Якщо через релігійні переконання фізична особа відмовилась від ідентифікаційного коду, копія облікової картки платника податків не подається.

копії та витяги, крім нотаріально засвідчених, засвідчуються підписом керівника та печаткою юридичної особи, а також підписом уповноваженої особи ЦСК якій пред'являються копії разом з оригіналами. Використання факсимільного підпису при завірянні документів не допускається.

Для фізичної особи-підприємця для отримання посиленого сертифікату ключа необхідні наступні документи:

заяву на реєстрацію для отримання сертифіката ключа встановленого зразку та дозвіл на використання персональних даних підписувача;

копію виписки або витягу з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців;

паспорт та копію паспорту заявника (копії 1-4 сторінок), засвідчену власноручним підписом власника;

копія облікової картки платника податків (довідки про присвоєння ідентифікаційного коду ДРФО).

Копії та витяги, крім нотаріально засвідчених, засвідчуються підписом фізичної особи (підписом фізичної особи - підприємця та його печаткою, у разі її наявності), а також підписом уповноваженої особи АЦСК ІДД ДПС якій пред'являються копії разом з оригіналами.

До розгляду не приймаються документи, які мають підчистки, дописки, закреслені слова, інші незастережні виправлення або написи олівцем, а також мають пошкодження, внаслідок чого їх текст неможливо прочитати.

Третій етап передбачає реєстрацію у Центрі за вказаною на сайті адресою з зазначеним вище комплектом документів та власними носіями (змінний флеш-носій або CD/DVD-диск для запису) для отримання особистих ключів з розрахунку один носій на кожний особистий ключ.

АЦСК ІДД ДПС не надає носії для запису ключової інформації.

На четвертому етапі формується посилений сертифікат. Згенерувати ключову пару (особистий та відкритий ключ). Ключі ЕЦП генеруються апаратно-програмним способом заявником самостійно в окремому приміщенні АЦСК – кабіні генерації, за допомогою спеціалізованого обладнання і програмного забезпечення, що має позитивний експертний висновок за результатами державної експертизи. Після закінчення процедури реєстрації власник особистого ключа може отримати посилені сертифікати відкритого ключа завантаживши їх з офіційного сайту АЦСК ІДД ДПС. За бажанням заявника посилені сертифікати відкритих ключів можуть бути записані на окремий власний носій заявника.

Посилені Сертифікати відкритого ключа АЦСК ІДД ДПС не роздруковуються, а надаються в електронному вигляді. Строк дії посиленого сертифікату відкритого ключа ЕЦП становить 1 рік з моменту його формування.

На Україні працює розгалужена мережа пунктів видачі та реєстрації електронних ключів – 26 відділень в обласних центрах та 11 в Києві. Податкова служба має намір до кінця 2012 року відкрити такі установи і в районних центрах, інших великих містах. Громадян у АЦСК ІДД ДПС та його регіональних відділеннях обслуговують 150 кваліфікованих фахівців, які пройшли відповідне навчання. Податкова служба гарантує не тільки швидкість

(процедура отримання платником безкоштовного ключа електронного цифрового підпису займає не більше 20 хвилин), але й якість сервісу – унікальні криптографічні модулі українського виробництва пройшли всі державні експертизи та забезпечують надійний захист інформації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Впровадження електронного документообігу між платниками податків та податковою службою - це важливий сегмент реальних послуг, відповідний стилю XXI століття. Важко знайти ще одну сферу, в якій так масово й успішно впроваджені технології електронного цифрового підпису і досягнуто такий рівень автоматизації. Але ще багато потрібно працювати у розвитку цього напрямку взаємовідношень як Державній податковій службі України так і платникам податків. Хоча практично тільки у нашій країні держава розробила та підтримує безкоштовне програмне забезпечення.

Підводячи підсумки роботи АЦСК ІДД ДПС можна констатувати, що за 4 місяці видано більш ніж 70 тисяч сертифікатів ключів електронно-цифрового підпису майже 50 тисячам платникам податків, у т.ч. по Луганській області більше 3 000 електронних ключів майже 2 300 платникам податків. В той же час необхідно постійно розширювати перелік сервісів для платників податків.

В результаті проведення масово-роз'яснювальної роботи 98 відсотків платників ПДВ звітують в електронному виді. По Луганській області цей показник становить 98,5 відсотків. Подальша робота спрямована на повне охоплення платників податків поданням звітності в електронному вигляді, зокрема по платі за землю, податку на прибуток та доходи фізичних осіб. Позитивна динаміка росту надання платниками податків звітності в електронному виді вказує на розвиток партнерських відносин між органами платниками податків і державної податкової служби за допомогою сучасних засобів обміну інформацією з телекомунікаційних каналів зв'язку з використанням електронного цифрового підпису.

З метою створення в Україні сприятливих умов для поліпшення процесу подання звітності, впровадження електронних сервісів та розвитку електронного документообігу вважаємо за доцільне зробити термін дії електронних ключів та посилених сертифікатів необмеженим.

Література

References

1. Податковий кодекс України від 02.12.10 №2755-VI із змінами та доповненнями, внесеними Законом України від 23 грудня 2010 року № 2856-VI.
2. Івахненко С.В., Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку та аудиту: Навч. посіб. - 3-тє вид., випр. і доп. - К.: Знання. 2006. - 350 с.
3. Терещенко Л.О., Матієнко-Зубенко І. І., Інформаційні системи і технології в обліку: Навч. посіб. - К.: КНЕУ, 2005. - 187 с.
4. Охтен' О., Кисельов М. Електронні документи і стандартизація // Право України. - 1998. - № 3. - С. 45-48, 61.
5. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.03р. №851-IV.
6. Закон України «Про електронний цифровий підпис» від 22.05.03р. №852-IV.
7. Наказ ДПА України «Про подання електронної податкової звітності» від 10.04.08р. № 233.

1. Podatkovyy kodeks Ukraïny vid 02.12.10 №2755-VI iz zminamy ta dopovnennyamy, vnesenymy Zakonom Ukraïny vid 23 hrudnya 2010 roku № 2856-VI.
2. Ivakhnenkov S.V., Informatsiyni tekhnolohii v orhanizatsii bukhhalters'koho obliku ta audytu: Navch. posib. - 3-tye vyd., vypr. i dop. - K.: Znannya. 2006. - 350 s.
3. Tereshchenko L.O., Matiyenko-Zubenko I. I., Informatsiyni systemy i tekhnolohii v obliku: Navch. posib. - K.: KNEU, 2005. - 187 s.
4. Okhten' O., Kysel'ov M. Elekt-ronni dokumenty i standartyzatsiya // Pravo Ukraïny. - 1998. - № 3. - S. 45-48, 61.
5. Zakon Ukraïny «Pro elektronni dokumenty ta elektronnyy dokumentoobih» vid 22.05.03r. №851-IV.
6. Zakon Ukraïny «Pro elektron-nyy tsyfrovyy pidpys» vid 22.05.03r. №852-IV.
7. Nakaz DPA Ukraïny «Pro po-dannya elektronnoi podatkovoi zvitnosti» vid 10.04.08r. № 233.

Лариков В. Ю., Самоздра М. М.

Организация электронного документооборота с использованием электронно-цифровой подписи

В статье определены пути внедрения автоматизированной системы в работу Государственной налоговой службы Украины, где налогоплательщики имеют возможность подавать электронные отчеты, выполнять законодательно установленные нормы при организации электронного документооборота между налогоплательщиками и налоговой службой с использованием электронно-цифровой подписи в соответствии с действующим законодательством, приведены процедуры регистрации пользователей, а также расписаны этапы получения усиленного сертификата открытого ключа.

Ключевые слова: процедуры, этапы, налогоплательщик, налоговая служба, электронная подпись, Единый реестр налоговых накладных, налоговая отчетность, налоговая накладная, личный ключ, открытый ключ.

Larikov V., Samozdra M.

Organization of electronic documents using digital signatures

In this article the way of introduction of the automated system in the work of the State Tax Service of Ukraine, where taxpayers have the opportunity to submit electronic reports to fulfill the legislative norms in the organization of electronic documents between taxpayers and tax authorities, using digital signatures in accordance with the law, given the registration users, and painted steps of obtaining enhanced public key certificate.

Keywords: procedures, steps, the taxpayer, the tax office, electronic signature, uniform register of tax invoices, tax returns, tax bill, private key, public key.

Рецензент: Заблодська І. В. – доктор економічних наук, професор, директор Луганського філіалу Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України, м. Луганськ, Україна.

Reviewer: Zablodskaya I. – Professor, Ph.D of Economics, Director of the Luhansk branch of the Institute of Economics and Legal Studies, National Academy of Sciences of Ukraine, Luhansk, Ukraine.

e-mail: zablodin@yandex.ru

Стаття подана 04.11.2012 р.

ЕФЕКТИВНІСТЬ СТИМУЛЮЮЧОЇ ФУНКЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ПОДАТКУ

Аналізується динаміка показників промислового забруднення, обсягів інвестицій в охорону довкілля та сплати нарахованих сум екологічного податку і штрафних санкцій в умовах дії Податкового кодексу України. Визначаються причини низької ефективності стимулюючої функції екологічного податку. Обґрунтовуються пропозиції щодо удосконалення механізму екологічного оподаткування.

Ключові слова: екологічний податок, корпоративний сталий розвиток, інституціональні фактори, податкові стимули, податкова реформа, забруднення довкілля.

Постановка проблеми. Однією із пріоритетних задач соціалізації економіки є гармонізація інтересів суб'єктів підприємництва та суспільства щодо збереження довкілля в процесі виробничої діяльності. Негативний вплив стану природного середовища в Україні на здоров'я населення вже сьогодні має серйозні соціальні та фінансові наслідки. Зокрема, за даними Міжнародного центру перспективних досліджень, обсяг зборів за забруднення довкілля, сплачених підприємствами енергетики України в 2009 році, був більш ніж у двадцять разів менший вартісної оцінки заподіяної шкоди у вигляді додаткової захворюваності та смертності населення [10]. Податкова система в Україні зазнала суттєвих змін із прийняттям Податкового кодексу (далі за текстом – ПКУ). Проте чи відбулася її концептуальна переорієнтація на стимулювання екологічного напрямку корпоративного сталого розвитку? Відповідь на це питання вимагає дослідження дієвості податкових методів і важелів впливу на діяльність суб'єктів підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічним засадам екологічних податків та практичним аспектам їх застосування присвячені праці багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців, таких як М. Андерсен, В. Баумоль, Л. Бовенберг, Б. Буке, К. Г. Гофман, І. Гудстейн, А. А. Гусєв, В. Джагер, Д. С. Львов, Р. Де Муиж, А. Майоккі, І. О. Александров, О. О. Веклич, О. Н. Гаркушенко, О. П. Маслюківська, Л. Г. Мельник, О. І. Олійник, І. М. Синякевич, А. М. Соколовська. Втім і досі залишаються суттєві прогалини

у науковому розумінні дії фінансових механізмів корпоративної природоохоронної діяльності на етапі формування основ соціально – ринкової економіки.

Метою статті є визначення основних умов забезпечення ефективності стимулюючої функції екологічного податку на основі аналізу результатів роботи суб'єктів господарювання протягом першого року проведення податкової реформи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи з даних Держкомстату за 2011 рік [1], можна констатувати значне збільшення (на 46,2%) сум екологічних платежів у порівнянні з 2010 роком. Переважно це відбулося за рахунок податку на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря (зростання на 80,77%). Водночас, заслуговує на увагу той факт, що такий високий індекс капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища у відсотках до попереднього року, як у 2011р. (233,6%) ніколи не досягався раніше. Більш того, він значно перевищує індекс екологічних платежів. Очевидно, що відбулася помітна активізація у галузі інвестування в природоохоронну діяльність. Якісно тотожні співвідношення спостерігаються і майже за всіма складовими екоподатку та відповідними напрямками капітальних вкладень за виключенням інвестицій в очищення зворотних вод.

Отже, начебто можна зробити висновок, що інтерес до екологічної діяльності у суб'єктів господарювання та відповідні надходження коштів до бюджету отримали стійку перспективу зростання. Проте більш глибокий аналіз, з урахуван-

ням впливу суб'єктів господарювання на навколишнє природне середовище, співвідношення фактично сплачених і пред'явлених платежів, та динаміки штрафних санкцій, призводить до більш обережних оцінок.

Розглянемо спочатку динаміку викидів забруднюючих речовин та парникових газів у атмосферу від стаціонарних джерел [2]. У загальній структурі екологічного податку за 2011р. частка платежів від даного виду забруднення становила 67,7%. Парадоксально, на перший погляд, що незважаючи на суттєве посилення податкового навантаження на підприємства – забруднювачі та зростання інвестицій у корпоративну екологічну діяльність, загальний обсяг викидів збільшився до 105,9 % відносно рівня попереднього року. Ця цифра не значно відрізняється від індексів промислової продукції за січень – грудень 2011р. (107,6%) і виробництва та розподілення електроенергії (105,3). Не тільки не прояснює, а навіть ускладнює розуміння ситуації співставлення з індексами реалізації продукції, що розраховані по видах економічної діяльності з найбільшим негативним впливом на навколишнє природне середовище. Так для добувної промисловості за 2011 рік він становить 105,4%, а у металургії та виробництві готових металевих виробів за даними Держкомстату України спостерігалось падіння обсягів реалізації продукції на 0,6% [3].

Проте, ще більш виразною є динаміка викидів по основних видах забруднюючих речовин. Позитивний результат досягнуто лише по металах та їх сполуках, частка яких у загальній структурі викидів у атмосферне повітря становила у 2011 році лише 0,7%. Водночас, на 8 – 11% зросли викиди речовин у вигляді суспендованих твердих частинок і сполук сірки та азоту. Їх питома вага у загальному забрудненні повітря стаціонарними джерелами становила 53,3%. Найбільше зростання викидів зафіксовано по двоокису вуглецю (22,7%). Цього парникового газу надійшло в атмосферу у 2011 р., в результаті виробничої та господарської діяльності підприємств, 202,2 млн. т., тобто на 37,4 млн. т. більше, ніж у попередньому році. Негати-

вна динаміка спостерігалась і по інших газах із парниковим ефектом. Зазначимо, що в 2010 р. викиди двоокису вуглецю збільшилися лише на 8% за індексу промислової продукції на рівні 111,2%.

З метою дослідження причин, які обумовлюють зростання викидів в атмосферу, звернемо увагу на структурні зрушення в сфері енергоспоживання, що відбуваються останнім часом. Практика свідчить, що значне подорожчання нафти і газу підвищило привабливість більш дешевих, але менш екологічних енергоресурсів. Так металургійні комбінати, цементні заводи та підприємства інших видів економічної діяльності суттєво скорочують використання газу у виробничих процесах шляхом заміни його на кокс, впроваджують технології пиловугільного вдування тощо. Таким чином, досягається економія операційних витрат і водночас збільшуються обсяги забруднення повітря двоокисом вуглецю та іншими парниковими газами.

Ці структурні зрушення в споживанні енергоносіїв стимулюють попит на продукцію вугільної промисловості. За даними Держкомстату виробництво вугілля за різними класифікаційними групами зросло протягом 2011 року на 11,3 – 13,5% [4]. Наслідками цих процесів для екології є забруднення повітря двоокисом вуглецю (в результаті спалення вугілля його виділяється на 60 – 70% більше ніж при використанні природного газу), сполуками сірки та азоту; погіршення якості водоймищ; накопичення проблем із розміщенням відходів.

Узагальнюючі наведені причинно-наслідкові зв'язки, можна зробити висновок, що коріння проблеми лежить у незіставності ринкового механізму встановлення цін на енергоресурси та адміністративного регулювання ставок екологічного податку. Впровадження природоохоронних заходів для вітчизняних підприємств, за існуючих ставок, є економічно неефективним. Передусім, це стосується оподаткування викидів парникових газів. Так, ставки податку на викиди двоокису вуглецю (0,22 грн. / т. у 2014 р. і відповідно 0,11 грн. / т. до кінця 2012 р.) є значно меншими, ніж у країнах, для яких пріоритетним стає

сталий розвиток (8,7 - 12,6 дол. США/ т. в країнах Євросоюзу, 25 дол. США / т. - в Австралії).

Безумовно, до міждержавних порівнянь кількісних показників слід ставитися обережно зважаючи на особливості національних економік. Тому для загальної оцінки економічної ефективності екологічних інвестицій доцільно скористатися даними Держкомстату України. З початку, на підставі структури викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря в 2010 р. [5] розрахуємо середньозважену ставку екологічного податку. З огляду на деякі інформаційні обмеження офіційних статистичних джерел, зробимо наступні припущення. Для всіх сполук сірки у розрахунках використаємо ставку екологічного податку на викиди діоксиду сірки, як основної забруднюючої речовини даної групи. Аналогічне припущення зробимо для діоксиду та інших сполук азоту. За відсутності статистичних даних щодо частки окремих металів та їхніх сполук у структурі забруднення атмосферного повітря, на базі ставок екологічного податку на викиди кадмію, марганцю, нікелю, свинцю, хрому, ртуті та відповідних сполук, що містяться в ПКУ, визначимо їх середньоарифметичне значення. Зауважимо, що для неметанових летких органічних сполук (НМЛОС) не встановлено клас небезпечності та орієнтовно безпечний рівень впливу, тому згідно з п.5 статті 243 ПКУ, за умовами оподаткування вони прирівнюються до забруднюючих речовин першого класу. За результатами розрахунків середньозважена ставка екологічного податку становить 763,4 грн.

На основі цієї цифри і даних Держкомстату щодо впровадження повітроохоронних заходів у 2010 р. [6, с.520], наданих у таблиці можна обчислити термін окупності екологічних інвестицій (Т) за формулою:

$$T = I_o / CF,$$

де I_o - сума капітальних інвестицій у повітроохоронні заходи;

CF - грошовий потік від інвестиції за один період планування (один рік).

Результати розрахунків надані в таблиці. Одержані цифри – досить красномовні. Не виникає, навіть, потреби в їх уточненні через обчислення дисконтованого періоду окупності інвестицій. Звичайно, за існуючих ставок оподаткування, впровадження повітроохоронних заходів є економічно не ефективним. Слід зауважити, що особливо вражаючий результат одержано по такому важливому для українських промислових підприємств виду екологічних заходів, як «будівництво і введення в дію нових газоочисних установок і споруд».

Використання даних про результати природоохоронної діяльності не тільки за 2010 рік, але і в інші відрізки часу та визначення досягнутого зниження викидів за кожним видом забруднюючих речовин не на основі їхньої загальної структури, а за даними технічних вимірювань, безумовно, сприятиме уточненню термінів окупності капіталовкладень у охоронну довкілля. Проте їхні цифрові значення, одержані в результаті наведених розрахунків, настільки відрізняються від корпоративних нормативних термінів окупності, що такі уточнення апіорі не зможуть спростувати тезу щодо необхідності вельми суттєвого підвищення ставок екологічного податку..

Хоча фіскальна складова ефекту від впровадження ПКУ значно переважає інші, не можна повністю заперечувати наявність стимулюючого потенціалу податкової реформи. Він розкривається у певній мірі там, де ринкові механізми не спрацьовують у протилежному напрямі, як у ситуації з вибором альтернативних джерел енергопостачання. Це видно по результатах діяльності щодо використання і охорони водних ресурсів та поводження з відходами. Позаяк викиди двоокису вуглецю передусім залежать від обсягів енергоспоживання, не можна залишити поза увагою і пільги, встановлені для підприємств, що здійснюють заходи з енергозбереження. Йдеться про особливості стягнення податку на прибуток (розділ III, ст.158 ПКУ; п. 15 підрозділу 4 Перехідних положень ПКУ) та ПДВ (п. 2 підрозділу 2 Перехідних положень ПКУ).

Розрахунок терміну окупності повітроохоронних заходів за використання ставок екологічного податку, що набирають чинності з 1.01.2014р.

Види повітроохоронних заходів	Фактичний обсяг капітальних інвестицій у 2010р., тис. грн.	Зменшення викидів забруднюючих речовин в результаті впровадження заходів, тис. т.	Зменшення сум екологічного податку в результаті впровадження заходів, тис. грн. гр.3*763,4	Термін окупності інвестицій у заходи з охорони повітря років, гр.2/гр.4
Усі повітроохоронні заходи у тому числі	618400	79,5	60690,3	10,2
удосконалення технологічних процесів (включаючи перехід на інші види палива, сировини і т. ін.)	208800	18,9	14428,3	14,5
будівництво і введення в дію нових газоочисних установок і споруд	176200	0,5	381,7	461,6
ліквідація джерел забруднення	32200	4,8	3664,3	8,8

Наскільки суттєвими є стимулюючий ефект встановлених пільг з податку на прибуток? Звернемо увагу на те, що згідно п. 17 підрозділу 4 Перехідних положень ПКУ, прибуток отриманий від основної діяльності підприємств судно- та літакобудування, легкої промисловості (крім переробки давальницької сировини) та підприємств машинобудування для агропромислового комплексу до 1 січня 2021 року взагалі звільняється від оподаткування. Отже для певних видів економічної діяльності пільги з податку на прибуток апріорі не мають жодного стимулюючого впливу на впровадження енергозберігаючих технологій і відповідно зменшення викидів двоокису вуглецю. Теж саме можна сказати і стосовно суб'єктів господарювання з річними доходами до трьох мільйонів гривень, що відповідають вимогам ст.154.6 Розділу III ПКУ, та застосовують нульову ставку податку до 1 січня 2016 року. Нарешті, значно знижує стимулюючий ефект даних пільг той факт, що частка збиткових підприємств, за даними Держкомстату стабільно перевищує 40%, а у промисло-

вості досягає майже половини загальної кількості. Не важко помітити, що пільги з податків на прибуток і додану вартість мають, у контексті об'єкту дослідження, однакове цільове спрямування. Таким чином, у ПКУ закладені умови для виникнення синергійного ефекту дії податкових стимулів. На жаль, цьому, в значній мірі, перешкоджають обґрунтована вище беззмістовність пільг із податку на прибуток для окремих галузей, невеликих та збиткових підприємств.

Важливою складовою аналізу результатів податкової реформи є порівняння пред'явлених та фактично сплачених сум екологічних платежів. Протягом 2011р. підприємствами, організаціями та установами сплачено 1825,4 млн. грн екологічного податку, тобто 91,7% від нарахованих сум. Рівень фактичної оплати коливався за видами даного податку в межах 7,5% (від 90,6% за викиди в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення до 98,1% - за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти). Зовсім іншою є ситуація із оплатою пред'явлених штрафних сан-

кцій за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища. В 2011 р. суб'єктами господарювання фактично сплачено лише 13,9% їх загальної суми. Дослідження причин такого низького рівня стягнення штрафних санкцій варто почати з динаміки показників фактичної оплати пред'явлених екологічних платежів протягом останніх років (рисунок).

Заміна зборів за забруднення довкілля екологічним податком звичайно не могла не позначитися на посиленні адміністрування даних платежів. Наслідком цього процесу є деяке зменшення в 2011р., у порівнянні з попереднім роком, відповідного податкового боргу (на 1,4%) та зростання рівня оплати пред'явлених штрафних санкцій (на 6,4%). Проте загальна тенденція залишається незадовільною. Частка несплачених штрафних санкцій у 2011р. виявилась в 4,8 рази більше, ніж у 2008 р. Заборгованість підприємств з інших екологічних платежів, протягом даного періоду, зросла на 6,1%. Достатньо розповсюджені посилання на вплив фінансової кризи, у цьому випадку, не витримують критики, адже найгірші значення показників спостерігалися у 2010р., тобто в період економічного зростання. З огляду на незадовільний фінансовий стан багатьох українських підприємств, не можна ігнорувати вплив суттєвого зростання податкових ставок та об-

сягу пред'явлених штрафних санкцій. Варто зауважити, що зростання заборгованості з екологічних платежів, є ще одним доказом необхідності поетапного реформування податкового законодавства.

Однак, чи коректно пояснювати рівень оплати штрафних санкцій у межах 7,5 – 13,9%% лише неадекватністю фінансової спроможності господарюючих суб'єктів сумам позовів щодо компенсації збитків, заподіяних внаслідок порушення природоохоронного законодавства? Практика доводить, що уникають оплати штрафних санкцій переважно потужні, фінансово стійкі корпорації. Звичайно, було б некоректно заперечувати їх право вирішувати в судовому порядку питання щодо правомірності санкцій і обґрунтованості сум відшкодування збитків, так само як і залишати поза увагою окремі факти використання недоліків екологічного менеджменту з метою тиску на власників підприємства. Проте більш масштабною є проблема ухилення від відповідальності за шкоду, заподіяну довкіллю через нерозвиненість та певну суперечливість інституціональних факторів сталого розвитку. Правила та звичаї ведення бізнесу сьогодні не завжди збігаються із нормами законодавства та очікуваннями суспільства.

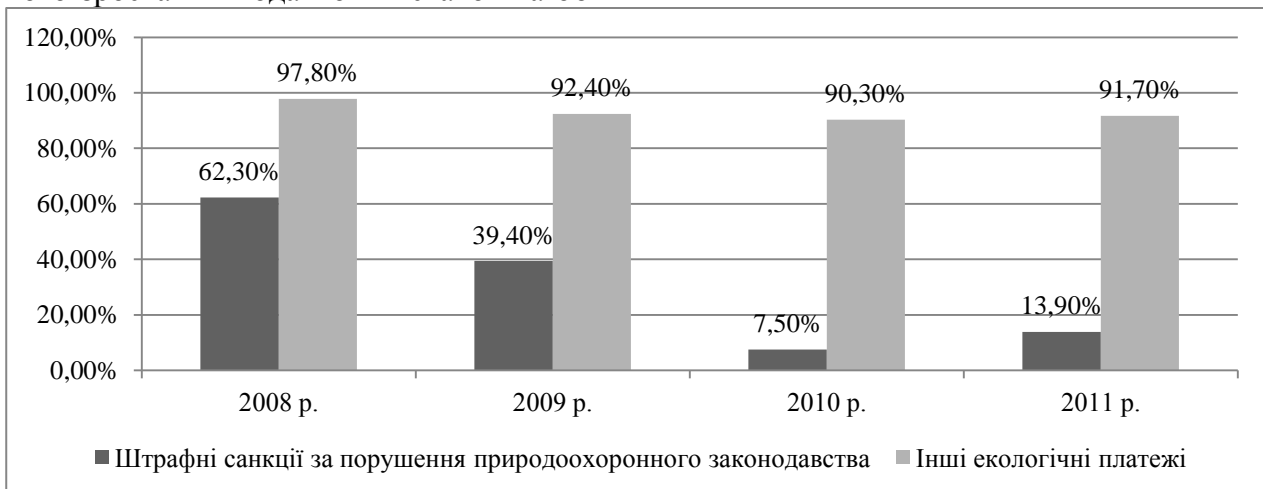

Рис. 1. Рівень фактичної оплати пред'явлених екологічних платежів протягом 2008 – 2011 років, %.

Досконалість організації контролю екологічних наслідків виробничої діяльності, якість судової системи, професіоналізм місцевих органів влади, активність неурядових організацій та громадськості, рівень корупції - все це чинники, які обмежують або, навпаки стимулюють використання схем ухилення від відшкодування шкоди довкіллю. На жаль, за сучасних умов, ці фактори діють, зазвичай, не на користь цілям сталого розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підбиваючи підсумок результатів аналізу екологічної діяльності суб'єктів підприємництва в умовах дії ПКУ, слід підкреслити наступне. Для забезпечення ефективності інвестицій у корпоративну природоохоронну діяльність та створення противаги ринковому механізму зростання цін на енергоресурси необхідне суттєве підвищення ставок екологічного податку. Звичайно, це доцільно лише за умови фіскальної нейтральності податкової реформи, тобто адекватного зменшення інших податків і зборів. Фінансові стимули енергозбереження повинні носити універсальний характер. Сьогодні їх дієвість суттєво обмежується безмістовністю пільг із податку на прибуток для окремих галузей, невеликих та збиткових підприємств.

Інші негативні фактори пов'язані з вкрай незадовільними фінансовими результатами діяльності майже половини підприємств промисловості, а також із незрілістю інституціонального середовища. Отже механізми реалізації податкових реформ мусять передбачати формування відповідних інституціональних чинників сталого розвитку. Невизначеність методології вирішення цієї проблеми вимагає подальших досліджень у даному напрямі.

Література

1. Державна служба статистики України. Витрати на охорону навколишнього природного середовища та еколо-

гічний податок у 2011 році // Експрес-випуск.

– 11.05.2012. – № 06/4-34/298 . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

2. Державна служба статистики України. Викиди забруднюючих речовин та парникових газів у атмосферу від стаціонарних джерел за 2011 рік // Експрес-випуск.– 21.03.2012. – № 06/4-34/190 . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

3. Державна служба статистики України. Обсяг реалізованої промислової продукції за січень–грудень 2011 року та індекс обороту (реалізації) в Україні // Експрес-випуск.– 30.01.2012. – № 21. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

4. Державна служба статистики України. Виробництво промислової продукції за видами в Україні за січень – грудень 2011 року // Статистичний бюлетень.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

5. Державна служба статистики України. Викиди забруднюючих речовин та парникових газів у атмосферу від стаціонарних джерел за 2010 рік // Експрес-випуск.– 21.03.2011. – № 64. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

6. Статистичний щорічник України / [За ред. О.Г. Осауленка]. — К.: ТОВ «Август Трейд», 2011. — 559 с.

References

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Vytraty na okhoronu navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyshcha ta ekolohichnyy podatok u 2011 rotsi // Ekspres-vypusk. – 11.05.2012. – № 06/4-34/298 . – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Vykydy zabrudnyuyuchykh rehovyn ta parnykovykh haziv u atmosferu vid statsi-onarnykh dzherel za 2011 rik // Ekspres-vypusk.– 21.03.2012. – № 06/4-

34/190 . – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukraïny. Obsyah realizovanoï promyslovoï produktsii za sichen'–hruden' 2011 roku ta indeks oborotu (realizatsii) v Ukraini // Ekspresvypusk.– 30.01.2012. – № 21. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukraïny. Vyrobnystvo promyslovoï produktsii za vydamy v Ukraïni za sichen' – hruden' 2011 roku // Statystychnyy byule-

ten'.– [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

5. Derzhavna sluzhba statystyky Ukraïny. Vykydy zabrudnyuyuchykh rehovyn ta parnykovykh haziv u atmosferu vid statsi-onarnykh dzherel za 2010 rik // Ekspres-vypusk.– 21.03.2011. – № 64. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

6. Statystychnyy shchorichnyk Ukraïny / [Za red. O.H. Osaulenka]. — K.: TOV «Avhust Treïd», 2011. — 559 s.

Рогов Г. К.

Эффективность стимулирующей функции экологического налога

Анализируется динамика показателей промышленного загрязнения, объемов инвестиций в охрану окружающей среды, оплаты начисленных сумм экологического налога и штрафных санкций в условиях действия налогового кодекса Украины. Определяются причины низкой эффективности стимулирующей функции экологического налога. Обосновываются предложения по усовершенствованию механизма экологического налогообложения.

Ключевые слова: экологический налог, корпоративное устойчивое развитие, институциональные факторы, налоговые стимулы, налоговая реформа, загрязнение окружающей природной среды.

Rogov G.

Effectiveness of environmental tax stimulus

The author examines the trends in industrial pollution, ecological investments, environmental tax and noncompliance fees revenues after enacting Tax Code of Ukraine. The reasons of environmental tax stimulus poor efficiency are determined. Proposals that may improve environmental taxation mechanisms are developed.

Keywords: environmental tax, corporate sustainability, institutional factors, tax stimulus, tax reform, environmental pollution.

Рецензент: Міщенко В. А. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінанси» Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна.

Reviewer: Mishchenko VA – Professor, Ph.D. of Economics, Head of Finance Department National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkov, Ukraine.

e-mail: fkzed@rambler.ru

*Стаття подана
23.10.2012 р.*

ОЦІНЮВАННЯ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА МАКРОРІВНІ

У статті розглянуто теоретичні основи та сутність економічної категорії «податкове навантаження», форми його вимірювання та методи визначення на макrorівні. Оцінено та проаналізовано податкове навантаження України та Запорізької області, що дало змогу виявити значний його рівень у розвинутих регіонах та відзначити подібність тенденції з показником України. Охарактеризовано місце України у рейтингу податкових систем Paying Taxes. Виділено пріоритетні напрями оптимізації податкового навантаження на макrorівні.

Ключові слова: податкове навантаження, податки, збори, рейтинг, бюджет, податкові надходження, валовий внутрішній продукт, валовий регіональний продукт.

Постановка проблеми. Процес трансформації податкової системи України, який розпочато в 2011 році з прийняттям Податкового кодексу, триває й на сьогоднішній день. Важливою характеристикою податкової політики держави, одним з основних критеріїв ефективності системи оподаткування є рівень податкового навантаження. Отже, регулювання і пошук оптимального значення показника податкового навантаження є вкрай актуальним питанням для економіки України на сучасному етапі розвитку, оскільки надмірний податковий рівень його негативно впливає на економіку країни, породжуючи її тінізацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що визначенням поняття податкового навантаження, методів його розрахунку та пошуком його оптимального рівня займалися такі науковці XIX-XX століть, як К. Маркс, В. Петті, А. Сміт, П. Самуельсон, А. Лаффер, та вітчизняні науковці: Г. Василевська, О. Фрадинський, А. Соколовська, О. Іванишина, Н. Вахновська, Н. Фролова, О. Раденька, Н. Рисова, В. Вишневський та інші. Питання оцінювання і розподілу податкового тягаря розглядається у працях Т. Єсфименко, А. Скрипника, А. Єлисеєва, О. Кузьміна, А. Крисоватого, П. Гайдуцького, Л. Кизилової та інших.

Проте, у працях зазначених науковців переважають теоретичні аспекти податкової системи та окремих її елементів, аналізується вплив податків на розвиток економіки України в порівнянні з іншими розвинутими країнами світу, в той час, як дослідження рівня податкового наванта-

ження, зокрема в регіональному розрізі, за останні роки майже не проводилося, що обумовлює актуальність здійснення подальших досліджень у цьому напрямі.

Мета статті полягає у дослідженні поняття податкового навантаження, визначенні існуючих методів його оцінювання та аналізі впливу рівня податкового навантаження на економіку України та Запорізької області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «податкове навантаження», яке досить часто більшість дослідників ототожнюють з терміном «податковий тягар», в економічній науці було започатковано А. Смітом, І. Юсті, П. Леруа-Бальє, Р. Стурмом, П. Біфельдом, Л. Гоком та іншими вченими, які ще у XVIII ст. зробили спробу емпірично визначити ту частину вільного доходу, яка могла бути спрямована на задоволення державних витрат без шкоди для економіки. Так, французький економіст П. Леруа-Бальє, вивчаючи проблему рівня оподаткування, визначав, що податки, які становлять 5–6% національного продукту, є помірними, а ті, які перевищують 12%, шкодять економічному зростанню [1].

Граничною ставкою для податкового вилучення до бюджету американський економіст XX століття А. Лаффер вважав 30% суми доходів, в межах якої збільшується сума доходів бюджету. В свою чергу, при 40-50% вилученні доходів, коли ставка податку потрапляє до так званої «забороненої зони» дії, скорочуються збереження населення, що спричиняє незацікавленість інвестування в ті чи інші галузі економіки

та призводить до скорочення податкових надходжень [2].

Саме він став засновником аналітичного підходу до визначення податкового навантаження, вперше дослідив зв'язок між його рівнем і надходженнями до бюджету, а також обґрунтував положення про те, що збільшення податкового навантаження до певної межі веде до зростання податкових надходжень, а за її межею призводить до протилежних наслідків [3].

Проведене дослідження наукових джерел засвідчило, що єдиний підхід до визначення поняття «податкового навантаження» в економічній літературі відсутній. Показник податкового навантаження застосовується для оцінювання рівня оподаткування, являє собою фінансовий індикатор, що характеризує обсяги податкових вилучень. Величина податкового навантаження може визначатися як на макрорівні (для держави), так і на мікрорівні (для фізичної чи юридичної особи) [4].

А. Соколовська вказує на те, що податкове навантаження – це ефект впливу податків на економіку загалом та окремих її платників, пов'язаний із економічними обмеженнями, що виникають у результаті сплати податків і відволікання коштів від інших можливих напрямів їх використання [1]. На відміну від якісного підходу А. Соколовської до визначення поняття податкового навантаження, О. Кудріна застосовує кількісний підхід та визначає податкове навантаження як комплексну характеристику, яка окрім співвідношення нарахованих податків і доходів підприємства, характеризує кількість податків та інших обов'язкових платежів, структуру податків та механізм їх сплати [5].

Т. Маршалок стверджує, що податкове навантаження є показником ефективності рівня втручання держави через податки в діяльність платників. Податкове навантаження, як фінансове поняття, характеризує у відносній формі ту частину вартості виробленого суспільного продукту, що розподіляється і перерозподіляється в дохід держави опосередковано через механізми оподаткування [6].

Таким чином, враховуючи різнобічність визначення поняття податкового навантаження, існує й декілька підходів до розрахунку його рівня. Однією з передових у світі вважається методика, запропонована Світовим Банком спільно із аудиторською та консалтинговою компанією Price Waterhouse Coopers. Ці міжнародні фахівці постійно аналізують податкове навантаження та механізми оподаткування у світі та на підставі цього розраховують рейтинги країн. До уваги береться як кількість встановлених державою податків та зборів, так і час, необхідний для розрахунку та сплати податків, а також загальна ставка оподаткування. Стан української системи оподаткування за даними оцінками погіршується з кожним роком.

Так, у рамках дослідження «Ведення бізнесу 2008» було детально проаналізовано механізм оподаткування у 178 країнах. Україна посіла передостаннє 177 місце (найгірший результат був у Білорусі) із 99 податками та іншими державними зборами, що займає у суб'єкта господарювання 2085 годин на їх розрахунок та сплату, та із загальною ставкою оподаткування 57,3% від прибутку. На Мальдівах, які очолили рейтинг, підприємець мав сплатити 1 податок, а загальна ставка оподаткування становить 9,1% від прибутку [7]. А у рейтингу податкових систем «Paying Taxes 2012» Україна вже посіла 181 місце із 183 досліджуваних країн. Нижче України у рейтингу тільки Венесуела та Білорусь відповідно [8].

Деякі науковці вважають вимірником податкового навантаження самі податкові ставки, частку чистих податків у валовому внутрішньому продукті (що охоплює податки на продукти, виробництво та імпорт), рівень податків у розрахунку на одного зайнятого та на душу населення, частку податків у виторгу від реалізації продукції, обсяг чистих податків, відображених у національних рахунках, де, окрім податків на продукти, виробництво та імпорт, враховуються податки на дохід і майно, а також податки на заробітну плату [9].

Місце України за рейтингом Paying Taxes 2008 р., 2012 р.

Рейтинг	Країна	Виплати (кіль-сть)	Час (год.)	Загальна ставка оподаткування (% прибутку)	Рейтинг	Країна	Виплати (кіль-сть)	Час (год.)	Загальна ставка оподаткування (% прибутку)
1	Мальдівські острови	1	0	9,1	1	Мальдівські острови	3	0	9,3
2	Сінгапур	5	49	23,2	2	Катар	3	36	11,3
3	Гонконг	4	80	24,4	3	Гонконг	3	80	23
12	Великобританія	8	105	35,7	18		8	110	37,3
37	Ірак	13	312	24,7	58		13	312	28,4
38	Афганістан	6	275	35,5	59		8	275	36,4
67	Німеччина	16	196	50,8	86		12	221	46,7
102	Грузія	29	387	38,6	39		4	387	16,5
130	Росія	22	448	51,4	102		9	290	46,9
168	Китай	35	872	73,9	121		7	398	63,5
177	Україна	99	2 085	57,3	181		135	657	57,1
178	Білорусь	124	1 188	144,4	156		18	654	62,8

Сформовано автором самостійно на підставі джерел [7, 8]

Спрощено розрахунок податкового навантаження в залежності від рівня, на

якому він обраховується, буде виглядати наступним чином [4] (табл. 2):

Т а б л и ц я 2

Розрахунок податкового навантаження

Рівень	Абсолютний підхід	Відносний підхід
Макрорівень	$\sum ОП_{рік}$	$\frac{\sum ОП_{рік}}{ВВП_{рік}} \times 100\%$
Мікрорівень		$\frac{\sum ОП_{рік}}{ВР_{рік}} \times 100\%$

де $ОП_i$ – розмір обов’язкових платежів у відповідному році,
 $ВВП_i$ – валовий внутрішній продукт у відповідному році,
 $ВР_i$ – обсяг виручки (доходу) від реалізації продукції у відповідному році.

На підставі вищезазначеного розраховано податкове навантаження в Україні за 7 років (табл. 3).

За даними табл. 3 абсолютне значення податкового навантаження за 2010 рік в порівнянні з 2005 роком збільшилося майже у 2,4 рази (з 98 065,2 млн. грн. до 266 471 млн. грн.). Слід відзначити, що щорічно відбувалося зростання майже однаковими темпами (приблизно 20%), окрім показника у 2009 році, який склав лише 92% показника попереднього року, що пояснюється загальною фінансово-економічною кризою (яка призвела й до зменшення показника ВВП на 3,7%, спаду виробництва, отримання підприємствами за результатами діяльності вперше з 2005 року збитку в розмірі 42 414,7 млн. грн. [10] тощо).

Аналіз відносного значення показника податкового навантаження в Україні вказує, що протягом досліджуваного періоду він мав майже однакове значення з тенденцією до поступового зменшення. Проте, визначення відносного значення податкового навантаження таким чином має суттєвий недолік, тому що не враховує величини обов’язкових соціальних відрахувань до позабюджетних соціальних фондів, які за економічною суттю належать до податкових платежів, оскільки мають примусовий характер, формуються для фінансування поточних виплат і здебільшого не мають характеру прямої еквівалентності.

У міжнародній практиці для визначення загального рівня податкового навантаження призначений податковий коефіціє-

ент (tax ratio), який розраховують як відношення суми сплачених податків, враховуючи обов'язкові відрахування в державні

соціальні фонди, до ВВП у ринкових цінах [11].

Т а б л и ц я 3

Обчислення рівня податкового навантаження, виходячи з величини податкових надходжень у зведеному бюджеті України

Найменування показника		2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	
Валовий внутрішній продукт (у ринкових цінах) млн. грн.		441 452	544 153	720 731	948 056	913 345	1 082 569	1 316 600	
у розрахунку на одну особу, грн..		9372	11630	15496	20495	19832	23600	28 805	
Податкові надходження									
у зведеному бюджеті		98065,2	125743,1	161 264,2	227 164,8	208 073,2	234 447,7	266 471	
У тому числі	державний	усього	74476,4	94811,5	116670,8	167883,4	148915,6	166872,2	192 143
		% до зведеного бюджету	75,9	75,4	72,3	73,9	71,6	71,2	72,1
	місцеві	усього	23588,8	30931,6	44593,4	59281,4	59157,6	67575,6	74 328
		% до зведеного бюджету	24,1	24,6	27,7	26,1	28,4	28,8	27,9
Податкове навантаження, %		22,2	23,1	22,4	24,0	22,8	21,7	20,2	

Сформовано автором самостійно на підставі [10]

Так, на підставі вищевикладеного виходячи з даних табл. 2 та табл. 3 проведено розрахунок розміру податкового на-

вантаження в Україні, враховуючи й величину обов'язкових відрахувань до державних цільових фондів.

Т а б л и ц я 3

Обчислення рівня податкового навантаження з урахуванням розміру обов'язкових страхових внесків до державних цільових фондів (млн. грн.)

Найменування показника	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Фонд загального обов'язкового соціального страхування на випадок безробіття	2 596,7	2 784,2	3 594,8	4 717,2	5 759,2	6 901,5	7 982,1
Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності	4 771,8	5 829,3	4 907,3	6 496,5	6 124,6	7 027,8	8 267,3
Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань	2 031,1	2 371,5	3 005,2	3 926,9	3 137,0	4 128,4	5 430,7
Пенсійний фонд	42 215,9	54 293,7	75 534,0	98 888,6	95 576,0	117 016,4	139 055,6
Усього страхових внесків	51 617,5	65 280,7	87 043,3	114 031,2	110 598,8	135 076,1	160 737,7
Податкове навантаження, %	33,9	34,6	34,5	36,0	34,9	34,1	32,1

Сформовано автором самостійно на підставі [12]

Отже, вказаний розрахунок більш реалістично відображає рівень податкового навантаження в країні. Спостерігається зменшення вказаного показника у 2011 році, що в першу чергу пояснюється зменшенням ставок оподаткування у зв'язку із запровадженням Податкового кодексу України.

Однак, в свою чергу, необхідно зазначити, що такий спосіб обчислення податкового навантаження має свої недоліки, бо не враховує витрат, пов'язаних із спра-влянням податків, витрат на ведення особливого обліку платниками податків, складання і подання ними податкової звітності.

Отже, проведене дослідження вказує, що рівень податкового навантаження в

Україні знаходиться у допустимих межах. В порівнянні з іншими країнами із розвинутою ринковою економікою, показник податкового навантаження України знаходиться на середньому рівні. Однак, співставляти їх за кількісним значенням є не зовсім коректним, адже в соціально орієнтованій державі ринкового типу основна увага приділяється не розміру податкових ставок, а ефективності використання податкових надходжень.

Величина сплачених податків і зборів та інших обов'язкових платежів для всіх платників має обов'язково збалансуватися з розміром фінансованих державою суспільних благ і трансфертних платежів. Сплата податків має відповідати граничній корисності частини вартості валового внутрішнього продукту, що централізовано вилучається у платників податків і перерозподіляється через бюджет держави. Як свідчить зарубіжний досвід, достатньо високий рівень податкового навантаження супроводжується різноманітними формами державної підтримки у сфері оподаткування (звільнення деяких підприємств від необхідності ведення звітності про результати господарської діяльності та запровадження спро-

щеної системи бухгалтерського обліку і звітності; податкові кредити (відрахування із суми нарахованого податку) тощо).

Так, співставляючи показник податкового навантаження Швеції (55-60%) із розрахованим для України, твердження, що податкове навантаження на шведів є більшим, ніж для українців, є помилковим, тому що частка податків, що повертається населенню при перерозподілі доходів бюджету, для перших становить близько 85%, тоді як в нашій країні вона не перевищує 30% [9].

Враховуючи особливості бюджетної політики, державного устрою України, особливостей економічного розвитку територій держави, видається за доцільне вивчати податкову політику та її вплив на регіональному рівні. Для ефективного аналізу використовується показник валового регіонального продукту, що найбільш повно відображає економічний розвиток економік територій та країни загалом.

Показник податкового навантаження на регіональному рівні розраховуємо на прикладі Запорізької області – одного з найбільш технологічно розвинених регіонів України із значним науково-технічним і виробничим потенціалом.

Т а б л и ц я 4

Розрахунок рівня податкового навантаження на рівні Запорізької області

Показник	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Валовий регіональний продукт							
Всього, у фактичних цінах, млн. грн.	19968	24787	33158	42445	37446	42736	43762
У розрахунку на одну особу, у фактичних цінах, грн.	10683	13369	18022	23232	20614	23657	24294
Податкові надходження							
Всього, млн. грн., з них:	3087,8	3660,7	4161,2	6650	5727,9	7065,3	8682
- у державний бюджет	2810	3280,1	3584	4168	3304,3	4217,3	5277
- у місцеві бюджети	277,8	380,6	1886	2482	2423,6	2848	3405
Податкове навантаження, %	15,5	14,8	12,5	15,7	15,3	16,5	19,8

Сформовано автором самостійно

Аналіз наведених даних свідчить, що рівень податкового навантаження Запорізької області протягом досліджуваного періоду знаходився практично на рівні (рис. 2). Але, якщо в останні три роки загальний по країні показник зменшувався, то в Запорізькій області відбувалось збільшення податкового навантаження.

Окрім цього, спостерігається негативна динаміка випередження темпу зрос-

тання податкових надходжень над темпом зростання валового регіонального продукту. Так, якщо за 2011 рік в порівнянні з 2010 роком рівень податкових надходжень Запорізької області до зведеного бюджету збільшився на 22,9%, або на 1 616,7 млн. грн. (з 7065,3 до 8682 млн.грн.), то показник валового регіонального продукту зріс лише на 2,4%, або на 1 026 млн. грн. (з 42736 до 43762 млн. грн.).

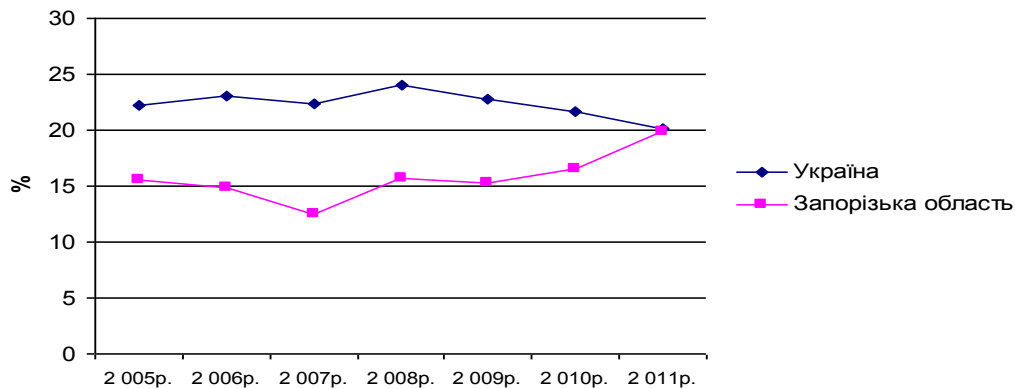

Рис. 2. Динаміка показників податкового навантаження України та Запорізької області

А з урахуванням обов'язкових платежів до державних цільових фондів податкове навантаження регіону значно збільшується. Так, страхові внески області тільки до пенсійного фонду за 2008-2011 роки становили 4 060 млн грн, 4 318,6 млн грн, 5 176,2 млн грн та 6 001,1 млн грн відповідно [13], що збільшує показник податкового навантаження до 25,2% за 2008 рік, 26,8 % - за 2009 рік, 28,6% - за 2010 рік та до 33,6 % – за 2011 рік.

Отже, за 2011 рік регіональний показник податкове навантаження з урахуванням обов'язкових платежів до цільових фондів перевищив показник по країні, що свідчить про погіршення фінансового та промислового потенціалу області.

Окрім Запорізької, найвищий показник податкового навантаження (понад 20%) за аналогічний період мали Дніпропетровська, Луганська, Львівська, Харківська, Черкаська області, міста Київ та Севастополь, в той час, як у Волинській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Миколаївській і Херсонській областях рівня податкового навантаження був близько 15% [1]. Відмінність податкового навантаження за регіонами пояснюється різним рівнем їх соціально-економічного розвитку.

Вищевикладене свідчить про нерівномірність та незбалансованість розподілу податкове навантаження країни на регіональному рівні. Одним з напрямів удосконалення податкової політики на регіональному рівні може бути запровадження податкового паспорту регіону – документу, що буде містити дані про податкове наванта-

ження щодо валової доданої вартості, дані про нарахування, надходження, рівень збирання податків, показники заборгованості по податках і зборах до бюджетної системи, як в цілому, так і по компонентах, що дозволить оцінити існуючу податкову базу регіону, рівень податкового навантаження в розрізі окремих видів податків у динаміці, по галузях, а також розробляти прогноз надходження податків і зборів на перспективу, як в умовах чинного законодавства, так і з урахуванням його можливої зміни. Застосування податкового паспорту регіону дозволить підвищити якість податкового планування і встановити більш реальні контрольні показники регіонів по мобілізації податкових надходжень до бюджету та сприятиме організації податкового планування та створенню стійкої системи виконання бюджету [14].

Для зниження рівня податкового навантаження на бізнес і скорочення витрат часу платників на нарахування й сплату податків Програмою економічних реформ запропоновані наступні кроки, які поступово вже втілюються у життя: поетапно знижується ставка податку на прибуток; скасовується низка малоефективних податків і зборів, що не приносять суттєвого доходу до бюджету; реформується система сплати внесків до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування (в тому числі, запроваджено єдиний соціальний внесок); впроваджуються принципи нарахування й відповідності доходів і видатків при оподаткуванні прибутку підприємств; удосконалюється

порядок амортизації основних засобів і нематеріальних активів з метою стимулювання їх відновлення. Необхідним також є запровадження податкових канікул для малого бізнесу та скасування планів мобілізації податкових платежів для податкової служби [15].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати проведеного дослідження засвідчили, що податкове навантаження на економіку України є неоптимальним, із наближенням до критичного рівня, за яким знижується ділова активність, інвестиційний розвиток і підйом виробництва. Проаналізована динаміка рівня податкового навантаження показує, що подальше зростання його є вкрай обмеженим. Напрямом удосконалення податкової системи є пошук оптимального співвідношення рівня податкового навантаження (з поступовим його зниженням) і ефективності використання податкових надходжень при перерозподілі доходів бюджету, що призведе до збалансування фіскальної та стимулюючої функцій оподаткування. Оподаткування необхідно розглядати як циклічний процес з перерозподільною функцією, тоді оптимізація податкового навантаження може забезпечити активізацію інвестиційної діяльності і підвищення ділової активності сфер господарювання, що, в свою чергу, забезпечить зростання обсягів податкових надходжень до бюджетів. Розрахований показник податкового навантаження для Запорізького регіону засвідчив необхідність збалансування його рівня між регіонами України, забезпечення його рівномірності й пропорційності розподілу відповідно до обсягів валового регіонального продукту з урахуванням концентрації суб'єктів господарювання на певних територіях, регіональної спеціалізації, соціально-економічних і політичних умов.

Література

1. Савченко В. Оцінка рівня податкового навантаження в Україні / В. Савченко, А. Лось // Економічний часопис-XXI. – 2011. – №9-10. – С.25-28.
2. Користін О. Еволюція теорії оподаткування / О. Користін, Ю. Потернак

// Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії. Економічні науки. – 2011. – №2 (21). – С.35-45.

3. Левченко Н. Систематизація методик оцінки податкового навантаження на суб'єктів господарювання / Н. Левченко // Сталий розвиток економіки: всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2011. – №6. – С. 270-276.

4. Фрадинський О. Поняття податкового навантаження та підходи до його визначення / О. Фрадинський // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 1. – Т. 1. – С.79-82.

5. Кудріна О. Оцінювання податкового навантаження на підприємство з позицій концепції трансакційних витрат / О. Кудріна // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2011. – №10 (1).

6. Маршалок Т. Регіональні особливості податкового навантаження в Україні/ Т. Маршалок// Світ фінансів. – 2009. – №2 (19). – С.135-142.

7. Податкове навантаження в Україні та світі. Перша рейтингова система [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rate1.com.ua>.

8. Paying taxes. Survey rankings. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pwc.com>.

9. Дропа Я. Податкове навантаження та його вплив на економіку України / Я. Дропа, І. Чабан // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 213-218.

10. Статистичний щорічник України за 2010 рік/ Ред. О.Г. Осауленка. Державна служба статистики України. – К. : ТОВ «Август Трейд». – 2011. – 560 с.

11. Азаров М.Я. Бюджетна політика у контексті соціально-економічного розвитку України. – У 6-ти т. – Т.3: Розвиток системи податків як основи зміцнення державних фінансів : монографія / М.Я. Азаров, Ф.О. Ярошенко, Т.І. Єфименко та ін. – К. : Вид-во НДФІ, 2004. – 308 с.

12. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальний захист та пенсійне забезпечення: у цифрах і фактах за 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010 роки/ Міністерство праці та соціальної по-

літики України, Пенсійний фонд України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pension.kiev.ua>.

13. Основні підсумки роботи органів Пенсійного фонду України в Запорізькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfu.zp.ua>.

14. Гончарова Л. Доцільність впровадження податкового паспорту регіону / Л. Гончарова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – №4. – С.287-289.

15. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» Програма економічних реформ на 2010-2014 роки/ Комітет з економічних реформ при Президентові України. – Версія для обговорення 2 червня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

16. Ткаченко Т. Порівняльний аналіз податкового навантаження в економіці України та країнах з розвинутою ринковою економікою/ Т. Ткаченко// Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С.460-464.

17. Інформація Міністерства фінансів України щодо виконання Державного бюджету України за 2011 рік// Урядовий кур'єр. – 29 лютого 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua>.

Referances

1. Savchenko V. Otsinka rivnya podatkovoho navantazhennya v Ukraini/ V. Savchenko, A. Los// Ekonomichnyy chasopys-KHKH. – 2011. – №9-10. – S.25-28.

2. Korystin O. Evolyutsiya teorii opodatkovannya/ O.Korystin, YU. Poternak// Naukovy visnyk Bukovyns'koї derzhavnoї finansovoї akademii. Ekonomichni nauky. – 2011. – №2 (21). – S.35-45.

3. Levchenko N. Systematyzatsiya me-todyk otsinky podatkovoho navantazhennya na sub'yektiv hospodaryuvannya/ N. Levchenko// Stalyy rozvytok ekonomiky: vseukraїns'kyi naukovo-vyrobnychy zhurnal. – 2011. – №6. – S.270-276.

4. Fradyns'kyi O. Ponyattya podatkovoho navantazhennya ta pidkhody do yoho

vyznachennya/ O. Fradyns'kyi// Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. – 2010. – № 1. – Т. 1. – S.79-82.

5. Kudrina O. Otsinyuvannya podatkovoho navantazhennya na pidpryyemstvo z pozytsiy kontseptsii transaktsiynikh vytrat/ O. Kudrina//Visnyk Skhidnoukraїns'koho natsional'noho universytetu imeni Volodymyra Dalya. – 2011. – №10 (1).

6. Marshalok T. Rehional'ni osoblyvosti podatkovoho navantazhennya v Ukraini/ T. Marshalok// Svit finansiv. – 2009. – №2 (19). – S.135-142.

7. Podatkove navantazhennya v Ukraini ta sviti. Persha reytynhova systema [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.rate1.com.ua>.

8. Paying taxes. Survey rankings. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.pwc.com>.

9. Drova YA. Podatkove navantazhennya ta yoho vplyv na ekonomiku Ukrainy/ YA. Drova, I. Chaban// Formuvannya rynkovoї ekonomiky v Ukraini. – 2009. – Vyp. 19. – S.213-218.

10. Statystychnyy shchorichnyk Ukrainy za 2010 rik/ Red. O.H. Osaulenka. Der-zhavna sluzhba statystyky Ukrainy. – K. : TOV «Avhust Trejd». – 2011. – 560 s.

11. Azarov M.YA. Byudzhetna polityka u konteksti sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy. – U 6-ty t. – T.3: Rozvytok systemy podatkov yak osnovy zmitsnennya der-zhavnykh finansiv : monohrafiya / M.YA. Azarov, F.O. Yaroshenko, T.I. Yefymenko ta in. – K. : Vyd-vo NDFI, 2004. – 308 s.

12. Zahal'noobov'yazkove derzhavne sotsial'ne strakhuvannya, sotsial'nyy zakhyst ta pensiyne zabezpechennya: u tsyfrakh i faktakh za 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010 roky/ Ministerstvo pratsi ta sotsial'noї polityky Ukrainy, Pensiynyy fond Ukrainy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://pension.kiev.ua>.

13. Osnovni pidsumky roboty or-haniv Pensiynoho fondu Ukrainy v Zapori-z'kiy oblasti [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.pfu.zp.ua>.

14. Honcharova L. Dotsil'nist' vprovadzhennya podatkovoho pasportu rehi-
onu / L. Honcharova // Visnyk

Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. – 2009. – №4. – S.287-289.

15. «Zamozhne suspil'stvo, konkurentospromozhna ekonomika, efektyvna derzhava» Prohrama ekonomichnykh reform na 2010-2014 roky/ Komitet z ekonomichnykh reform pry Prezydentovi Ukraïny. – Versiya dlya obhovorennya 2 chervnya 2010 r. [Elektronnyÿ resurs]. – Rezhym dostu-pu: <http://zakon.rada.gov.ua>.

16. Tkachenko T. Porivnyal'nyÿ analiz podatkovoho navantazhennya v

ekonomitsi Ukraïny ta kraïnakh z rozvynutoyu rynkovoyu ekonomikoju/ T. Tkachenko// Formuvannya rynkovoï ekonomiky v Ukraïni. – 2009. – Vyp. 19. – S.460-464.

17. Informatsiya Ministerstva finansiv Ukraïny shchodo vykonannya Derzhavnogo byu-dzhetu Ukraïny za 2011 rik// Uryadovyÿ kur'yer. – 29 lyutoho 2012 roku [Elektronnyÿ resurs]. – Rezhym dostu-pu: <http://ukurier.gov.ua>.

Сергеева Л. Н., Кучерова А. Ю.

Оценивание налоговой нагрузки на макроуровне

В статье рассмотрены теоретические основы и сущность экономической категории «налоговая нагрузка», формы ее измерения и методы расчета на макроуровне. Оценена и проанализирована налоговая нагрузка Украины и Запорожской области, что жало возможность определить существенный ее уровень в развитых регионах и отметить подобие тенденции с показателем Украины. Охарактеризовано место Украины в рейтинге налоговых систем Paying Taxes. Выделены приоритетные направления оптимизации налоговой нагрузки на макроуровне.

Ключевые слова: налоговая нагрузка, налоги, сборы, рейтинг, бюджет, налоговые поступления, валовый внутренний продукт, валовый региональный продукт.

Sergeeva L., Kucherova A.

Estimation of tax loading at macrolevel

In article theoretical bases and essence of economic category «tax loading», forms of its measurement and calculation methods at macrolevel are considered. Tax loading of Ukraine and the Zaporozhye area that reaped possibility to define its essential level in the developed regions is estimated and analyses and to note similarity of a tendency with an indicator of Ukraine. The place of Ukraine in a rating of tax systems Paying Taxes is characterized. The priority directions of optimization of tax loading at macrolevel are allocated.

Keywords: tax loading, taxes, collecting, rating, budget, tax revenues, gross domestic product, gross regional product.

Рецензент: Рамазанов С. К. – доктор економічних наук, доктор технічних наук, професор, декан факультету інноваційної економіки і кібернетики, завідувач кафедри «Економічна кібернетика» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Reviewer: Ramazanov S. – Professor, Ph.D. of Economics, Ph.D. of Technical, Dean faculty of Innovative economy and cybernetics, Head of Economic Cybernetics Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Luhansk, Ukraine.

e-mail: sramazanov@i.ua

*Стаття подана
30.10.2012 р.*

ФІСКАЛЬНІ ЕФЕКТИ НОВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ І ПРИБУТКІВ В УКРАЇНІ

Проведено аналіз сучасної вітчизняної та європейської фіскальної практики прибуткового оподаткування юридичних та фізичних осіб. Надано оцінку фіскальних ефектів податкових трансформацій в Україні в сфері прибуткового оподаткування. Визначено фіскальні резерви податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб як вагової податкової складової фінансування суспільних видатків.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, податкові фінанси, бюджетні ресурси, фіскальні трансформації.

Постановка проблеми. Одним з ключових ризиків для стабілізації як національної, так і європейської економіки є неконтрольоване зростання державного боргу. На думку експертів, боргова криза вже найближчим часом може призвести до економічної стагнації в Європі мінімум на 5-7 років [1]. Не кращою є ситуація і в Україні - станом на 01.10.2012 р. державний борг складає 394,4 млрд. грн., до кінця поточного року уряд планує збільшити державні боргові зобов'язання до 404,1 млрд. грн., у т.ч. внутрішній державний борг – 193,7 млрд. грн. або 47,9%, зовнішній державний борг – 210,4 млрд. грн. або 52,1%. Водночас за підсумками 9 місяців поточного року в Україні вперше після обвалу економіки у 2009 р. спостерігається падіння реального ВВП. За попередніми даними Державного комітету статистики, у III кварталі 2012 р. ВВП скоротився на 1,3% у порівнянні з аналогічним кварталом 2011 р. і на 1,2% - у порівнянні з II кварталом (без врахування сезонних факторів). Як відомо, між ВВП та основними бюджетотворюючими податками існує сильний кореляційний зв'язок [2, с. 169]. Тобто безумовним наслідком падіння ВВП стане зниження обсягів податкових надходжень до бюджету, тому для забезпечення фінансування суспільно необхідних видатків уряд потребуватиме подальшого збільшення обсягів державних запозичень, що провокуватиме боргову кризу в Україні. За таких умов особливої актуальності набувають питання вдосконалення функціонування податкових фінансів, як альтернативи борговим. Значну частину бюджетних ресурсів України формують прибутко-

ві податки – податок на прибуток підприємств та податок на доходи фізичних осіб, тому актуальним постає завдання пошуку шляхів підвищення їхньої фіскальної ефективності в умовах турбулентності фіскальної політики, посилення боргових загроз та в контексті прагнення до євроінтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням, пов'язаним з дослідженням особливостей механізму прибуткового оподаткування в країнах з розвинутою ринковою та транзитивною економікою, проблемам оптимізації функціонування податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб в Україні з метою підвищення їхньої фіскальної ролі у забезпеченні фінансування державних видатків, присвячені праці вітчизняних науковців та практиків: В. Андрущенко, В. Буряковського, В. Беседіна, В. Вишневського, В. Геєця, А. Даніленка, О. Данілова, Л. Деміденко, Ю. Іванова, А. Крисоватого, І. Луніної, В. Мельника, П. Мельника, В. Опаріна, Т. Паєнтко, А. Соколовської, В. Суторміної, В. Федосова, Л. Шаблістої, С. Юрія та інших.

Водночас, недостатньо дослідженою залишається проблематика підвищення фіскальної ефективності оподаткування доходів і прибутків в Україні в контексті вибору пріоритетів податково-боргових стратегій забезпечення суспільно необхідних видатків в умовах нестабільності державних фінансів та посилення боргових ризиків.

Метою статті є аналіз сучасної вітчизняної та європейської фіскальної практики прибуткового оподаткування юриди-

чних та фізичних осіб, оцінка фіскальних ефектів податкових трансформацій в Україні та пошук фіскальних резервів податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб як вагомого джерела податкової складової фінансування суспільних видатків.

Виклад основного матеріалу дослідження. З введенням в дію Податкового кодексу України все більше уваги вітчизняних науковців та практиків приділяється регулюючому потенціалу прибуткового оподаткування як важливому інструменту

державного регулювання доходів фізичних та юридичних осіб, еластичному важелю впливу на їхню економічну поведінку. Разом з тим, визначальною для будь-якого податку залишається фіскальна функція, тобто його спроможність формувати фінансові ресурси держави, акумулюючи у бюджеті кошти, необхідні для забезпечення державних видатків.

До системи прибуткового оподаткування в Україні належать податок на прибуток підприємств та податок на доходи фізичних осіб (рис. 1).

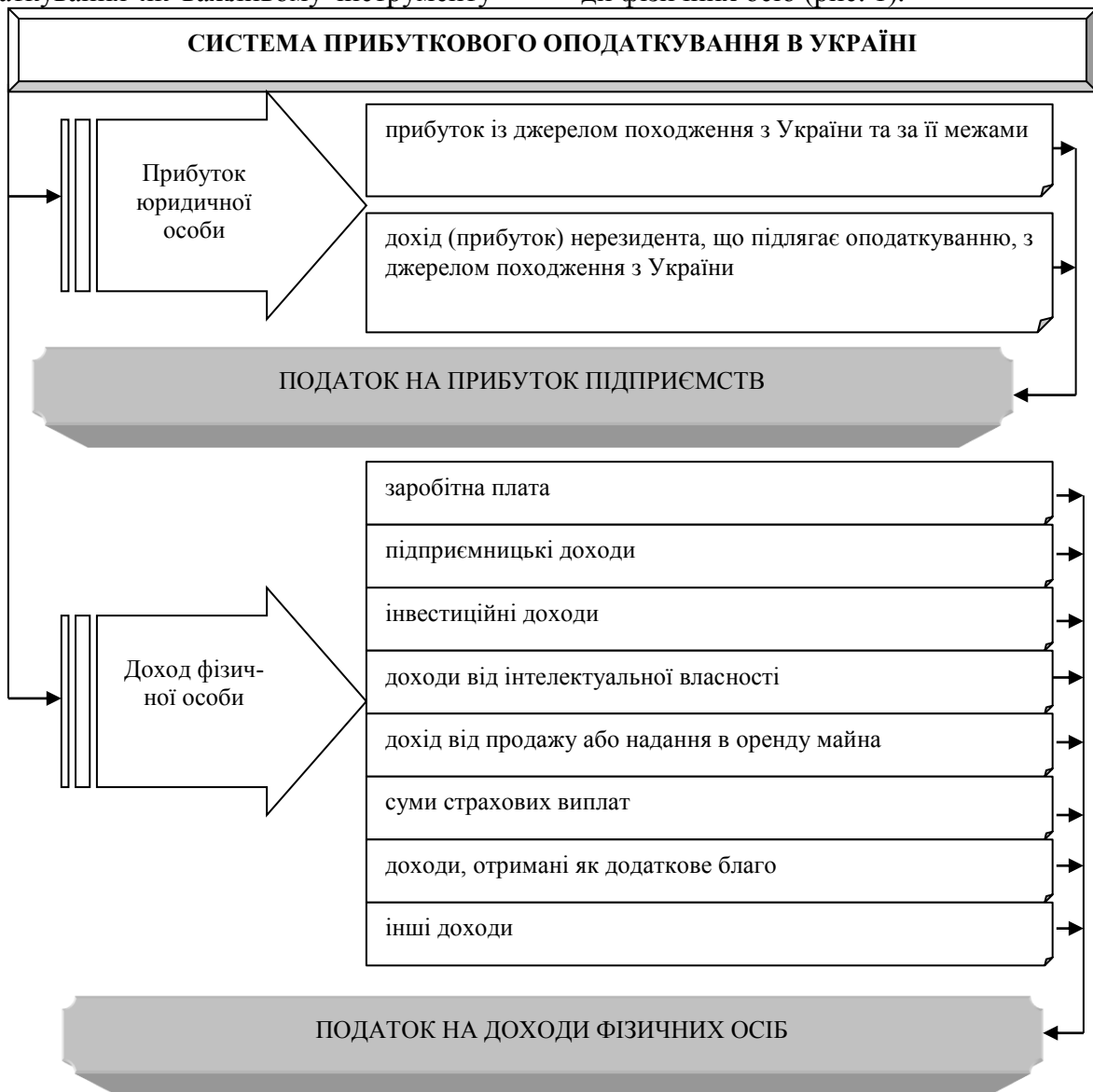

Рис. 1. Система прибуткового оподаткування в Україні

* Джерело: Складено автором на основі [3]

Прибуткові податки не мають конкретного цільового призначення і справляються безпосередньо з доходів юридичних та фізичних осіб. Порівняно з непрямими

податками вони є більш справедливими, оскільки враховують дохідність платника і стягуються саме на стадії отримання доходу, виступаючи дійовим фінансовим регу-

лятором доходів платників, їх ділової активності, інвестицій, нагромадження капіталу, сукупного споживання тощо.

У бюджетах розвинутих соціально-орієнтованих економік переважають саме прибуткові податки: Бельгія – 34,3%, Фінляндія – 35,7%, Люксембург – 36,7%,

Швеція – 41,7%, Данія – 56,9% (табл. 1), з урахуванням того, що за методикою, прийнятою в європейських країнах, до складу податкових надходжень враховуються і відрахування до фондів соціального страхування.

Т а б л и ц я 1

**Частка прибуткових податків у ВВП та у податкових надходженнях
в країнах ЄС у 2010 р., %**

Країна	Частка у ВВП		Частка у податкових надходженнях		Країна	Частка у ВВП		Частка у податкових надходженнях	
	Індивідуальний	Корпоративний	Індивідуальний	Корпоративний		Індивідуальний	Корпоративний	Індивідуальний	Корпоративний
Бельгія	12,3	2,7	28,1	6,2	Люксембург	7,9	5,7	21,2	15,5
Болгарія	2,9	1,9	10,5	7,0	Угорщина	6,5	1,2	17,2	3,1
Чехія	3,6	3,4	10,6	10,0	Мальта	6,0	6,5	17,9	19,6
Данія	24,3	2,7	51,1	5,8	Нідерланди	8,5	2,3	21,8	6,0
Німеччина	8,4	2,2	22,0	5,8	Австрія	9,7	2,0	23,2	4,8
Естонія	5,4	1,4	15,9	4,0	Польща	4,5	2,0	14,0	6,3
Ірландія	7,6	2,6	27,0	9,1	Португалія	5,6	2,8	17,7	9,0
Греція	4,3	2,4	14,0	7,7	Румунія	3,3	2,3	12,3	8,5
Іспанія	7,4	1,8	23,1	5,8	Словенія	5,7	1,9	15,1	5,0
Франція	7,6	1,9	17,8	4,4	Словаччина	2,3	2,5	8,2	8,9
Італія	11,7	2,3	27,7	5,5	Фінляндія	12,5	2,5	29,7	6,0
Кіпр	4,2	6,2	11,6	17,4	Швеція	15,7	3,4	34,2	7,5
Латвія	6,2	1,0	22,5	3,5	Великобританія	10,1	3,1	28,3	8,7
Литва	3,6	1,0	13,5	3,7	ЄС -27	7,7	2,7	20,6	7,6

* Джерело: Складено автором на основі даних [4]

Дані табл. 1 засвідчують, що в переважній більшості країн ЄС (за винятком лише Кіпру, Мальти і Словаччини) надходження від оподаткування особистих доходів значно перевищують бюджетні доходи від оподаткування прибутку корпорацій. Відповідні тенденції простежуються в цих країнах і щодо частки індивідуального та корпоративного прибуткових податків у ВВП.

В цілому в країнах Євросоюзу питома вага індивідуального прибуткового податку у ВВП складає 7,7%, корпоративного – 2,7%, тобто різниця між ними - 2,85 рази на користь особистого оподаткування.

Розглянемо фіскальні ефекти оподаткування доходів і прибутків в Україні (рис. 2).

Як бачимо, до 2009 р. податкові надходження від оподаткування прибутку

підприємств незначно перевищували бюджетні ресурси від індивідуального оподаткування (за винятком 2007 р., коли ці показники майже зрівнялися). Ситуація змінилася кардинально у 2009 р. Фінансово-економічна криза, яка розгорнулася восени 2008 р., суттєво погіршила стан вітчизняного бізнесу. Якщо у 2001-2007 рр. фінансові результати підприємств України стрімко зростали, то на кінець 2008 р. фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування зменшився порівняно з минулим роком більше ніж удвічі і склав 57,9 млрд. грн. (у 2007 р. - 135,9 млрд. грн.). При цьому прибутки прибуткових підприємств скоротилися на 23% - з 183 млрд. грн. до 140,9 млрд. грн., а збитки, навпаки, збільшилися майже в 2 рази - з 47 млрд. грн. у 2007 р. до 83 млрд. грн. у 2008 р. [7, с. 224].

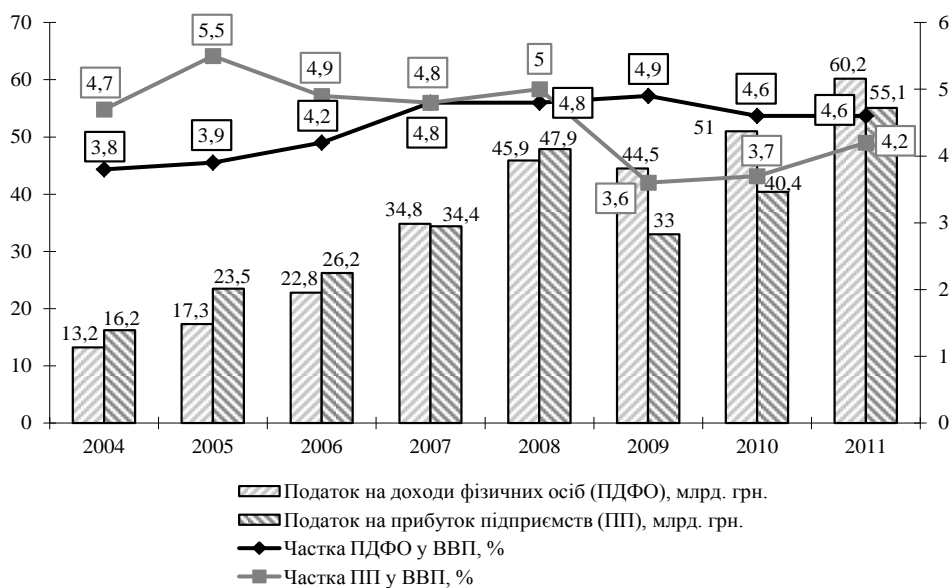

Рис. 2. Абсолютні надходження та частка прибуткових податків у ВВП України, %*
* Джерело: Складено автором на основі даних [5,6]

Наслідком такого падіння стало превалювання частки податку на доходи фізичних осіб у ВВП над відповідним показником по податку на прибуток підприємств на 11,5% у 2009 р. (платежі за річною податковою декларацією за 2008 р. та авансові внески – впродовж кризового 2009-го, коли номінальний ВВП України скоротився у гривні - на 3,7%; у доларах США – на 34,7% [5]).

У 2010-2011 рр. надходження від оподаткування фізичних осіб перевищували доходи бюджету від оподаткування прибутку підприємств, що відповідає загальноєвропейським тенденціям.

Отже, реформування вітчизняної системи прибуткового оподаткування, започатковане Податковим кодексом, відбувається в контексті євроінтеграційних прагнень України. Наразі не будемо зупинятися на новаціях цього законодавчого акту, адже вони вже досить детально розглянуті у працях вітчизняних науковців та практиків. Разом з тим, побудова новітньої парадигми оподаткування доходів та прибутків вимагає подальших реформ, комплексного підходу з метою трансформації прибутко-

вого оподаткування в систему з органічним поєднанням фіскальної та регулюючої складових.

Важливим показником, який впливає на фіскальну спроможність податків, є податкові ставки. Останнім часом точиться багато дискусій з приводу доцільності зниження ставки податку на прибуток до 16% з 2014 р., необхідності повернення до прогресивної шкали оподаткування фізичних осіб. Наразі в наукових колах активно обговорюється проект Концепції реформування податкової системи, яка передбачає, зокрема, зниження ставок оподаткування доходів фізичних осіб для переважної більшості платників податків за наступною шкалою:

- 0% - для доходів, які не перевищують у звітному році 18 тис. грн.;
- 10% - для доходів, які у звітному році перевищують 18 тис. грн., але не більше 3 млн. грн. - до суми такого перевищення;
- 15% - для доходів, які у звітному році перевищують 3 млн. грн., але не

більше 8 млн. грн. - до суми такого перевищення (з урахуванням сплати податку за ставкою 10%);

- 20% - для доходів, які у звітному році перевищують 8 млн. грн. - до суми

перевищення (з урахуванням сплати податку за ставками 10% та 15%).

Звернемося до європейського досвіду щодо встановлення ставок прибуткових податків (табл. 2).

Т а б л и ц я 2

Найвищі ставки прибуткових податків у країнах ЄС у 2012 р., %*

Країна	Індивідуальний прибутковий податок	Корпоративний прибутковий податок	Країна	Індивідуальний прибутковий податок	Корпоративний прибутковий податок
Бельгія	53,7	34,0	Люксембург	41,3	28,8
Болгарія	10,0	10,0	Угорщина	20,3	20,6
Чехія	15,0	19,0	Мальта	35,0	35,0
Данія	55,4	25,0	Нідерланди	52,0	25,0
Німеччина	47,5	29,8	Австрія	50,0	25,0
Естонія	21,0	21,0	Польща	32,0	19,0
Ірландія	41,0	12,5	Португалія	49,0	31,5
Греція	49,0	30,0	Румунія	16,0	16,0
Іспанія	52,0	30,0	Словенія	41,0	20,0
Франція	46,8	36,1	Словаччина	19,0	19,0
Італія	47,3	31,4	Фінляндія	49,0	24,5
Кіпр	38,5	10,0	Швеція	56,6	26,3
Латвія	25,0	15,0	Великобританія	50,0	24,0
Литва	15,0	15,0	ЄС -27	38,1	23,5

* Джерело: Складено автором на основі даних [4]

Як засвідчують дані таблиці 2, в «старих» країнах Євросоюзу (ЄС -15) ставки індивідуального прибуткового оподаткування значно перевищують ставки корпоративних прибуткових податків. В Болгарії, Естонії, Литві, Мальті, Румунії, Словаччині найвищі ставки особистих та корпоративних прибуткових податків є рівними, і лише у Чехії та Угорщині ставки оподаткування прибутків юридичних осіб незначно домінують над індивідуальними.

Тобто зниження з 2014 р. в Україні ставки податку на прибуток до 16% з одночасним запровадженням прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб з максимальною ставкою 20% наблизить ключові аспекти прибуткового оподаткування до європейських стандартів.

Аналіз світового досвіду індивідуального прибуткового оподаткування засвідчує, що, не дивлячись на деяку тенденцію до зниження максимальних значень прогресії, розвинені країни використовують механізм прогресивного оподаткування доходів і розгалужену систему пільг як

найважливіший інструмент перерозподілу доходів, зниження рівня диференціації населення і забезпечення принципу справедливості в оподаткуванні.

Проектом Концепції реформування податкової системи передбачено скасування податкової соціальної пільги з одночасним звільненням від оподаткування заробітної плати у розмірі, що не перевищує 1500 грн. на місяць.

Очікується, що фіскальний ефект від повернення до прогресивної шкали оподаткування та принципу неоподаткованого мінімуму становитиме 4,3 млрд. грн. додаткових надходжень до бюджету щороку.

Автором вже розглядалися питання пошуку фіскальних резервів особистого прибуткового оподаткування з метою підвищення податкової складової формування місцевих бюджетів України як економічно виправданої альтернативи трансфертам з державного бюджету та позиковим фінансам.

Було доведено, що запроваджена Податковим кодексом України підвищена

ставка 17% для доходів, які у звітному місяці перевищують 10-кратний розмір мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня звітного року, суттєво не змінила питому вагу ПДФО у доходах населення (2004 р. – 4,8%; 2011 р. – 4,8%), тобто не

мала значного фіскального ефекту [8, с. 334].

Натомість величина фіскального потенціалу податку на доходи фізичних осіб значно відрізняється від його фактичних надходжень до бюджету (табл. 3).

Т а б л и ц я 3

Фіскальний потенціал податку на доходи фізичних осіб, млрд. грн.*

Показник	Роки							
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Заробітна плата, прибуток та змішаний дохід населення	161,1	219,0	274,3	374,2	497,5	495,1	609,6	719,6
Ставка податку (базова), %	13	13	13	15	15	15	15	15
Фіскальний потенціал податку	20,9	28,5	35,7	56,1	74,6	74,3	91,4	107,9
Фактичні обсяги податку	13,2	17,3	22,8	34,8	45,9	44,5	51,0	60,2
Різниця між фіскальним потенціалом та фактичними надходженнями податку	7,7	11,2	12,9	21,3	28,7	29,8	40,4	47,7

* Джерело: Розраховано автором на основі даних [5; 6]

Занепокоєння викликає стала тенденція щодо щорічного збільшення різниці між фіскальним потенціалом та фактичними надходженнями податку: від 7,7 млрд. грн. у 2004 р. до 47,7 млрд. грн. у 2011 р. Крім того, якщо у 2004 р. нереалізовані резерви склали 36,8% фіскального потенціалу ПДФО, то у 2011 р. зазначений показник збільшився вже до 44,2%.

Співвідношення між фактичними і потенційно можливими податковими надходженнями з доходів фізичних осіб підтверджує висновок про те, що в кожному з джерел особистих доходів закладено великі потенційні фіскальні можливості, які на сучасному етапі не розкриваються у повному обсязі. Наявність резервів можна пояснити як об'єктивними чинниками - наявністю податкової соціальної пільги та доходів населення, які не включаються до об'єкту оподаткування, так і значними обсягами ухилення від сплати податку.

Одним з першочергових заходів щодо підвищення результативності та фіскальної ефективності податку на доходи фізичних осіб є зниження навантаження на фонд оплати праці з метою зменшення масштабів ухилення від оподаткування. За оцінками Міжнародної організації праці та Світового банку, рівень неле-

гального працевлаштування в Україні становить від 2 до 4,7 млн. осіб, що складає 14-33% від офіційно працюючих [9], тобто майже 140 млрд. грн. виплачуються «у конвертах» та не оподатковуються. При базовій ставці ПДФО 15% припускаємо, що внаслідок тіньової зайнятості бюджет втрачає наразі понад 21 млрд. грн.

Проектом Концепції реформування податкової системи передбачено зниження ставки єдиного соціального внеску на фонд оплати праці до 15%. Вбачається, що такий захід дозволить значно збільшити надходження до бюджету внаслідок виведення доходів населення з «тіні». Однак прямі втрати державних соціальних фондів, навіть з урахуванням передбачених в проекті компенсаторів, складуть 58 млрд. грн. Дефіцит Пенсійного фонду України у 2011 р. становив 17,8 млрд. грн.; у 2012 р. – очікується на рівні 20,0 млрд. грн. Єдиним джерелом покриття дефіциту Пенсійного фонду є соціальний трансферт з державного бюджету. Тобто покриття втрат державних соціальних фондів бюджетними ресурсами віддалить у часі фіскальний ефект від зниження навантаження на фонд оплати праці.

Актуальним в контексті підвищення фіскальної ефективності податку на при-

буток залишаються питання доцільності використання податкових пільг і преференцій, які призводять до втрат бюджетних ресурсів та створюють додаткові можливості ухилення від сплати податків. У 2011 р. втрати державного бюджету від надання податкових пільг в цілому склали 58,8 млрд. грн. З них 21,7 млрд. грн. - на пільги з податку на прибуток, а це близько половини суми виплат по державному боргу, які уряд має здійснити у 2012 р.

У поточному році, за розрахунками КМУ, від пільгового оподаткування прибутку підприємств бюджет втратить ще 17,8 млрд. грн. Водночас майже 72% цих бюджетних втрат (12,8 млрд. грн.) - це можливість віднесення підприємствами збитків попередніх податкових період на свої витрати у 2012 р., що є звичайною практикою у більшості країн світу. Ще 3 млрд. грн. (16,9% загального обсягу) втрачається від звільнення оподаткування операцій згідно з міжнародними договорами України, що в принципі не є пільгою.

Тобто фіскальні резерви в частині оптимізації пільгового оподаткування при-

бутку лежать, в основному, в площині скасування галузевих пільг, що і передбачено проектом Концепції реформування податкової системи, зокрема для сільського, лісового господарства, літакобудівної галузі – в цілому на 3,1 млрд. грн. Однак, вважаємо, що це не вирішить проблему бюджетного дефіциту, проте інвестори втратять стимули для розвитку бізнесу у країні з не прогнозованою і турбулентною фіскальною політикою, і економічні збитки для держави будуть дійсно значними.

Натомість доцільними та своєчасними вважаємо зміни, внесені Законом України від 05.07.2012 р. № 5083-VI до Податкового кодексу щодо запровадження з 01.01.2013 р. щомісячних авансових внесків по податку на прибуток платниками, у яких дохід за останній рік перевищує 10 млн. грн.

Наразі надходження податку на прибуток до бюджету зазнають суттєвих коливань протягом податкового року (рис.3).

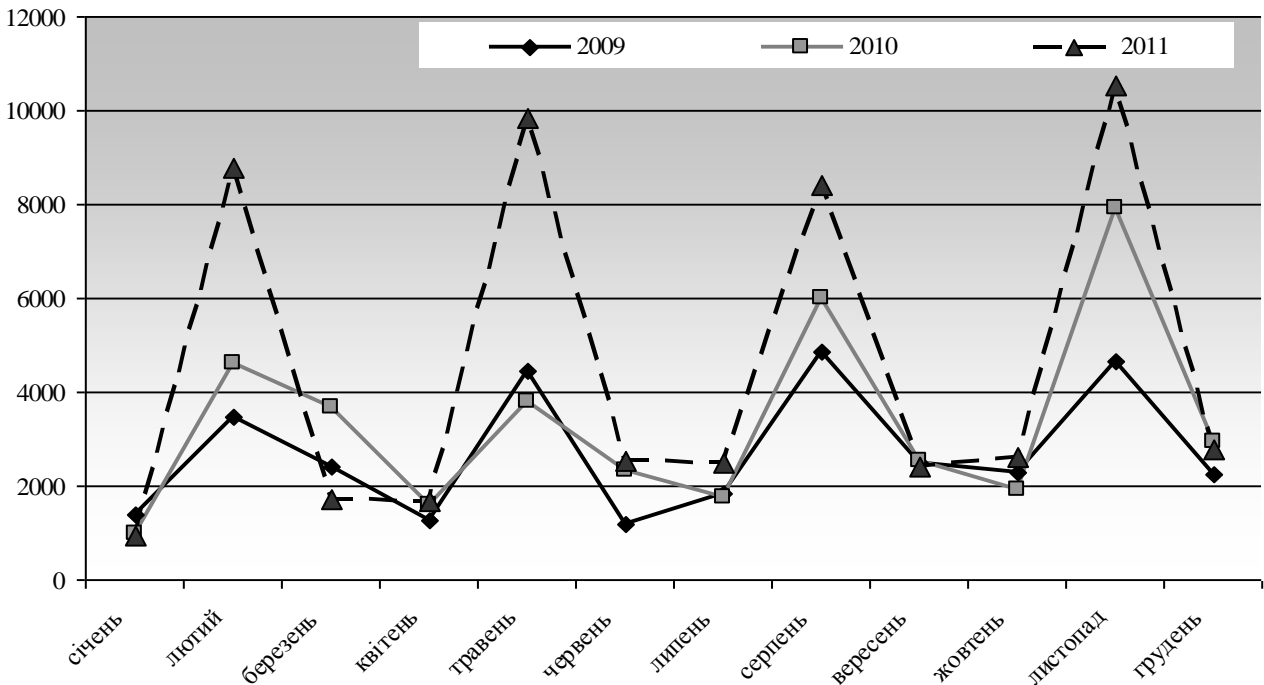

Рис. 3. Динаміка щомісячних надходжень податку на прибуток підприємств до державного бюджету, млрд грн*

* Джерело: Складено автором на основі даних [5]

Піки надходжень у лютому, травні, серпні та листопаді пояснюються тим, що

саме на ці місяці припадають кінцеві терміни сплати цього податку. Вжиття заходів

щодо зменшення амплітуди сезонних коливань обсягу надходжень податку у вигляді авансових внесків призведе до підвищення ефективності бюджетного планування, рівномірності надходження коштів до бюджету та запобігання виникненню касових розривів, зменшення потреби у боргових фінансах.

Таким чином, основними дискусійними питаннями функціонування прибуткових податків в Україні, які знижують їхню фіскальну ефективність, залишаються нестабільність податкового законодавства, неефективна система пільгового оподаткування, висока девіація серед платників.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Формування бюджетних ресурсів України в умовах нестабільності державних фінансів та посилення боргових ризиків вимагає пошуку значних резервів податкових джерел фінансування суспільних видатків. Для транзитивної вітчизняної економіки фіскальну сферу важливо розвивати на базі саме прибуткових податків, які забезпечують лівову частку податкових надходжень у країнах з розвинутою економікою, зокрема – в країнах ЄС. Однак, фіскальні можливості вітчизняної системи прибуткового оподаткування розкриті не в повній мірі.

Розходження між очікуваними та реальними результатами фіскальних трансформацій, які виникають під впливом інституційних умов, є характерною особливістю функціонування сучасних соціально-економічних систем. Причому одні з найбільш резонансних наслідків викликає коригування перерозподільних процесів, що, безумовно, ускладнює прийняття економічно обґрунтованих фіскальних рішень [10, с. 18]. Новітня парадигма оподаткування доходів і прибутків в Україні передбачає як забезпечення бюджетних ресурсів, так і активізацію ділової активності, створення умов для приросту джерел генерування доходів та прибутків як об'єктів прибуткового оподаткування реалізацію стратегії інституційних ринкових перетворень та детінізації економіки. При цьому основним завданням залишається пошук оптимальної комбінації прогресивних податкових інструментів з періодичним їх переглядом разом із змінами в економічних, соціальних і інституціональних умовах.

Доцільним в контексті вибору пріоритетів податково-боргових стратегій забезпечення суспільних видатків вбачається прогнозування фіскальних ефектів від поглиб-

лення прогресії податку на доходи фізичних осіб, оптимізації системи пільгового оподаткування прибутку та найповнішого використання фіскального потенціалу цих податків.

Література

1. Кудрін А. Боргова криза може призвести до економічної стагнації в Європі [Електронний ресурс] / А. Кудрін / – Режим доступу: <http://jeynews.com.ua/news/d0/73640>
2. Тимошенко М.В. Аналіз дохідної частини державного бюджету [Текст] / М.В. Тимошенко // Економічний простір. - 2011. - № 53. - С. 158-170.
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № № 2755-VI [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17&p=129257>
4. Taxation trends in the European Union. Main results // European Commission, 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/index_en.htm
5. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Економічна теорія. Політекономія [Текст]. Навчальний посібник / [Семененко В.М., Коваленко Д.І., Бугас В.В., Семененко О.В.]; [За заг. ред. В.М.Семененка та Д.І.Коваленка]. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 360 с.
8. Сідельникова Л.П. Синергія та дієвість фіскального потенціалу податку на доходи фізичних осіб [Текст] / Л.П. Сідельникова // Економічний аналіз: збірник наукових праць. – 2011. - Вип. 10. – Ч. 2. - С.332-337.
9. Черкасов А. Роботодавці отримують економічні стимули надавати легальні робочі місця [Текст] / А. Черкасов. – Урядовий кур'єр. – 2011. – 2 серпня.
10. Стратегічні орієнтири формування і реалізації фіскальної політики України [Текст]: монографія / Під. ред. А.І. Крисоватого. – Тернопіль: Вектор, 2012. – 356 с.

References

1. Kudrin A. Borhova kryza mozhe pryzvesty do ekonomichnoï stahnatsii v Yevropi [Elektronnyï resurs] / A. Kudrin / – Rezhym dostupu: <http://jeynews.com.ua/news/d0/73640>
2. Tymoshenko M.V. Analiz dokhid-noï chastyny derzhavnoho byudzhetu [Tekst] / M.V. Tymoshenko // Ekonomichnyï prostir. - 2011. - № 53. - S. 158-170.
3. Podatkovyï kodeks Ukraïny vid 02.12.2010 r. № № 2755-VI [Elektronnyï resurs] / Ofitsiynyy saït Verkhovnoï Rady Ukraïny. - Rezhym dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17&p=129257>
4. Taxation trends in the European Union. Main results // European Commission, 2012. – [Elektronnyï resurs]. – Rezhym dostupu: http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/index_en.htm
5. Ofitsiynyy saït Ministerstva finansiv Ukraïny. – [Elektronnyï resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.minfin.gov.ua>.
6. Ofitsiynyy saït Derzhavnoho komitetu statystyky Ukraïny [Elektronnyï resurs] // Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Ekonomichna teoriya. Politekonomiya [Tekst]. Navchal'nyï posibnyk / [Semenenko V.M., Kovalenko D.I., Buhas V.V., Semenenko O.V.]; [Za zah. red. V.M.Semenenka ta D.I.Kovalenka]. – K.: Tsentр uchbovoi literatury, 2010. – 360 s.
8. Sidel'nykova L.P. Synerhiya ta diyevist' fiskal'noho potentsialu podatku na dokhody fizychnykh osib [Tekst] / L.P. Sidel'nykova // Ekonomichnyï analiz: zbirnyk naukovykh prats'. – 2011. - Vyp. 10. – CH. 2. - S.332-337.
9. Cherkasov A. Robotodavtsi otrymayut' ekonomichni stymuly nadavaty leha-l'ni robochi mistysya [Tekst] / A. Cherkasov. – Uryadovyï kur"yer. – 2011. – 2 serpnya.
10. Stratehichni oriyentyry formuvannya i realizatsii fiskal'noï polityky Ukraïny [Tekst]: monohrafiya / Pid. red. A.I. Kryso-vatoho. – Ternopil': Vektor, 2012. – 356 s.

Сидельникова Л. П.

Фискальные эффекты новейшей парадигмы налогообложения доходов и прибыли в Украине

Проведен анализ современной отечественной и европейской фискальной практики подоходного налогообложения юридических и физических лиц. Сделана оценка фискальных эффектов налоговых трансформаций в Украине в сфере подоходного налогообложения. Определены фискальные резервы налога на прибыль предприятий и налога на доходы физических лиц как весомой налоговой составляющей финансирования общественных расходов.

Ключевые слова: налог на доходы физических лиц, налог на прибыль предприятий, налоговые финансы, бюджетные ресурсы, фискальные трансформации.

Sidelnykova L.

Fiscal effects of the modern paradigm of taxation of income and profits in Ukraine

The modern domestic and European fiscal practices of income taxation of businesses and individuals is analyzed. The estimation of the fiscal effects of tax transformation in Ukraine in the sphere of income taxation is given. The fiscal reserves of the corporate income tax and the personal income tax as an important tax component of financing of the public expenditures are defined.

Keywords: the personal income tax, the corporate income tax, tax finance, budget resources, fiscal transformations.

Рецензент: Крисоватий А. І. – доктор економічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи, завідувач кафедри «Податки та фискальна політика» Тернопільського національного економічного університету, м. Тернопіль, Україна.

Reviewer: Krysovatyu A. – Professor, Ph.D. of Economics, Vice Rector for Research and Education, Head of Taxes and Fiscal Policy Department Ternopil National Economic universytetu, Ternopil, Ukraine.

e-mail: kai@tneu.edu.ua

Стаття подана 05.11.2012 р.

УДК 336.1

БРІКМАН Т. О.

ОБГРУНТУВАННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Розкрито теоретико-методичні основи фінансового механізму державно-приватного партнерства. Обґрунтовано методичний підхід до вибору інструментів державно-приватного партнерства для великих проектів на основі принципів проектного фінансування і комплексної оцінки ефективності проекту. На підставі аналізу моделей державної підтримки венчурної індустрії, що використовуються в світовій практиці, визначено шляхи удосконалення фінансового механізму державно-приватного партнерства.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, механізми стимулювання, фінансовий механізм, інструментарій, проекти, венчурні фонди, інноваційна активність.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації державно-приватне партнерство (ДПП) стає одним з провідних чинників забезпечення стабільного довгострокового економічного і соціального розвитку. Від розвитку державно-приватного партнерства залежить реалізація програм, орієнтованих на економічну та екологічну безпеку держави та розвиток інфраструктури. Необхідність посилення державної участі в інноваційних процесах країни обумовлена об'єктивними причинами. По-перше, розвиток сучасної економіки обумовлює створення єдиного механізму координації економіки і суспільства. По-друге, незалежно від моделі національної економіки без підтримки розвитку суспільного сектора держава не може забезпечити належні інфраструктурні умови діяльності приватного капіталу і соціальну стійкість. Це вимагає пошуку різних форм взаємовідносин держави і приватного капіталу. Взаємодія держави і приватного бізнесу, створення стійких партнерських взаємовідносин між ними ускладнюється недостатньою опрацьованістю методологічних основ цієї взаємодії, питань перерозподілу прав, обов'язків і сфер відповідальності між партнерами, адміністративних рішень по створенню ДПП без обґрунтування його моделі і механізму. Нечітке уявлення про фінансові джерела, потенційні ризики і очікувану ефективність від реалізації проектів призводять до неефективного використання бюджетних коштів і втрати бізнесом зацікавленості в участі в ДПП. Все

це зумовлює необхідність вдосконалення теоретико-методологічних аспектів фінансового механізму приватно-державного партнерства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнометодологічні аспекти співпраці держави і приватного бізнесу досліджувалися Е.Дж. Доланом, У. Мерсом, Дж. Стигліцом, П. Фішером. Окремі питання щодо застосування механізму державно-приватного партнерства для впровадження інфраструктурних проектів висвітлені в працях А.В. Рамана, А. Харіса, А. Есташа, Дж.В. Бьоркмана, Дж. Стронга, М. Сінгха, М. Ромеро, М. Джерарда. Разом з тим в працях цих учених не отримали достатньої розробки питання, пов'язані з обґрунтуванням стратегій вибору джерел фінансування проектів, інструментів і моделей ДПП.

Метою статті є обґрунтування теоретичних положень фінансового механізму державно-приватного партнерства та його інструментів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зарубіжна практика наразі пропонує нові підходи до побудови державно-приватних об'єднань та інноваційний інструментарій фінансування спільних проектів. Пріоритетними напрямками реалізації стратегічного приватно-державного партнерства є:

– екологічна політика, направлена на підвищення якості навколишнього середовища, зниження рівня локального техногенного навантаження на навколишнє

природне середовище.

– розвиток інфраструктури і транспортних комунікацій;

– економічний розвиток промислового комплексу на основі технологічних інновацій з метою забезпечення економічної безпеки;

– соціальна політика, орієнтована на стабільність рівня життя населення.

Суттєве значення для практики ДПП має реалізація його фінансового механізму, що охоплює різні способи використання економічних ресурсів, які знаходяться у розпорядженні органів влади. Це, перш за все, державні і муніципальні фінанси (бюджетні кошти), а також державне і муніципальне майно. Складність реалізації фінансового механізму ДПП пов'язана з тим, що рух цих коштів і майна строго регламентований чинним законодавством.

Необхідно акцентувати увагу на фінансових (бюджетні кредити, субсидії, податкові пільги підприємцям) і фінансово-бюджетних аспектах розвитку практики ДПП. Мова йде про недостатню транспарентність фінансової інформації щодо акумуляції коштів партнерів і їх витрачання [8, с. 16]. Основними вимогами до фінансування проектів ДПП є [3, с. 84]: дов-

гостроковість; невисока вартість залучених коштів; прозорість і законність схеми фінансування; стійкість джерел фінансування; високий кредитний рейтинг (не нижче ВВВ) від крупних міжнародних рейтингових агентств Серйозною перешкодою для розвитку ДПП є високі трансакційні витрати. Так, це стосується зростання витрат на будівництво об'єктів інфраструктури: вища вартість фінансових ресурсів для приватного сектора (в Європі розрив складає від 3 до 7% річних) [7, с. 58-59], очікування приватними партнерами високої прибутковості проекту ДПП, довгостроковість підготовки цих проектів.

Основою ДПП є концепція проектного фінансування, що передбачає використання різних джерел фінансових ресурсів: власних коштів компаній (акціонерного капіталу, амортизації, нерозподіленого прибутку, земельних ділянок, основних засобів), грошових позик і кредитів, комерційних кредитів, коштів від емісії акцій, облігаційних позик, фінансового лізингу, плати з користувачів. Часто використовуються бюджетні кошти у формі кредитів, субсидій, гарантій, податкових пільг і функціональних гарантій інвестору (рис. 1).

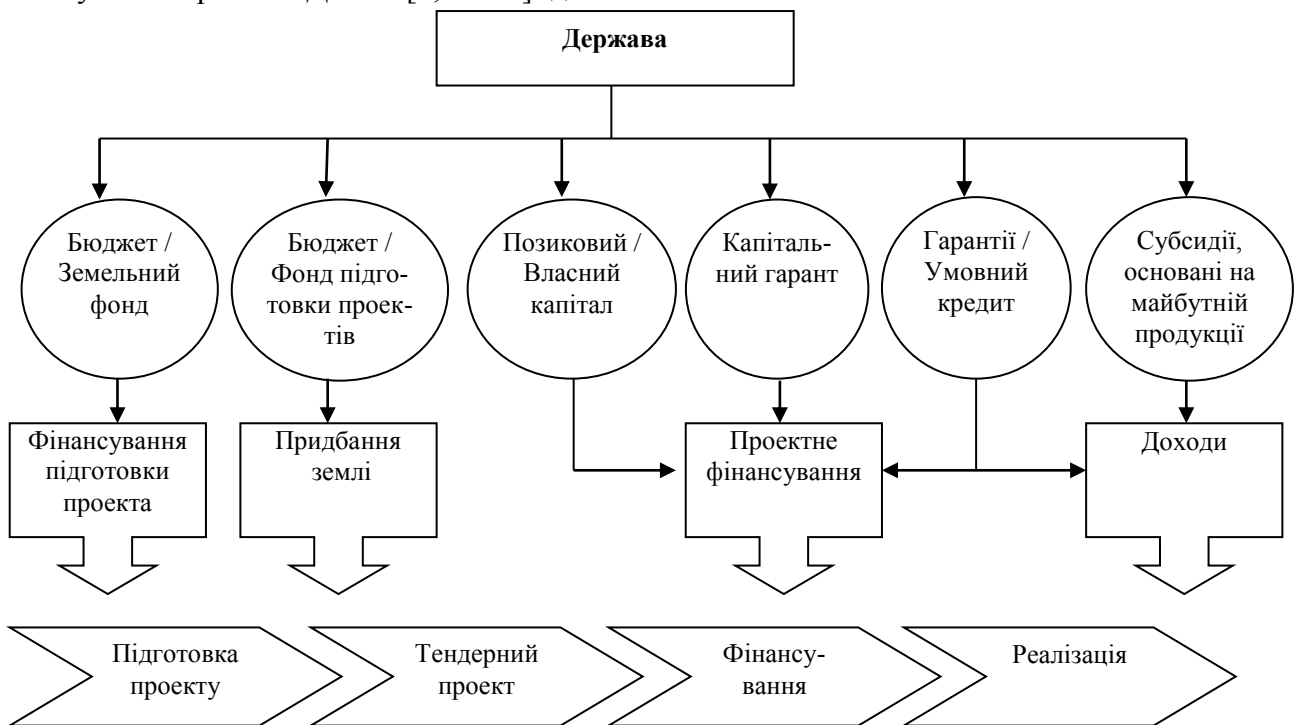

Рис. 1. Механізми державного стимулювання державно-приватного партнерства [9]

При реалізації проектів ДПП держава часто не інвестує гроші безпосередньо, а сприяє зростанню обсягу і якості приватних інвестицій. До основних джерел фінансування проектів державно-приватного партнерства відносяться [3, с. 85]: кошти міжнародних фінансових організацій (МФО), бюджетів, державних підприємств і держустанов, приватних інвесторів, кредити банків, власні кошти приватного партнера в ДПП, емісія цінних паперів, реінвестування прибутку проекту. Механізмами фінансування проектів є: кредитний, змішаний (залучення власних коштів партнерів) і гібридний (поєднання власних і позикових коштів).

Уряди підтримують і стимулюють державно-приватне партнерство за допомогою фінансових механізмів. Лише небагато проектів ДПП можуть бути рентабельними за відсутності підтримки з боку держави. Державна підтримка полягає в тому, що держава бере на себе частину ризиків і підтримує ті проекти, які економічно доцільні. У випадку, якщо інфраструктурний проект має позитивні зовнішні ефекти, доцільна пряма державна підтримка.

Пряма підтримка держави здійснюється через субсидії, гранти, інвестиції в статутний капітал, кредитування. Вона є необхідною, якщо проект є недостатньо фінансово самостійним або схильним до ризиків. Іншими формами фінансової підтримки держави можуть бути: надання податкових канікул, списання податкової заборгованості, надання кредиту, субсидування тарифів для неплатоспроможних категорій споживачів. В цьому випадку уряд бере на себе певні зобов'язання у вигляді: гарантій виплати по кредитах, зобов'язань по викупу продукції, компенсації у разі розірвання договору, гарантії відшкодування збитків, страхування, покриття проектних ризиків (хеджування), зобов'язань по майбутньому кредитуванню.

Аналіз показав, що економічна модель співробітництва державної влади і приватного сектора в кожній країні однакова і базується на наступних принципах

прагнення приватного сектора отримувати прибуток та пошуку державним сектором шляхів залучення позабюджетних інвестицій, які дозволять реалізувати значущі проекти для країни.

Ефективним інструментом державної підтримки інноваційної діяльності є венчурне фінансування, засноване на партнерстві держави і венчурних фондів. Досвід США в даному напрямі складає 45 років, Європи — 25 років, Ізраїлю — 15 років. Найбільш відомі програми SBIC (інноваційні компанії малого бізнесу) і SBIR (інноваційні дослідження в малому бізнесі) в США, програма Yozma в Ізраїлі, програма «Європейський інвестиційний фонд». Співробітництво держави і приватних інвесторів на основі створення венчурних фондів сприяє підвищенню інноваційної активності і конкурентоспроможності національних економік. Воно здійснюється за двома ключовими напрямками.

1. Фінансування створених в країнах венчурних фондів за участю державного капіталу з державного бюджету або позабюджетних фондів. Дані щодо обсягів фінансових ресурсів, зібраних різними державно-приватними формами партнерства, приведені в табл. 1, дозволяють зробити висновок про значну різноманітність механізмів співробітництва держави і приватних інвесторів при формуванні венчурних фондів та обсягів фінансування.

2. Участь державних і регіональних органів влади в управлінні венчурними фондами у формі:

прямої участі – введення представників держави в раду директорів компаній, допомога в рішенні критичних проблем інноваційних фірм, сприяння комерціалізації результатів НІОКР в рамках проектів, що фінансуються венчурними фондами;

непрямої участі – розвиток національних і регіональних мереж венчурних інвесторів; запуск і управління програмами бізнес-інкубаторів; сприяння трансферу; розробка і проведення інноваційної, промислової політики, політики регіональної кластеризації.

Таблиця 1

Фінансові ресурси, акумульовані в рамках різних форм партнерства держави і венчурного бізнесу (млн. євро) [5, с. 285]

Ресурси	Ізраїль	Ірландія	Великобританія	Франція	Німеччина
Державно-приватні програми співпраці					
Фінансування з державного бюджету	66	172	29	188	250
Державне фінансування з позабюджетних фондів		–	29	143	250
Участь приватних інвесторів	–	–	153	–	–
Загальний обсяг фінансування	66	172	182	331	500
Венчурні фонди, створені за допомогою державно-приватних програм					
Обсяг фінансових ресурсів в управлінні	172	546	2449	1718	–
Кількість створених фондів	10	30	9	45	–
Частка державного бюджету в обсязі ресурсів під управлінням венчурних фондів, %	38,4	31,5	1,2	10,7	
Частка державного фінансування в обсязі ресурсів під управлінням венчурних фондів, %	38,4	31,5	2,4	19,3	–
Загальна частка фінансування венчурних фондів за рахунок державно-приватних програм співпраці, %	38,4	31,5	7,4	19,3	

ISSN 2221-8440

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ №4(8)/2012

Запропонована методологія ґрунтується на узагальненні досвіду побудови моделей розвитку венчурної індустрії розвинених країн. Ключові положення з удосконалення державної моделі підтримки венчурного бізнесу полягають у наступному:

- чітке визначення державних цілей, завдань і очікуваних результатів;
- ідентифікація переваг інноваційного розвитку і венчурної діяльності країни з метою розробки державних програм;
- вибір держпрограми на підставі критеріїв досягнення поставлених цілей;
- забезпечення на практиці незалежності керівників фондів;
- забезпечення гнучкості програми шляхом адаптації до змін ситуації на основі постійного моніторингу і розробки варіантів можливих дій;
- підвищення рівня інформованості і якості навчання в сфері венчурного підприємництва осіб, що приймають рішення.

Основними моделями співробітництва держави і венчурного капіталу є наступні.

1. Модель «фонду фондів» — держава формує національний венчурний

фонд за рахунок державних і позабюджетних коштів. Кошти цього фонду розподіляються по регіонам, де створюються регіональні венчурні фонди за участю приватних інвесторів, або по галузях (галузеві фонди). Ця модель є найбільш поширеною в Європі, де з 1994 р. діє Європейський інвестиційний фонд (ELF) – результат партнерства між Європейським союзом і Європейським інвестиційним банком. Компанія, що управляє коштами фонду може бути повністю державною (група Yozma в Ізраїлі в перший період існування, Enterprise Ireland в Ірландії), державно-приватною (CDC Enterprises у Франції) або повністю приватною (Westport Private Equity Ltd. у Великобританії). Модель «фонду фондів» отримала найбільше визнання в країнах з сильним державним регулюванням економіки. Найбільш успішним є досвід Ізраїлю, де формування «фонду фондів» (Yozma) здійснювалося на основі ретельного аналізу досвіду інших країн, із застосуванням бенчмаркінга, поетапно, протягом тривалого періоду часу. Результати діяльності Yozma за період 1997-2003 рр. (на етапі реалізації програми «фонду фондів») можуть бути охарактеризовані наступними даними [1; 5, с. 287-288; 6]:

- при обсязі державного фінансування 100 млн. дол. було зібрано венчурного капіталу на 8500 млн. дол. в регіональних венчурних фондах, 6500 млн. дол. було інвестовано (вкладено у високотехнологічні підприємства і інноваційні проекти);

- створено 2500 високотехнологічних фірм, з яких 126 підприємств пройшли через процедуру первинної публічної пропозиції акцій (зокрема три компанії на NASDAQ), 75 компаній було придбано мультинаціональними корпораціями;

- частка інформаційних і комунікаційних технологій в ізраїльському експорті зросла до 54%, частка витрат на НІОКР цивільного призначення у ВВП склала 4,8%, що є найвищим показником в світі.

2. Модель «пілотного регіону» застосовується в країнах з нерівномірним регіональним економічним розвитком за двома стратегіями.

Перша стратегія. Державно-приватний венчурний фонд (з фінансуванням з державного бюджету, бюджету регіону та коштів приватних інвесторів) створюється в найбільш економічно розвиненому районі країни. Під тиском конкуренції і пошуку перспективних об'єктів інвестування відбувається експансія венчурного капіталу і в інші регіони. Таким чином здійснюється стратегія ринкового «витягування» (market pull) менш розвинених регіонів за рахунок капіталу з розвинених регіонів. Окрім прямого фінансування регіональні власті також використовують і непрямі заходи підтримки регіональних фондів, такі як система гарантій і податкові пільги. Як приклад можна привести венчурний фонд NEXТ, створений в найбільш розвиненому районі Італії — Ломбардії. Фонд управляється державно-приватною компанією Finlombardia, засновниками якої виступають Торговельно-промислова палата Мілана, Консорціум італійських банків, зокрема Банк Італії, Уряд Ломбардії і Консорціум університетів і центрів технологічного трансферу регіону. Метою фонду є «розвиток ринку венчурного капіталу в Ломбардії, орієнтованого на інновації, комерціалізацію нових технологій, а також підвищення конкурентоспроможності

регіону» [11]. На аналогічних принципах діє венчурний фонд FonsInnocat, керований державно-приватною компанією Highgrowth в іспанській Каталонії. Як інвестори окрім Уряду Каталонії і банків, виступає ряд підприємств регіону, а також регіональний Союз інженерів і Європейський інвестиційний фонд [12].

Друга стратегія. Державно-приватний венчурний фонд створюється в депресивному регіоні, де венчурний капітал грає роль каталізатора для формування високотехнологічних інноваційних кластерів. Таким чином, відбувається «технологічне підштовхування» (technology push) економічного розвитку депресивного регіону за рахунок венчурного капіталу. Успіх такої політики залежить від чіткості державної і регіональної економічної, промислової, інноваційної політики. Як приклади успішної реалізації таких програм можна привести Тулузу у Франції, Сардинію в Італії, Західну Паннонію в Австрії [10].

3. Модель «інвестиційних інноваційних компаній», які створюються і керуються приватними інвесторами та використовують в своїй діяльності кошти федеральних міністерств і відомств на конкурсній основі. Ця модель в чистому вигляді отримала розвиток в США, де її успішність забезпечується строго і повною законодавчою базою. Компанії діють на принципах венчурного бізнесу і служать каталізатором для зростання як інноваційної активності в регіонах, так і уваги до неї з боку органів регіонального управління. Вони також виступають посередниками, що забезпечують доступ малих дослідницьких компаній до коштів федерального бюджету за умови участі їх в реалізації державних цільових програм.

Розглянуті моделі не суперечливі, можуть використовуватися в економіці країни одночасно і супроводжуватися іншими заходами державної підтримки у вигляді податкових, амортизаційних, митних і майнових пільг. Критеріями відбору фондів для спільного інвестування приватним бізнесом і державою з урахуванням світового досвіду є: залучення іноземних інвесторів і фахівців в сфері венчурного фінансування; ретельна оцінка потенційних

приватних інвесторів; наявність вітчизняних фінансових інститутів з високою репутацією; оцінка команди венчурного фонду, досвіду і успішності; оцінка бізнес-плану, інвестиційної стратегії фонду орієнтація на високу прибутковість, зростання вартості і капіталізацію; наявність у фонду бізнес-партнерів і мережі контактів.

Методичний підхід до обґрунтування інструментів ДПП для великих інвестиційних проектів складається з трьох етапів (рис. 2).

1. Розробка моделі оцінки ефективності проекту з урахуванням особливостей його функціонування в галузі і формування сценаріїв зовнішніх умов його реалізації.

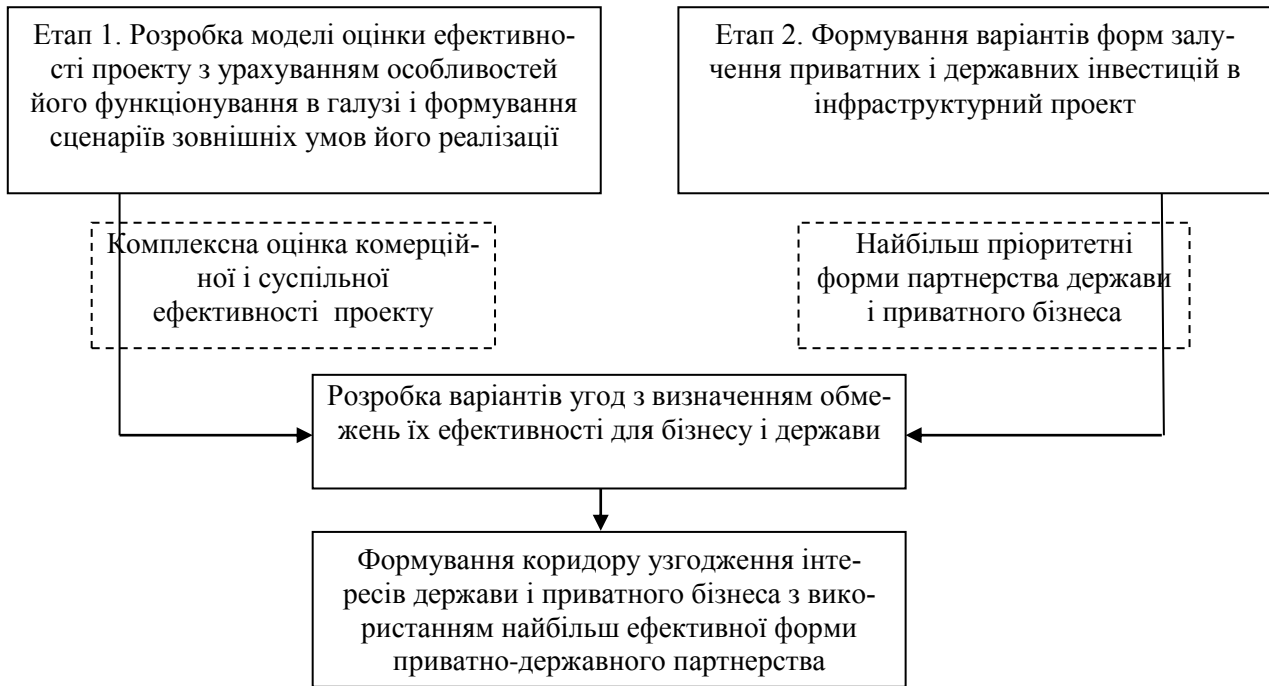

Рис. 2. Методичний підхід до обґрунтування інструментів ДПП

2. Формування варіантів форм залучення приватних і державних інвестицій в інфраструктурний проект.

3. Розробка варіантів угод з визначенням обмежень їх ефективності для бізнесу і держави. Існуючий інструментарій оцінки суспільної та економічної ефективності інфраструктурних проектів пропонується доповнити механізмами оцінки і розподілу ризиків реалізації проекту між державою і бізнесом. Узгодження інтересів держави і приватного бізнесу досягається шляхом оцінки довготривалих наслідків місця і ролі інфраструктурного проекту в реалізації стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку країни.

На основі запропонованого методичного підходу до вибору інструментів ДПП для великих проектів: розробляються схеми і форми інтеграції фінансових ресурсів приватного сектора і держа-

ви; визначаються варіанти компромісних рішень для бізнесу і держави при різних сценаріях зовнішніх умов реалізації інфраструктурних проектів; розраховуються прогностичні показники вигід і ефективності різних інструментів ДПП для його учасників.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Подальший розвиток партнерства держави і приватного капіталу дозволить істотно підвищити інноваційний потенціал інфраструктурних проектів і інструментів наукоємного виробництва. Реалізація стратегії розвитку державно-приватного партнерства сприяє гармонізації інтересів держави в частині ефективного використання об'єктів державної власності та бізнесу, враховуючи його високу потребу в довгострокових інвестиційних ресурсах. Удосконалення моделі венчурної індустрії повин-

но спиратися на розроблену методологічну базу і досвід розвинутих країн. Основними напрямками удосконалення фінансового механізму державно-приватного партнерства є: визначення допустимих обмежень майбутніх витрат реалізації проєктів; вартості реалізованих проєктів до запуску нових; прогнозування річних обсягів і джерел державного фінансування проєкту; альтернативність прийняття рішень щодо впровадження проєкту; прозоре розкриття інформації щодо фінансових показників і ризиків проєкту. Перспективами подальших досліджень є розробка концептуальних засад кредитно-інвестиційного механізму в розвитку проєктів державно-приватного партнерства.

Література

1. Государственно-частное партнерство в Израиле [Аналитическая записка]. – Внешэкономбанк. – 2009. – 36 с.
2. Джеффри Делмон. Государственно-частное партнерство в инфраструктуре: практическое руководство для органов государственной власти. – Астана: ИЦ «Апельсин», 2010. – 250 с.
3. Михеев О. Л. Частно-государственное партнерство в условиях смешанной экономики: теория и практика становления и функционирования. Монография. – М.: «Анkil». – 279 с.
4. Практическое руководство по вопросам эффективного управления в сфере государственно-частного партнерства. – Нью-Йорк, Женева: Изд. Организации объединенных наций, 2008. – 114 с.
5. Рогова Е. М. Венчурный менеджмент: учеб. пособие [Текст] / Е. М. Рогова, Е. А. Ткаченко, Э. А. Фияксель; Гос. ун-т — Высшая школа экономики. — М.: Изд. дом Гос. ун-та — Высшей школы экономики, 2011. — 440 с.
6. Avnimelech G., Teubal M. Venture Capital policy in Israel: a comparative analysis & lessons for other countries // INSME – International Network for SMEs / с IPI. – 2003–2008. – Электрон. данные. – Режим доступа: <http://www.insme.info/documenti/teubal.pdf>.
7. Audit Scotland: Taking the initiative: Using PFI contracts to renew council schools. // Audit Commission. – June. – 2002. – P. 58-59.
8. Budina N., Polackova Bixi H., Irwin T. Public-Private Partnerships in the New EU Member States — Managing fiscal risks. // World Bank Working Paper. - №114. – 2007. – P. 16.
9. Delmon and Mandri-Perrott. A Practical Guide to Private Participation in Infrastructure: Using Government Resources as Effective PPP Stimulus. World Bank. 2010.
10. European Innovation, 2006, No. 1. – P. 18-19.
11. www.finlombarda.it
12. www.hg.com.es.

References

1. Hosudarstvenno-chastnoe partners-tvo v Yzrayle [Analytycheskaya zapyska]. – Vneshékonombank. – 2009. – 36 s.
2. Dzheffry Delmon. Hosudarstvenno-chastnoe partnerstvo v ynfrastrukture: praktycheskoe rukovodstvo dlya orhanov hosudarstvennoy vlasty. – Astana: YTS «Apel'-syn», 2010. – 250 s.
3. Mykheev O.L. Chastno-hosudarstvennoe partnerstvo v uslovyyakh smeshannoy ékonomyky: teoryya y praktyka stanovlenyya y funktsyonrovanyya. Mono-hrafyya. – M.: «Ankyl». – 279 s.
4. Praktycheskoe rukovodstvo po vop-rosam éffektyvnogo upravlenyya v sfere hosudarstvenno-chastnoho partnerstva. – N'yu-Ïork, Zheneva: Yzd. Orhanyzatsyy obedynennykh natsyy, 2008. – 114 s.
5. Rohova E. M. Venchurnyy menedzh-ment: ucheb. posobyе [Tekst] / E. M. Rohova, E. A. Tkachenko, É. A. Fyyaksel'; Hos. un-t — Vysshaya shkola

ékonomyky. — M.: Yzd. dom Hos. un-ta — Vyssey shkoly ékonyomyky, 2011. — 440 s.

6. Avnimelech G., Teubal M. Venture Capital policy in Israel: a comparative analysis & lessons for other countries // INSME – Inter-national Network for SMEs / c IPI. – 2003–2008. – Élektron. dannye. – Rezhym dostupa: <http://www.insme.info/documenti/teubal.pdf>

7. Audit Scotland: Taking the initiative: Using PFI contracts to renew council schools. // Audit Commission. – June. – 2002. – P. 58-59.

8. Budina N., Polackova Vrixi N.,

Irwin T. Public-Private Partnerships in the New EU Member States — Managing fiscal risks. // World Bank Working Paper. - №114. – 2007. – P. 16.

9. Delmon and Mandri-Perrott. A Practical Guide to Private Participation in Infrastructure: Using Government Resources as Effective PPP Stimulus. World Bank. 2010.

10. European Innovation, 2006, No. 1. – R. 18-19.

11. www.finlombarda.it

12. www.hg.com.es.

Брикман Т. А.

Обоснование инструментария финансового механизма государственно-частного партнерства

Раскрыты теоретико-методические основы финансового механизма государственно-частного партнерства. Обоснован методический подход к выбору инструментов государственно-частного партнерства для крупных проектов на основе принципов проектного финансирования и комплексной оценки эффективности проекта. На основе анализа моделей государственной поддержки венчурной индустрии, используемых в мировой практике, определены пути совершенствования финансового механизма государственно-частного партнерства.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, механизмы стимулирования, финансовый механизм, инструментарий, проекты, венчурные фонды, инновационная активность.

Brikman T.

Ground of tools of financial mechanism state private partnerships

Theoretical and methodical bases of financial mechanism state private partnerships is exposed. Methodical approach to the choice of instruments state private partnerships for large projects is grounded on the basis of principles of the project financing and complex estimation of efficiency of project. On the basis of analysis of models of venture industry state support, that used in world practice, ways of improvement of financial mechanism state private partnerships are certain.

Keywords: state private partnership, mechanisms of stimulation, financial mechanism, tools, projects, venture funds, innovative activity.

Рецензент: Чиж В. І. – доктор економічних наук, професор кафедри «Контроль і аудит» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Reviewer: Chizh V. – Professor, Ph.D. of Economics, professor of Control and audit Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Luhansk, Ukraine.

e-mail: audit2@ukr.net

*Стаття подана
04.11.2012 р.*

ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БАНКІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Стаття присвячена дослідженню особливостей юридичної відповідальності банків як суб'єктів податкових відносин за порушення податкового законодавства. Визначено, що банки у податкових відносинах виступають платниками податків, податковими агентами, посередниками у податкових платежах. Встановлено, що банки, як юридичні особи, несуть лише фінансову відповідальність за порушення податкового законодавства. Розглянуто заходи фінансової відповідальності, які можуть бути застосовані до банків, як юридичних осіб, відповідно до їх функцій у податкових відносинах.

Ключові слова: банк, платник податку, податковий агент, юридична відповідальність, фінансові санкції, штраф, пеня.

Постановка проблеми. Виконання платниками податків податкового обов'язку об'єктивно не може спиратися лише на високий рівень їх правової культури та усвідомлення суспільної значущості передбаченої нормами податкового права належної поведінки. У сучасних умовах для забезпечення необхідного рівня податкових надходжень вирішального значення набуває застосування заходів юридичної відповідальності в податковій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Характеристика банку як суб'єкта податкових відносин в Україні розглядається лише з точки зору юридичної науки [1]. Багато досліджень присвячено як проблемам юридичної відповідальності за правопорушення у сфері оподаткування, так і порядку її реалізації, зокрема такі дослідження здійснювали наступні вчені: Ю.В. Боднарук [2], З.М. Будько [3], Л.К. Воронова [4], Е.С. Дмитренко [5].

Проте в науковій літературі не досліджувалося окремо питання відповідальності банків за податкові правопорушення. Варто звернути увагу ще й на те, що раніше проведені дослідження даної проблематики втратили свою актуальність у зв'язку із прийняттям Податкового кодексу України.

Метою статті є дослідження особливостей юридичної відповідальності банків як суб'єктів податкових відносин за порушення податкового законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно Податкового кодексу

України [6], податковими правопорушеннями є протиправні діяння (дія чи бездіяльність) платників податків, податкових агентів, та/або їх посадових осіб, а також посадових осіб контролюючих органів, що призвели до невиконання або неналежного виконання вимог, установлених кодексом та іншим законодавством, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи. При цьому слід враховувати, що йдеться про податковий обов'язок у широкому розумінні, що включає повний комплекс обов'язків щодо обчислення, сплати податків і зборів, ведення податкової звітності.

Відповідальність за податкове правопорушення як комплексна категорія включає адміністративну, фінансову та кримінальну відповідальність [7]. Фінансова відповідальність за порушення законодавства з питань оподаткування встановлюється та застосовується згідно з Податковим кодексом України. Фінансові санкції за податкові порушення відрізняються від усіх інших, тим, що застосовуються не тільки до фізичних осіб – посадових осіб банку, а й до юридичних осіб – банків [8].

Відповідальність банків за порушення податкового законодавства має певні особливості, оскільки вони у податкових відносинах виконують роль:

- платника податків,
- податкового агента,
- зобов'язані перераховувати до бюджетів і державних цільових фондів податкові платежі за дорученням своїх клієнтів-платників податків,

- надавати податковим органам інформацію про відкриття/закриття рахунків клієнтів.

Таким чином, заходи фінансової відповідальності, які можуть бути застосо-

вані до банку, як юридичної особи, будемо розглядати відповідно до його функцій у податкових відносинах (табл. 1).

Таблиця 1

Відповідальність банків за порушення податкового законодавства

відповідно до їх функцій у податкових відносинах

Види порушень податкового законодавства	Функції банку			Статті Податкового Кодексу
	Платник податків	Податковий агент	Посередник	
Порушення встановленого порядку взяття на облік (реєстрації) в органах державної податкової служби	Штраф	Штраф		Ст. 63, 64, 66, 67, 117
Неподання або несвоєчасне подання податкової звітності або невиконання вимог щодо внесення змін до податкової звітності	Штраф	Штраф		Ст. 46, 47, 48, 49, 50, 120
Порушення встановлених законодавством строків зберігання документів з питань обчислення і сплати податків та зборів	Штраф	Штраф		Ст. 44, 102, 121
Порушення правил сплати (перерахування) податків	Штраф, Пеня	Штраф, Пеня	Пеня	Ст. 31, 54, 57, 87, 126, 129
Порушення порядку отримання та використання торгового патенту	Штраф			Ст. 125, 267
Штрафні (фінансові) санкції (штрафи) у разі визначення контролюючим органом суми податкового зобов'язання	Штраф, Пеня	Штраф, Пеня		Ст. 123, 129
Порушення платником податків порядку подання інформації про фізичних осіб – платників податків		Штраф		Ст. 51, 119
Порушення правил нарахування, утримання та сплати (перерахування) податків у джерела виплати		Штраф, Пеня		Ст. 127, 129
Порушення строку та порядку подання інформації про відкриття або закриття банківських рахунків			Штраф	Ст. 69, 118
Неподання або подання з порушенням строку банками чи іншими фінансовими установами податкової інформації органам державної податкової служби			Штраф	Ст. 72, 73, 128

Банк як платник податків зобов'язаний: стати на облік у контролюючих органах в порядку, встановленому Податковим кодексом та іншим законодавством України; вести в установленому порядку облік доходів і витрат, складати звітність, що стосується обчислення і сплати податків та зборів; подавати до контролюючих органів у порядку, встановленому податковим законодавством, декларації, звітність та інші документи, пов'язані з обчисленням і сплатою податків та зборів;

сплачувати податки та збори в строки та у розмірах, встановлених Податковим кодексом; забезпечувати збереження документів, пов'язаних з виконанням податкового обов'язку, протягом строків, установлених Податковим кодексом [6].

Отже, банк як платник податків несе фінансову відповідальність за такі правопорушення:

1. Порушення встановленого порядку взяття на облік (реєстрації) в органах державної податкової служби. Банк як

платник податків зобов'язаний стати на облік у відповідних органах державної податкової служби. Він також зобов'язаний повідомляти про всі об'єкти оподаткування і об'єкти, пов'язані з оподаткуванням органи державної податкової служби за місцезнаходженням таких об'єктів.

2. Неподання або несвоєчасне подання податкової звітності або невиконання вимог щодо внесення змін до податкової звітності.

3. Порушення встановлених законодавством строків зберігання документів з питань обчислення і сплати податків та зборів, а також документів, пов'язаних із виконанням вимог іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи.

Для цілей оподаткування банки зобов'язані вести облік доходів, витрат та інших показників, пов'язаних з визначенням об'єктів оподаткування та податкових зобов'язань. Такий облік ведеться на підставі первинних документів, реєстрів бухгалтерського обліку, фінансової звітності, інших документів, пов'язаних з обчисленням і сплатою податків і зборів, ведення яких передбачено законодавством.

Банкам як платникам податків забороняється формування показників податкової звітності на підставі даних, не підтверджених документами.

Платники податків зобов'язані забезпечити зберігання документів, не менш як 1095 днів з дня подання податкової звітності, для складення якої були використані зазначені документи [6].

Необхідно зазначити, що дана фінансова санкція застосовується також і до податкових агентів.

4. Порушення правил сплати або перерахування податків. Джерелами самостійної сплати грошових зобов'язань платника податків є будь-які власні кошти, у тому числі ті, що отримані від продажу товарів (робіт, послуг), майна, випуску цінних паперів, зокрема корпоративних прав, отримані як позика (кредит), та з ін-

ших джерел, а також суми надміру сплачених платежів до відповідних бюджетів.

Сплата грошових зобов'язань платника податків з відповідного платежу може бути здійснена також за рахунок надміру сплачених сум такого платежу (без заяви платника) або за рахунок помилково або надміру сплачених сум з інших платежів (на підставі відповідної заяви платника) до відповідних бюджетів.

У разі якщо платник податків не сплачує суми самостійно визначеного грошового зобов'язання протягом строків, визначених Податковим кодексом, то він притягується до відповідальності у вигляді штрафу. Крім штрафу за порушення встановлених Податковим кодексом строків погашення грошового зобов'язання на суму податкового боргу нараховується пеня.

5. Порушення порядку отримання та використання торгового патенту. Для провадження торгівлі валютними цінностями у пунктах обміну іноземної валюти банк повинен отримати торговий патент. Для отримання торгового патенту банк подає до органу державної податкової служби на придбання торгового патенту. Торговий патент видається особисто уповноваженій банком особі під підпис у триденний термін з дня подання заявки. Датою придбання торгового патенту є зазначена в ньому дата.

Для провадження діяльності з торгівлі валютними цінностями для кожного відокремленого підрозділу, який не є платником податку на прибуток, торгові патенти придбаються банками за місцем реєстрації такого відокремленого підрозділу. Торгові патенти придбаються окремо для кожного пункту обміну іноземної валюти.

Банки сплачують збір за здійснення торгівлі валютними цінностями за місцезнаходженням пункту обміну іноземної валюти.

Таким чином, узагальнено фінансові санкції, що можуть бути застосовані до банку як платника податків, можемо представити у вигляді табл. 2.

Таблиця 2

Види фінансових санкцій для банку як платника податків

Вид порушення	Склад правопорушення	Розмір штрафу/пені
Порушення встановленого порядку взяття на облік в органах державної податкової служби	Неподання у строки документів для взяття на облік у відповідному органі державної податкової служби, подання документів з помилками, неподання відомостей про осіб, відповідальних за ведення бухгалтерського обліку та складення податкової звітності	510 гривень
	Не усунення порушень або за ті самі дії, вчинені повторно протягом року	1020 гривень
Неподання або несвоєчасне подання податкової звітності	Неподання або несвоєчасне подання банком податкових декларацій (розрахунків)	170 гривень за кожне неподання або несвоєчасне подання
	Ті самі дії, вчинені повторно протягом року	1020 гривень за кожне неподання або несвоєчасне подання
Порушення встановлених строків зберігання документів	Незабезпечення зберігання первинних документів облікових та інших реєстрів, бухгалтерської та статистичної звітності, інших документів з питань обчислення і сплати податків та зборів	510 гривень
	Ті самі дії, вчинені повторно протягом року	1020 гривень
Порушення правил сплати або перерахування податків	При затримці сплати (перерахування) до 30 календарних днів включно, наступних за останнім днем строку сплати суми грошового зобов'язання	10 відсотків погашеної суми податкового боргу
	При затримці сплати (перерахування) більше 30 календарних днів, наступних за останнім днем строку сплати суми грошового зобов'язання	20 відсотків погашеної суми податкового боргу
	Порушення встановлених Податковим Кодексом строків погашення грошового зобов'язання	Пеня на суму податкового боргу із розрахунку 120 відсотків річних облікової ставки НБУ
Порушення порядку отримання та використання торгового патенту	Порушення порядку використання торгового патенту	Штраф у розмірі збору на один календарний місяць
	За здійснення торгівлі валютними цінностями без отримання торгового патенту	Штраф у подвійному розмірі збору за весь період здійснення такої діяльності
	Несплата сум збору в порядку та у строки, визначені Податковим Кодексом	Штраф у розмірі 50 відсотків ставки збору

Податковим агентом визнається особа, на яку Податковим кодексом покладається обов'язок з обчислення, утримання з доходів, що нараховуються (виплачуються, надаються) платнику, та перерахування податків до відповідного бюджету від імені та за рахунок коштів платника податків [6].

Податкові агенти прирівнюються до платників податку та виконують обов'язки, встановлені Податковим кодексом для платників податків.

Таким чином, банк, як податковий агент, може бути притягнений до фінансової відповідальності за порушення встановленого порядку взяття на облік в органах державної податкової служби, неподання або несвоєчасне подання податкової звітності, порушення встановлених строків зберігання документів, порушення правил сплати або перерахування податків. На додаток до цього, банк, як податковий агент, може бути притягнений до фінансової відповідальності за:

1. Порухення порядку подання інформації про фізичних осіб-платників податків. Податковий агент зобов'язаний подавати у строки, встановлені Податковим Кодексом для податкового кварталу, податковий розрахунок сум доходу, нарахованого та сплаченого на користь платників податків-фізичних осіб, а також сум нарахованого та утриманого з них податку до органу державної податкової служби за місцем свого обліку.

2. Порухення правил нарахування, утримання та сплати (перерахування) податків у джерела виплати. Відповідаль-

ність за погашення суми податкового зобов'язання або податкового боргу, що виникає внаслідок вчинення таких дій, та обов'язок щодо погашення такого податкового боргу покладається на податкового агента. При цьому платник податку – отримувач таких доходів звільняється від обов'язків погашення суми податкових зобов'язань або податкового боргу.

Особливості застосування фінансових санкцій до банку, як податкового агента, відображено в табл. 3.

Таблиця 3

Особливості застосування фінансових санкцій до банку як податкового агента

Вид порушення	Склад правопорушення	Розмір штрафу/пені
Порушення правил нарахування, утримання та сплати податків у джерела виплати	Не нарахування, неутримання або несплата податків податковим агентом	25 відсотків суми податку
	Ті самі дії, вчинені повторно протягом 1095 днів	50 відсотків суми податку
	Ті самі дії, вчинені протягом 1095 днів втретє та більше	75 відсотків суми податку
Порушення порядку подання інформації про фізичних осіб-платників податків	Неподання або порушення порядку подання інформації для формування та ведення Державного реєстру фізичних осіб-платників податків	85 гривень
	Ті самі дії, вчинені протягом року повторно	170 гривень
	Неподання, подання з порушенням строків, не у повному обсязі, з недостовірними відомостями або з помилками податкової звітності про суми доходів та суми утриманого з них податку	510 гривень
	Ті самі дії, вчинені протягом року повторно	1020 гривень

Податковим кодексом встановлено, що сплата податків та зборів здійснюється в грошовій формі у національній валюті України. Сплата податків та зборів здійснюється в готівковій або безготівковій формі [6]. В зв'язку з цим на банки Податковим кодексом покладено обов'язок щодо своєчасного перерахування сум податків та зборів до бюджетів і державних цільових фондів. В даному випадку банки виступають у ролі посередника між платниками податків (податковими агентами) та державою, оскільки юридичні та фізичні особи відповідно до законодавства України та нормативних актів НБУ відкривають у банках поточні рахунки для проведення безготівкових розрахунків, в тому числі і податкових. Крім того, каси банків надають послуги з прийому платежів від насе-

лення в готівковій формі, в тому числі і на сплату податків.

Відповідно банки, як посередники у податкових платежах, несуть фінансову відповідальність за порушення порядку своєчасного та повного внесення податків та зборів до бюджету або державного цільового фонду:

1. За порушення строку зарахування податків до бюджетів або державних цільових фондів, установлених Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», з вини банку такий банк сплачує пеню за кожний день прострочення, включаючи день сплати та відповідні штрафні санкції. При цьому платник податків звільняється від відповідальності за несвоєчасне або перерахування не в повному обсязі таких податків, зборів та ін-

ших платежів, включаючи нараховану пеню або штрафні санкції.

Не вважається порушенням строку перерахування податків, зборів з вини банку порушення, вчинене внаслідок регулювання Національним банком України економічних нормативів такого банку, що призводить до нестачі вільного залишку коштів на кореспондентському рахунку. Якщо у майбутньому банк відновлює платоспроможність, відлік строку зарахування податків і зборів розпочинається з моменту такого відновлення [6].

При стягненні коштів і майна платників податків-клієнтів банків, органи державної податкової служби не мають права звертати стягнення на залишки коштів на кореспондентських рахунках банків, а також на страхові та прирівняні до них

резерви, що сформовані відповідно до законодавства України.

2. Порушення строку та порядку подання інформації про відкриття або закриття банківських рахунків. Банки відкривають поточні та інші рахунки платникам податків – юридичним особам (як резидентам, так і нерезидентам) незалежно від організаційно-правової форми, відокремленим підрозділам та представництвам юридичних осіб, фізичним особам-підприємцям та фізичним особам, які провадять незалежну професійну діяльність, лише за наявності документів, виданих органами державної податкової служби, що підтверджують взяття їх на облік у таких органах.

Основні фінансові санкції банку, як посередника у податкових платежах, наведено у табл. 4.

Т а б л и ц я 4

Види фінансових санкцій, що можуть бути застосовані до банку як посередника

Вид порушення	Склад правопорушення	Розмір штрафу/пені
Неподання податкової інформації органам державної податкової служби	Неподання або подання податкової інформації з порушенням строку	170 гривень
	Ті самі дії, вчинені протягом року після застосування штрафу	340 гривень
Порушення порядку своєчасного та повного внесення податків та зборів до бюджету або державного цільового фонду	Порушення строку зарахування податків до бюджетів або державних цільових фондів	Пеня із розрахунку 120 відсотків річних облікової ставки НБУ за кожний день прострочення, включаючи день сплати
	При затримці сплати (перерахування) до 30 календарних днів включно, наступних за останнім днем строку сплати суми грошового зобов'язання	10 відсотків погашеної суми податкового боргу
	При затримці сплати (перерахування) більше 30 календарних днів, наступних за останнім днем строку сплати суми грошового зобов'язання	20 відсотків погашеної суми податкового боргу
Порушення строку та порядку подання інформації про відкриття або закриття банківських рахунків	Неподання банками відповідним органам державної податкової служби в триденний строк повідомлення про відкриття або закриття рахунків	340 гривень за кожний випадок неподання або затримки
	Здійснення видаткових операцій за рахунком платника податків до отримання повідомлення відповідного органу державної податкової служби	10 відсотків суми усіх операцій за весь період до отримання такого повідомлення

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, банки, як юридичні особи, несуть лише фінансову відповідальність за порушення податкового законодавства.

Проте, порушення юридичною особою податкового законодавства завжди є наслідком протиправних дій або бездіяльності службових осіб такої юридичної особи. Таким чином, притягнення до фінансової відповідальності банків за податкові правопорушення не звільняє їх посадових осіб, за наявності відповідних підстав, від притягнення до адміністративної або кримінальної відповідальності. Тобто, до посадових осіб банку, що відповідають за нарахування, перерахування податків та зборів, а також складання і подання податкової звітності, можуть бути застосовані заходи адміністративної та кримінальної відповідальності. Зазвичай такими посадовими особами є керівник та головний бухгалтер банку, а також відповідальні працівники відділу податкового обліку.

Література

1. Берназюк Я.О. Банки як суб'єкти податкових правовідносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Я.О. Берназюк / Національна академія держ. податкової служби України. – Ірпінь, 2004. – 22 с.
2. Боднарук Ю.В. Особливості участі податкових агентів в податкових провадженнях на стадії добровільної реалізації податкового зобов'язання // Митна справа. – 2010. – №6. – С. 87-94.
3. Будько З.М. Фінансово-правова відповідальність за вчинення податкових правопорушень : дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / З.М. Будько/ Національна академія держ. податкової служби України. – Ірпінь, 2005. – 21 с.

4. Воронова Л. К. Фінансове право України : підручник / Л.К. Воронова. – К. : Прецедент, 2007. – 440 с.

5. Дмитренко Е.С. Юридична відповідальність суб'єктів фінансового права у механізмі правового забезпечення фінансової безпеки України : монографія / Е.С. Дмитренко. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 592 с.

6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 №2755 – VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. – Назва з головної сторінки інтернету.

7. Сакали М. Я. Види заходів відповідальності, які застосовуються за вчинення податкових правопорушень юридичними особами / М.Я. Сакали // Митна справа. – 2011. – № 2 (74). – частина 2. – С. 163-167.

8. Бандурка О. М. Податкове право: навч. посіб./ Бандурка О.М., Понікаров В.Д., Попова С.М. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 312 с.

References

1. Bernazyuk YA. O. Banky yak sub'yekty podatkovykh pravovidnosyn : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.07 «Teoriya upravlinnya; administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiynne pravo» / YA.O. Bernazyuk / Natsional'na akademiya derzh. podatko-voï sluzhby Ukraïny. – Irpin', 2004. – 22 s.
2. Bodnaruk YU.V. Osoblyvosti uchasti podatkovykh ahentiv v podatkovykh prova-dzhennyakh na stadiï dobrovil'noï realizatsii podatkovoho zobov'yazannya // Mytna sprava. – 2010. – №6. – S. 87-94.
3. Bud'ko Z.M. Finansovo-pravova vi-dpovidal'nist' za vchynennya podatkovykh pravoporushen' : dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.07 «Teoriya upravlinnya; administratyvne pravo i protses; finansove pravo; info-rmatsiynne pravo» / Z.M. Bud'ko/ Natsional'-na akademiya derzh. podatko-voï sluzhby Ukraïny. – Irpin', 2005. – 21 s.

4. Voronova L. K. Finansove pravo Ukraïny : pidruchnyk / L.K. Voronova. – K. : Pretsedent, 2007. – 440 s.

5. Dmytrenko E.S. Yurydychna vidpovi-dal'nist' sub'yektiv finansovoho prava u mekhanizmi pravovoho zabezpechennya finansovoï bezpeky Ukraïny : monohrafiya / E.S. Dmytrenko. – K.: Yurinkom Inter, 2009. – 592 s.

6. Podatkovyÿ kodeks Ukraïny vid 02.12.2010 №2755 – VI [Elektronnyÿ re-surs]. – Rezhym dostupu:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. – Nazva z holovnoï storinky internetu.

7. Sakaly M. YA. Vydy zakhodiv vidpovidal'nosti, yaki zastosovuyut'sya za vchynennya podatkovykh pravoporushen' yurydychnymy osobamy / M.YA. Sakaly // Mytna sprava. – 2011. – № 2 (74). – chasty-na 2. – S. 163-167.

8. Bandurka O. M. Podatkove pravo: navch. posib./ Bandurka O.M., Ponikarov V.D., Popova S.M. – K.: Tsentr uchbovoï literatury, 2012. – 312 s.

Евченко Н. Г.

Особенности ответственности банков за нарушения налогового законодательства

Статья посвящена исследованию особенностей юридической ответственности банков как субъектов налоговых отношений за нарушение налогового законодательства. Определено, что банки в налоговых отношениях выступают налогоплательщиками, налоговыми агентами, посредниками в налоговых платежах. Установлено, что банки, как юридические лица, несут только финансовую ответственность за нарушение налогового законодательства. Рассмотрены меры ответственности, которые могут быть применены к банкам, как юридическим лицам, согласно их функций в налоговых отношениях.

Ключевые слова: банк, налогоплательщик, налоговый агент, юридическая ответственность, финансовые санкции, штраф, пеня.

Evchenko N.

Features of banks' responsibility for violation of tax laws

The article deals with the features of legal liability of banks as subjects in tax relations for violation of tax laws. Determined that the banks in the tax relations are the taxpayers, tax agents, intermediaries in tax payments. Established that banks like legal entities bear only the financial responsibility for the violation of tax laws. Considered measures of responsibility that can be applied to banks as legal entities, according to their functions in tax relations.

Keywords: bank, the taxpayer, the tax agent, legal liability, financial sanctions, fines, penalties.

Рецензент: Калінеску Т. В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Reviewer: Calinescu T. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of Taxation Departament Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Luhansk, Ukraine.

e-mail: info@taxation.lg.ua

*Стаття подана
10.11.2012 р.*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОПЫТА ФОРМИРОВАНИЯ МЕЖБЮДЖЕТНЫХ ОТНОШЕНИЙ В РАЗВИТЫХ СТРАНАХ В РОССИЙСКОЙ ЭКОНОМИКЕ

В статье анализируются разнообразные бюджетно-налоговые системы среди развитых стран с рыночной экономикой сквозь призму возможности использования отдельных элементов этих систем в российской экономике на федеральном, региональном и муниципальном уровнях управленческой иерархии. Автором предложен подход, который позволит усилить взаимосвязь между экономической теорией и региональной экономикой, что позитивно скажется на развитии обеих научных дисциплин. Охарактеризована оптимальная модель взаимоотношений федеральных, региональных и местных бюджетно-налоговых систем, которая является важнейшим направлением теории межрегиональных экономических отношений.

Ключевые слова: опыт, формирование, межбюджетные отношения, экономика, российские особенности, налоговая политика, региональный рынок, муниципальный уровень.

Постановка проблемы. Несомненный теоретический и практический интерес представляет анализ мирового опыта взаимоотношений федеральных и субфедеральных бюджетно-налоговых систем. В этой сфере наблюдается широкое разнообразие форм взаимоотношений. Так, в США бюджетно-налоговые отношения внутри федерации Конституцией не регулируются, тем не менее, несмотря на отсутствие законодательных предпосылок бюджетно-налоговые отношения государства и регионов в этой стране отличаются стабильностью [1]. В США штаты фактически имеют такие же права в бюджетно-налоговой сфере, что и федерация в целом, поэтому в штатах имеются те же налоги по наименованию, которые собираются в федеральный бюджет – подоходный налог с населения и с корпораций, однако право устанавливать эти налоги в плане их размеров является исключительной прерогативой самих штатов. Подоходный налог с населения составляет около 30 % поступлений в бюджет штатов, налог на прибыль корпораций дает относительно небольшое поступление в бюджет штатов. Наиболее существенным ограничением налоговых прав штатов служит запрещение установления мощных косвенных налогов, таких, как налог с оборота или на добавленную стоимость, так как эти налоги рассматриваются как препятствующие свободе торговли между штатами, что запрещено Конституцией США.

Анализ последних исследований и публикаций. Мониторинг публикаций по заявленной теме показал, что наиболее широко проблема раскрыта среди таких российских и зарубежных авторов [4; 5; 6; 9].

Целью исследования является определение возможности использования опыта формирования межбюджетных отношений в развитых странах применительно к российской экономике.

Изложение основного материала исследования. Региональное бюджетно-налоговое регулирование в Германии является своего рода антиподом рассмотренному американскому опыту. В Германии Конституцией признаются равноценными потребности общин, земель и федерации в финансовых средствах, что на практике означает примерно равную долю налоговых поступлений в доходной части бюджетов всех уровней. Для этого осуществляется сложное многоступенчатое перераспределение налоговых поступлений между бюджетами, в связи, с чем все налоги делятся на две группы: собственные, закрепленные за соответствующим уровнем (и полностью поступающие в его бюджет) и общие, разделяемые по установленным нормам между бюджетами. Собственными налогами федерации являются главным образом акцизы и пошлины; землям принадлежит поимущественный налог, налог с наследства и дарений, налог с владельцев автомобилей, акциз на пиво; общинам – поземельный и промысловый.

К общим налогам относятся подоходный, корпорационный и НДС [2]. Подоходный налог законодательно делится между федерацией, землями и общинами в пропорции 42,5 %: 42,5 %:15 %; корпорационный между федерацией и землями – в пропорции «пятьдесят на пятьдесят». НДС используется в качестве регулирующего, и его пропорции могут меняться в зависимости от динамики доходов и расходов.

Австралия, несмотря на федеративный статус, в финансовом отношении скорее приближается к унитарному государству. Австралия в финансовом отношении является высокоцентрализованным государством, особенно эта централизация усилилась во время второй мировой войны после введения в 1942 г. единого налогообложения. С тех пор федеральный уровень власти получил полномочия использовать любые формы налогообложения, а штатам было запрещено вводить какие – бы то ни было налоги на продажи и другие косвенные налоги, а также на личные доходы и доходы компаний. Этот режим не отменили и после войны, и в федеральный бюджет собиралось 80 % всех налоговых доходов страны. При таких объемах централизуемых налоговых поступлений штатам не хватает собственных доходов для финансирования закрепленных за ними расходов, поэтому федеральный уровень широко применяет систему субсидий штатам из своего бюджета, одновременно осуществляя «политику выравнивания». В результате в Австралии высокоцентрализованные финансы при сильной «политике выравнивания» позволяют добиваться того, что по всей стране оказываются единые государственные услуги. Таким образом, если США дают пример конституционно нерегулируемых, а Германия – регулируемых бюджетно-налоговых федеральных систем, то Австралия в финансовом отношении является высокоцентрализованным государством. Иначе говоря, в группе стран с развитой рыночной экономикой наблюдается широкое разнообразие моделей и форм взаимоотношений федеральных и субфедеральных бюджетно-налоговых систем. Другой пример – для Швейцарии характерен бюджетно-

налоговый конфедерализм, что соответствует официальному статусу этой страны.

В Швейцарии за федеральным уровнем закреплены в основном «международные» функции: внешняя политика, внешняя торговля, оборона и соответствующие финансы, поэтому налоговая база федерального уровня довольно узка – это главным образом таможенные пошлины и ряд акцизов [3]. Полномочия по взиманию военного налога, налога с оборота и налога на пиво имеют ограниченный во времени характер, определяемый Конституцией Швейцарии. Все остальные налоги – личный подоходный, с корпораций, поземельный, промысловый и ряд других – находятся в компетенции кантонов, которые и несут основную ответственность за проведение внутренней политики. Функционирование этой системы породило достаточно серьезные различия в экономическом развитии кантонов. Государственной «политики выравнивания» практически не проводилось, и она осуществлялась преимущественно за счет миграции населения из бедных регионов в богатые. В условиях территориальной компактности Швейцарии эта линия долгое время была вполне оправданной, однако в последнее время ситуация изменилась, в результате чего появилась практика «выравнивания» путем предоставления субсидий из федерального бюджета.

Разнообразие бюджетно-налоговых систем среди развитых стран с рыночной экономикой и их работоспособность во многом определяются политическими, экономическими и даже идеологическими факторами и особенностями и должны устанавливаться в соответствии с ними. Заканчивая рассмотрение зарубежного опыта взаимоотношений федеральных и региональных бюджетно-налоговых систем, можно сделать вывод о том, что в российских условиях обязательным должно быть требование о необходимости оптимального сочетания различных вариантов таких систем, причем этот оптимум будет видоизменяться по мере развития российского общества.

Рассматривая бюджетно-налоговые системы в группе стран с развитой рыноч-

ной экономикой, нельзя не коснуться и местного уровня [4]. Под местными понимаются бюджеты и налоги территориальных образований уровней «ниже» государственного в унитарных странах и субъекта федерации в государствах федеративных. На местные органы власти возлагается главное бремя удовлетворения социальных запросов населения: здравоохранение, народное образование, жилищное строительство, строительство и эксплуатация региональных дорог, поддержание общественного порядка, благоустройство, социальное обеспечение и т.д. Набор этих статей неоднозначен, но ключевые статьи, так или иначе, присутствуют в бюджетно-налоговых системах всех странах. Часть расходов, осуществляемых местными органами, государство признает обязательными на всей территории страны с тем, чтобы все граждане обеспечивались одинаковым уровнем государственных услуг. Эти расходы, если не хватает местных доходов, осуществляются путем дополнительного финансирования из центрального бюджета. В значительной степени местные расходы во всех странах обеспечиваются также за счет доходов от местных налогов, которые, как правило, значительно более разнообразны, чем основные налоги, формирующие центральный бюджет. Разнообразие относится не только к названиям налогов, но и к способам их установления, исчисления, взимания и т.д.

В США к местному управлению относятся муниципалитеты, городские управления, школьные округа и ряд других единиц. Местные бюджеты в этой стране на 40 % формируются за счет отчислений из вышестоящих бюджетов. Основным собственным налогом является имущественный, или налог на недвижимость [5]. Он взимается с земли, зданий, недвижимых приспособлений и приносит более 70 % налоговых поступлений в местные бюджеты. В Германии общинам, которые являются местным уровнем управления, запрещено взимание налогов, аналогичных тем, которые взимаются на вышестоящих уровнях. К наиболее важным налогам общин относятся поземельный и промысло-

вый, взимаются и различные местные налоги: на развлечения, на собак, на открытие питейных заведений и т.д. Важной особенностью этой страны является то, что законодательная компетенция в отношении местных налогов принадлежит только федерации и землям. Во Франции, являющейся унитарным государством, местное управление – многоуровневая система, включающая регионы, департаменты и коммуны. В целом в доходах бюджетов местных органов власти около 60 % составляют налоговые поступления и примерно 30 % - субсидии из центрального бюджета. Наиболее важными местными налогами во Франции являются налог на жилище, промысловый, поземельный и земельный налог со строений. Регионы, департаменты и коммуны сами устанавливают ставки налогообложения, однако их величина ограничена определенными правилами. В Великобритании в местные бюджеты зачисляется только один налог – на недвижимое имущество: землю, дома, здания и т.д. В целом этот налог дает около 40 % доходов местных органов власти, остальные 60 % покрываются за счет субсидий центрального правительства.

Выбор оптимальной модели взаимоотношений федеральных, региональных и местных бюджетно-налоговых систем является важнейшим направлением теории межрегиональных экономических отношений, ибо перераспределение финансовых средств между территориями, в том числе и через центральный бюджет – одна из основных проблем межрегиональной экономики. Выбор той или иной формы взаимоотношений между федеральными и субфедеральными бюджетно-налоговыми системами во многом определяет устойчивость и эффективность функционирования всей совокупности межрегиональных экономических отношений. В частности, весьма актуальна проблема выбора определенной формы взаимоотношений и для России, имеющей в своем составе в настоящее время 83 субъекта федерации, различающихся между собой природно-климатическими условиями, производственным потенциалом, демографическими ресурсами.

Важно добавить также следующее. В настоящее время в макроэкономических научных концепциях, в теоретическом аспекте отражающих функционирование современной рыночной экономики на национальном уровне, как правило, выделяют 5 взаимодействующих субъектов: макропроизводитель, макропотребитель, государство (правительство), группа заграничных субъектов и социальные институты (такие, например, как профсоюзы). В соответствии с этим в российской Системе национальных счетов выделяются следующие секторы национальной экономики: нефинансовые корпорации, финансовые корпорации, государственное управление, домашние хозяйства и некоммерческие организации, обслуживающие домашние хозяйства. В составе этих секторов можно выделить следующие подсекторы [6]:

- нефинансовые корпорации: государственные предприятия; негосударственные национальные нефинансовые предприятия (акционерные общества, товарищества, кооперативы, частные предприятия и др.); иностранные нефинансовые предприятия;

- финансовые корпорации: банки; инвестиционные фонды; фондовые биржи; страховые компании; пенсионные фонды и др.;

- государственные учреждения: государственные учреждения и организации; государственные фонды социального обеспечения и другие внебюджетные фонды;

- некоммерческие организации, обслуживающие домашние хозяйства: общественные и религиозные организации (политические партии, профсоюзные организации, религиозные общества, спортивные организации, ассоциации потребителей, различные общества по интересам и др.); благотворительные общества и фонды; некоммерческие организации, создаваемые как подразделения предприятий и организаций (ведомственные больницы, поликлиники, санатории, спортивные базы, клубы и др.);

- домашние хозяйства: отдельные домашние хозяйства и принадлежащие им некорпорированные предприятия, напри-

мер, подсобные хозяйства рабочих и служащих, индивидуальные крестьянские хозяйства и др.

Однако, на наш взгляд, кроме вышеперечисленных 5 субъектов в качестве самостоятельных необходимо выделить еще 2: региональный и муниципальный. Объясняется это рядом причин. Одной из них является то, что уже достаточно давно наряду с различными разновидностями и моделями рынка в качестве самостоятельного феномена фигурирует региональный рынок. Другой причиной является усиление влияния региональных факторов на темпы и уровень социально-экономического развития передовых стран. В этой связи целесообразно вспомнить о характерном для развитого мира процессе регионализации, выражающемся в происходящем в последние десятилетия росте собственных доходов территориальных бюджетов западных государств, в увеличении удельного веса региональных и муниципальных налогов в общей структуре налоговых поступлений в них и т. д.

В России, насчитывающей более 80 крупных субъектов Федерации и около 30 тысяч региональных бюджетов проблема учета территориального фактора в эффективном развитии национальной экономики еще более актуальна. Правда, учитывая многоаспектность понятия «регион», которое используется и для обозначения крупного региона мира (например, европейский, азиатский и пр.), и для относительно небольшой территории, необходимо уточнить, что нами имеется в виду. Выделяя региональный уровень в качестве еще одного самостоятельного субъекта, нами имеются в виду лишь те территориальные образования, которые составляют часть национальной экономики и имеют определенные властные структуры, способные регулировать протекание социально-экономических процессов на соответствующей территории. В территориальном устройстве современного российского общества под данное определение подходят субъекты Российской Федерации и федеральные округа. Более того, следует напомнить, что в России уровни субъектов Федерации и федеральных округов наряду

с федеральным уровнем также относятся к системе государственного управления (в отличие от муниципального уровня).

Учитывая специфику функционирования региональной экономики целесообразно, на наш взгляд, при осуществлении теоретического анализа из государственного управления (государства) как одного из 5 взаимодействующих субъектов вычленять региональное управление в качестве еще одного самостоятельного (т.е. иначе говоря, шестого) субъекта. Действительно, ведь для эффективного функционирования экономики многих стран большое значение имеет оптимальное использование региональной собственности, территориальных бюджетов и налогов. Напомним, что на территории субъектов Российской Федерации выделяют следующие разновидности объектов собственности: федеральную собственность, исключительную собственность самого субъекта, а также собственность, находящуюся в совместном ведении, как федерального центра, так и органов власти самого субъекта Российской Федерации. Каждый субъект имеет также и так называемые закрепленные (собственные) доходы, не зависящие от федерального центра, кроме этого, как правило, формируются и региональные внебюджетные фонды.

Наряду с региональным в качестве отдельного субъекта целесообразно, на наш взгляд, выделить также и муниципальный уровень. Правда, нередко в специальной литературе можно встретить мнение о том, что муниципалитеты являются разновидностью регионов и поэтому логично, что в этом случае нет необходимости в макроэкономической теории кроме регионального выделять еще и муниципальный уровень. Однако на это можно возразить следующее. В России в соответствии с ее Конституцией, принятой в декабре 1993 г., муниципальный уровень существенно отличается от регионального, отождествляемого здесь с уровнем субъекта Российской Федерации. Как уже выше отмечалось, в России региональный уровень (т.е. уровень субъекта Федерации) является наряду с федеральным разновидностью системы государственного управ-

ления. Муниципальный же уровень в соответствии с Конституцией России не относится к этой системе.

Это в значительной мере объясняется тем, что в процессе формирования системы муниципалитетов в России была взята на вооружение так называемая англосаксонская модель, которая характеризуется более глубокой автономией местных органов и отсутствием выраженного подчинения их государственным властным структурам. Англосаксонская система зародилась в Великобритании. Ее важнейший признак – отсутствие на местах полномочных представителей правительства, опекающих выборные органы [7]. Здесь имеет место двухступенчатая система местного управления – страна поделена на графства, а графства – на округа. Основу системы составляют графства, им переданы все важнейшие функции, которые по закону могли осуществлять местные выборные органы. Округа, за исключением метрополитенских, наделены второстепенными функциями.

Для США, где также используется англосаксонский тип местного самоуправления, характерна высокая степень децентрализации функций государства в социально-экономической сфере. Федеративная система предоставляет штатам определенную экономическую автономию и широкие полномочия, местные органы в правовом отношении непосредственно зависят от них. Каждый штат имеет свою конституцию, в которой закреплены основные принципы и формы его государственного устройства и устройства местных органов.

Таким образом, в системе взаимоотношений между муниципалитетами (т.е. органами местного самоуправления) и государственными структурами, в т.ч. региональными органами власти российская практика (в основе которой лежит, как уже указывалось, преимущественно использование англосаксонской модели) характеризуется существенной автономией каждой из этих двух подсистем. В этих условиях вполне оправдано при проведении теоретического анализа выделение муниципального уровня в качестве отдельно субъекта. Это объясняется значительными объ-

емами муниципальной экономики, включающей муниципальную собственность, муниципальные предприятия, муниципальные бюджеты и налоги, а также внебюджетные фонды. Правда, следует отметить, что наряду с англосаксонским типом местного самоуправления, который наиболее характерен для таких стран, как США, Великобритания, Канада, Австралия и Новая Зеландия, существуют и иные модели и системы муниципалитетов. В развитых странах рыночной ориентации кроме англосаксонского типа выделяют также французский (континентальный) и смешанные типы местного самоуправления.

Французский (континентальный) тип местного управления впервые зародился во Франции [8]. Статусом местных органов во Франции обладают департаменты и коммуны, причем основные административно-территориальные структуры являются одновременно и местными образованиями, и органами государственного управления. В настоящее время в стране насчитывается 95 департаментов и свыше 36 тыс. коммун. Кроме них в качестве государственных единиц управления выступают также административные округа и региональные органы.

Департамент как местный орган в лице генерального совета наделен следующими полномочиями: создавать и организовывать определенные департаментские публичные службы и управлять ими; управлять имуществом департамента; принимать бюджет департамента и контролировать его исполнение; осуществлять функции совещательного органа департамента, хозяйственного планирования и регионального программирования. Высший орган коммуны – муниципальный совет, избирающий из своего состава мэра и его заместителей. Мэр представляет исполнительную власть коммуны и выступает в двух качествах – как глава самоуправления и как представитель центральной власти (в связи с тем, что коммуна является одновременно и государственным округом, и местным образованием).

В ряде других государств система местного самоуправления относится к тому же типу, что и во Франции, что, однако

не означает абсолютного дублирования. В Италии, например, имеет место трехзвенная система – в областях, провинциях и общинах. Области – это автономные структуры с самостоятельной ответственностью и функциями, провинции и общины – единицы местного управления в рамках территориального деления государства и областей. Как правило, область делегирует часть административных функций провинциям и общинам, выделяя им соответствующие финансовые средства (как областные, так и государственные).

Смешанный тип местного управления наиболее характерен для Германии и Японии. В Японии местное управление двухзвенное: высшее звено – префектура, второе звено – города, поселки, деревни. Здесь действует Закон о местном самоуправлении, в котором содержится детальная регламентация его структуры, а также внутренней организации и компетенции местных органов всех уровней, что в определенной степени ограничивает свободу системы местного управления [9].

В Германии выделяют пять уровней территориального управления – федерация, земли, округа, районы и города в ранге районов, общины. Базовые единицы коммунального управления – общины, районы и города. Среди многообразия общин, являющихся низшими звеньями коммунальной системы, различают городские и сельские, однако во всех случаях в качестве представительного органа общины выступает совет. В стране не унифицированы требования к структуре коммунального управления и имеется много местных управляющих органов, обладающих индивидуальными чертами. Выделяют несколько типов муниципальной администрации, которые характеризуются определенными особенностями функциональных связей между выборными и исполнительными органами. Таким образом, в странах с развитой рыночной экономикой наблюдается широкий диапазон типов и форм местного управления.

При осуществлении теоретического анализа национальной экономики выделение муниципального уровня в качестве самостоятельного субъекта целесообразно,

на наш взгляд, лишь для тех стран, где реализуются англосаксонская и смешанная модели местного самоуправления, тогда как в случае французской модели муниципальный уровень просто станет составным элементом регионального уровня. Может сложиться впечатление, что вопрос о количестве взаимодействующих субъектов, необходимых и в то же время достаточных для адекватного отражения в теории эффективного функционирования макроэкономики при рыночных отношениях не имеет большого практического значения.

Однако это мнение глубоко ошибочно. Так, использование в макроэкономических моделях наряду с пятью традиционными взаимодействующими субъектами, такими, как макропроизводитель, макропотребитель, государство (правительство), группа заграничных субъектов и социальные институты еще двух – региональных и муниципальных органов власти (т.е. вместо 5 следует использовать 7 взаимодействующих субъектов) позволит не только более глубоко понимать происходящие социально-экономические процессы в системе общественного воспроизводства, но и внести серьезные изменения в Систему национальных счетов, где следует предусмотреть появление отдельных новых секторов национальной экономики, связанных с региональным и муниципальным уровнями.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Предложенный нами подход позволит также усилить взаимосвязь между экономической теорией и региональной экономикой, что должно позитивно сказаться на развитии обеих научных дисциплин. В этой связи стоит напомнить о том, что одной из важнейших причин весьма неэффективного реформирования российской экономики в 90-х годах XX века являлся недостаточный учет территориальных особенностей различных регионов страны при разработке стратегии общественного развития. Подход, когда регион рассматривается как полноценный хозяйствующий субъект рыночной экономики, позволит также существенно развить систему статистического учета межрегиональных взаимодействий [3]. Таким обра-

зом, очевидно, что увеличение используемых в макроэкономических моделях количества субъектов хозяйствования окажет положительное влияние не только на развитие экономической теории, но и позитивно скажется на практике хозяйствования, особенно на региональном и муниципальном уровнях.

Литература

1. Буржуазная региональная теория и государственно-монополистическое регулирование размещения производительных сил (критический анализ) / Под ред. А. Д. Сапожникова. – М.: Мысль, 1981. – 252 с.
2. Павлов К. В. Межрегиональные социально-экономические отношения. Ижевск: Изд-во Удмуртского государственного университета, 1999. – 223 с.
3. Павлов К.В. Региональные эколого-экономические системы. - М: Магистр, 2009. - 351с.
4. Перцовская К. Б. Межрайонные экономические связи: Учебное пособие для вузов. Л.: Изд-во ЛФЭИ, 1981. – 74 с.
5. Лексин В. Н., Андреева Е. Н., Ситников А. И., Швецов А.Н. Региональная политика России: концепции, проблемы, решения / Российский экономический журнал. 1993. - № 12. – С. 50-60.
6. Сингизова Н.Б. Основные характеристики экономики региона, как системы// Воспроизводственный потенциал региона: материалы IV Международной научно-практической конференции, 3-5 июня 2010 г., г. Уфа. Ч.1./ отв. ред. проф. К.Н.Юсупов. Уфа: РИЦ БашГУ, 2010. – С. 300-306.
7. Павлов К.В. Система местного управления в регионах России и опыт развитых стран// Проблемы теории и практики управления. 1999. № 5. - С. 81-83.
8. Территориальное управление общественным производством. Словарь-справочник / Под ред. А. П. Сысоева и Д. Г.Черника. М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1993. - 176 с.
9. Ильин И.А. Экономика городов: региональный аспект развития. М.: Наука, 1982. – 208 с.

References

1. Burzhuaznaya regional'naya teoriya i gosudarstvenno-monopolisticheskoye regulirovaniye razmeshcheniya proizvoditel'nykh sil (kriticheskiy analiz) / Pod red. A.D. Sapozhnikova. M.: Mysl', 1981. - 252 s.
2. Pavlov K. V. Mezhrayonnyye sotsial'no-ekonomicheskiye otnosheniya. Izhevsk: Izd-vo Udmurtskogo gosudarstvennogo universiteta, 1999. - 223 s.
3. Pavlov K.V. Regional'nyye ekologo-ekonomicheskiye sistemy. M.: Magistr, 2009. - 351 s.
4. Pertsovskaya K. B. Mezhrayonnyye ekonomicheskiye svyazi: Uchebnoye posobiye dlya vuzov. L.: Izd-vo LFEI, 1981. - 74 s.
5. Leksin V. N., Andreyeva Ye. N., Sitnikov A. I., Shvetsov A.N. Regional'naya politika Rossii: kontsep-tsii, problemy, resheniya / Rossiyskiy eko-nomicheskii zhurnal. 1993. № 12. - S. 50-60.
6. Singizova N.B. Osnovnyye kharakteristiki ekonomiki regiona, kak siste-my// Vosproizvodstvennyy potentsial re-giona: materialy IV Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii, 3-5 iyunya 2010 g., g. Ufa. CH.1./ otv. red. prof. K.N.Yusupov. Ufa: RITS BashGU, 2010. - S. 300-306.
7. Pavlov K.V. Sistema mestnogo upravleniya v regionakh Rossii i opyt razvitykh stran// Problemy teorii i praktiki upravleniya. 1999. № 5. - S. 81-83.
8. Territorial'noye upravleniye obshchestvennym proizvodstvom. Slovar'-spravochnik/ Pod red. A.P.Sysoyeva i D.G.Chernika. M.: Zakon i pravo, YUNITI, 1993.176 s.
9. П'ін І.А. Экономика городов: regional'nyy aspekt razvitiya. M.: Nauka, 1982. 208 s.

Павлов К. В.

Використання досвіду формування міжбюджетних відносин в розвинених країнах в російській економіці

У статті аналізуються різноманітні бюджетно-податкові системи серед розвинених країн з ринковою економікою крізь призму можливості використання окремих елементів цих систем в російській економіці на федеральному, регіональному і муніципальному рівнях управлінської ієрархії. Автором запропоновано підхід, який дозволить посилити взаємозв'язок між економічною теорією і регіональною економікою, що позитивно позначиться на розвитку обох наукових дисциплін. Охарактеризована оптимальна модель взаємовідносин федеральних, регіональних і місцевих бюджетно-податкових систем, яка є найважливішим напрямком теорії міжрегіональних економічних відносин.

Ключові слова: досвід, формування, міжбюджетні відносини, економіка, російські особливості, податкова політика, регіональний ринок, муніципальний рівень.

Pavlov K.

Using the experience of intergovernmental fiscal relations formation in developed countries in the russian economy

This article analyzes a variety of fiscal systems in the developed market economies in the light of the possibility of the use of certain elements of these systems in the Russian economy at the federal, regional and municipal levels of management hierarchy. The author suggests an approach that will strengthen the relationship between economic theory and the regional economy, with a positive impact on the development of both disciplines. Characterized the optimal model of the relationship of the federal, state and local fiscal systems, which is the most important area of the theory of inter-regional economic relations.

Keywords: experience, formation, intergovernmental relations, the economy, Russian peculiarities, tax policy, the regional market, the municipal level.

Рецензент: Нусратуллин В. К. – доктор экономических наук, профессор, заместитель директора по научной работе Института экономики и социологии Уфимского центра Российской Академии наук, г. Уфа, Российская Федерация.

Reviewer: Nusratullin V. – Professor, Ph.D. of Economics, Deputy Director for Research of the Institute of Economics and Sociology, Ufa Centre of the Russian Academy Sciences, Ufa, Russian Federation.

e-mail: nvk-ufa@rambler.ru

Стаття подана 23.08.2012 р.

ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕДИТНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ УКРАЇНИ

На сучасному етапі розвитку ринкової економіки України усе більше зростає інтерес до питань інвестиційної діяльності банків. Від ефективної інвестиційної діяльності банків вирають не лише самі банки, але й суспільство в цілому, зокрема через формування повноцінного фінансового ринку України. Особливе значення повинно приділятися інвестиційній діяльності банків для підвищення інвестиційної привабливості національної економіки, що призведе до зміцнення ролі банківських установ як головних інвесторів економіки. Сьогодні приділяється значна увага значущості кредитно-інвестиційної діяльності, тому що розвиток інвестиційної діяльності в Україні є гострою необхідністю і посилюється значною нехваткою інвестиційних ресурсів.

Ключові слова: кредитно-інвестиційний портфель, банківські інвестиції, ризик, інвестиційне кредитування.

Постановка проблеми. Економічний розвиток України можливий лише за умови достатніх обсягів інвестиційних ресурсів для здійснення структурних зрушень у господарському комплексі країни. Цього можна досягти через активізацію банківських установ до фінансування економіки. Тому завданням державного управління є покращання інвестиційного клімату, активізація інвестиційної активності вітчизняних банків та накопичення інвестиційних ресурсів. На сьогодні економіка України диктує необхідність активізації інвестиційної діяльності, де ключову роль мають виконувати банки як посередники в акумулюванні та перерозподілі тимчасово вільних коштів. Тому стан та проблеми розвитку інвестиційної діяльності банків в Україні набуває підвищеної актуальності та значущості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням ролі інвестиційного потенціалу банківської системи України, кредитно-інвестиційної діяльності банків та перспективам розвитку приділяється все більше уваги з боку вчених та науковців, серед яких, О. Барановський, О. Дзюблюк, В. Корнеєв, В. Лагутін, І. Матвієнко, А. Морозов, В. Міщенко, С. Реверчук, М. Савлук, Н. Шелудько та інші.

При дослідженні управління кредитно-інвестиційною діяльністю банків застосовувалися методи теоретичного узагальнення, ґрунтування і порівняння – для розкриття сутності поняття «кредитно-

інвестиційна діяльність банку» як економічної категорії [4].

Законодавчо – нормативною основою роботи є Закони України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про інвестиційну діяльність» та нормативні акти з банківської діяльності.

Однією з основних проблем в сучасних економічних умовах є стратегія управління кредитно – інвестиційною діяльністю банків та ефективно її здійснення. Сучасна банківська система України переживає наслідки економічної кризи, тому банки найбільше зацікавлені в тому, щоб у сфері виробництва здійснювались повноцінні відтворювальні процеси, що неможливо без відновлення безперервних інвестиційних циклів. Проблема залучення коштів банків до інвестування в економіку України вимагає всебічного аналізу та врахування умов, що впливають на інвестиційну діяльність банків.

Мета статті полягає у детальному розгляді механізму впливу банківського інвестиційного кредитування на поведінку економічних суб'єктів та на банківську систему в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність кредитно-інвестиційної діяльності банку можна сформулювати, якщо визначити головні положення, на яких базується кредитно-інвестиційна діяльність. Окремо ж, і кредитна, і інвестиційна діяльності є основними напрямками вкладання вільних

грошових коштів і отримання від них прибутку.

Так, А.О. Епіфанов, Н.Г. Маслак наводять наступне визначення кредитної політики « Кредитна політика банку – це стратегія і тактика банку щодо залучення коштів та спрямування їх на позичальників на основі принципів кредитування» [4].

О.В. Васюренко під банківськими інвестиційними операціями розуміє активні операції із вкладання ресурсів банку в різноманітні цінні папери з метою одержання доходу від утримання їх у своєму портфелі впродовж визначеного терміну [3].

Таким чином, кредитно-інвестиційну діяльність можна охарактеризувати як сукупність обґрунтованих стратегічних дій керівництва і працівників банку з надання банківських ресурсів з метою підвищення ефективності банків-

ської діяльності, платоспроможності та зменшення рівня ризику.

Механізм впливу банківського інвестиційного кредитування на поведінку економічних суб'єктів теоретично можна представити у вигляді моделі (рис. 1), яка включає такі економічні суб'єкти: Національний банк України, банківські установи, уряд, підприємства-позичальники та сімейні господарства (населення) [4].

Охарактеризувати дану модель можна наступним чином. Уряд надає рекомендації щодо розробки програми економічного розвитку. Національний банк України, маючи за мету поживавлення економічної кон'юнктури, застосовує відповідні інструменти грошово-кредитної політики. Внаслідок цього, зростає ресурсна база українських банків, а звідси - їх кредитний потенціал, тобто збільшується обсяг наданих кредитів суб'єктам господарювання (що, в свою чергу, впливає на загальне зростання грошової пропозиції).

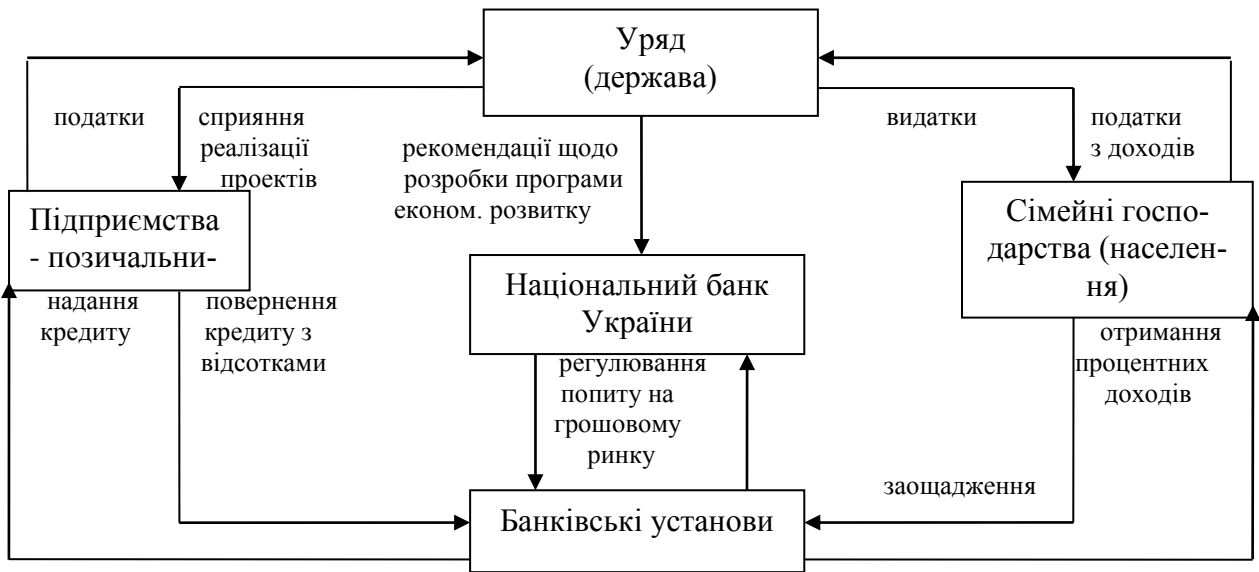

Рис. 1 Модель взаємозв'язків між окремими економічними суб'єктами у процесі банківського інвестиційного кредитування

Суб'єкти господарювання отримані кредити направляють на фінансування інвестиційної діяльності. Внаслідок реалізації інвестиційних проектів, спрямованих на удосконалення та модернізацію техніки і технології, зростає ефективність виробництва і, як наслідок, доходи підприємств. Повертаючи кредит суб'єкти господарювання сплачують відсотки за користування ним,

які становлять банківський дохід. В свою чергу, за рахунок доходів підприємств зростає база оподаткування і обсяги податкових надходжень до бюджету держави. Зростання доходної частини бюджету призводить до збільшення державних видатків, зокрема у соціальну сферу. Це сприяє збільшенню добробуту населення, а отже – збільшенню їх заощаджень та інвестицій у

банківську систему. Внаслідок цього, відбувається зростання ресурсної бази банківських установ. Цикл даного процесу повторюється.

Розвиток банківської системи України в цілому і кожного банку зокрема, як в минулому, так і в майбутньому, визначається загальним розвитком економіки країни, але у міру посилення рецесії прогнозується значне погіршення якості кредитно – інвестиційних портфелів.

Підвищення ефективності кредитно-інвестиційної діяльності банків і встановлення оптимального співвідношення між кредитуванням та інвестуванням базується на:

- 1) системі пріоритетів щодо кредитної чи інвестиційної діяльності;
- 2) оцінці можливості банку щодо кредитної й інвестиційної діяльності;
- 3) оцінці ефективності кредитування й інвестування;
- 4) виявленні переваг кредитування й інвестування за регіонами у довгостроковій перспективі;
- 5) визначенні оптимального співвідношення між кредитною й інвестиційною діяльностями [7].

Серйозним стримуючим чинником участі банків в інвестиційних процесах є високий рівень відсоткових ставок за банківськими кредитами. Обумовлено це тим, що в ціну позичкового капіталу сьогодні закладається величезна премія за всі можливі ризики, пов'язані з інвестиційним кредитуванням підприємств, а також традиційні ризики. Зниження ризику кредитно-інвестиційних операцій є запорукою позитивної ролі банків в інвестиційному забезпеченні економічного розвитку [5].

На сьогодні основною формою банківських інвестицій є фінансові інвестиції та вкладення капіталу в придбання нематеріальних активів, при цьому більшість банків недостатньо інвестують реальний сектор економіки України, що зумовлено їх неспроможністю надавати значні й довгострокові кредити, нестійкістю функціонування виробничих підприємств, відсутністю реальних структурних перетворень у вітчизняній економіці, а відтак — високими ризиками. Аналізуючи структуру інвестиційно-кредитного портфеля першої десятки банків (табл. 1) можна зробити висновок, що більшість інвестицій банків здійснюється за рахунок кредитів [8].

Т а б л и ц я 1

Структура кредитно – інвестиційного портфелю станом на 01.01.2012 р.

№ п/п	Банк	КІП (млн. грн.)	Питома вага (%)	Міжбанківські кредити (млн. грн.)	Резерв під заборгованість банків (млн. грн.)	Кредити юр. особам (млн. грн.)	Кредити фіз. Особам (млн. грн.)	ЦП (млн. грн.)
1.	ПАТ КБ ПРИВАТБАНК	107578,7	17,915	7663,32	266,76	98440,14	24012,02	319,08
2.	АТ ОЩАДБАНК	63743,42	10,615	1406,33	55,33	52569,27	3935,98	14477,03
3.	ПАТ ПРОМІНВЕСТ БАНК	30848,94	5,137	1088,47	27,49	29507,31	774,39	1826,51
4.	ПАТ ВТБ БАНК	28246,64	4,704	744,61	1,47	27656,58	3378,01	1771,80
5.	ПАТ УКРСОЦБАНК	26723,71	4,450	242,69	8,22	17214,47	15425,16	2233,06
6.	ПАТ АЛЬФА-БАНК	20809,42	3,465	2932,31	68,53	16659,12	4890,10	1889,38
7.	ПАТ ПУМБ	20280,67	3,377	4235,40	19,84	13480,04	4709,16	2094,99
8.	ПАТ ОТП БАНК	19120,15	3,184	50,72	29,91	13052,55	6737,85	2780,09
9.	ВАТ ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ	16956,31	2,824	207,49	8,32	13861,62	3305,86	1325,15
10.	ПАТ ДЕЛЬТА БАНК	14735,57	2,454	866,47	21,32	8505,22	6360,36	3192,57
ВСЬОГО		600489,5	100%	56110,08	1486,47	477362,14	120984,4	53777,89

Найбільшу питому вагу КІП станом на 01.01.2012 р. має ПАТ КБ Приватбанк, що складає 17,91 % від загальної суми кредитних портфелів. З табл. 1 видно, що найбільшу частку кредитно-інвестиційного портфелю ПАТ КБ Приватбанк спрямовує на надання кредитів юридичним особам (ця сума складає 98440,14 млн грн) та на кредити фізичним особам – 24012,02 млн грн., при цьому показник

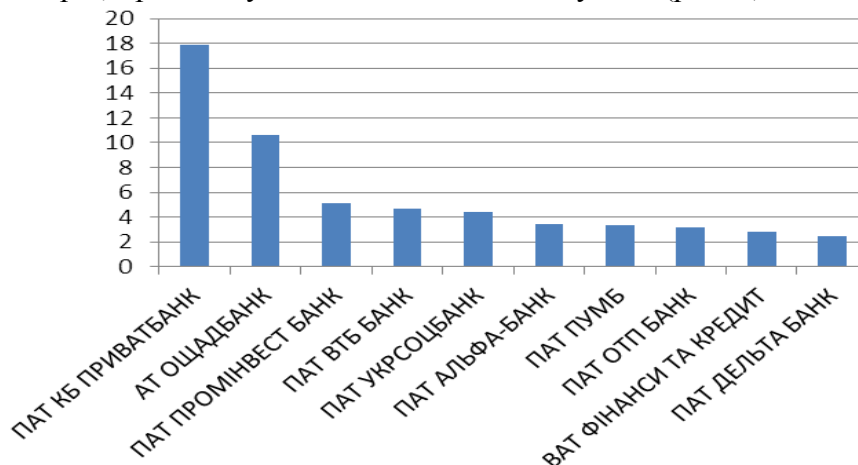

Рис. 2 Питома вага КІП станом на 01.01.2012 р. (у %)

В Україні пропозиція інвестиційних послуг формується банками, інвестиційними і фінансовими компаніями.

Одним із банків, що надає послуги інвестиційного характеру в Україні, є ПАТ ІНГ-банк - міжнародний комерційний та інвестиційний банк, який входить до групи компаній ING, заснованої в Нідерландах. У 1994 році "ING Bank" відкрив представництво в Києві. Головою правління ІНГ Банку України 3 жовтня 2011 року був призначений Ерік Версавель. У квітні 1998-го видання "Euromoney" назвало "ING Банк" "Найкращим іноземним банком в Україні". Серед напрямів діяльності якого: обслуговування злиття і придбання компаній; загальні консалтингові послуги підприємствам. Банк виступав радником компанії МТС при придбанні українського оператора мобільного зв'язку УМС, а також радником компанії "Союз-Віктан Груп" при придбанні компанії "Княжий Град" [6].

АКІБ "УкрСиббанк" також є активним учасником ринку послуг інвестиційного банкінгу в Україні. Починаючи з 2001 року, АКІБ "УкрСиббанк" виступав анде-

вкладень в цінні папери досить малий в порівнянні з аналогічними показниками інших банків і становить 319,08 млн грн. Найбільшу частку вкладень у цінні папери, серед зазначених банків, здійснив АТ Ощадбанк в сумі 14477,03 млн грн. Найменшу питому вагу КІП в загальній структурі займає ПАТ «ДЕЛЬТА БАНК», його сума складає 14735,57 млн грн, або 2,5 % обсягу КІП (рис. 2).

райтером та співандерайтером по 36 емісіях облигацій на загальну суму понад 3,8 млрд грн. Лише 2005 року банк взяв участь у 17 випусках корпоративних облигацій на суму 1,8 млрд грн., що становило близько 52 % усіх ринкових випусків, здійснених компаніями України цього року. Інвестиційні послуги надавалися банком для таких компаній: ДМА "Бориспіль", ЗАТ "Сармат", ДП ЗАТ "ВО "Київ-Конті", туристична фірма "САМ", ВАТ "Азот", ЗАТ "Одеський завод шампанських вин" тощо.

В свою чергу, ПАТ Промінвестбанк, станом на 01.01.2012 є засновником двох дочірніх підприємств:

- Сільськогосподарського дочірнього підприємства ПАТ Промінвестбанку «Обрій» (з 100% часткою Банку – 50 тис. грн.);

- Товариства з обмеженою відповідальністю «Київський інститут банківської справи» (з часткою Банку 12,7 тис.грн. або 51%).

Оскільки загальні інвестиції Банку в дочірні підприємства складають лише 62,7 тис.грн. або 0,001% від регулятивного

капіталу Банку, результати фінансово-господарської діяльності цих підприємств не становлять ризику для Банку.[6]

З метою забезпечення формування більш ефективного для сучасних умов розвитку країни кредитно-інвестиційного портфеля банків необхідно здійснити ряд заходів, які б базувались на основних тенденціях реформування економіки країни та банківського сектору за останній період, серед яких: поступовий вихід економіки країни із фінансово-економічної кризи; нарощення банками своїх фінансових можливостей за рахунок збільшення депозитів, підвищення рівня власної капіталізації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, від діяльності комерційних банків в інвестиційному напрямку залежить подальший розвиток інноваційно-інвестиційного вектора ринкової економіки України.

Активізація банківського кредитування й інвестування економіки дасть можливість переконати зарубіжних інвесторів, що українська економіка готова до прийому закордонних інвестицій, є привабливою як для вітчизняних, так і зарубіжних інвесторів. Це можливо зробити лише при активній участі банків.

Для суттєвих зрушень у спрямуванні банківських інвестицій у виробництво банки повинні володіти достатніми гарантіями їх повернення, що потребує реально-го зміцнення форм державної, акціонерної та приватної власності.

Роль банку в інвестиційному забезпеченні економіки полягає в тому, що банк виступає головним джерелом мобілізації великих капіталів, необхідних для інвестицій, розширення виробництва.

Література

1. Закон України “Про інвестиційну діяльність” від 18.09.1999 р. (зі змінами і доповненнями) // <http://www.rada.kiev.ua>.
2. Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 р. (зі змінами і доповненнями)
3. Воробйова О.І. Основи формування і використання кредитно-

інвестиційного потенціалу банків України / О.І. Воробйова // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — №20. — С. 3–7.

4. Луців Б. Л. Кредитно-інвестиційна діяльність банків України: автореф. дисс. докт. екон. наук/ Б.Л. Луців// держ. екон.ун-т – Тернопіль, 2010. – 19 с.

5. Криклій А. С., Криклій В. А. Сучасний стан та особливості діяльності вітчизняних банків в інвестиційній сфері // Економічна наука. – 2008. – № 6. – С. 6–9.

6. Луців Б. Л., Стечишин Т.Б. Інвестиційний потенціал банківської системи України // Фінанси України. – 2009. – № 9. – С. 67 – 77

7. Пацера М. Світова фінансова криза та її наслідки для банківської системи України / Пацера М. // Вісник Національного банку України. - №1. – 2009. – С. 28 – 33.

8. Структура кредитно – інвестиційного портфелю за станом на 01.11.2012 р. (млн. грн). [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Української Асоціації банків. – Режим доступу :<http://aub.org.ua>.

9. <http://www.bank.gov.ua>

10. <http://www.finance.ua>

References

1. Zakon Ukraïny “Pro investy-tsiÿnu diyal’nist’” vid 18.09.1999 r. (zi zmi-namy i dopovnennyamy) // <http://www.rada.kiev.ua>.
2. Zakon Ukraïny “Pro banky i bankivs’ku diyal’nist’” vid 07.12.2000 r. (zi zminamy i dopovnennyamy) .
3. Vorobÿova O.I. Osnovy formuvannya i vykorystannya kredytno-investytsiÿnoho potentsialu bankiv Ukraïny / O.I. Vorobÿova // Investytsiï: praktyka ta dosvid. — 2010. — №20. — S. 3–7.
4. Lutsiv B. L. Kredytno-investytsiÿna diyal’nist’ bankiv Ukraïny: avtoref. dyss. dokt. ekon. nauk/ B.L. Lu-tziv// derzh. ekon.un-t – Ternopil’, 2010. – 19 s.
5. Krykliÿ A. S., Krykliÿ V. A. Suchasnyÿ stan ta osoblyvosti diyal’nosti vitchyznyanykh bankiv v investytsiÿniÿ sferi

// Ekonomichna nauka. – 2008. – № 6. – S. 6–9.

6. Lutsiv B. L., Stechyshyn T.B. Investytsiynyy potentsial bankivs'koï syste-my Ukraïny // Finansy Ukraïny. – 2009. – № 9. – S. 67 – 77

7. Patsera M. Svitova finansova kryza ta її naslidky dlya bankivs'koï sys-temy Ukraïny / Patsera M. // Visnyk Natsi-

onal'noho banku Ukraïny. - №1. – 2009. – S. 28 – 33.

8. Struktura kredytno – investytsiynoho portfelyu za stanom na 01.11.2012 r. (mln. hrn). [Elektronnyy resurs] / Ofitsiynyy sayt Ukraïns'koï Asotsiatsii bankiv. – Rezhym dostupu :<http://aub.org.ua>.

9. <http://www.bank.gov.ua>

10. <http://www.finance.ua>

Подчесова В. Ю., Карась Е. В.

Исследование кредитно-инвестиционной деятельности банков Украины

На современном этапе развития рыночной экономики Украины все больше растет интерес к вопросам инвестиционной деятельности банков. От эффективной инвестиционной деятельности банков выигрывают не только сами банки, но и общество в целом, в частности через формирование полноценного рынка Украины. Особое значение должно уделяться инвестиционной деятельности банков для повышения инвестиционной привлекательности национальной экономики, что приведет к укреплению роли банковских учреждений как главных инвесторов экономики. Сегодня уделяется значительное внимание значимости кредитно-инвестиционной деятельности, так как развитие инвестиционной деятельности в Украине является острой необходимостью и усиливается значительной нехваткой инвестиционных ресурсов.

Ключовые слова: кредитно – инвестиционный портфель, банковские инвестиции, риск, инвестиционное кредитование.

Podchesova V., Karas E.

Investigation credit investment banks in Ukraine

This article analyzes a variety of fiscal systems in the developed market economies in the light of the possibility of the use of certain elements of these systems in the Russian economy at the federal, regional and municipal levels of management hierarchy. The author suggests an approach that will strengthen the relationship between economic theory and the regional economy, with a positive impact on the development of both disciplines. Characterized the optimal model of the relationship of the federal, state and local fiscal systems, which is the most important area of the theory of inter-regional economic relations.

Keywords: experience, formation, intergovernmental relations, the economy, Russian peculiarities, tax policy, the regional market, the municipal level.

Рецензент: Васюренко О. В. – доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України, проректор Державного вищого навчального закладу «Українська академія банківської справи Національного банку України», г. Суми, Україна.

Reviewer: Vasyurenko A. – Professor, Ph.D. of Economics, Academy of Economic Sciences of Ukraine, rector of the State university "Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine" Sumy, Ukraine.

e-mail: info@uabs.edu.ua

*Стаття подана
01.10.2012 р.*

УДК 519.86:330.322

ГОНЧАРОВ В. М., БІЛОУСОВА М. М., ДУБОВІКОВ А. Ю.

НЕЙРОМЕРЕЖЕВИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Запропоновано й обґрунтовано використання нейромережевого підходу до оцінки інвестиційної привабливості підприємств з урахуванням кількісних та якісних показників. Проведено аналіз інвестиційної привабливості серед хлібопекарських підприємств з використанням програмних продуктів Matlab, Deductor. Наголошено на необхідності динамічного управління інвестиційної привабливістю підприємств на основі карт Кохонена.

Ключові слова: інвестиційна привабливість, рейтинг, нейронні мережі, карта Кохонена, класифікація.

Постановка проблеми. Інвестиційна привабливість відіграє вагомий роль в активізації інвестиційних процесів. Результати оцінки інвестиційної привабливості необхідні як будь-якому інвестору, так і для самого підприємства. В основі існуючого інструментарію моделювання інвестиційної привабливості підприємств сьогодні лежить переважно поєднання статистичних та експертних методів. Основними недоліками такого підходу є високий ступінь суб'єктивізму та часткова неспроможність вирішення таких проблем моделювання складних соціально-економічних явищ як багатокритеріальність, неповнота та неоднорідність вхідної інформації тощо. Враховуючи вище зазначене, існує потреба у пошуку нових, адекватніших інструментів аналізу інвестиційної привабливості підприємств. Отже, було вирішено побудувати нейронну мережу (самоорганізовану карту Кохонена) для оцінки інвестиційної привабливості підприємств з урахуванням кількісних та якісних показників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В результаті опрацювання наукових праць українських та російських вчених Вихляєвої С. І. [1], Гречухіна Д. М. [2], Єпіфанова А. О. [3], Кошельок Г. В. [5], Ткаченко В. Г. [4] доля фінансових показників в оцінці інвестиційної привабливості підприємств займає близько 60-70%. Науковці підкреслюють, що показники рентабельності є найбільш важливими так як характеризують ефективність діяльності компанії, а отже, опосередковано і прибутковість здійснених інвестицій. Інші 30-40%

в структурі інвестиційної привабливості складають показники інфраструктурного забезпечення, правового та страхового, маркетингового та кадрового забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основна ідея самоорганізованої карти (далі - СОК) полягає в тому, щоб відображати багатовимірні набори даних на двовимірній площині, наприклад, екрані монітора, зберігаючи кластерну структуру даних. Важливо відзначити, що елементи, що входять у кластери (в даному випадку окремі підприємства), будуть мати досить схожі властивості. Більш того, якщо відомий рейтинг інвестиційної привабливості хоча б одного підприємства в кожному кластері, то можна сказати, що відомий рейтинг всіх підприємств, що знаходяться на карті (зрозуміло, в межах похибки та відповідно до деякого критерію). Існує багато методів кластеризації даних за допомогою нейронних мереж, адаптивних класифікаторів і т. п. Ми вирішили вибрати СОК, так як саме цей метод одночасно вирішує проблему візуалізації, проблему інтерпретації і проблему кластеризації даних. Після того, як ми визначилися з методом, необхідно визначитися з вхідним набором даних.

Для побудови мережі були обрані наступні кількісні показники: коефіцієнт незалежності (автономії), абсолютної ліквідності, рентабельності власного капіталу, оборотності власного капіталу, фінансування. Оцінка кількісних фінансових показників проводилась згідно даних фінансової звітності та балансу. Серед якісних по-

казників були виділені наступні: рівень інфраструктурного забезпечення, правового та страхового забезпечення, маркетингового забезпечення, кадрового забезпечення.

Якісні показники включали в себе наступні характеристики: рівень інфраструктурного забезпечення - близьке розташування підприємства до джерел сировини та ресурсів; рівень правового та страхового забезпечення – нормативне регулювання, податкове стимулювання, страхування; рівень маркетингового забезпечення – збутова, цінова політика, реклама;

рівень кадрового забезпечення – плинність кадрів, зростання заробітної плати, частка працівників з вищою освітою. Оцінка якісних показників проводилась методом бальних оцінок згідно проведеного опитування на підприємствах серед керівництва. Шкала бального оцінювання включала від 0 до 5 балів.

Для кожного з вхідних критеріїв будується окрема карта Кохонена, яка навчається на відповідному масиві статистичних даних. На рис. 1 представлені карти Кохонена для вхідних значень.

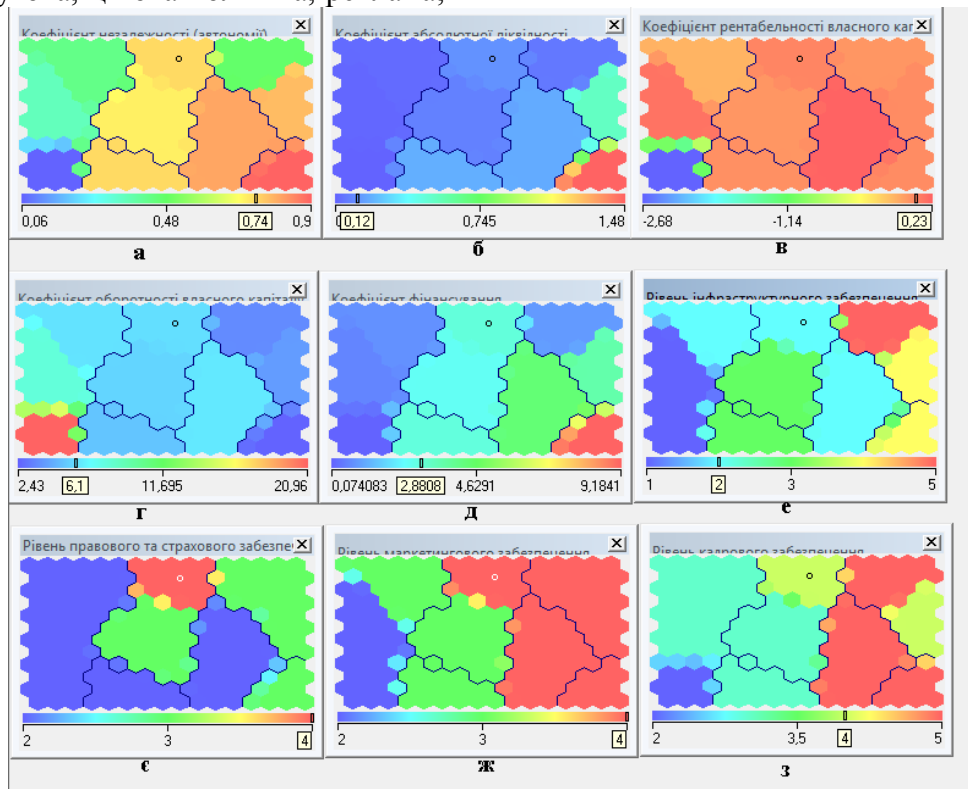

Рис. 1. Карти Кохонена вхідних значень

а) коефіцієнт незалежності, б) коефіцієнт абсолютної ліквідності, в) коефіцієнт рентабельності власного капіталу, г) коефіцієнт оборотності власного капіталу, д) коефіцієнт фінансування, е) рівень інфраструктурного забезпечення, є) рівень правового та страхового забезпечення, ж) рівень маркетингового забезпечення, з) рівень кадрового забезпечення

Входи для алгоритму можуть вибиратися різноманітними способами, але важливо, щоб усі вони мали чітке економічне тлумачення. Надалі це знадобиться для того, щоб чітко визначити той вхід або чинник, який може вплинути на результат. Після того як, виходячи з економічних вимог, входи для алгоритму СОК відібрані, необхідно навчити саму карту. Процес навчання карти реалізований в досить великому спектрі комп'ютерних пропозицій.

Рекомендована середа для математичних обчислень Matlab і набір інструментів для цього середовища SOM toolbox.

Отже, після того, як визначений вхідний набір даних і середа, в якій будуть проводитися обчислення, здійснюється навчання карти на деякому навчальному наборі даних.

Навчання карти відбувається в декілька етапів.

На 1 етапі відбувається ініціалізація. Перед початком навчання карти необхідно проініціалізувати вагові коефіцієнти нейронів. Успішно вибраний спосіб ініціалізації може істотно прискорити навчання і призвести до отримання більш якісних результатів. В нашому випадку ініціалізація карти Кохонена проводиться випадковим чином з навчальної вибірки, що обумовлено невеликим обсягом масиву даних для навчання нейромережі.

На 2 етапі відбувається навчання. Навчання складається з послідовності корекцій векторів, що характеризують нейрони. На кожному кроці навчання з початкового набору даних випадково вибирається один із векторів, а потім здійснюється пошук найбільш схожого на нього вектора коефіцієнтів нейронів. При цьому вибирається нейрон-переможець, вектор якого найбільш схожий на вектор входів. Під

схожістю в даній задачі розуміється відстань між векторами, зазвичай обчислюється в евклідовому просторі.

Етап 3 – побудова карти Кохонена. Кластером буде група векторів, відстань між якими всередині цієї групи менше, ніж відстань до сусідніх груп. Структура кластерів при використанні алгоритму SOM може бути відображена шляхом візуалізації відстані між опорними векторами (ваговими коефіцієнтами нейронів). При використанні цього методу найчастіше використовується уніфікована матриця відстаней (u-matrix) (рис. 2). При використанні цього методу обчислюється відстань між вектором ваг нейрона в сітці і його найближчими сусідами. Потім ці значення використовуються для визначення кольору, яким буде зафарбований вузол.

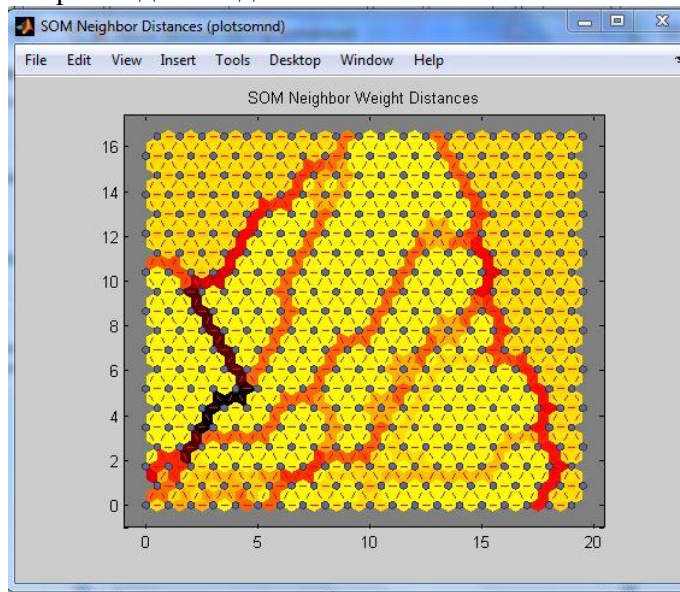

Рис. 2. Матриця відстаней векторів

Джерело: розробка автора

Мережа працює за наступним циклом:

1. Ініціалізація картки, тобто первісне завдання векторів ваги для вузлів.
2. Цикл:
  - вибір наступного спостереження (вектора з безлічі вхідних даних);
  - визначення для нього кращою одиниці відповідності (best matching unit, BMU, або Winner) - вузла на карті, вектор ваги якого найменше відрізняється від

спостереження (в метриці, яка задається аналітиком, найчастіше, евклідової);

- визначення кількості сусідів BMU (Best matching unit) і навчання - зміна векторів ваги BMU і його сусідів ¶ з метою їх наближення до спостереження;
- визначення помилки карти. [6]

Параметри навчання карти наведені в табл. 1.

Параметри навчання карти

Параметри	Значення
Розмір карти	16x12
Форма осередків	Стільники
Кількість епох при грубій настройці	500
Кількість епох при тонкій настройці	1000
Швидкість навчання при грубій настройці	0,3
Швидкість навчання при тонкій настройці	0,005
Ініціалізація ваг	Нормально розподілені випадкові величини
Час навчання	5 хвилин
Помилка поділу даних	0,12
Топографічна помилка	0,21

Джерело: розробка автора

В результаті навчання карти дані представляються у вигляді, показаному на рис. 3

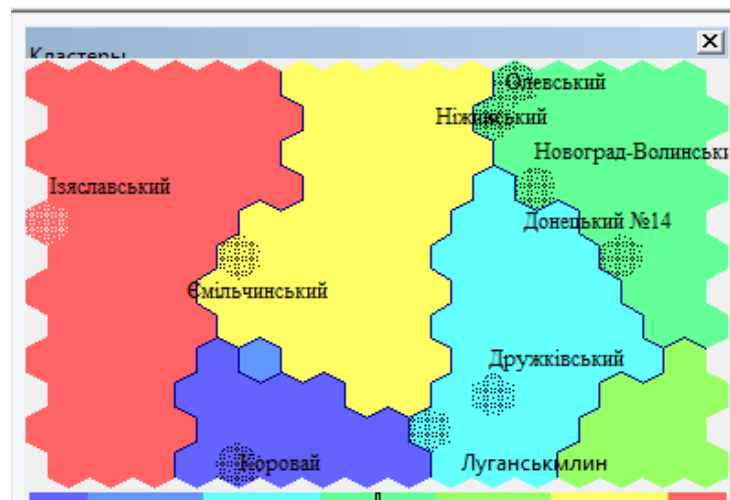

Рис. 3 Результати навчання СОК: кластери хлібо заводів

Джерело: розробка автора

На рис. 3 представлена навчена карта Кохонена, яка згрупувала хлібозаводи. Далі на навчену карту слід проєктувати невідомі підприємства і дивитися, де на цій карті (або, правильніше сказати, поруч з якими) підприємствами виявилося тестове підприємство. Далі виходячи з того, в якій кластер потрапило підприємство, можна робити висновки про саме підприємство.

Згідно даних рис. 3 було виділено 7 кластерів. Параметри кластерів, отримані в результаті нейронної обробки вхідних значень критеріїв оцінювання інве-

стиційної привабливості підприємств представлені в табл. 2.

Підприємства, що перебувають на СОК поруч, можна вважати «топологічно» схожими. Це означає, що вхідні дані демонструють схожу статистику, отже, об'єкти повинні мати однакову інвестиційну привабливість.

Представлений математичний апарат дає чітке математичне формулювання для представлення інвестиційної привабливості підприємства.

Параметри кластерів, отримані в результаті нейронної обробки вхідних значень

№ кластеру	Перелік підприємств, які увійшли	Параметри
1	ПАТ «Ізяславський хлібо завод»	Кластер характеризується найбільшим рівнем інвестиційної привабливості. Слід відзначити найвищий рівень фінансових показників, середній рівень інфраструктурного, правового забезпечення, високий рівень маркетингового забезпечення.
2	ВАТ «Смільчинський хлібо завод»	Високий рівень фінансових показників, маркетингового забезпечення, середній рівень інфраструктурного та правового забезпечення.
3	ВАТ «Олевський хлібо завод», ПАТ «Ніжинський хліб», ВАТ «Новоград-Волинський хлібо завод», ВАТ «Донецький хлібо завод №14»	Практично всі показники даного кластеру середні. Слід тільки відзначити високий рівень рентабельності власного капіталу.
4	Не потрапило жодного	-
5	ВАТ «Дружківський хлібо завод», ВАТ «Луганськмлин»	Низький рівень майже всіх аналізованих показників, окрім рентабельності власного капіталу та рівня маркетингового забезпечення.
6	ВАТ «Коровай»	Дуже низький рівень майже всіх показників оцінювання. Виділяється тільки високий рівень оборотності власного капіталу.
7	Не потрапило жодного	-

Джерело: розробка автора

Але ж стоїть завдання не тільки визначення інвестиційної привабливості підприємств, а й управління нею. Для того щоб подивитися динаміку інвестиційної привабливості, необхідно взяти набори даних за різний час, навчити кілька СОК згідно попереднього розділу і дотримуватися

при цьому принцип «Ceteris paribus» (з лат. - «За інших рівних»). Потім слід «накласти» карти одну на іншу і подивитися, як рухається розглянуте підприємство щодо еталонних. На рис. 4 представлені хлібозаводи, які можуть перейти в інший, більш сприятливий кластер.

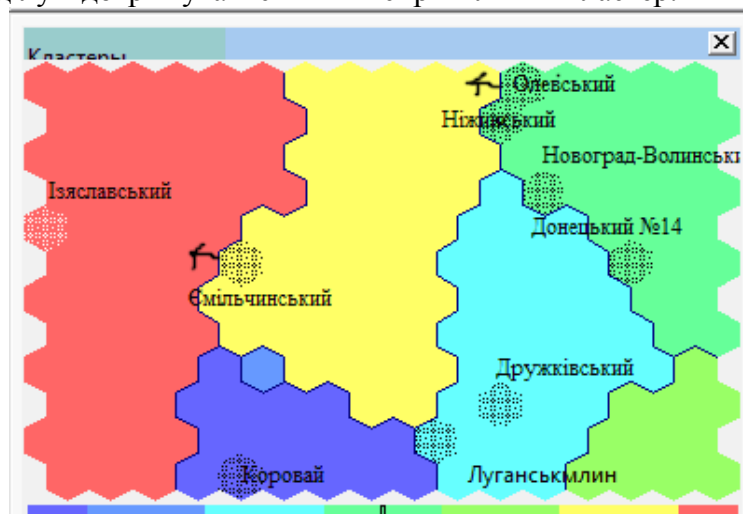

Рис. 4 Можливі пересування підприємств

Джерело: розробка автора

Аналізуючи дані рис. 4, бачимо, що ВАТ «Смільчинський хлібозавод», ВАТ «Олевський хлібозавод» та ВАТ «Ніжинський хліб» можуть перейти в інший кластер. Маніпулюючи величинами вхідних значень, можна обчислити, які значення входів необхідні для того, щоб залишити свій кластер і перейти в інший кластер. Більш того, можна за декілька звітних періодів побудувати карти і відстежити траєкторію підприємства по карті з урахуванням руху інших підприємств.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В статті запропоновано й обґрунтовано використання нейромережевого підходу до оцінки інвестиційної привабливості підприємств. Метод самоорганізованої карти одночасно вирішує проблему візуалізації, інтерпретації і кластеризації даних. Представлений математичний апарат дає чітке математичне формулювання для представлення інвестиційної привабливості підприємства. Динамічне управління інвестиційної привабливістю підприємства і динамічний щоквартальний перегляд рейтингу могли б збільшити інвестиційну привабливість підприємств.

Література

1. Вихляева С.И., Чао Ли Особности принятия управленческих решений при формировании инвестиционной привлекательности предприятий / С.И. Вихляева, Ли Чао // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». – Харків: НТУ «ХПІ», 2012. - №15. – с. 32-37.
2. Гречухин Д.М. Моделирование инвестиционного рейтинга предприятий: автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.13 «Математические и инструментальные методы»/ Д.М. Гречухин. – Санкт-Петербург, 2008. – 20 с.
3. Єпіфанов А.О. Оцінка кредитоспроможності та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання : монографія / А.О. Єпіфанов, Н.А. Дехтяр,

М.В. Мельник. – Суми : УАБС, 2007. – 286 с.

4. Инвестиционные и инновационные процессы в АПК в условиях аграрной реформы: Монография / Под общей редакцией профессора В.Г. Ткаченко и профессора В.И. Богачева. – Луганск: Книжковий світ, 2010. – 272 с.
5. Кошельок Г.В. Оцінка групових факторів та інвестиційної привабливості підприємств зерно продуктового комплексу / Г.В. Кошельок // Вісник соціально-економічних досліджень. – Оdesa: ОДЕУ, 2010. - №40. – с. 51-58.
6. Кунин В.А. Управление рисками корпораций на основе учета рисков методами экономифизики / В.А. Кунин, А.С. Минин // Стратегия инновационного развития регионов Северо-Запада России: опыт и проблемы. — СПб.: Санкт-Петербургская академия управления и экономики, 2009. – с. 16-36.
7. Haykin S. Neural networks: a comprehensive foundation / S. Haykin. - New York: MacMillan College Publishing Co., 1994. – 842 p.

References

1. Vykhlyayeva S.Y., Chao Ly Osobennosty prinyatiya upravlencheskykh resheniy pry formirovaniy investytsionnoy pryvlekatel'nosti predpriyatiy / S.Y. Vykhlyayeva, Ly Chao // Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu «KHPI». – Kharkiv: NTU «KHPI», 2012. - №15. – s. 32-37.
2. Hrechukhyn D.M. Modelyrovanye investytsyonnoho reytnynha predpriyatiy: avtoref. dys. kand. ekon. nauk: 08.00.13 «Matematycheskye y ynstrumental'nye metody»/ D.M. Hrechukhyn. – Sankt-Peterburh, 2008. – 20 s.
3. Yepifanov A.O. Otsinka kredytopromozhnosti ta investytsiynoi pryvablyvosti sub'yektiv hospodaryvannya : monohrafiya / A.O. Yepifanov, N.A. Dekhtyar, M.V. Mel'nyk. – Sumy : UABS, 2007. – 286 s.

4. Ynvestytsyonnye y ynnovatsyonnye protsessy v APK v uslovyiyakh ahranoŷ reformy: Monohrafiyya / Pod obshcheŷ redaktsyeŷ professora V.H. Tkachenko y professora V.Y. Bohacheva. – Luhansk: Knyzhkovyŷ svit, 2010. – 272 s.

5. Koshel'ok H.V. Otsinka hrupovykh faktoriv ta investytsiŷnoŷ pryvablyvosti pidpryyemstv zerno produktovoho kompleksu / H.V. Koshel'ok // Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'. – Odesa: ODEU, 2010. - №40. – s. 51-58.

6. Kunyn V.A. Upravlenye ryskamy korporatsyŷ na osnove ucheta ryskov metodamy ekonofyzyky / V.A. Kunyn, A.S. Mynyn // Stratehiyya ynnovatsyonnoho razvytyyya rehyonov Severo-Zapada Rossyy: opyt y problemy. — SPb.: Sankt-Peterburhskaya akademyya upravlenyya y ekonomyky, 2009. – s. 16-36.

7. Haykin S. Neural networks: a comprehensive foundation / S. Haykin. - New York: MacMillan College Publishing Co., 1994. – 842 p.

Гончаров В.Н., Белоусова М.Н., Дубовиков А.Ю.

Нейросетевой подход к оценке инвестиционной привлекательности предприятий.

Предложено и обосновано использование нейросетевого подхода в оценке инвестиционной привлекательности предприятий с учетом количественных и качественных показателей. Проведен анализ инвестиционной привлекательности среди хлебопекарных предприятий с использованием программных продуктов Matlab, Deductor. Отмечена необходимость динамического управления инвестиционной привлекательностью предприятий на основе карт Кохонена.

Ключевые слова: инвестиционная привлекательность, рейтинг, нейронные сети, карта Кохонена, кластеризация.

Goncharov V., Belousova M., Dubovikov A.

Neural network approach to the assessment of investment attractiveness of enterprises

Propose and justify the use of neural network approach in the evaluation of investment attractiveness of enterprises with regard to quantitative and qualitative indicators. The analysis of the investment of bakeries was done with the help of the software Matlab, Deductor. The necessity of dynamic management of the investment attractiveness of enterprises based on Kohonen maps.

Keywords: investment attractiveness rating, neural networks, Kohonen map, clustering.

Рецензент: Максимова Т. С. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Маркетинг» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Reviewer: Maksimova T. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of Marketing Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Luhansk, Ukraine.

e-mail: marketing@snu.edu.ua

*Стаття подана
15.11.2012 р.*

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ПРИХИЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІЗАЦІЇ

З позицій об'єктивної необхідності гуманізації менеджменту в сучасних умовах господарювання виконано обґрунтування актуальності вивчення феномену прихильності працівника організації, що надала йому робоче місце, з використанням полідисциплінарного підходу розроблено концептуальну схему формування програми її дослідження, визначено ознаки позитивного впливу прихильності на трудову поведінку, запропоновано заходи керівництва організації для впорядкування і розвитку прихильності персоналу, варіант інформаційного забезпечення аналізу рівня розвитку вимушеної, нормативної та афективної прихильності персоналу.

Ключові слова: гуманізація менеджменту, персонал, емоційний стан, прихильність, трудова поведінка, впорядкування.

Постановка проблеми. Сучасні керівники відчувають значне ускладнення своєї роботи, необхідність гуманізації інструментів впливу на трудову активність персоналу. Не тільки зовнішнє, але і внутрішнє середовище організації почало мінятися швидко і непередбачувано. Цьому сприяє зростання інформаційного і інтелектуального насичення трудових процесів, розвиток освіти персоналу, поява підлеглих, які володіють вищою компетентністю порівняно з керівниками. Тому не стільки проблеми вдосконалення техніки, технології і навіть інформаційного забезпечення почали їх турбувати, скільки нова роль і функції творчих співробітників, вимагаючих принципово нових інструментів, які впливають на використання їх робочої сили. Критичним ресурсом організації сьогодні стала не стільки здатність кваліфікованого працівника якісно виконувати роботу, скільки умови, які формують його бажання продуктивно працювати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Через інформаційну та інтелектуальну насиченість економічного середовища традиційна модель працівника «виконавець», що припускає майже повне підпорядкування трудових операцій стандартній технології, швидко доповнюється моделями «інтрапренера» і «інтелектуального капіталіста», здатних і бажаних вносити творчість в роботу [1]. Контроль їх праці ускладнюється, вони вимагають до себе пошани, як до особи, яка має право на свободу ухвалення рішень у робочій ситуації. Підвищується психологічне навантаження як на підлеглих, так і на керівників.

П. Вейл, таким чином, коментує цей факт: «Чи існує межа можливостей менеджера в сучасних умовах, непередбачуваних, мінливих і невизначених? В наші дні, мабуть, ніхто не сумнівається в необхідності швидкої орієнтації в безперервно змінних ситуаціях, але при цьому рідко хто згадує про те, що наша психіка наближається до свого роду червоної відмітки, як в паровому казані, тобто до стану, коли вже неможливо оволодіти ситуацією. Ми вважаємо за краще не думати про це, оскільки до цього нас привчила сформувавши наше мислення культура менеджменту» [2, с. 3].

На необхідність освоєння нової культури управління, що враховує перетворення часу і емоцій на найважливіші економічні чинники, вже відреагували престижні бізнес-школи. Так, головна акредитаційна організація американських бізнес-шкіл в квітні 2002 року зробила висновок: «Програми MBA є мало корисними в світі справжнього бізнесу, їм особливо не вистачає викладання практичних навиків управління людьми» і опублікувала рекомендації по вдосконаленню освіти через формування таких управлінських здібностей, як уміння вести переговори, лідерський потенціал, уміння пристосовуватися до змін, брати на себе відповідальність за ухвалені рішення [3, с. 21]. В. Заболотний, досліджуючи стан економічної освіти в Україні, робить аналогічні рекомендації: «Бізнес-школи повинні пропонувати більше дисциплін у сфері комунікативних дисциплін, лідерства, управління персоналом, психології» [4, с. 22]. Ці заходи в системі освіти розвиватимуть у майбутніх керівни-

ків колективів здібності до подолання інертності в роботі підлеглих. На користь гуманізації менеджменту свідчать узагальнення особливостей освіти керівників провідних компаній світу: «Серед японських керівників вищого рівня не більше половини мають інженерну освіту, а в США 20 %, інші – юристи, соціологи, психологи, коротше гуманітарії. У СНД вище керівництво на 80 % складало інженери» [5, с. 52]. Ця тенденція поки що не подолана, хоча необхідність використання соціально-психологічних технологій вже усвідомлюється, вони включені в різні тренінгові заняття, курси підвищення кваліфікації менеджерів різного рівня.

Багато в чому може зменшити напруженість роботи з персоналом наявність у нього такої якості, як прихильність організації. Зарубіжні і вітчизняні автори підручників з менеджменту поки що обережно, але вводять в їх зміст розділи і параграфи, пов'язані з соціально-психологічними інструментами впорядкування трудової поведінки персоналу. Але час настійно вимагає інтенсифікації цього процесу.

Метою статті є узагальнення досліджень прихильності представниками різних наук, що працюють з трудовою поведінкою людини, і пропозиція концептуальної схеми впорядкування ідей, представлених в них.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки дослідження прихильності персоналу не є традиційним, необхідно визначитися з тлумаченням головних термінів. Фахівці в області організаційної поведінки і менеджменту вважають надзвичайно корисним використання при побудові механізмів впливу на неї поняття прихильності, але визначають її суть по-різному. Ф. Лютенс вважає, що відданість безпосередньо пов'язана з лояльністю співробітників до своєї організації і в той же час є безперервним процесом, за допомогою якого працівники виражають свою турботу про організацію, її досягнення успіху і процвітання [6, с. 149]. О. Ястремська і Н. Боркова, виконавши усестороннє узагальнення публікацій, присвячених темі лояльності персоналу і менеджерів органі-

зації, не погоджуються з ототожненням понять «лояльність» і «прихильність». На їх думку прихильність є психологічним феноменом, що відображає незмінне відношення до якого-небудь об'єкту. Тому вони пропонують для дослідження резервів підвищення якості менеджменту використовувати лояльність як динамічніше порівняно з прихильністю поняття, яке може змінюватися під впливом різних чинників [7, с. 92].

Дж. Грінберг, Р. Бейрон визначають організаційну прихильність як ступінь, з якою людина ототожнює себе з організацією, в якій вона працює, відчуває свою причетність до неї і/або хоче продовжувати працювати в цій організації [8, С. 214]. Р. Дафт асоціює прихильність з поняттям організаційного громадянства і знаходить її зв'язок з робочою поведінкою: «Знання про те, чому люди поведуться так, а не інакше, може стати основою позитивного керівництва. Менеджери можуть стимулювати так зване організаційне громадянство – робочу поведінку, що виходить за межі посадових вимог і забезпечує досягнення успіху організації» [9, с. 534]. Він вважає, що прихильні працівники розділяють точку зору керівника і з ентузіазмом виконують його розпорядження [9, с. 575].

М. Армстронг приводить думку Р. Маудрея і його співавторів про три компоненти прихильності працівника організації: ототожнення себе з цілями і цінностями організації; бажання бути частиною організації і бажання проявляти зусилля від імені організації. Він також цитує визначення Дж. Салансика: «Прихильність – це стан, при якому дії людини залежать від переконань, що підтримують його діяльність і його власну причетність». Т. Кабаченко вважає, що під цим терміном можна розуміти емоційно позитивне відношення працівника до організації, що припускає готовність розділяти її цілі і цінності, а також напружено працювати в її інтересах [10, с. 279].

Докладне дослідження суті прихильності працівника організації виконують психологи. Так, М. Магура визначає її таким чином: «Прихильність – психологічне

утворення, що включає позитивну оцінку працівником свого перебування в організації, намір діяти на благо цієї організації ради її цілей і зберігати своє членство в ній. Відсутність прихильності виражається у відчуженні працівника від організації».

Узагальнюючи приведені вислови з приводу суті прихильності вважаємо за можливе в контексті зв'язку з трудовою поведінкою персоналу розглядати її як рівень ототожнення працівника з організацією, в якій він працює, відчуває свою причетність до неї і прагне продовжувати працювати в цій організації.

Виконане Е. Чернякевич дослідження прихильності цікаве тим, що вона пов'язує цей феномен з формуванням нового типу поведінки персоналу, сприяючого пристосуванню виробничої діяльності до змінної соціально-економічної ситуації. Цей фахівець вважає тему прихильності надзвичайно актуальною для дослідження соціальними психологами, оскільки вона теоретично і практично мало розроблена, термінологічно заплутана, емпірично майже не вивчена, що стосується фахівців в області управління персоналом її тим більше можна вважати за над актуальну [11]. В зв'язку з цим можна звернути увагу на висновки психолога: «Аналіз підходів показав нам складність у визначенні специфічних особливостей прихильності. В результаті різноманіття підходів розчиняється суть феномену прихильності і його зміст, втрачається унікальність зв'язку з особою» [11]. Реагуючи на це зауваження, а також підводячи підсумки вивченню інших публікацій, пропонуємо схему дослідження прихильності і її впливу на трудову поведінку персоналу, представлену на рис. 1.

У роботах з управління персоналом для характеристики відношення людини до організації, в якій вона працює, вживаються такі поняття, як «толерантність», «лояльність», «залученість». Вони іноді розглядаються як синоніми терміну «прихильність», хоча насправді характеризують різну якість стосунків людини із соціальним оточенням. Дослі-

дженнями встановлено, що психологи, соціальні психологи, розглядають толерантність, лояльність, залученість як особливий стан психологічного настрою людини у взаєминах із соціальним оточенням. Конкретніше їх зміст, адаптований до використання для діагностики сприйняття працівником людей, які оточують його на роботі, обумовлений різними першопричинами трудової поведінки. Толерантність обумовлена здебільшого відсутністю можливості знайти кращу роботу, страхом втратити робоче місце; лояльність породжується відчуттям справедливості обміну того, що працівник віддає організації, на те, що отримує від неї; залученість характеризує щире переконання працівника в доцільності напруженої праці на користь організації і захисту її інтересів. Ключові слова у визначеннях цих понять дозволяють допустити, що всі емоційні стани людини відображають різний рівень прихильності: під толерантністю можна розуміти терпимість; під лояльністю – коректність, доброзичливість; під залученістю – відчуття важливості, інтересу, прагнення зробити щось корисне для забезпечення ефективного зв'язку з соціальним оточенням. Якщо охарактеризувати ці стани головним мотивом працівника, то толерантність можна відобразити словосполученням «мені треба», лояльність – «я повинен», залученість – «я хочу». Кожен варіант емоційного сприйняття людиною соціального оточення обумовлює психологічний зміст прихильності. У багатьох публікаціях (наприклад [12, 13]) виділені такі форми прихильності як вимушена, нормативна, афективна. Вимушена прихильність – установка людини продовжувати свою роботу в якій-небудь організації з тієї причини, що у неї немає варіантів іншого робочого місця, вона вимушена працювати в організації, яка дала робоче місце.

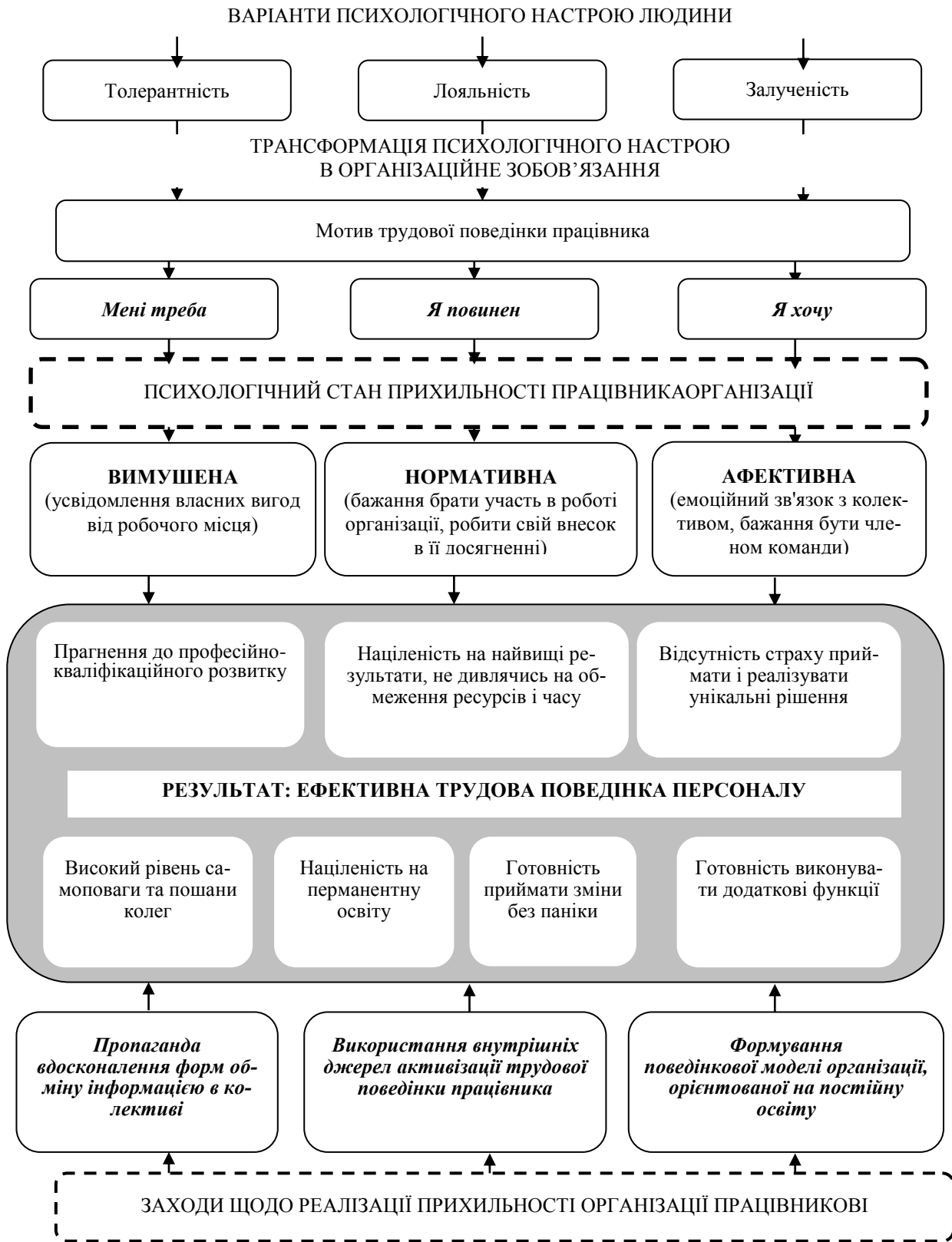

Рис. 1. Вплив прихильності на трудову поведінку персоналу

Цей різновид прихильності формується здебільшого толерантністю людини, вона пов'язана з ідентифікацією, усвідомленням нею власних вигод. Нормативна прихильність – вибір людиною варіанту

продовжувати працювати в організації, оскільки вона має зобов'язання відносно інших людей, які здатна виконати, працюючи саме в цій організації. Така прихильність обумовлена станом лояльності пра-

цівника, відображається в бажанні брати участь в житті колективу, робити свій внесок у високі результати організації. Афективна прихильність означає позитивне емоційне сприйняття працівником цінностей організації, повне ототожнення себе з нею, стійкий намір залишатися надовго в цій організації. Цей варіант прихильності найбільш бажаний для підприємства, особливо відносно талановитих працівників. Він відтворює емоційний зв'язок працівника з колективом, свідоме бажання бути тривалий час членом команди.

Організація для забезпечення збереження і розвитку прихильності собі співробітників повинна розвивати і свою прихильність тому персоналу, який представляє інтелектуальний капітал організації. Для цього у керівників мають бути знання і навички реалізації таких заходів: вдосконалення комунікативних процесів, ділового спілкування в колективі; використання внутрішніх джерел активізації трудової поведінки співробітників з орієнтацією на моделі «виконавець», «інтрапренер», «інтелектуальний капіталіст», використання соціально-психологічних і освітньо-виховних технологій впливу на трудову активність персоналу.

Для формування інформаційного забезпечення дослідження прихильності персоналу були вивчені анкети і опитувальники, представлені в публікаціях Ф. Лютенса, Л. Карташової, Т. Никонової, Т. Соломанідіной, М. Пулу, М. Уорнера, а також характеристики прихильності, представлені в роботах Дж. Грінберга, Р. Бейрона, Т. Кабаченко, М. Армстронга, Р. Дафта. В кінцевому результаті для експериментальної перевірки пропонується наступний перелік ознак різних варіантів прихильності.

Вимушену прихильність працівника організації характеризують такі його вислови: я не завжди буваю задоволений роботою своєї організації, але повинен залишатися в ній через страх втратити роботу; якби я мав можливість змінити місце роботи, я б зробив це, але мене лякає безробіття; часто думаю, що мені пора йти з організації; відчуваю себе некомфортно на робочому місці; часто думаю, що мені не хо-

четься йти на роботу; іноді з радістю уявляю своє звільнення.

До ознак нормативної прихильності відносяться такі переконання працівника: навіть моє короткострокове безробіття сильно відіб'ється на доходах моєї сім'ї; робота для мене це спосіб заробітку, останнє мене не хвилює; я знаю, що моя робота означає багато що для моєї сім'ї; відчуття обов'язку перед сім'єю ніколи не дозволить мені кинути цю роботу; я вважаю, що кожна людина зобов'язана працювати, не дивлячись на те, подобається їй робоче місце чи ні; мене хвилює той факт, що моє звільнення болісно відіб'ється на колективі.

Афективну прихильність працівника характеризують такі його переконання: я пишаюся тим, що працюю в цій організації; я знаю і визнаю основні цілі і цінності колективу; навіть якщо в організації з'являються проблеми, я вірю, що вони тимчасові; я сподіваюся, що мені не доведеться міняти роботу, моє звільнення буде для мене болісним; я готовий боротися з проблемами, які можуть нашкодити моїй організації; я і моя організація – одне ціле.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз та узагальнення засвідчили, з одного боку, актуальність дослідження прихильності в контексті гуманізації менеджменту, з іншого, – необхідність формулювання і експериментальної перевірки гіпотез з управління цим явищем, організації додаткових досліджень цього феномену, визначення чинників, що впливають на нього, зв'язку прихильності персоналу з трудовою поведінкою, обґрунтування і розробки нових адекватних інструментів впливу. Подальші дослідження слід зосередити на кількісно-якісній діагностиці прихильності і її зв'язку з трудовою поведінкою персоналу.

Література

1. Полубедова А. О. Діагностика поведінкової компоненти трудової активності персоналу / А. О. Полубедова, О. В. Душка // Комунальне господарство міст. Економічні науки: Науково-технічний збірник, 2012. – Вип. 102. – С. 401–405.

2. Вейл П. Искусство менеджмента. М., 1993. / В кн. Райгородский Д. Я. Психология руководства. – Учебное пособие для факультетов: психологических, экономических и менеджмента. – Самара: Издательский Дом «Бахрах-М», 2005. – 768 с.

3. Джойс Доріа Що потрібно бізнесу від бізнес-шкіл / Джойс Доріа, Граціо Розанські, Ед Коден // Синергія. - № 2 (6). – 2003. – С. 20-23.

4. Заболотний В. Забезпечення якості програм MBA та бізнес-освіти в Україні / В. Заболотний // Синергія. - № 2 (6). – 2003. – С. 20–23.

5. Хроленко А. Т. Самоменеджмент. – М.: Экономика, 1996. – 138 с.

6. Лютенс Ф. Организационное поведение: Пер. с англ. 7-го изд. – М. : ИНФРА-М, 1999. – XXVIII. – 692 с.

7. Ястремська О. М. Лояльність персоналу та критерії її визначення / О. М. Ястремська, Н. В. Боркова // Економіка розвитку. – 2008. - № 2 (46). – С. 90-93.

8. Джеральд Гринберг, Роберт Бейрон Организационное поведение: от теории к практике / Дж. Гринберг, Р. Бейрон; [Пер. с англ.: О.В Бредихина, В.Д. Соколова]. – М. : ООО «Вершина», 2004. – 912 с.

9. Дафт Р. Менеджмент. 6-е изд. / Пер. с англ. – СПб. : Питер, 2006. – 864 с.

10. Психология в управлении человеческими ресурсами: Учебное пособие / Т. С. Кабаченко. – СПб. : Питер, 2003. – 400 с.

11. Чернякевич Е. Ю. Приверженность организации как ценностно-нравственная установка личности : автореф. дис на соискание наук. степени канд. психол. наук : спец. «Социальная психология» / Е. Ю. Чернякевич. – Санкт-Петербург, 2010. – 23 с.

12. Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами. 8-е издание / М. Армстронг : Пер. с англ. под ред.

С.К. Мордовина. – СПб.: Питер, 2004. – 832 с.

13. Армстронг М. Стратегическое управление человеческими ресурсами / М. Армстронг : Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 328 с.

References

1. Polubiedova A. O. Diahnostika povedinkovoi komponenti trudovoi aktivnosti personalu / A. O. Polubiedova, O. V. Dushka // Komunal'ne gospodarstvo mist. Economichni nauki: Naukovo-tekhnichnii zbirnik, 2012. – no. 102. – Pp. 401–405.

2. Veyl P. Iskusstvo menedzhmenta. - M., 1993. / V kn. Raygorodskiy D. YA. Psihologiya rukovodstva. – Uchebnoe posobie dlya facul'tetov: psihologicheskikh, ekonomicheskikh i menedzhmenta. - Samara: Izdatel'skiy dom «Bakhrakh-M», 2005. – 768 p.

3. Dzh. Doria Shcho potribno biznesu vid biznes-shkil / Dzh. Doria, G. Rozans'ki, E. Kodен // Sinergiya. – no 2 (6). – 2003. – Pp. 20–23.

4. Zabolotnii V. Zabezpechennya yakosti program MBA ta biznes-osviti v Ukraini / V. Zabolotnii // Sinergiya. – no 2 (6). – 2003. – Pp. 20–23.

5. Khrolenko A. T. Samomenedhment / A. T. Khrolenco. – M.: Ekonomika, 1996. – 138 p.

6. Lyutens F. Organizatsionnoe povedenie: Per. s angl. – 7-e izd. – M. : INFRA-M, 1999. – XXVIII. – 692 p.

7. Yastrems'ka O. M. Loyal'nist' personalu ta kriterii ii viznachennya / O. M. Yastrems'ka, N. V. Borkova // Ekonomika rozvitku. – 2008. – no 2 (46). – Pp. 90–93.

8. Dzh. Grinberg Organizatsionnoe povedenie: ot teorii k praktike / Dzh. Grinberg, R. Beyron; [Per. s angl.: O. V. Bredikhina, V. D. Sokolova]. – M. : ООО «Vershina», 2004. – 912 p.

9. Daft R. Menedzhment. – 6-e izd. / Per. s angl. – SPb.: Piter, 2006. – 864 p.

10. Psikhologiya v upravlenii chelovecheskimi resursami: Uchebnoe posobie / T. S. Kabachenko. – SPb.: Piter, 2003. – 400 p.

11. Chernyakevich E. YU. Priverzhennost' organizatsii kak tsennostno-nravstvennaya ustanovka lichnosti: avtoref. diss na soiskanie nauch. stepeni kand. psikholog. nauk: spets. «Sotsial'naya psikhologiya» /

E. YU. Chernyakevich. – Sankt-Peterburg, 2010. – 23 p.

12. Armstrong M. Praktika upravleniya chelovecheskimi resursami. 8-e izdanie / M. Armstrong: Per. s angl. pod red. S. K. Mordovina. – SPb.: Piter, 2004. – 832 p.

13. Armstrong M. Strategicheskoe upravlenie chelovecheskimi resursami / M. Armstrong : Per. s angl. – M.: INFRA-M, 2002. – 328 p.

Доронин А. В., Полубедова А. А.

Сущность и содержание приверженности персонала организации

С позиций объективной необходимости гуманизации менеджмента в современных условиях хозяйствования выполнено обоснование актуальности изучения феномена приверженности работника организации, предоставившей ему рабочее место, с использованием полидисциплинарного подхода разработана концептуальная схема формирования программы ее исследования, определены признаки положительного влияния приверженности на трудовое поведение, предложены мероприятия руководства организации для упорядочения и развития приверженности персонала, вариант информационного обеспечения анализа уровня развития вынужденной, нормативной и аффективной приверженности персонала.

Ключевые слова: гуманизация менеджмента, персонал, эмоциональное состояние, приверженность, трудовое поведение, упорядочение.

Doronin A. V., Polubedova A. A.

Nature and scope of personnel organization commitment

From the standpoint of an objective need for the humanization of management in the contemporary economy is justified the relevance of studying the phenomenon of employee commitment to the organization that have given him a job, using a multidisciplinary approach, a conceptual diagram of the formation program of research, identified the signs of a positive impact on the labor commitment behavior, proposed measures for the management of the organization ordering and commitment of staff development, alternative analysis of the level information support the development of a forced, normative and affective commitment of staff.

Keywords: humanization of management, staff, emotional state, adherence to, labor behavior regulation.

Рецензент: Тридід О. М. – доктор економічних наук, професор, директор Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України, м. Харків, Україна.

Reviewer: Tridid O. – Professor, Ph.D. of Economics, Director of the Kharkiv OnBanking Institute University of Banking of the National Bank Ukraine, Kharkov, Ukraine.

e-mail: khibs@khibs.edu.ua

Стаття подана
22.08.2012 р.

ПАРАМЕТРИЗАЦІЯ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВ (стосовно діяльності переробних підприємств АПК)

Агропромислові переробні підприємства України функціонують в умовах зростання коливань цін на сировину, тиску стосовно зниження продажних цін та зменшення обсягів продажів з боку споживачів та конкурентів, що потребує практичного запровадження категорії стійкості підприємств, управління якою потребує її параметризації за допомогою кількісних показників. Запропоновано систему показників стійкості підприємства, які характеризують його здатність протистояти негативному впливу зовнішнього середовища на ціноутворення стосовно цін на готову продукцію та закупівельні матеріали, у сферах збуту продукції та закупівлі сировини, фінансовій, технологічній та кадровій. Продемонстровано порядок розрахунків резервів стійкості підприємства та використання компенсаторних механізмів взаємодії показників стійкості у різних сферах функціонування підприємства в зовнішньому середовищі.

Ключові слова: підприємство, стійкість, протидія впливу середовища, параметризація, показник, вимірювання, резерви стійкості, управління стійкістю.

Постановка проблеми. Діяльність виробничих підприємств на ринку України характеризується все більшою невизначеністю як стосовно цін на закупівельні матеріали та продажних цін на продукцію, так і стосовно коливань обсягів закупівлі сировини та продажу продукції, що диктується прискорюваними процесами перерозподілу ринків, змінами в ціноутворенні, інфляційними процесами та інше.

Непередбачуваність цінових змін отримує особливо загрозливого характеру у галузях переробки сільськогосподарської сировини, вартість якої багато в чому залежить ще й від природних факторів, митних змін, що вносять зрушення в сферу імпорту-експорту сільськогосподарської продукції, жорсткої конкуренції між виробниками – підприємствами й підприємцями. Так, рентабельність продукції більше ста працюючих в Україні м'ясокомбінатів прямо залежить від вартості живої ваги закуповуваної великої рогатої худоби, балансуючи на мінімальному рівні. Будь-яке несподіване підвищення закупівельних цін призводить до збитковості виробленої продукції, а у випадку різких негативних коливань вартості сировини – до змушеної зупинки підприємств, робота яких стає нерентабельною. Так, улітку 2008-го року в переддень світової фінансово-економічної кризи ряд м'ясокомбінатів України призупинили роботу через підвищення середніх закупівельних цін до 12,5 грн. за один кг

живої ваги худоби при максимально припустимому рівні ціни в 11 грн.[1]. У цілому, за період з 1996 по 2009 роки середня ціна реалізації м'ясної продукції сільським господарством підвищилася з 973,4 до 10362,9 грн. за одну тонну живої ваги худоби й птахів, тобто більше, ніж в 10 разів [2]. Дане зростання закупівельних цін стало основним чинником, який обумовлює рентабельність у сфері переробки м'ясної продукції. В 2011 році вартість продажу становив 43-50 грн. за 1 кілограм, тоді як в 2010-му – у середньому 55 грн. [3]. Відповідно ціна закупівлі сировини в розрахунках за 1 кг живої ваги знизилася з 18 до 15 грн. [4].

В таких умовах управління діяльністю підприємств все менше покладається на функцію планування, одним їх принципів якого є реалістичність наведених показників, що в даних умовах майже неможливо. Загострення проблем невизначеності та швидкої змінюваності умов функціонування підприємств у сучасному ринку повертає останнім часом все більшої уваги вчених до формулювання та параметризації стійкості підприємств як практичного інструменту управління ними в напрямку спротиву негативним впливам з боку зовнішнього середовища, що зумовило розгляд таких питань у даній статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Найбільш опрацьованим поняттям стійкості, що вживається стосовно дія-

льності підприємств є фінансова стійкість, параметрами якою виступають певні коефіцієнти, що відображають пропорції підрозділів балансу підприємства – так звані показники фінансової стійкості [5], або зворотний показник нестійкості підприємств (як погрози банкрутства) на основі моделей Альтмана [6]. Ці показники, хоча і віддзеркалюють фінансовий стан підприємства на певний момент часу, але не відображають стан його стійкості в інших сферах взаємодії із зовнішнім середовищем. Тому дослідження проблеми стійкості підприємств та її вимірювання останнім часом йде на основі визначення загальної суті стійкості як явища та його параметризації. Само загальне поняття стійкості як здатності системи зберігати свій стан незалежно від впливу на неї зовнішніх сил [3] стосовно підприємств формулюють то як «гнучкість», тобто пристосованість до змінюваних умов діяльності [8], то як здатність підтримувати рівень запланованих показників діяльності підприємства [9; 10] або підтримувати режим функціонування шляхом своєчасної реконструкції [11]. З'являються окремі пропозиції стосовно ідентифікації стійкості у діяльності підприємства [10], її оцінювання [12; 13] та управління [14; 15]. Втім, аналіз останніх досягнень і публікацій у досліджуваній сфері свідчить, що до теперішнього часу єдиного погляду щодо змісту поняття стійкості підприємства, складу її показників не снує. Аналізуючи існуючі підходи, що в тієї чи іншій мірі застосовуються для визначення стійкості підприємств, можна зробити наступні висновки, важливі для розуміння того, в якому напрямку необхідно продовжувати дослідження проблеми забезпечення стійкості підприємств, у тому числі – стосовно розробки системи показників стійкості підприємства:

1) безліч існуючих сприйнять стійкості підприємств поки що не дозволяє на їх базі створити єдиний інструмент, який міг би бути з необхідною впевненістю використований для безпосереднього застосування в управлінні діяльністю підприємства з метою підтримки його стійкого стану в зовнішньому середовищі;

2) існуюча система показників фінансової стійкості підприємств, що є прикладом найбільш вдалого застосування поняття стійкості стосовно підприємств, потребує бути вмонтованою у більш широку сукупність показників, які б в оперативному режимі реального управління підприємством відображали рівень його стійкості, зрозумілий як можливість опору підприємства негативним впливам з боку зовнішнього середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним положенням запропонованого підходу є визнання того, що рівень стійкості діяльності підприємства повинен відображати наявність ресурсів в його розпорядженні, які можуть бути спрямовані на подолання наслідків виниклого негативного впливу з боку середовища, а також те, наскільки вдається суб'єкту управління підприємством їх використати. Визначення на цій основі показнику стійкості підприємства пояснимо прикладом, представленим схемою на рис. 1, на якій кривою відображено процес різкого зростання собівартості продукції, наприклад, через несподіване подорожчання сировини та закупівельних матеріалів при стабільності відпускної ціни.

Очевидно, міру стійкості, яка була властива підприємству на випадок різкого подорожчання закупівельних матеріалів, слід пов'язувати з перевищенням ціною Ц її собівартості. У точці 1, коли витрати стали дорівнювати ціні, резерву стійкості не залишилося. Подальше зростання собівартості понад продажну ціну продукції означає збитковість діяльності, яка може бути подолана в точці 2 внаслідок запровадження управлінських заходів, спрямованих на зменшення витрат у складі ціни продукції як за рахунок здешевлення закупівельних цін, так і інших чинників – зменшення виробничих витрат, зростання продуктивності праці, більш ефективного використання ресурсів тощо.

Таким чином, при конструюванні показника стійкості підприємства необхідно враховувати наявність граничного її значення, яке спостерігається у точках 1 та 2, між якими діяльність стає збитковою протягом певного періоду нестійкості Т_{нст}.

Втім, навіть в точці нульової різниці ціни та собівартості оцінку стійкості неможна враховувати те ж як нульову, оскільки у підприємства залишаються можливості

відновлення стійкості за рахунок інших резервів, тобто граничну стійкість підприємства потрібно визначати через одиничний вимір.

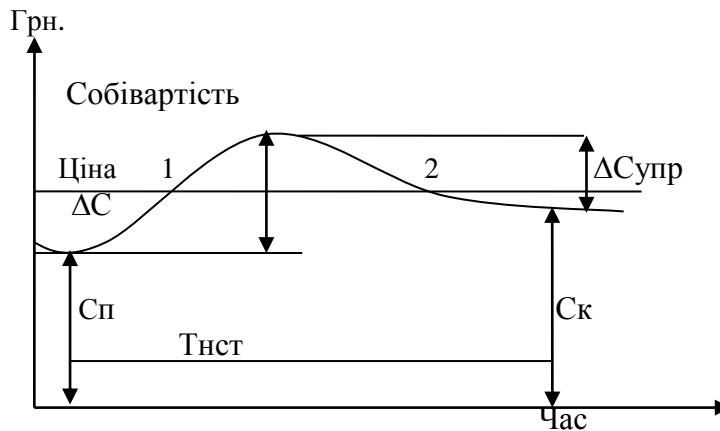

Рис. 1. Ілюстрація визначення показника стійкості підприємства в разі різкого збільшення собівартості продукції

Сп – початкова собівартість продукції до моменту різкого подорожчання сировини; ΔС – збільшення собівартості; ΔСупр – зменшення собівартості в процесі управління; Ск – кінцева собівартість після запровадження певних заходів; 1,2 – точки втрати та відновлення стійкості; Тнст – тривалість загального періоду нестійкого стану діяльності підприємства.

Визначимо види стійкості, які характеризують становище підприємства в зовнішньому середовищі враховуючи співвідношення ціни і собівартості продукції.

По-перше, це перевищення ціною продукції її собівартості, що складає суть продажної стійкості підприємства K_p , яку потрібно визначати:

$$K_p = C \setminus C. \quad (1)$$

Резервами підтримки певного рівня продажної стійкості є:

- 1) зменшення собівартості продукції;
- 2) підвищення, в межах можливого, продажної ціни.

За першим напрямком можливе зменшення собівартості продукції ΔСупр обмежено тим, що частина її повинна залишатися для компенсації неочікуваного подорожчання сировини, тобто, йдеться про інший вимір стійкості підприємства, а саме – закупівельну стійкість $K_{зк}$, яку слід розраховувати як співвідношення максимально допустимої (беззбиткової) вартості сировини $M_{\max}$ і поточної її ціни M :

$$K_{зк} = M_{\max} / M. \quad (2)$$

Для забезпечення беззбиткової діяльності необхідно, щоб обидва показники мали значення більше одиниці, тобто: $K_p > 1$ і $K_{зк} >$, а перевищення ними значення

одиниці, які мають місце, означають наявність певних резервів в цих сферах відносин підприємства з середовищем.

Параметризація стійкості підприємства за допомогою введених показників дозволяє на кожен момент часу визначати наявні резерви підтримки рівня стійкості як у даній сфері взаємодії підприємства із середовищем, до якої належить даний показник, так і за рахунок наявних інших резервів підприємства, у тому числі – резервів стійкості в інших сферах діяльності підприємства.

Так, резервом підтримки рівня продажної стійкості K_p , який знижується при вимушеному зменшенні ціни продажу продукції підприємства на ΔЦ внаслідок посилення конкуренції, зменшення купівельної спроможності споживачів та інших причин є зменшення собівартості продукції ΔС. Повне або часткове на певному рівні відновлення попереднього рівня продажної стійкості $K_{p1} = K_{p2}$ за рахунок наявних резервів зменшення собівартості означає додержання наступного рівняння:

$$K_{p1} = K_{p2} = C / C = (C - \Delta C) / (C - \Delta C), \quad (3)$$

з якого величина зниження собівартості продукції ΔC , що компенсує відповідне зниження ціни $\Delta Ц$, а значить – повністю відновлює попередній рівень продажної стійкості, визначається за наступною формулою:

$$\Delta C = C/Ц * \Delta Ц. \quad (4)$$

Але зменшення виробничих та інших витрат підприємства у складі собівартості продукції, що здійснюється для компенсації вимушеного зниження продажної ціни, призводить до зниження закупівельної стійкості, що розраховується за формулою (2), оскільки чисельник у даній формулі – максимально допустима вартість закупівлі сировини, яка б не призводила до від’ємної собівартості, зменшується. Це відбувається через те, що резерв перевищення ціною собівартості продукції, в разі зниження ціни, звужується, а отже й звужується запас нарощування ціни сировини понад діючою, тобто знаменник вище наведеної формули наближається за своєю величиною до чисельника. Отже, використання резервів зменшення виробничих та

інших витрат, які залишаються у підприємства, не відбувається незалежно, без того, що б не торкатися змінення рівня стійкості підприємства інших сферах його взаємодії із зовнішнім середовищем.

Проілюструємо компенсаторний механізм взаємодії резервів стійкості підприємства у різних сферах взаємодії із зовнішнім середовищем при підтримці цінової стійкості виробничо-торгівельної фірми ТОВ «Діло» при черговому сезонному зниженні продажної ціни продукції – сиру марки «Королевський» з 60 до 52 грн. за 1 кг (табл. 1). У наведеній таблиці представлено дані, що відображають змінюваність рівня цінової стійкості і пов’язана з цим змінюваність інших показників стійкості підприємства. Як свідчать дані з табл. 1, якщо б при зниженні ціни продажу сиру не були використані резерви зниження витрат підприємства на 5 грн. за 1 кг, то рівень продажної стійкості склав би:

$$Kп = 52/50 = 1,04,$$

тобто значно б знизився у порівнянні з початковим станом.

Т а б л и ц я 1

Ілюстрація компенсаторного механізму залучення резервів закупівельної стійкості при підтримці продажної стійкості внаслідок вимушеного зниження ціни продукції ТОВ «Діло» (за 1 кг сиру марки «Королевський»)

Рядок	Показник	Порядок розрахунку	Значення показників для двох станів діяльності підприємства	
			Початкова ціна продукції	Знижена ціни продукції
1	Продажна ціна	–	60	52
2	Зниження ціни	–	–	8
3	Собівартість, у тому числі	–	50	45
4	- виробничі та інші витрати	–	20	15
5	- вартість сировини	–	30	30
6	Зменшення витрат	–	–	5
7	Рівень продажної стійкості	Ряд. 1/Ряд 3	1,2	1,15
8	Рівень спостережуваної закупівельної стійкості	(Ряд.1–Ряд.4)/ Ряд.5	1,33	1,23
9	Зниження вартості закупівель в разі керування закупівельною стійкістю	–	–	3
10	Нова вартість сировини у складі собівартості	–	–	27
11	Рівень керованої закупівельної стійкості	(Ряд.1–Ряд.4)/ Ряд.10	–	1,37

Використання резервів зменшення витрат підприємства на 5 грн. у собівартості одного кг продукції супроводжувалося зниженням спостережуваної закупівельної стійкості з 1,33 до 1,23 (рядок 8 табл. 1). Зниження також і ціни сировини, що закупасться для виробництва сиру, з 30 до 27 грн. у собівартості 1 кг продукції, практично відновлює рівень закупівельної стійкості, показники якої до сезонного зниження ціни та після здійснення заходів для підтримки рівня закупівельної стійкості показані в табл. 1 у прямокутниках.

Для створення єдиної системи показників стійкості підприємства в різних сферах взаємодії із зовнішнім середовищем необхідно було б дотримуватися єдиного способу їх вимірювання, зокрема, і стосовно показників фінансової стійкості підприємства, при застосуванні яких граничні значення показників не завжди дорівнюють одиниці. Так, для показника поточної ліквідності підприємства $K_{лік}$, як одного з часткових показників його фінансової стійкості, що розраховується як відношення поточних активів до поточних пасивів, граничним вважається значення показника $K_{лік} = 0,25$, а стійкий стан відображає значення показника $K_{лік} \geq 0,25$. За показником швидкої ліквідності стійким вважається стан підприємства при значення його у межах $K_{лік.ш} \geq 1$, а за показником абсолютної ліквідності – $K_{лік.аб} \geq 2$.

Пропонується при визначенні показників фінансової стійкості підприємства виходити з певної системи умов, якими обмежується стійкий стан. Так, неоправдане використання обігових коштів призводить до неможливості підтримувати процес розрахунків з кредиторами, а це означає невиконання нерівності:

$$ДЗ \geq КЗ, \quad (5)$$

де ДЗ – грошові кошти в готівковій, безготівковій формах і розрахунках у формі дебіторської заборгованості;

КЗ – кредиторська заборгованість підприємства, за якою воно повинно розплатитися практично негайно.

Так, загрозову втрату власних обігових коштів (ВОК) як різниці між капіталом і резервами К (розділ III пасиву балансу) і необоротними активами A_n (розділ I

активу балансу) також можна визначити за допомогою нерівності:

$$ВОК = К - A_n < 0. \quad (6)$$

Неконтрольоване підвищення вартості виробничих запасів і витрат (СД) понад суми власних обігових коштів та додаткових необхідних джерел фінансування (за рахунок довгострокових та короткострокових позик, повернення дебіторської заборгованості, зовнішніх інвестицій тощо) відображається невиконанням нерівності:

$$СД < ВОК + ЗС, \quad (7)$$

де СД – запаси і витрати;

ЗС – додаткові джерела фінансування у сумі нестачі обігових коштів.

Відповідно до приведених нерівностей можна використати систему показників фінансової стійкості підприємства за умови визначення граничного рівня кожного показника на рівні одиниці, тобто, для рівнянь (5), (6) і (7) відповідні показники стійкості визначаються:

рівень платоспроможної стійкості

$$K_{пл} = ДЗ / КЗ; \quad (8)$$

рівень обігової стійкості

$$K_{об} = (К - A_n) / ВОК; \quad (9)$$

рівень стійкості до затоварювання

$$K_{зат} (ВОК + ЗС) / СД. \quad (10)$$

Аналогічним чином встановлюються показники стійкості підприємства у збутовій, постачальній, технологічній та інших сферах взаємодії підприємства із зовнішнім середовищем. Запропонована цілісна система показників стійкості підприємства приведена в табл. 2.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Запропонована система показників стійкості підприємства доведена до можливості її практичного застосування при управлінні діяльністю підприємств, якщо здійснювати постійний моніторинг стану стійкості в різних сферах діяльності підприємства з виключенням несанкціонованого виходу деяких з показників стійкості за межі нижче граничного рівня, коли діяльність або безпосередньо стає збитковою (це відноситься до показників 1-4, приведених у таблиці), або неминуче приводить до подібних негативних результатів (при зниженні рівня показників стійкості підприємства 5-12 нижче граничного) у подальшому.

Т а б л и ц я 2

Сфери, чинники впливу та показники стійкості підприємства

Сфера впливу	Зовнішній чинник впливу на стійкість підприємства	Назва показника стійкості підприємства	Формула вимірювання стійкості	Параметри визначення стійкості
1. Ціноутворення	1. Зниження продажної ціни продукції	Продажна стійкість K_p	$1 + R / 100 = C / P$	R – поточна рентабельність продукції
	2. Підвищення закупівельних цін на сировину	Закупівельна стійкість $K_{зк}$	M_{max} / M	M, M_{max} – поточна та максимально допустима (беззбиткова) ціна сировини
2. Збутова	3. Зниження обсягів продажів	Збутова стійкість $K_{зб}$	$(P_p + P_{ін} + P_{зам}) / P_{без}$	P_p – обсяг продажів на даному ринку; $P_{ін}$ – обсяг продажів на інших ринках; $P_{зам}$ – обсяг продукції, що може замінити вибулу; $P_{без}$ – мінімальний обсяг реалізації продукції підприємством, відповідає точці беззбитковості
3. Поста-чальна	4. Зменшення наявності сировини	Постачальна $K_{пост}$	$(Z_p + Z_{ін} + Z_{зам}) / Z_{без}$	Z_p – обсяг закупівлі сировини на діючому ринку; $Z_{ін}$ – обсяг закупівлі сировини на інших ринках; $Z_{зам}$ – обсяг закупівель сировини, що замінює вибулу; $Z_{без}$ – обсяг закупівель, що гарантує беззбитковий обсяг продажу продукції
4. Фінансова	5. Зменшення загальної капіталізації	Стійкість загальної капіталізації $K_{кап}$	$(K + ПС + Зд + Зкр) / (A_n + ПЗ)$	A_n – необоротні активи; $ПЗ$ – виробничі запаси; K – капітал і резерви підприємства; $ПС$ – інші кошти в розрахунках; $Зд$ – довгострокові кредити і позики; $Зкр$ – короткострокові кредити і позики
	6. Зменшення капіталізації поточної діяльності	Стійкість поточної капіталізації $K_{кап}$	$(K_c + ПС + Зд + Зкр - A_n) / ПЗ$	Ті ж самі
	7. Втрата поточної платоспроможності	Платоспроможна стійкість $K_{пл}$	$ДЗ / КЗ$	$ДЗ$ – дебіторська заборгованість; $КЗ$ – кредиторська заборгованість
	8. Втрата власних обігових коштів	Обігова стійкість $K_{об}$	$(K - A_n) / ВОК$	$ВОК$ – власні оборотні кошти
	9. Збільшення вартості товарної маси	Стійкість до затоварювання $K_{зат}$	$(ВОК + ЗС) / СД$	$СД$ – запаси і витрати; $ЗС$ – додаткові необхідні джерела фінансування
	10. Втрата інвестиційної привабливості	Інвестиційна стійкість $K_{інв}$	$(НДФ + ЗС) / I$	$НДФ$ – сума наявних джерел додаткового фінансування; $ЗС$ – сума додаткового фінансування; I – потрібна сума інвестицій
5. Технологі-чна	11. Необхідність технологічного переналаджування	Технологічна стійкість $K_{тех}$	I / K	де I – інвестиційні кошти, наявні або такі, що реально можуть бути залучені для вкрай необхідного технічного переозброєння виробництва; K – розрахункова сума необхідного капіталу для здійснення технічного переозброєння виробництва
6. Кад-рова	12. Потреба в додаткових кадрах	Кадрова стійкість $K_{кад}$	$Ч_n / Ч_p$	де $Ч_n$ – наявна або можлива до залучення чисельність працівників; $Ч_p$ – розрахункова чисельність працівників підприємства

Література

1. Закарпатський та ще 6 м'ясокомбінатів України призупинили роботу [Електронний ресурс] / Газета по-українськи. – 28 серпня. – 2008. – Режим доступу: <http://zakarpattya.net.ua>.

2. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

3. Мозговая А. Инвесторам: какие цены на мясо свинины в Украине? [Электронный ресурс] / Александра Мозговая. – Новости бизнеса и политики. В СНГ: Украина. – 03 июня 2011. – Режим доступа: www.profi-forex.org/news/entry1008077569.html.

4. Колесова Л. Как закаляется «Тваринпром» [Электронный ресурс] / Лариса Колесова. – Зерно: животноводство. – 20.07.2011. – Режим доступа: zerno.ua.com/?p=4755.

5. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева; 5-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 495 с. – (Библиотека словарей «ИНФРА-М»).

6. Ковалев А. П. Финансовый анализ и диагностика банкротств : учеб. пособие / А. П. Ковалев. – М.: Экономическая академия, 1994. – 182 с.

7. Словари и энциклопедии на Академике [Электронный ресурс] / АКАДЕМИК. – Режим доступа : dis.academic.ru.

8. Белый М. К вопросу о гибкости организаций органического типа / М. Белый, В. Приходько // Проблемы теории и практики управления. – 1998. – № 4. – С. 28-31.

9. Иванов В. Л. Управління економічною стійкістю промислових підприємств : [монографія] / В. Л. Иванов. – Луганськ: видво СНУ ім. В. Даля, 2005. – 268 с.

10. Ячменьова В. М. Ідентифікація стійкості діяльності промислових підприємств : [монографія] / В. М. Ячменьова. – Сімферополь: ВД «АРИАЛ», 2010. – 176 с.

11. Мазур И. И. Реструктуризация предприятий и компаний. Справочное пособие для специалистов и предпринимателей / И. И. Мазур, В. Д. Шапиро; под ред. И. И. Мазура. – М.: Высшая школа, 2000. – 587 с.

12. Ліхоносова Г. С. Оцінювання ефективності самоорганізації підприємства / Г. С. Ліхоносова // Часопис економічних ре-

форм. Науково-виробничий журнал. – № 1. – 2011. – С. 91-98.

13. Кокин А. С. Показатели устойчивости организации [Электронный ресурс] / А. С. Кокин, Г. Н. Яковлева. – galangtu2009@yandex.ru. – 11.09.2009. – Режим доступа: [Vestnik_3\[1\]_386_\356\341\371\350\351](http://Vestnik_3[1]_386_\356\341\371\350\351).

14. Зеткина О. В. Об управлении устойчивостью предприятия. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 2003. – 134 с.

15. Градов А. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой / А. Градов, Б. Кузин. – С-Пб.: СпецЛит, 1996. – 510 с.

References

1. Zakarpat-s'kyū ta shche 6 m'iasokombinativ Ukraīny pryzupynyly ro-botu [Elektronnyū resurs] / Hazeta po-ukraīns'ky. – 28 serpnya. – 2008. – Rezhym dostupu: <http://zakarpattya.net.ua>.

2. Derzhavnyū komitet statystyky Ukraīny [Elektronnyū resurs] / Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

3. Moz-hovaya A. Ynvestoram: kakye tseny na myaso svynyny v Ukraine? [Élektronnyū resurs] / Aleksandra Moz-hovaya. – Novosty byznesa y polytyky. V SNH: Ukrayna. – 03 yyunya 2011. – Rezhym dostupa: www.profi-forex.org/news/entry1008077569.html.

4. Kolesova L. Kak zakalyaet-sya «Tvarynprom» [Élektronnyū resurs] / Larysa Kolesova. – Zerno: zhyvotnovodstvo. – 20.07.2011. – Rezhym dostupa: zerno.ua.com/?p=4755.

5. Raÿzberh B. A. Sovremennyū ékonomycheskyū slovar' / B. A. Raÿzberh, L. SH. Lozovskyy, E. B. Starodubtseva; 5-e yzd., pererab. y dop. – M.: YNFRA-M, 2006. – 495 s. – (Byblyoteka slovareÿ «YNFRA-M»).

6. Kovalev A. P. Fynansovyū analiz y dyahnostyka bankrot-stv : ucheb. posobyie / A. P. Kovalev. – M.: Ékonomycheskaya akademyya, 1994. – 182 s.

7. Slovary y éntsyklopedyy na Akademyyke [Élektronnyū resurs] / AKADEMYK. – Rezhym dostupa : dis.academic.ru.

8. Belyū M. K voprosu o hybkosty orhanyzatsyy orhanycheskoho typu / M. Be-lyū, V. Prykhod'ko // Problemy teoryy y praktyky upravlenyya. – 1998. – № 4. – S. 28-31.

9. Ivanov V. L. Upravlinnya ekonomichnoyu stiykisty promyslovykh pidpryyemstv : [monohrafiya] / V. L. Ivanov. – Luhans'k: vydvo SNU im. V. Dalya, 2005. – 268 s.

10. Yachmen'ova V. M. Identyfikatsiya stiykosti diyal'nosti promyslovykh pidpryyemstv : [monohrafiya] / V. M. Yachmen'ova. – Simferopol': VD «ARIAL», 2010. – 176 s.

11. Mazur Y. Y. Restrukturyzatsyya predpryyatyū y kompanyū. Spravochnoe posobyе dlya spetsyalystov y predprynymateley / Y. Y. Mazur, V. D. Shapyro; pod red. Y. Y. Mazura. – M.: Vysshaya shkola, 2000. – 587 s.

12. Likhonosova G. S. Otsinyuvannya efektyvnosti samoorhanizatsii pidpryyemstva / G. S. Likhonosova // Chasopys ekonomichnykh

reform. Naukovo-vyrobnychyū zhurnal. – № 1. – 2011. – S. 91-98.

13. Kokyn A. S. Pokazately ustoychyvosty orhanyzatsyy [Elektronnyū resurs] / A. S. Kokyn, H. N. Yakovleva. – galangtu2009@yandex.ru. – 11.09.2009. – Rezhym dostupa: Vestnik_3[1]_386_\356\341\371\350\351.

14. Zetkyna O. V. Ob upravlenyy ustoychyvost'yu predpryyatyua. – M.: Audyt, YUNYTY, 2003. – 134 s.

15. Hradov A. Stratehyya y taktyka antykrizysnoho upravlenyya fyrmoy / A. Hradov, B. Kuzyn. – S-Pb.: SpetsLyt, 1996. – 510 s.

Колосова К. А.

Параметризация устойчивости предприятий (относительно деятельности перерабатывающих предприятий АПК)

Агропромышленные перерабатывающие предприятия Украины функционируют в условиях роста колебаний цен на сырье, давления на цены и объемы продаж со стороны потребителей и конкурентов, что требует практического применения категории устойчивости предприятий, управление которой требует ее параметризации с помощью количественных показателей. Предложена система показателей устойчивости предприятия, которые характеризуют его способность противостоять негативному воздействию внешней среды в сфере ценообразование относительно цен на готовую продукцию и закупочные материалы, сбыта продукции и закупки сырья, финансовой, технологической и кадровой. Продемонстрирован порядок расчетов резервов устойчивости предприятия и использования компенсаторных механизмов взаимодействия показателей устойчивости в различных сферах функционирования предприятия во внешней среде.

Ключевые слова: предприятие, устойчивость, противодействие влиянию среды, параметризация, показатель, измерение, резервы устойчивости, управление устойчивостью.

Kolosova K.

Parameterization sustainability of enterprises (for the enterprises of processing the agricultural products)

Agro-processing enterprises of Ukraine function in terms of growth of price fluctuations of raw materials, pressures on sales prices and sales volume from consumers and competitors, that requires a practical application categories of sustainability of enterprises, the management of which requires its parameterization by quantitative indicators. Proposed the system of indicators of sustainability for the company, which characterizes its ability to resist the negative impact of an external environment in the pricing on the price of products and materials procurement, sales and purchases of raw materials, in financial, technological and human spheres. Demonstrated order calculations reserves of the stability of the enterprise and use of compensatory mechanisms of interaction of sustainability indicators in various fields of operation company in environment.

Keywords: enterprise, sustainability, counteract the influence of the environment, parameterization, indicator, measurement, reserves of sustainability, management of sustainability.

Рецензент: Даніч В. М. – доктор економічних наук, професор, декан факультету «Менеджмент» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Reviewer: Danich V. – Professor, Ph.D. of Economics, Dean of Management Faculty Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Luhansk, Ukraine.

e-mail: danich@snu.edu.ua

Стаття подана
09.11.2012 р.

ДИНАМІЧНА МОДЕЛЬ КОНКУРЕНЦІЇ НА РИНКУ ПІДПРИЄМСТВ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ

В даній статті авторами запропоновано динамічну модель конкуренції на ринку підприємств електронної комерції для оцінки конкурентного стану ринку та відповідного прийняття обґрунтованих рішень щодо управління рівнем конкурентоспроможності підприємства. Розроблена модель перевірена на стійкість, а результати досліджень показали, що незалежно від початкових даних та характеру поведінки конкуруючих суб'єктів на ринку, рівні конкурентоспроможності підприємств та об'ємів пропозиції товарів, з певною кількістю часових ітерацій приходять до стійкого стану.

Ключові слова: динамічна модель, конкуренція, конкурентоспроможність, конкурентне середовище, електронна комерція, інтернет-магазин.

Постановка проблеми. Оцінка та управління конкурентоспроможністю підприємства – складний процес. Особа, що приймає рішення в процесі управління конкурентоспроможністю, повинна ґрунтувати свої рішення на всебічному глибокому аналізі стану ринку, на якому відбувається конкурентна боротьба, оцінці рівнів конкурентоспроможності досліджуваного підприємства та інших гравців на ринку, а також наявної інформації про тенденції розвитку галузі, макроекономічні показники в країні, динаміку попиту на ринку, тощо.

Сфера інтернет-торгівлі в Україні розвивається дуже швидкими темпами. Така форма ведення бізнесу стає вже звичною для багатьох підприємців та споживачів. В контексті дослідження та управління конкурентоспроможністю таких підприємств актуальним та необхідним є аналіз конкурентного середовища цього ринку, а також виявлення основних закономірностей та перспектив його функціонування та розвитку.

Метою статті є розробка динамічної моделі конкуренції на ринку підприємств електронної комерції для оцінки конкурентного стану ринку та відповідного прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо управління рівнем конкурентоспроможності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінка конкурентоспроможності підприємства, на думку авторів, повинна враховувати всебічний аналіз стану ринку, на якому функціонує підприємство, та характер конкурентної боротьби. Деякі

автори називають цей етап «діагностика конкурентного середовища фірми» [2]. Під аналізом конкурентного стану ринку розуміється об'єктивне, повне та всебічне дослідження учасників ринку, процесів їх взаємодії, а також особливостей функціонування конкретного ринку на даному етапі його розвитку.

Для моделювання ринку окрім інформації про всіх гравців необхідні дані про сумарний об'єм товарів (послуг), які пропонуються на ринку, та на які є платоспроможний попит споживачів. Підприємства електронної комерції, а саме інтернет-магазини, можна характеризувати як торговельні, тобто такі, що пропонують ринку певні товари за певною ціною. Об'єм товарів (в грошовому виразі), що пропонує на ринку досліджуване підприємство в кожен період часу t позначимо як $X(t)$. Відповідно об'єм товарів, що пропонують всі інші гравці на ринку в період часу t позначимо як $Y(t)$. Сумарний об'єм попиту на товар на ринку позначимо як $S(t)$.

Об'єми товарів, що пропонуються досліджуваним підприємством та всіма іншими на ринку, залежать від рівнів конкурентоспроможності відповідних підприємств на ринку. Позначимо рівень конкурентоспроможності досліджуваного підприємства як $k_x(t)$, він безпосередньо впливає на $X(t)$, і так само змінюється в просторі часу t . Середній рівень конкурентоспроможності інших гравців на ринку визначимо як $k_y(t)$. Обидва показники є інтегральними показниками за сукупністю

складових показників, що характеризують підприємства в конкурентній боротьбі. Через те що на ринку є як сильні так і слабкі конкуренти, то логічним в якості рівня конкурентоспроможності всіх інших підприємств ринку використовувати середнє значення їх інтегральних показників конкурентоспроможності. Якщо для дослідження буде цікавим поведінка якогось певного конкурента, то доцільним буде виділення його окремої стратегії додатковими показниками, наприклад $k_z(t)$ та $Z(t)$.

В якості обмежень моделі введемо показники верхньої та нижньої межі об'ємів товарів, що може запропонувати те чи інше підприємство з міркувань раціональності. Нижні межі об'єму товарів, що пропонуються на ринок досліджуваним підприємством f_x та іншими гравцями на ринку f_y , визначають мінімальні граничні рівні пропозицій на ринку, за яких підприємства можуть функціонувати із врахуванням своїх фінансових можливостей та здорового глузду. Тобто робота підприємства, що пропонує на ринку менший за цей показник об'єм товарів, є збитковою та економічно не вигідною. Верхні межі F_x та F_y характеризують такий рівень пропозиції досліджуваного підприємства та ринку відповідно, за яких вони, не зважаючи на збільшення пропозиції на ринку, починають нести фінансові втрати через недостатній рівень конкурентоспроможності. Тобто маємо ситуацію, коли підприємство отримує заказів споживачів більше, ніж може обслуговувати, через що підвищується рівень невдоволення деяких споживачів і рівень конкурентоспроможності підприємства падає. І верхні і нижні межі не є константами, а залежать від певних обставин функціонування підприємства і ринка.

Із врахуванням вищезазначених позначень можемо визначити «рушійні сили» зміни об'ємів реалізації товарів для $X(t)$ та $Y(t)$:

1. Переваги підприємств, що визначають рівень конкурентоспроможності на ринку відповідно для досліджуваного підприємства (1) та інших гравців на ринку (2):

$$(k_x(t) - k_y(t)) * X(t), \quad (1)$$

$$(k_y(t) - k_x(t)) * Y(t), \quad (2)$$

вважаючи, що темпи росту конкурентоспроможності пропорційні зростанню об'єму товарів на ринку.

2. Умови раціонального об'єму пропозиції на ринку, що не призводять до фінансових втрат (3, 4):

$$(F_x - X(t)) * (X(t) - f_x), \quad (3)$$

$$(F_y - Y(t)) * (Y(t) - f_y). \quad (4)$$

3. Баланс попиту та пропозиції на ринку (5):

$$(S(t) - X(t) - Y(t)). \quad (5)$$

Серед зазначених параметрів фактором управління є рівень конкурентоспроможності досліджуваного підприємства (6) та інших підприємств на ринку (7) в кожен часовий період:

$$\dot{k}_x(t) = -\alpha_1 \dot{X}(t) + \beta_1 \dot{Y}(t), \quad (6)$$

$$\dot{k}_y(t) = -\alpha_2 \dot{Y}(t) + \beta_2 \dot{X}(t), \quad (7)$$

де α_1, α_2 - коефіцієнти, що відображають рівень реакції на зміну об'ємів реалізації товарів досліджуваного підприємства на ринку;

β_1, β_2 - коефіцієнти, що відображають рівень реакції на зміну об'ємів реалізації товарів конкурентами на ринку.

Тоді система рівнянь стану ринку підприємств електронної комерції буде мати наступний вигляд (8):

$$\begin{cases} \dot{X}(t) = a_1(k_x(t) - k_y(t))X(t) + b_1(F_x - X(t))(X(t) - f_x) + c_1(S(t) - X(t) - Y(t)), \\ \dot{Y}(t) = a_2(k_y(t) - k_x(t))Y(t) + b_2(F_y - Y(t))(Y(t) - f_y) + c_2(S(t) - X(t) - Y(t)), \\ \dot{k}_x(t) = -\alpha_1\dot{X}(t) + \beta_1\dot{Y}(t), \\ \dot{k}_y(t) = -\alpha_2\dot{Y}(t) + \beta_2\dot{X}(t), \\ X(0) = X_0, Y(0) = Y_0, k_x(0) = k_x^0, k_y(0) = k_y^0, \end{cases} \quad (8)$$

де, a_2 - коефіцієнти, що відображають темпи зміни попиту при сформованому співвідношенні рівнів конкурентоспроможності;

b_1, b_2 - коефіцієнти реакції на співвідношення об'єму пропозиції та меж раціональної пропозиції;

c_1, c_2 - коефіцієнти реакції на баланс попиту та пропозиції на ринку;

$a_1, a_2, b_1, b_2, c_1, c_2, \alpha_1, \alpha_2, \beta_1, \beta_2 > 0$.

Для приведення системи до відносних одиниць розділимо всі складові на $S(t)$, та позначимо $x(t) = \frac{X(t)}{S(t)}$, та

$y(t) = \frac{Y(t)}{S(t)}$. Ці відношення з економічної

точки зору характеризують частки підприємств на ринку, що є дуже суттєвим показником при аналізі стану конкурентоспроможності на ринку. Отже, система рівнянь (8) прийме вигляд (9):

$$\begin{cases} \dot{x}(t) = a_1(k_x(t) - k_y(t))x(t) + \bar{b}_1\left(\frac{F_x}{S(t)} - x(t)\right)\left(x(t) - \frac{f_x}{S(t)}\right) + c_1(1 - x(t) - y(t)), \\ \dot{y}(t) = a_2(k_y(t) - k_x(t))y(t) + \bar{b}_2\left(\frac{F_y}{S(t)} - y(t)\right)\left(y(t) - \frac{f_y}{S(t)}\right) + c_2(1 - x(t) - y(t)), \\ \dot{k}_x(t) = -\bar{\alpha}_1\dot{x}(t) + \bar{\beta}_1\dot{y}(t), \dot{k}_y(t) = -\bar{\alpha}_2\dot{y}(t) + \bar{\beta}_2\dot{x}(t), \\ x(0) = x_0 = \frac{X_0}{S_0}, y(0) = y_0 = \frac{Y_0}{S_0}, k_x(0) = k_x^0, k_y(0) = k_y^0, \bar{b}_1 = b_1S(t), \bar{b}_2 = b_2S(t), \\ \bar{\alpha}_1 = \alpha_1S(t), \bar{\alpha}_2 = \alpha_2S(t), \bar{\beta}_1 = \beta_1S(t), \bar{\beta}_2 = \beta_2S(t). \end{cases} \quad (9)$$

Отримана система рівнянь (9) стійка, оскільки другі складові перших двох рівнянь потребують зниження об'єму пропозиції товарів на ринку з технічних міркувань, а треті складові тих самих рівнянь потребують зниження об'єму пропозиції товарів на ринку через перевищення пропозиції на ринку над попитом споживачів. Тобто отримуємо таку збалансовану економічну систему, коли об'єм товарів, що пропонується підприємством на ринку, та його частка на ринку, не можуть зростати безмежно, а мають досить обґрунтовані економічні обмеження.

Також, очевидним є те, що будь-яке підвищення рівня конкурентоспроможності на ринку потребують певних витрат (фінансових, трудових, часових і т.д.), що також обмежують «завоювання» ринку пі-

дприємством. Ці обмеження можна виразити в моделі в залежності від умов інвестування у підвищення рівня конкурентоспроможності (10, 11):

1. Якщо існують поточні (операційні) обмеження витрат ресурсів $q(t)$:

$$\varepsilon \hat{k}(t) \leq q(t), \quad (10)$$

$$\text{де } \hat{k}(t) = \begin{cases} \dot{k}(t), & \text{якщо } \dot{k}(t) > 0, \\ 0, & \text{якщо } \dot{k}(t) < 0, \end{cases}$$

ε - нормуючий коефіцієнт, що відображає витрати підприємства на підвищення одиниці конкурентоспроможності.

2. Якщо існують обмеження на сумарні витрати на підтримку $Q(t)$ на підтримку конкурентоспроможності підприємства:

$$\int_0^T \hat{\varepsilon} k(t) dt \leq Q(t). \quad (11)$$

Запропонована модель є стійкою та збалансованою. Цей факт є очевидним, але проведемо практичну реалізацію аналізу моделі на стійкість засобами MatLab. Для цього побудуємо графіки поведінки показників об'єму реалізації товарів та рівня конкурентоспроможності в часі. Для

першого експерименту задамо умови, коли досліджуване підприємство має рівень конкурентоспроможності більший за середньо ринковий, тобто підприємство претендує на лідерство на ринку, а об'єм реалізації товарів цього підприємства складає чверть від ринкового. Загальний об'єм реалізації на ринку складає 300 умовних одиниць, загалом на ринку пропозиція перевищує попит на 15%. Після запуску з такими параметрами, модель починає переходити до стану рівноваги системи – частка об'єму реалізації товарів досліджуваного більш конкурентоспроможного підприємства починає підвищуватись, і він займає більший сегмент ринку (рис. 1).

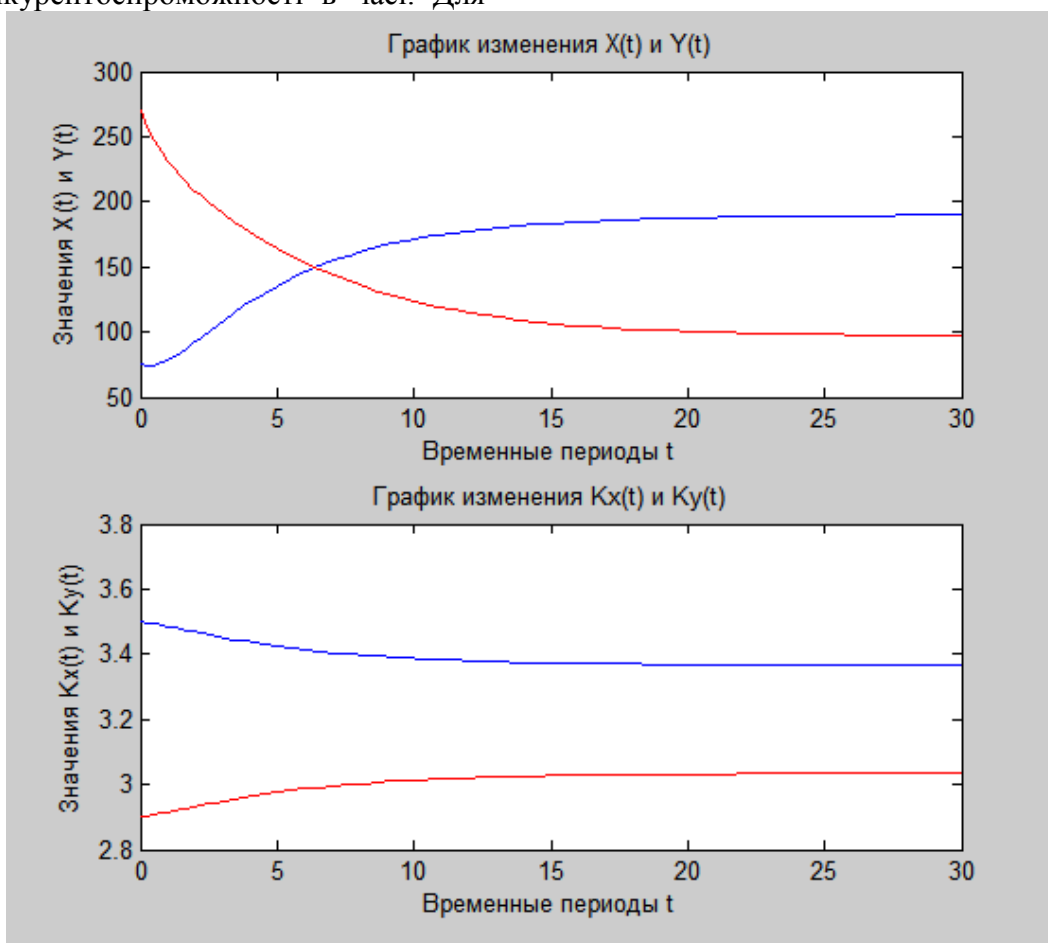

Рис. 1. Оцінка стійкості динамічної моделі

В той же час його рівень конкурентоспроможності трохи знижується, тому що він починає займати лідируючу позицію на ринку і впроваджувати менше конкурентних переваг, а середній рівень конкурентоспроможності інших підприємств починає підвищуватись, бо вони почина-

ють втрачати позиції, і це спонукає їх до пошуку нових ідей. Наведені графіки наочно це демонструють. Проведений аналіз також показав залежність поведінки ринку від початкових значень коефіцієнтів реакції на зміну об'ємів реалізації власного підприємства та інших на ринку $\alpha_1, \alpha_2, \beta_1,$

β_2 . Дослідження показало, що чим більший ступінь реакції на зміну об'ємів реалізації досліджуваного підприємства як з його сторони, так і з боку ринку, тим більш

щільно підприємство розділяє ринок з іншими гравцями (приблизно 50% на 50%) за тих самих початкових умов (рис. 2).

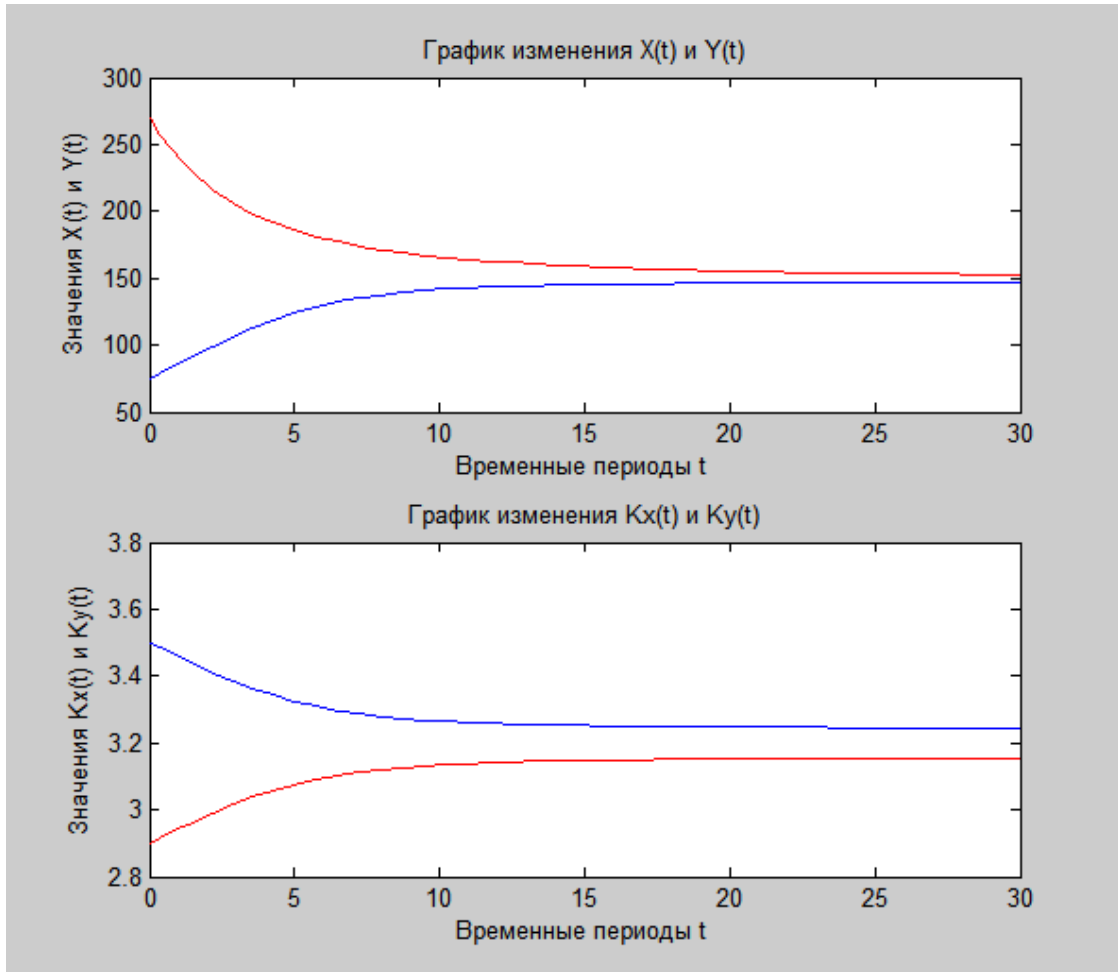

Рис. 2. Оцінка стійкості динамічної моделі при високому ступені реакції на об'єм реалізації продукції на ринку

Якщо ж маємо ситуацію, коли сумарна пропозиція на ринку менше за існуючий попит на теперішній час, а конкурентоспроможність досліджуваного підприємства приблизно дорівнює середній по ринку, то поведінка моделі характеризується затуханням коливань конкурентосп-

роможності та поступовим перерозподілом часток ринку в залежності від початкових даних (рис. 3). За таких умов велике значення мають верхні та нижні межі об'ємів реалізації продукції F_x, F_y, f_x, f_y .

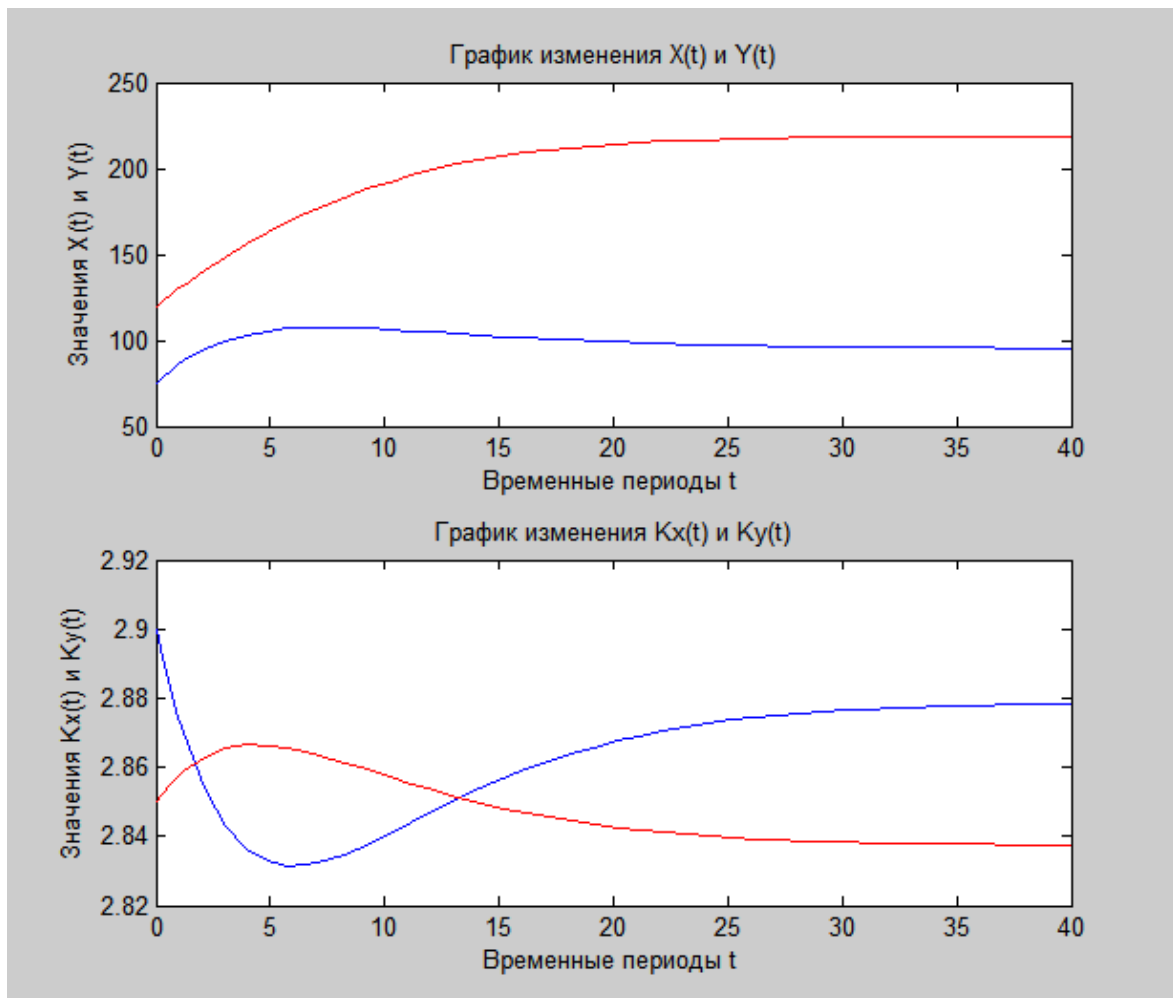

Рис. 3. Оцінка стійкості динамічної моделі при недостатній пропозиції на ринку та приблизно однакових рівнях конкурентоспроможності

Отже, проведений аналіз моделі на стійкість, підтверджує її адекватність та стійкість. Незалежно від початкових даних та характеру поведінки конкуруючих суб'єктів на ринку їх траєкторії з певною кількістю часових ітерацій приходять до стійкого стану. Це дозволяє використовувати розроблену динамічну модель для оцінки конкурентного стану ринку та прогнозувати характер змін розподілу часток між конкуруючими суб'єктами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В рамках даної статті було розроблено динамічну модель конкуренції на ринку підприємств електронної комерції для оцінки конкурентного стану ринку та відповідного прийняття обґрунтованих рішень щодо управління рівнем конкурентоспроможності підприємства. Розроблена модель перевірена на стійкість, а результати досліджень показали, що незалежно від початкових даних та характеру

поведінки конкуруючих суб'єктів на ринку їх траєкторії з певною кількістю часових ітерацій приходять до стійкого стану.

Література

1. Фатхутдинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 544с.
2. Конкурентная диагностика фирмы: концепция, содержание, методы: монография / Шевченко Л.С., Торкатюк В.И., Кизим Н.А., Шутенко А.Л. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2008. – 240 с.
3. Конкурентні переваги підприємства: оцінка, формування та розвиток: монографія / Іванов Ю. Б., Орлов П. А., Іванова О. Ю. – Х.: ВД «ИНЖЕК», 2008. – 352 с.

References

1. Fatkhutdinov R. A. Upravle-nye konkurentosposobnost'yu orhanyzatsyy. – 2-e yzd., yspr. y dop. – M.: Yzd-vo Éksmo, 2005. – 544s.

2. Konkurentnaya dyahnostyka fyrmy: kontseptsyya, sodержanye, metody: monohrafiyya / Shevchenko L.S., Torkatyuk

V.Y., Kyzym N.A., Shutenko A.L. – KH.: YD «YNZHÉK», 2008. – 240 s.

3. Konkurentni perevahy pidp-ryemstva: otsinka, formuvannya ta rozvytok: monohrafiya / Ivanov YU. B., Orlov P. A., Ivanova O. YU. – KH.: VD «INZHEK», 2008. – 352 s.

Рамазанов С. К., Истомин Л. Ф., Дюбанов А. С.

Динамическая модель конкуренции на рынке предприятий электронной коммерции

В данной статье авторами предложена динамическая модель конкуренции на рынке предприятий электронной коммерции для оценки конкурентного состояния рынка и соответствующего принятия аргументированных решений по управлению уровнем конкурентоспособности предприятия. Разработанная модель проверена на устойчивость, а результаты исследований показали, что независимо от начальных данных и характера поведения конкурирующих субъектов на рынке, уровни конкурентоспособности предприятий и объемов предложения товаров, с определенным количеством временных итераций приходят к устойчивому состоянию.

Ключевые слова: динамическая модель, конкуренция, конкурентоспособность, конкурентная среда, электронная коммерция, интернет-магазин.

Ramazanov S., Istomin L., Dyubanov A.

Dynamic model of competition in the e-commerce market

In this article, the authors proposed a dynamic model of competition in the market of e-commerce enterprises to assess the competitive position of the market and making reasoned decisions appropriate management level of competitiveness. The developed model is tested for stability, and researches have shown that regardless of the initial data and the behavior of competing entities in the market, the levels of competitiveness of enterprises and in the supply of goods, with a certain amount of time iterations come to a stable state.

Keywords: dynamic model, competition, competitive, competitive environment, electronic commerce, online store.

Рецензент: Заблодська І. В. – доктор економічних наук, професор, директор Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України, м. Луганськ, Україна.

Reviewer: Zablodskaya I. – Professor, Ph.D. of Economics, director of Luhansk branch of the Institute of Economic and Legal research of the National Academy of Sciences of Ukraine, Luhansk, Ukraine.

e-mail: zablodin@yandex.ru

Стаття подана
09.11.2012 р.

ФІНАНСОВІ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Проаналізовано найбільш відомі концепції щодо соціалізації економічних систем. Детально охарактеризовано шість концепцій, які включають фінансову складову. Виявлено їх основні риси та з'ясовано можливість використання окремих положень концепцій щодо сучасних реалій України. Наголошено, що в «чистому вигляді» наявні концептуальні положення не можуть бути використані в секторах економіки України. Розроблено рекомендації щодо специфіки застосування розроблених концепцій у нинішніх умовах соціально-економічного розвитку України.

Ключові слова: соціалізація, економічні системи, концепції, конкуренція, державне втручання.

Постановка проблеми. Забезпечення динамічного розвитку України має будуватись на соціально орієнтованій економіці, яка повинна формувати сприйнятливі умови для ведення бізнесу і водночас збільшувати життєвий рівень населення.

У цьому контексті важливим є з'ясування теоретичних конструкцій забезпечення цього процесу. Побудова соціально орієнтованої економіки передбачає формування такої концепції розвитку, яка б відповідала сучасному етапу розвитку нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами ефективного функціонування економічних систем займались як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Соціалізацію економічних систем досліджували

такі зарубіжні вчені: Дж. К. Гелбрейт, Я. Корнаї, А.Мюллер-Армак, Дж. Стігліц. Серед вітчизняних вчених варто відзначити В.Гейця, Е.Лібанову, Ю.Бажала, В.Базилевича, Ю.Пахомова, В.Іноземцева, В.Тропіну, В.Гришкіна. Так, В.Гришкін детально обґрунтовує генезу наукової думки щодо соціалізації економіки, В.Тропіна з'ясовує особливості формування податкової парадигми в умовах соціалізації економічних систем [1,2].

Сучасні реалії щодо подальшого розвитку України потребують нагального вирішення цієї проблеми.

Наукові дискусії та вектори досліджень охоплюють цілу низку ієрархічних проблем, які щодо соціалізації економіки можна сформулювати так (рис. 1).

Рис.1. Ієрархія процесу соціалізації економічних систем.

У науковій літературі висвітлюються різні аспекти складових соціалізації економічних систем, зокрема і концептуального змісту, але практично немає праць з виокремлення фінансової складової цих концепцій. Окремі дослідження лише фрагментарно висвітлюють цю проблематику.

Основною метою статті є з'ясування сучасних концепцій соціалізації економічних систем із використанням фінансової складової.

нансової складової.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціалізація суспільного життя, в тому числі і економічного напрямку, завжди була притаманна людській спільноті. Як зазначає В. Гришкін соціальна пам'ять донесла до нашого часу трактати древніх, фольклор і пам'ятки первісних спільнот, багатий філософський матеріал мислителів античності, святі книги, ґрунтовні праці

просвітителів доби Відродження, капіталістичної мануфактури та промислового перевороту. Врешті-решт розквітли ортодоксальні й оригінальні соціальні течії, визначені науково реалістичні і практично нездійсненні напрями соціалізації [1, с.45].

Як самостійна наукова течія соціалізація сформувалась впродовж ХХ ст., завдячуючи працям західних економістів – Й. Шумпетера, Дж. К. Гелбрейта, Ф. Хайека. Як зауважує В. Гришкін, у суспільних умовах соціалізацію як процес може визначати діями щодо забезпечення готовності членів суспільства до відповідних вимог суспільних інститутів і створення умов для реалізації суб'єктами економіки політики відповідальності в контексті взаємобумовленого функціонування і розвитку згідно з стандартами сучасної цивілізації [3, с. 31].

В економічному словнику подано

дещо інше визначення з врахуванням глобалізаційних процесів: «соціалізація економіки – одна із ключових складових світової економічної трансформації, в основу якої покладено більш тісніша інтеграція приватних і суспільних засад, яка є властива сучасній змішаній економіці. Вона проявляється в соціальній переорієнтації виробництва, гуманізації праці і життя людей, пом'якшенні суспільної диференціації та підвищенні ролі соціальної сфери, інших явищах і процесах» [4].

У сучасних реаліях налічується близько двох десятків концепцій, теорій, моделей, які обґрунтовують соціалізацію функціонування економічних систем. Детальне ознайомлення із цими теоретичними конструкціями дозволило виокремити ті, них які включають фінансову складову. Результати дослідження наведені в табл. 1. [5].

Таблиця 1

Сучасні концепції соціалізації економічних систем

Концепція	Автори	Сутність концепції, в т.ч. фінансова складова
1	2	3
1. Народного капіталізму	А.Берлі, С.Чейз, Дж.К.Гелбрейт, Л. Ерхард	Капіталістичний спосіб виробництва поступово трансформується у народний капіталізм. Здійснюється демократизація управління виробництвом. Має три відгалуження – демократизація капіталу або демократизація власності; революція управляючих або революція менеджерів; революція в доходах. Фінансова складова полягає у вирівнюванні доходів між найбагатшими та найбіднішими.
2. Концепція «великого поштовху»	П.Розенштейн-Родан, Г.Зінгер, Р.Нуркле	Для виходу економіки слабо розвинутих країн із кризи або із фази депресії потрібні значні інвестиції, які можуть бути здійснені внаслідок примусової податкової та грошово-кредитної політики. Фінансова складова передбачає, що рівень інвестування повинен складати не менше 12% від національного доходу, який можливо забезпечити державним плануванням та регулюванням податкових та митних платежів.
3. Ідеальних типів господарства	В.Ойкен	Для оптимально функціональної господарської системи, яка складається з суб'єктів господарювання і домогосподарств необхідно здійснювати державне регулювання цих процесів. Фінансова складова полягає у тому, що має сформуватись конкурентний порядок, де основою є ринкові ринкові конкурентні ціни. Вид і обсяг виробництва визначають споживачі, а підприємці працюють на задоволення їх потреб. Держава використовуючи фінансові важелі регулює процеси виробництва та споживання.

Продовження табл. 1

1	2	3
4. Регульованої валюти	Г.Кнапп, І.Фішер, Г.Мітчелл, К.Віксель, П.Самуельсон	Суто фінансова концепція. Держава повинна мати вирішальний вплив на економіку через грошово-кредитну сферу. Передбачалось, щоб символи паперових грошей випускали в обіг з дотриманням вимог законів грошового обігу.
5. Адаптації та виживання на макрорівні	Д. Норт, Т. Томас, Ф. Хайек	Прониклива конкуренція повинна усунути більш слабкі інститути і сприяти виживанню інститутів, які краще вирішують людські проблеми. Фінансова складова полягає в тому, що політичні та економічні клани, використовуючи інформаційні та фінансові ресурси, можуть перерозподіляти суспільні блага на свою користь.
6. Системна трансформація економіки		Розрізняють три напрями структуризації економіки – структурний, градуалістичний, радикально-реформіський. Деякі прихильники структурного підходу пропонують або популістські заходи, або державне втручання в економіку. Радикальні реформи переважно підтримують певні різновиди «шокової терапії». Фінансова складова цих концептуальних підходів полягає в тому, що держава повинна активно використовувати фінансові важелі – податкові, митні, бюджетні для структурних змін.

Короткий аналіз цих концепцій дозволяє дійти загального висновку, що деякі економісти, зважаючи на практику господарювання в своїх країнах або інших, намагались обґрунтувати найбільш аргументовані з їх погляду. Як показали подальші події, одні з них повністю не витримали випробування часом, а інші підтвердились частково.

Цінність цих теоретичних конструкцій для України полягає в тому, що необхідно, передусім, систематизувати відомі концепції, зіставити досвід їх застосування в інших країнах, виявити позитивні і негативні наслідки і перекласти їх на сучасні реалії України. Українській державі на перших роках її існування, починаючи з 90-х років ХХ ст., вдалось би уникнути багатьох помилок, якби були зроблені адекватні висновки з уроків інших держав. Так, методи «шокової терапії», які виявились корисними для Польщі, що реалізував В.Бальцерович,

виявились досить згубними для тогочасних вітчизняних реалій. Нині є практично постулатом, що відомі концепції, схеми, моделі, які виявились ефективними в інших країнах, можна застосовувати в нашій країні за умови подібності нашої економічної системи, параметрів і характеристик соціальної системи тим системам, з яких копіюється цей досвід. Так, окремі положення концепції системної трансформації економіки в частині макроекономічної стабілізації при здійсненні структурних реформ, положення концепції «великого поштовху» щодо інвестування в межах 12% ВВП в економіку можна використовувати, оскільки суспільна система України адекватно потребує таких заходів.

Деякі концептуальні положення щодо державного втручання в економічні процеси можуть бути застосовані щодо окремих напрямів функціонування економічних процесів. Так, нині є особливо

актуальним контролювання валютного курсу гривні, проте це не повинно здійснюватись лише адміністративними методами. Державної підтримки на цьому етапі потребують також економічно важливі галузі такі, як сільське господарство, авіабудування.

Отже, короткий аналіз цих концепцій із врахуванням українських реалій свідчить, що в окремих країнах реалізовані з різним успіхом ті чи інші теоретичні конструкції, проте в «чистому вигляді» вони не можуть бути застосовані до вітчизняних умов. Необхідна не одна абстрактна концепція, а їх певна чисельність щодо окремих секторів економіки, які б базувались на чітко обґрунтованій стратегії розвитку, яка б враховувала політичний вибір, пріоритетність розвитку конкретних галузей, механізми державної підтримки. У фінансовій складовій необхідно визначитись із напрямками соціальних реформ у пенсійній, страховій, медичній, освітній сферах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Будь-яка країна формує власну стратегію суспільного розвитку і використовує конкретні теоретичні конструкції, запропоновані вченими. Щодо України можна зробити такі узагальнення.

1. Як підтвердили реалії на початку 90-х років ХХ ст. механістичне застосування концепцій, які були ефективними в інших країнах, у нас продемонстрували повну неспроможність у проведенні реформ економіки.

2. У реаліях другого десятиліття ХХІ ст. економічна складова теоретичних конструкцій обов'язково повинна доповнюватись соціальною, тому що нині особистість стає вагомою продуктивною силою суспільного прогресу.

3. Реформування концепцій розвитку окремих секторів економіки повинно ґрунтуватись на аналізі використання відповідних концепцій в інших країнах, врахуванні вітчизняних реалій і прогнозуванні наслідків застосування сучасних підходів.

Література

1. Гришкін В.О. Генеза наукової думки щодо соціалізації економіки/ Вісник Дніпропетровського національного університету. Серія Економічні науки. 2007. – №1. – С. 45-51 // [Електронний ресурс] Режим доступу: www.nauka.kushir.mk.ua

2. Тропіна В.Б. Особливості сучасної податкової парадигми в умовах соціалізації економічних систем // [Електронний ресурс] Режим доступу: www.nbu.gov.ua

3. Гришкін В.О. Соціалізація економіки як реальність сучасного загальноцивілізаційного розвитку // Актуальні проблеми економіки. Т.10. Збірник наукових праць. – Д. Видавництво «Навчальна книга», 2001. – С. 30-39

4. Економічний словник // [Електронний ресурс] Режим доступу: www.abc.informbureau.com

5. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т.1. Редкол.: С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.

6. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.2. / Редкол.: С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 847 с.

References

1. Hryshkin V.O. Heneza naukovoї dumky shchodo sotsializatsii ekonomiky/ Visnyk Dnipropetrovs'koho natsional'noho univer-sytetu. Seriya Ekonomichni nauky. 2007. – №1. – S. 45-51 // [Elektronnyy resurs] Rezhym dostupu:www.nauka.kushir.mk.ua

2. Tropina V.B. Osoblyvosti suchasnoї podatkovoi paradyhmy v umovakh sotsiali-zatsii ekonomichnykh system // [Elektronnyy resurs] Rezhym dostupu:www.nbu.gov.ua

3. Hryshkin V.O. Cotsializatsiya ekonomiky yak real'nist' suchasnoho

zahal'no tsvi-lizatsiynoho rozvytku // Aktual'ni problemy ekonomiky. T.10. Zbirnyk naukovykh prats'. – D. Vydavnytstvo «Navchal'na knyha», 2001. – S. 30-39

4. Ekonomichnyy slovnyk // [Elektronnyy resurs] Rezhym dostupu:www.abc.informburequ.com

5. Ekonomichna entsyklopediya: u

tr'okh tomakh. T.1. Redkol.: S.V.Mochernyy (vidp. red.) ta in. – K.: Vydavnychy tsestr «Akademiya», 2000. – 864 s.

6. Ekonomichna entsyklopediya: U tr'okh tomakh. T.2. / Redkol.: S.V.Mochernyy (vidp. red.) ta in. – K.: Vydavnychy tsestr «Akademiya», 2001. – 847 s.

Гордиенко Л. А.

Финансовые концепции социализации экономических систем

Проанализированы наиболее известные концепции по социализации экономических систем. Подробно охарактеризованы шесть концепций, которые включают в себя финансовую составляющую. Выявлены их основные черты и возможность использования отдельных разделов концепций относительно современных реалий Украины. Отмечено, что в «чистом виде» имеющиеся концептуальные положения не могут быть использованы в секторах экономики Украины. Разработаны рекомендации относительно специфики применения концепций в нынешних условиях социально-экономического развития Украины.

Ключевые слова: социализация, экономические системы, концепции, конкуренция, государственное вмешательство.

Gordienko L.

Financial concept of socialization of economic systems

The most widely-known concepts about socialization of economic systems have been analyzed. Six concepts with the financial one have been characterized in details. Their basic features have been analyzed and the possibility of use of some principles of the concepts as for the present-day Ukrainian realities has been shown. It has been emphasized that the given concepts in their “pure form” can't be used in the sectors of the Ukrainian economy. Recommendations about the particularities of the application of the developed concepts in the present-day conditions of social and economic development of Ukraine have been worked out.

Keywords: socialization, economic systems, concepts, business competition, state interference.

Рецензент: Петкова Л. О. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Міжнародна економіка» Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси, Україна.

Reviewer: Pyetkova L. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of International Economics Department Cherkassky State Technology University, Cherkassy, Ukraine.

e-mail: l_petkova@ukr.net

*Стаття подана
9.11.2012 р.*

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ТРУДОВОГО ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

У дослідженні основну увагу приділено тієї ролі, яку відіграє середній клас у житті і розвитку суспільства. Розв'язано проблеми диференціації населення, зокрема визначено відмінності і спільні риси понять «соціальна стратифікація» і «соціальна диференціація», обґрунтовано критерії визначення середнього класу; визначено місце проблематики досліджень середнього класу у вивченні питань диференціації зайнятого населення за критеріями якості трудового життя; обґрунтовано критерії якості трудового життя, їх взаємозв'язок і можливості використання для диференціації зайнятого населення; охарактеризовано групи диференціації зайнятого населення, окреслено практичну значимість їх виділення, зокрема у вирішенні проблем управління на всіх рівнях.

Ключові слова: трудовий потенціал, розвиток, самореалізація, часовий лаг, рівні ефективності, можливості, реалізація, оцінювання, показники, якість життя.

Постановка проблеми. Постановка проблеми. Проблема регулювання соціально-економічних процесів і явищ полягає насамперед у правильному розумінні їх сутності та закономірностей, які є визначальними у розумінні характеру розвитку цих процесів та явищ. Необхідно наголосити на важливості визначення саме сутності явищ і процесів, а не тих численних ознак, які їм притаманні, але носять випадковий характер, а також пов'язані з надбудовними процесами. Тобто йдеться про протиставлення сутності явищ і процесів їх дійсності як сукупності проявів сутності в реальному житті.

Як це пов'язано з проблемою оцінювання якості життя населення? По-перше, оцінюванню завжди передують постановка головної мети, яку зазвичай обирають правильно, оскільки суб'єкти впливу здатні з високою вірогідністю визначати власну орієнтацію діяльності. По-друге, після визначення мети, як правило, обирають предмет дослідження. Саме цьому етапу притаманний високий ступінь ризику, зумовлений високою ймовірністю помилок у діагностуванні явищ і процесів унаслідок концентрації уваги на їхніх проявах, а не на базових закономірностях. Для наочності розуміння можна провести аналогію з лікуванням певного захворювання у людини. Якщо їй встановити хибний діагноз, то лікування (цілеспрямований вплив на стан хворого) не тільки не принесе позитивних зрушень, але й може зашкодити людині (погіршити її стан).

З огляду на ці теоретико-методологічні аспекти необхідно визначитись із спрямованістю такого дослідження. Якщо управлінський вплив орієнтований на людину, то його точність залежить від того, наскільки повною є інформація про цю людину — її індивідуально-особистісні риси, особливості виховання тощо. Тобто якщо йдеться про управління на рівні підприємства чи держави, то необхідною є диференціація людей за критеріями, які враховують найсуттєвіші їх ознаки для досягнення мети управлінського впливу.

Цінність будь-яких досліджень теоретико-методологічного характеру визначається практичним значенням їхніх результатів. Тому приділимо увагу дослідженню значення оцінювання якості трудового життя для управління людськими ресурсами на різних рівнях, зокрема як критерію диференціації зайнятого населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі приділяється багато уваги, особливо в останній час, проблемам диференціації населення, зокрема це праці таких учених, як А. М. Колот, О. А. Грішнова, О. О. Герасименко [1], М. В. Туленков [2], В. І. Куценко [3], С. О. Корецька [4]. Однак поки немає чіткості у визначенні сутнісних моментів диференціації населення, тобто приділяється дуже багато уваги методичному забезпеченню визначення питомої ваги середнього класу в певній країні.

Мета статті. Наведені дослідження авторів, засновані переважно на критеріях, прийнятих у зарубіжній практиці, а також порівнянні тенденцій розвитку середнього класу в країнах із перехідною економікою і країнах з розвинутою ринковою економікою. Тоді як, на нашу думку, для розв'язання проблеми диференціації населення важливо розглянути такі питання:

- співвідношення понять «соціальна стратифікація» і «соціальна диференціація», визначити їх відмінності і спільні риси;
- обґрунтувати критерії визначення середнього класу;
- визначити місце проблематики досліджень середнього класу у вивченні питань диференціації зайнятого населення за критеріями якості трудового життя;
- обґрунтувати критерії якості трудового життя, їх взаємозв'язок і можливості використання для диференціації зайнятого населення;
- охарактеризувати групи диференціації зайнятого населення, окреслити практичну значимість їх виділення, зокрема у вирішенні проблем управління на всіх рівнях.

Отже, метою статті є визначення критеріїв оцінювання якості трудового життя, притаманних населенню України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж розв'язувати конкретні питання щодо диференціації працюючого населення за критеріями якості трудового життя, необхідно визначитись із сутністю процесів диференціації і соціальної стратифікації. З теорії соціології відомо, що соціальна стратифікація є процесом розміщення індивідів і груп згори до низу за горизонтальними верствами, чи стратами, за ознаками нерівності у доходах, рівні освіти, обсязі влади, професійного престижу. Тоді як соціальна диференціація — це процес появи функціонально спеціалізованих інститутів і розподілу праці. Тобто, на думку соціологів, в соціальній стратифікації виявляється соціальна диференціація, але не навпаки.

Не можна не погодитись із необхідністю розмежування понять «соціальна стратифікація» і «соціальна диференціа-

ція», однак, на нашу думку, їхні відмінності, визначені соціологами, недостатньо переконливі та чіткі. Так, під час визначення соціальної диференціації йдеться про поділ, з одного боку праці в суспільстві, а з іншого боку, населення за соціальними функціями і ролями, що зумовлений впливом передусім факторів суб'єктивної природи. Адже люди, досягнувши повноліття, визначають самостійно своє місце в суспільстві відносно сфери трудової діяльності, сімейного стану тощо. Своєю чергою, існує ряд чинників об'єктивного характеру, що зумовлюють нерівність у соціальній структурі, наприклад, демографічна характеристика сім'ї — приміром, з повної чи неповної сім'ї; національні традиції, сила впливу релігії на суспільне життя тощо. Тобто, на нашу думку, базовою відмінністю між цими поняттями є природа факторів (суб'єктивні чи об'єктивні), що визначають відповідні процеси, а саме: об'єктивні фактори визначають процеси соціальної стратифікації, суб'єктивні — соціальної диференціації. Цікавим є те, що за соціологічними даними жодне з сучасних суспільств не наблизилось до того, щоб дати всім своїм членам рівні шанси на отримання бажаного соціального статусу [2, с. 26]. Проте, незважаючи на ці факти, на сучасному етапі розвитку в більшості країн світу зміна соціального статусу є відносно легким процесом, що залежить від суб'єктивних факторів. Отже, для характеристики процесів у сучасному суспільстві, які характеризують відносини нерівності між людьми, доцільно використовувати термін «соціальна диференціація».

Як зазначалося, під час аналізу міри вивчення в наукових працях питань диференціації працюючого населення, більшість вчених приділяють увагу дослідженню проблем формування середнього класу в країні. Однак у зв'язку з тим, що науковці використовують різні підходи, оцінки процесів формування середнього класу дуже розрізняються.

У дослідженні основну увагу приділено тієї ролі, яку відіграє середній клас у житті і розвитку суспільства. Як правило, формування середнього класу розглядається як позитивний процес. Оскільки його

сформованість в суспільстві, а це більше 50 % населення, гарантує його стабільність [5, с. 31]. Але завдяки яким характеристикам середнього класу це стає можливо? На нашу думку, це викликано такими причинами. По-перше, відчуття стабільності в умовах ринкової економіки виникає у людини тоді, коли вона працює і її наполегливість у трудовій діяльності визначає задоволеність матеріальних потреб. Слід зазначити, що поняття «задоволеність» є суб'єктивною категорією, що вимагає під час її оцінювання використання методичних прийомів самоідентифікації. Крім того, необхідно пояснити, чому на першому плані розглядаються саме матеріальні потреби. Це пов'язано з тим, що людина відчуває спокій і задоволена своїм становищем, коли вона в безпеці, яку надає їй в першу чергу матеріальне благополуччя. По-друге, стабільність пов'язана також з мінімізацією рівня ризику, а це можливо досягти, з одного боку, на основі представництва інтересів більшості в парламенті, органах місцевої влади, що, з іншого боку, сприяє створенню умов для реалізації активної життєвої позиції з метою отримання середнім класом очікуваних результатів. Однак це можливо, якщо більшість має більш-менш подібні інтереси.

Наразі можна констатувати низький рівень самоорганізації серед середніх верств, тобто підприємці зорієнтовані на одне, а бюрократія різного рівня – на інше.

Сформованість середнього класу є передумовою стабільності в суспільстві, але стабільність не може розглядатись як позитивне явище, коли воно веде до застою [1, с. 271]. Подібне можна було спостерігати в період Радянського Союзу. Це означає, що необхідний стійкий розвиток, тобто розвиток в інтересах більшості. Передумовами для цього розвитку є, по-перше, розвиток таких суспільно важливих сфер діяльності, як освіта, охорона здоров'я, наука, культура, екологія, а по-друге, зорієнтованість усіх суб'єктів на самореалізацію і розвиток. Однак зрозуміло, що така зорієнтованість більшості населення в суспільстві можлива лише за умови стабільності його становища, тобто коли міні-

мізовані всі можливі ризики – банкрутства, втрати роботи, бідності тощо.

Таким чином, середній клас слід розглядати як основу розвитку суспільства, орієнтованого на підвищення якості трудового життя, під якою ми розуміємо динамічне поняття, що характеризує відповідність умов трудової діяльності і її результатів як суб'єктивним очікуванням працівника (роботодавця), так і світовим стандартам в соціально-трудої сфері [6, с. 79]. Крім того, на нашу думку, на сучасному етапі соціально-економічна політика в країні має бути спрямована саме на формування високих стандартів трудового життя, а не середнього класу, оскільки це вже минулий день з огляду на тенденції в країнах з розвинутою ринковою економікою.

З огляду на розглянуті положення необхідно виділити критерії якості трудового життя, за якими можлива диференціація працюючого населення з метою розробки відповідних заходів регулювання задля досягнення цілей стійкого розвитку суспільства. Ці критерії мають якомога повніше характеризувати предмет управління за тими аспектами, що відповідають його меті [1, с. 277]. На нашу думку, показники якості трудового життя потрібно розподілити за такими трьома групами критеріїв (рис. 1):

1. Готовність до самореалізації:

а) орієнтація особистості на самореалізацію та розвиток (бажання) — характеризується актуалізацією потреби в самореалізації і розвитку (рейтинг потреби), інноваційною орієнтацією особистості (тобто, що обирає людина, коли перед нею постає вибір — пошук нового чи підтримання традицій); рівнем активної життєвої позиції (наскільки домінує образ незалежної людини, яка розраховує на власні сили, здатна самостійно визначати власні цілі і досягати їх; базовою посилкою для цієї людини виступають особистісні якості, знання і здібності);

б) можливості реалізації орієнтації особистості на самореалізацію і розвиток (здібності, орієнтація роботодавця на створення умов для самореалізації і розвитку). Оцінювання здібностей людини можна здійснювати на основі методичних

прийомів самоідентифікації, коли визначається суб'єктивна думка про міру досягнутої реалізації її професійно-кваліфікаційного потенціалу. Крім того, важливою характеристикою можливостей має бути оцінка самоефективності людини (адаптаційних можливостей), яка, як доведено даними досліджень, підвищується зі

збільшенням тривалості навчання, тобто як формальний показник можна використувати кількість років навчання. Щодо оцінювання орієнтації роботодавця та держави на створення умов для самореалізації і розвитку, то можливе використання показників із комплексу показників «самореалізація».

Рис. 1. Критерії диференціації показників якості трудового життя

2. Стабілізаційні фактори самореалізації і розвитку — це фактори, що впливають на повноту реалізації потенціалу розвитку працівника (бажання і здібності) і характеризуються системою показників. Тобто високі значення показників (позитивна динаміка) дозволяють відчутти працівнику стабільність власної трудової ситуації — належне матеріальне забезпечення розширеного відтворення робочої сили (тематичні блоки — «доходи працюючих», «соціальний захист»), відновлення працездатності і збереження здоров'я працівника (тематичні блоки — «організація виробничого процесу», «умови праці», «соціальний захист працюючого»). Однак стабільність трудової ситуації (стабілізаційні фактори) не визначає готовність до самореалізації, оскільки не впливає на психологічні особливості особистості, її індивідуально-особистісні риси, а також орієнтацію (бажання) роботодавця забезпечувати самореалізацію працівників. Хоча характеристика стабілізаційних факторів за системою показників може свідчити про

необхідність цілеспрямованого впливу на підвищення готовності до самореалізації. Так, наприклад, високий рівень доходів і соціального забезпечення працюючих може свідчити про очікування роботодавця щодо наявності у працівника потенціалу розвитку, а також його готовності до реалізації цього потенціалу.

За умови нестабільності трудової ситуації працівник змушений витратити додатково енергію і кошти на забезпечення її стабільності, що позначається на повноті реалізації потенціалу розвитку працівника, оскільки останній витрачається на підтримання життєво необхідного рівня, тобто відбувається переорієнтація використання здібностей працюючого на інші цілі, відмінні від цілей власного розвитку.

3. Економічна ефективність:

- а) заходів стабілізації трудової ситуації;
- б) заходів забезпечення готовності до самореалізації.

Оцінювання економічної ефективності заходів стабілізації трудової ситуа-

ції доцільне з огляду на необхідність оцінювання їх дієвості. Безпосередня оцінка економічної ефективності заходів можлива лише за показником якості трудового життя «Умови праці». За іншими тематичними блоками не можна прямо оцінити економічну ефективність. Так, за показником якості трудового життя «Доходи» на рівні підприємства при підвищенні частки витрат на оплату праці необхідним є, як показує світовий досвід, дотримання співвідношення не нижче 2/3 новоствореної вартості, а рентабельність не вище її 1/3 [7, с. 311], тобто базовим показником економічної ефективності в даному випадку виступає рентабельність. Не менш важливою є оцінка ефективності заходів за цим тематичним блоком на рівні держави за показниками співвідношення між заробітною платою і прожитковим мінімумом та податкового тиску, що мають найтісніші зв'язки з рівнями бідності і безробіття відповідно.

Окрім оцінювання економічної ефективності заходів стабілізації трудової ситуації, важливим є проведення цієї оцінки для заходів забезпечення готовності до самореалізації з точки зору обґрунтування їх доцільності та мотивації роботодавця щодо їх фінансування. Показники, які характеризують дану групу заходів, включено в комплекс показників «Самореалізація» — бажання і можливість самореалізації (індивідуальний рівень), рівень витрат на професійне навчання і розвиток персоналу (рівень підприємства); рівень витрат на освіту (рівень держави). На індивідуальному рівні віддачу від реалізації працівником власного потенціалу розвитку характеризує показник «участь у прибутках», оскільки сприяє забезпеченню взаємозв'язку між самореалізацією, прибутками підприємства і доходами працівника. Своєю чергою, економічна ефективність цієї групи заходів на рівнях підприємства і держави може визначатися на основі оцінювання рентабельності внутрішніх інновацій, віддачі витрат на освіту. Слід пам'ятати, що витрати на забезпечення готовності

до самореалізації і розвитку не дають швидких результатів (часовий лаг становить не менше одного року), але досягнуті результати мають, як правило, позитивну динаміку і довгостроковий характер.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Важливим питанням, від якого залежить цінність запропонованого підходу до диференціації працюючого населення, є методичне забезпечення цієї процедури. Принциповим положенням при проведенні оцінювання якості трудового життя для потреб диференціації працюючого населення на трьох рівнях (індивідуальному, рівнях підприємства і держави) є, по-перше, відмова від усереднення показників, оскільки кожна група критеріїв відіграє власну роль, по-друге, відмова з причин, вказаних вище, від визначення інтегрального індексу якості трудового життя.

Так, за кожною групою критеріїв відповідно до обраного рівня розраховується інтегральний індекс як добуток індексів порівняння вихідних показників з еталонними. Далі на основі групування інтегральних індексів за їх значеннями визначається група диференціації, але це стосується лише тих критеріїв якості трудового життя, інтегральні індекси яких набули значень високого чи низького рівня, оскільки в даному випадку можлива однозначна оцінка. Якщо значення індексу — на середньому рівні, то в даному випадку необхідні додаткові розрахунки, пов'язані з визначенням динаміки індексів, а також інтенсивності змін. Якщо динаміка позитивна, а інтенсивність змін не менше 10 % (поріг відчутності), то група критеріїв якості трудового життя прирівнюється до високого рівня, в противному разі (динаміка негативна або інтенсивність змін менше 10 %) — до низького рівня.

Таким чином, наочно наведено, що оцінювання якості трудового життя відповідно до даного підходу дасть змогу забезпечити адресність управлінських впливів, спрямованих на її підвищення.

Література

1. Соціалізація відносин у сфері праці в контексті стійкого розвитку : монографія / [А. М. Колот, О. А. Грішнова, О. О. Герасименко та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф.. А. М. Колота. — К. : КНЕУ, 2010. — 348 с.
2. Туленков М. В. Теоретико-методологічні основи організаційної взаємодії в соціальному управлінні : монографія / М. В. Туленков. — К. : Каравела, 2009. — 512 с.
3. Кущенко В. І. Соціальна сфера : реальність і контури майбутнього (питання теорії і практики) : монографія / За наук. ред. д.е.н., проф., чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина / РВПС України НАН України / В. І. Кущенко. — Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2008. — 818 с.
4. Корецька С. О. Соціальна політика України : теорія, методологія, механізми реалізації : монографія / С. О. Корецька. — Донецьк : Юго-Восток, 2010. — 445 с.
5. Васильченко В. Основні проблеми формування середнього класу в Україні / В. Васильченко, Л. Щетініна // Україна: аспекти праці. — 2006. — № 3. — С. 31 – 35.
6. Щетініна Л. В. Рівні і показники оцінювання якості трудового життя населення // Научное обеспечение реформирования экономических отношений в условиях рыночной экономики / Л. В. Щетініна. — Симферополь: КИБ. — С. 78 – 81.
7. Основи економічної теорії / За ред. С.В. Мочерного. — Тернопіль: ТАРНЕКС, 1993. — 688 с.
8. Григорович Н. В. Гідна праця в Україні: національні особливості вимірювання // Формування ринкової економіки: 36. наук, праць. Спец, випуск. Управління людськими ресурсами: проблеми теорії і практики. Т 3. / Н. В. Григорович. — К.: КНЕУ, 2005 — С. 97 – 108.
9. Шаульська Л. В. Якість трудового життя: стан, проблеми і напрямки вирішення // Формування ринкової економіки: 36. наук, праць. Спец, випуск. Управ-

ління людськими ресурсами: проблеми теорії і практики. ТІ. / Л. В. Шаульська. — К.: КНЕУ, 2005 — С. 457 – 468.

10. Шлихтер А.А. Качество жизни в странах с рыночной экономикой: концепции, измерение, оценки // Человек и труд. — 2008. — № 4. — С. 3–22.

References

1. Sotsializatsiya vidnosyn u sferi pratsi v konteksti stiĭkoho rozvytku : monohrafiya / [A. M. Kolot, O. A. Hrishnova, O. O. Herasymenko ta in.] ; za nauk. red. d-ra ekon. nauk, prof.. A. M. Kolota. — K. : KNEU, 2010. — 348 s.
2. Tulenkov M. V. Teoretyko-metodolohichni osnovy orhanizatsiĭnoĭ vzaye-modii v sotsial'nomu upravlinni : monohra-fiya / M. V. Tulenkov. — K. : Karavela, 2009. — 512 s.
3. Kutsenko V. I. Sotsial'na sfera : real'nist' i kontury maĭbutn'oho (pytannya teorii i praktyky) : monohrafiya / Za nauk. red. d.e.n., prof., chl.-kor. NAN Ukraĭny B. M. Danylyshyna / RVPS Ukraĭny NAN Ukraĭny / V. I. Kutsenko. — Nizhyn : TOV «Vydavnytstvo «Aspekt-Polihraf», 2008. — 818 s.
4. Korets'ka S. O. Sotsial'na poli-tyka Ukraĭny : teoriya, metodolohiya, mekhanizmy realizatsii : monohrafiya / S. O. Korets'ka. — Donets'k : Yuho-Vostok, 2010. — 445 s.
5. Vasyl'chenko V. Osnovni problemy formuvannya seredn'oho klasu v Ukraĭni / V. Vasyl'chenko, L. Shchetinina // Ukraĭna: aspekty pratsi. — 2006. — № 3. — S. 31 – 35.
6. Shchetinina L. B. Rivni i pokaznyky otsynuvannya yakosti trudovoho zhyttya na-selennya // Nauchnoe obespechenye reformy-rovaniya zkonomycheskykh otnoshenyĭ v uslovyakh rynochnoĭ ekonomyky / L. V. Shche-tinina. — Symferopol': KYB. — S. 78 – 81.
7. Osnovy ekonomichnoĭ teorii / Za red. S.V. Mochernoho. — Ternopil': TARNEKS, 1993. — 688 s.
8. Hryhorovych N. V. Hidna pratsya v Ukraĭni: natsional'ni osoblyvosti vymiryuvannya // Formuvannya rynkovoĭ ekonomyky:

36. nauk, prats'. Spets, vypusk. Upravlinnya lyuds'kymy resursamy: problemy teorii i praktyky. T 3. / N. V. Hryhorovych. — K.: KNEU, 2005 — S. 97 – 108.

9. Shaul's'ka L. V. Yakist' trudo-voho zhyttya: stan, problemy i napryamky vy-rishennya // Formuvannya rynkovoї ekonomiky: 36. nauk, prats'. Spets, vypusk. Uprav-

linnya lyuds'kymy resursamy: problemy teorii i praktyky. TI. / L. V. Shaul's'ka. — K.: ISNEU, 2005 — S. 457 – 468.

10. Shlykhter A.A. Kachestvo zhyzny v stranakh s rynochnoŷ ekonomykoŷ: kontseptsyy, yzmerenye, otsenky // Chelovek y trud. —2008. — № 4. — S. 3–22.

Лихоносова А. С.

Критерии оценивания качества трудовой жизни населения Украины

В исследовании основное внимание уделено той роли, которую играет средний класс в жизни и развитии общества. Показаны проблемы дифференциации населения, в частности определены различия и общие черты понятий «социальная стратификация» и «социальная дифференциация», обоснованы критерии определения среднего класса, определено место проблематики исследований среднего класса в изучении вопросов дифференциации занятого населения по критериям качества трудовой жизни; обоснованы критерии качества трудовой жизни, их взаимосвязь и возможности использования для дифференциации занятого населения; охарактеризованы группы дифференциации занятого населения, очерчено практическая значимость их выделения, в частности в решении проблем управления на всех уровнях.

Ключевые слова: трудовой потенциал, развитие, самореализация, временной лаг, уровне эффективности, возможности, реализация, оценивание, показатели, качество жизни.

Lihonosova A.

Criteria for assessing the quality of working life of the population of Ukraine

The study focuses on the role played by the middle class in the life and development of society. Recently the problem of differentiation of the population, in particular defined the differences and similarities of concepts of "social stratification" and "social differentiation", the criteria of the definition of the middle class, identify the areas of research problems of the middle class in exploring issues of differentiation employed by the criteria of quality of working life, the criteria of quality working life, their relationship and the possibility of using to differentiate people employed; characterized differentiation of the working population, outlined the practical importance of their selection, particularly in addressing the problems of governance at all levels.

Keywords: labor potential, development, self-realization, the time lag, the level of performance, capabilities, implementation, evaluation, performance, quality of life.

Рецензент: Ушенко Н. В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Менеджмент організацій» Бердянського університету менеджменту і бізнесу, м. Бердянськ, Україна.

Reviewer: Ushenko N. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of Management organization Department Berdyansk University of Management and Business, Berdyansk, Ukraine.

e-mail: bicafmen@rambler.ru

*Стаття подана
15.11.2012 р.*

БЮДЖЕТНІ ВАЖЕЛІ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Проаналізовано специфіку демографічних процесів в Україні протягом останнього десятиріччя. Вивчено основні проблеми демографічних процесів та основні чинники впливу на них. Запропонована класифікація бюджетних важелів впливу на демографічні процеси. Подано основні показники демографічного розвитку України за 2000-2011 рр. Наведено обсяги фінансування галузей соціальної сфери за 2005-2011 рр. Наголошено, що для забезпечення стабільного демографічного розвитку необхідно комплексно застосовувати й інші важелі державного впливу.

Ключові слова: бюджет, бюджетні важелі, демографічні процеси, народжуваність, середня тривалість життя, смертність, соціальні допомоги, трудова міграція.

Постановка проблеми. Бюджетні важелі є ефективним інструментом впливу на демографічний розвиток України. Нині без застосування цих важелів неможливо подолати наслідки світової фінансової кризи, забезпечити зростання економіки та підвищити добробут населення. Бюджетні важелі в сучасних реаліях є єдиним вагомим засобом здійснення перерозподілу національного багатства і забезпечення демографічного розвитку країни. Вагома роль та місце бюджетних важелів у системі державного регулювання соціальних процесів актуалізує дослідження специфіки прояву бюджетних важелів у забезпеченні регулювання демографічних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи актуальність цієї проблематики в економічній літературі досить широко висвітлюються проблеми бюджетного регулювання, як складової бюджетної політики, загальнонаціонального регулювання, регіонального регулювання, розвиток окремих складових бюджетного механізму. Так, у монографії «Методологічні засади управління фінансовим потенціалом території» висвітлюються проблеми ефективного функціонування фінансового і, зокрема, бюджетного механізму, виокремлюються окремі важелі впливу на соціальний потенціал території [1].

У монографії «Механізм регулювання соціально-трудова сфери України» детально обґрунтовані важелі впливу на цю сферу, досліджено вітчизняний і зарубіжний досвід щодо формування ефективних важелів впливу, запропоновано заходи щодо формування механізму регулювання демографічних процесів, зокрема в зако-

нодавчому, фінансовому, матеріальному, методично-інформаційному та кадровому забезпеченні за 17-ма напрямками реалізації соціальної політики України [2].

Проте, аналіз наявних наукових робіт дозволяє дійти висновку, що проблеми розвитку демографічних процесів є багатограними, тому потребують постійного пошуку нових ідей, механізмів, моделей тощо, а саме бюджетні важелі їх регулювання є малодослідженими.

Розвиток та формування демографічної політики в Україні з'ясовуються ученими демографічного напрямку, але в реаліях України для оптимального протікання цих процесів додатково необхідна виважена бюджетна політика, яка використовуючи кошти інвестиційних фондів та відповідні важелі, може сприяти збільшенню народжуваності, продовженню життя, що сприятиме суспільному розвитку України.

Мета статті. В статті з'ясовано особливості бюджетної політики в напрямі забезпечення розвитку демографічних процесів із використанням бюджетних важелів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бюджетна політика в сучасних реаліях України є вагомим інструментом реалізації напрямів суспільного розвитку. Серед вагомих проблем розвитку України досить актуальною є проблема демографічного розвитку. З'ясуємо стан демографічної ситуації в Україні, для чого подамо його оцінку фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень М. В. Птухи Е. Лібановою та І. Курило. Згідно з їхніми поглядами до рубежу минулого й майбутнього сторіч Україна підійшла у стані гос-

трої демографічної кризи: у 2000–2001 рр. країна характеризувалася найнижчим у Європі рівнем народжуваності та однією із найнижчих тривалістю життя (із супутнім рекордним розривом за цим показником «на користь» жінок), найвищою у світі за інтенсивністю природного скорочення кількості населення, що поєднувався з від’ємним сальдо міграції, прискореними темпами скорочення чисельності населення.

З початку нового століття в Україні з’явилися перші обнадійливі тенденції щодо соціально-економічного становища в країні, а відтак і деякі ознаки стабілізації демографічної ситуації: припинилось обвальне падіння народжуваності і з 2002 р. розпочалося її підвищення, намітилося збільшення рівня шлюбності населення і зниження загальних показників розлучуваності, стала поступово зменшуватися інтенсивність депопуляції, а з 2005 р. негативне сальдо міграційного руху населення (яке утримувалося в країні 10 попередніх років) змінилося незначним міграційним

приростом. Однак і протягом першого десятиліття нового сторіччя в Україні переважали стагнаційні тенденції смертності і тривалості життя, які лише останніми роками поступилися місцем позитивним змінам у цій царині, не було істотних зрушень за низкою показників здоров’я населення, зберігався високий рівень природного зменшення чисельності населення, значні масштаби тимчасової трудової еміграції (яка часто переходить у стаціонарну), тривало скорочення загальної чисельності населення країни.

Сьогодні Україна посідає сьоме місце серед європейських країн за чисельністю населення. Протягом 2000–2010 рр. чисельність населення в Україні скоротилася більш ніж на 3 млн. осіб.

Наприкінці першого десятиліття XXI ст. Україна має тривалість життя на 15 років менше ніж у Японії, 14,5 – ніж у Швейцарії, 14 – ніж в Італії [3]. Наведено основні показники, які характеризують демографічну ситуацію в Україні (табл. 1) [4].

Т а б л и ц я 1

Основні демографічні показники України за 2000-2011 рр.

Показники	Роки					
	2000	2002	2006	2008	2010	2011
Чисельність наявного населення, млн. осіб	48,9	48,4	46,6	46,1	45,8	45,5
Загальний коефіцієнт народжуваності (на 1000 осіб)	7,9	8,1	9,9	11,1	10,8	11,0
Сумарний показник народжуваності (дітей в середньостатистичній сім’ї)	1,117	1,126	1,301	1,446	1,420	1,430
Загальний коефіцієнт смертності (на 1000 осіб)	15,5	15,7	16,7	16,4	15,2	15,1
Середня тривалість життя, років	67,6	67,7	67,9	68,0	70,3	70,5

Як випливає із аналізу даних табл. 1, можна відстежувати позитивні і негативні тенденції. До позитивних віднесено: збільшення загального коефіцієнта народжуваності; підвищення чисельності дітей у розрахунку на одну середньостатистичну сім’ю; зменшення загального коефіцієнта смертності; збільшення середньої тривалості життя.

До негативних віднесено: зменшення загальної чисельності населення; наявність відчутного розриву між народжува-

ністю і смертністю, який не вдалось подолати і в 2011 р.

Необхідно зазначити, що лише демографічні процеси є складними соціальними процесами, які вкрай складно піддаються прогнозуванню, оскільки їх динаміка залежить від зовнішніх та внутрішніх чинників, ментальності народу, економічного стану держави, регіонів, домогосподарств. Згідно з відомою приказкою, що людина протягом свого життя перше насамперед повинна присвятити себе вихованню дітей.

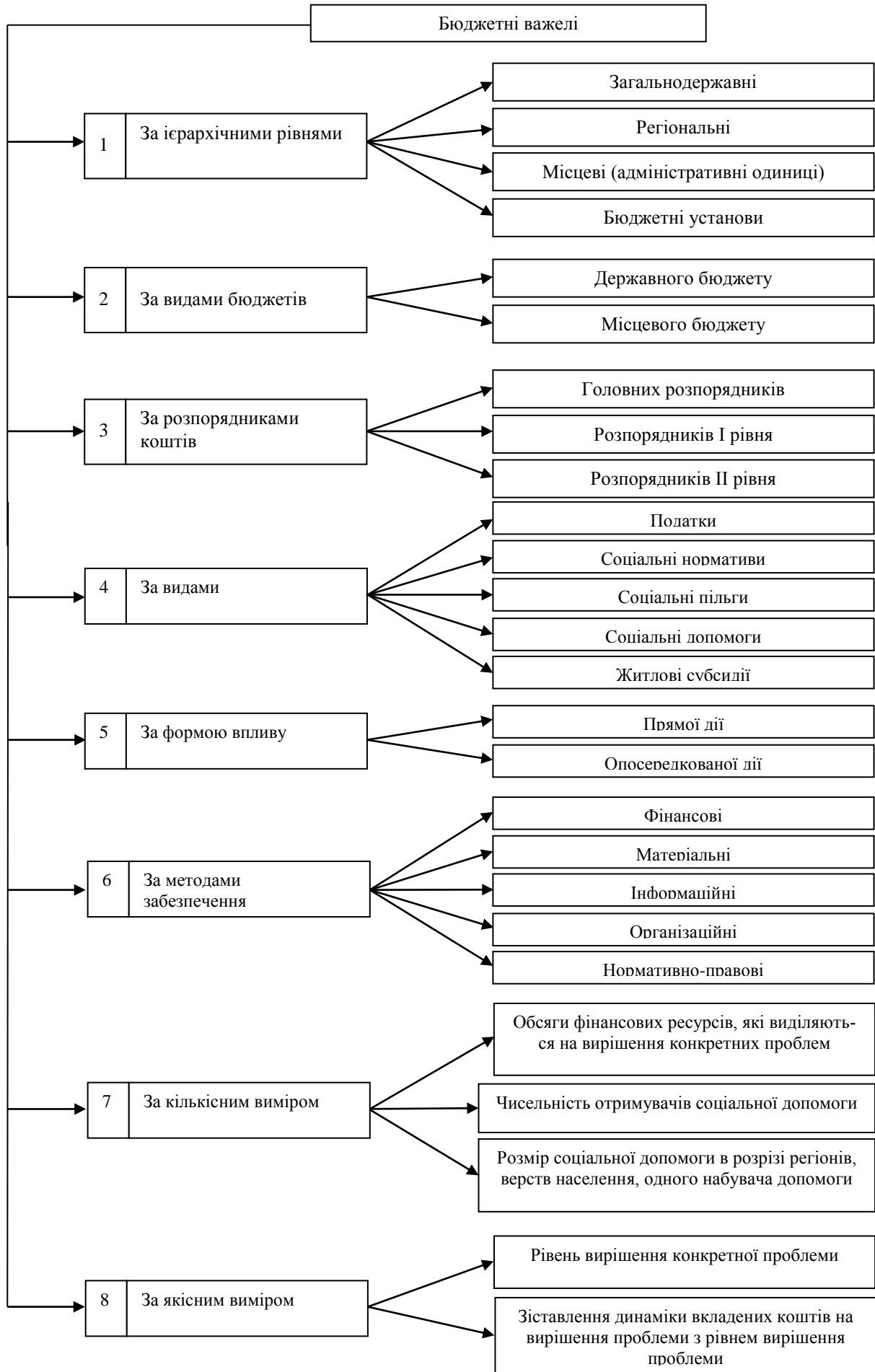

Рис. 1. Класифікація бюджетних важелів впливу на демографічні процеси

Але рішення про народження дітей та їх виховання кожна сім'я приймає індивідуально з врахуванням наявності житла, доходу, впевненості в наявності робочого місця після декретної відпустки, можливості фінансово забезпечити потреби дитини. В останні десятиріччя до суто об'єктивних причин додалися проблеми біологічної можливості мати дітей. Тому демографічний розвиток будь-якої країни забезпечується індивідуальним бажанням сім'ї мати одну або більше дітей з адекватними діями держави підтримувати фінансово, матеріально, психологічно, медично це бажання. Серед державних важелів в Україні перше місце беззаперечно належить фінансовим важелям, серед яких чільне місце займають бюджетні. Лише бюджетні важелі вагомо підтримують систему соціального захисту, фінансують інфраструктури суспільства – освіти, медицини, культури, мистецтва тощо, підтримують програми, направлені на розвиток спорту, інновації соціального спрямування, розвиток обдарованої молоді тощо. Беручи до уваги важливість впливу бюджетних важелів на демографічні процеси, подамо їх класифікацію (рис. 1).

Ця класифікація дозволяє визначити вагомість впливу цих важелів на демографічні процеси, певною мірою абстрагуючись від впливу інших чинників.

Характеризуючи рівень впливу бюджетних важелів на демографічні процеси, необхідно зазначити, що вони є складовою частиною бюджетної політики, яка в свою чергу в ієрархічній побудові суспільної політики є складовою, а тому «правила гри» щодо застосування бюджетних важелів приймаються у верхніх частинах суспільної системи, зокрема, вагому роль у напрямках дії бюджетних важелів приймаються у політичній системі, конкретніше – політичною елітою, яка в цей час перебуває при владі. Принагідно можна пригадати, що політичну складову бюджету виявив ще в першій чверті ХХ століття французький економіст Г. Жез. Саме політичні партії, які перемогли в конкурентній боротьбі зі своїми опонентами формують органи влади – виконавчі чи законодавчі.

У сучасних реаліях інколи трапляється, що ці гілки влади перебувають у різних політичних сил, але в реаліях України декілька років законодавча і виконавча влада належить одній політичній коаліції.

Проаналізуємо, наскільки вагоми є бюджетні важелі стосовно до забезпечення фінансовими ресурсами тих соціальних напрямів, які мають безпосереднє відношення до регулювання бюджетних процесів (табл. 2) [5].

Т а б л и ц я 2

Бюджетне фінансування деяких галузей соціальної сфери в ВВП, %

Функціональна класифікація	Роки				
	2005	2007	2009	2010	2011
Житлово-комунальне господарство	0,89	0,82	0,82	0,68	0,75
Охорона здоров'я	3,5	3,7	4,0	3,35	3,6
Духовний та фізичний розвиток	0,79	0,79	0,91	0,76	0,85
Освіта	6,07	6,15	7,3	6,1	6,5
Соціальний захист та соціальне забезпечення	9,09	6,75	8,62	7,22	7,9

Отже, як свідчать дані, наведені в табл. 2, незважаючи на динаміку зростання фінансування соціальних галузей (крім соціального захисту і соціального забезпечення) адекватного покращення в

демографічній ситуації не спостерігається. Щодо даних табл. 2 в 2009 р. необхідно зазначити, що різкого фінансування цих галузей не відбулося, хоча незначне збільшення було закладено в Держа-

вний бюджет 2009 р., але у відносному порівнянні необхідно зважити на те, що падіння ВВП у 2009 р. порівняно з 2008 р. склало 14,5 % [4].

Плануючи обсяги фінансування соціальної сфери із Державного або місцевих бюджетів, а також із спеціальних фондів, необхідно брати до уваги, що демографічні процеси – це складні процеси суспільної системи, тому навіть різке збільшення фінансування будь-якої проблеми не дасть швидкого бажаного результату. Як підтвердження цього можна навести приклад різкого збільшення соціальної допомоги в 2012 р. порівняно із 2011 р. при народженні дитини. Так, допомога у 2011 р. з 1 січня при народженні дитини складала: першої дитини – 17952 грн., другої – 36720 грн., третьої і наступної – 73440 грн., а з 1 січня 2012 р. ця допомога була значно більша: на першу дитину – 26790 грн., на другу – 53580 грн., на третю – 107160 грн. Таке збільшення допомоги майже у півтора раза зрозуміло не зафіксувало збільшення народжуваності у 2012 р. Згідно з оперативними даними за 9 міс. 2012 р. народжуваність збільшилась порівняно із 2011 р. лише на 9 %. Кабінет Міністрів України у своїх пропозиціях до проекту Державного бюджету на 2013 р. як раз і запланував обсяги збільшення соціальної допомоги при народженні дитини саме на 9 % [6].

Отже, бюджетні важелі є вагомим інструментом регулювання демографічних процесів, але їх застосування має ґрунтуватись на науково обґрунтованих засадах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Необхідною умовою стабільного суспільного розвитку є бюджетне регулювання демографічних процесів з використанням всіх засобів впливу. Нині в Україні використання цих важелів здійснюється без належної методологічної бази, що не дає суттєвих позитивних результатів. Для підвищення ефективності цих важелів необхідна науково обґрунтована суспільна політика,

складовою якої є бюджетна з відповідними важелями регулювання.

Література

1. Боронос В.Г. Методологічні засади управління фінансовим потенціалом території: монографія. Суми. Сумський державний університет, 2011. – 310 с.
2. Мельник С.В. Механізм регулювання соціально-трудової сфери України. – К.: Видавництво «Соцінформ», 2009. – 768 с.
3. Лібанова Е., Курило І. «Що очікувати українцям до 2050 року?» / Урядовий кур'єр. 31 січня 2012 р. / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/sho-ochikuvati-ukrayincyam-do-2050-roku/p/>.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Звіт про виконання Державного та місцевих бюджетів України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Комітету Верховної Ради з питань бюджету. – Режим доступу: <http://budget.rada.gov.ua/kombjudjet/control/uk/doccatalog/list?currDir=450904509/>.
6. Засідання Кабінету Міністрів України 12 вересня 2012 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://news.finance.ua/1/2012/09/1/>.

Referances

1. Boronos V.H. Metodolohichni zasady upravlinnya finansovym potentsialom terytorii: monohrafiya. Sumy. Sums'kyū derzhavnyū universytet, 2011. – 310 s.
2. Mel'nyk S.V. Mekhanizm rehu-lyuvannya sotsial'no-trudovoї sfery Ukraїny. – K.: Vydavnytstvo «Sotsinform», 2009. – 768 s.
3. Libanova E., Kurylo I. «Shcho ochi-kuvaty Ukraїntsyam do 2050 roku?» / Uryado-vyū kur'yer. 31 sichnya 2012 r. / [Elektronnyū resurs]. Rezhym dostupu:

<http://ukurier.gov.ua/uk/articles/sho-ochikuvati-ukrayincyam-do-2050-roku/p/>.

4. Ofitsiynyy sayt Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukraïny [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

5. Zvit pro vykonannya Derzhavnogo ta mistsevykh byudzhativ Ukraïny [Elektronnyy resurs] // Ofitsiynyy

sayt Komitetu Verkhovnoi Rady z pytan' byudzhetu. – Re-zhym dostupu: <http://budget.rada.gov.ua/kombjudjet/control/uk/doccatalog/list?currDir=450904509/>.

6. Zasadannya Kabinetu Ministriv Ukraïny 12 veresnya 2012 r. [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <http://news.finance.ua/1/2012/09/1/>.

Пасичник Ю. В.

Бюджетные рычаги регулирования демографических процессов

Проанализирована специфика демографических процессов в Украине за последнее десятилетие. Изучены основные проблемы демографических процессов и основные факторы влияния на них. Предложена классификация бюджетных рычагов влияния на демографические процессы. Представлены основные показатели демографического развития Украины за 2000-2011 гг. Приведены объемы финансирования отраслей социальной сферы за 2005-2011 гг. Отмечено, что для обеспечения стабильного демографического развития необходимо комплексно применять и другие рычаги государственного влияния.

Ключевые слова: бюджет, бюджетные рычаги, демографические процессы, рождаемость, средняя продолжительность жизни, смертность, социальные пособия, трудовая миграция.

Pasichnik Y.

Budgetary levers regulating demographic processes

Specific features of demographic processes in Ukraine during the last decade have been analyzed. Main problems and causes of demographic processes have been investigated. The classification of budget levers of influence on the demographic processes was offered. Basic indices of demographic development of Ukraine for the period of 2000-2011 have been presented. The scopes of social sphere financing for the period of 2005-2011 have been given. It has been emphasized, to provide a stable demographic development it is also necessary to use in complex other levers of state influence.

Keywords: budget, budgetary levers, demographic processes, birth rate, average life, death rate, welfare payments, labor migration.

Рецензент: Петкова Л. О. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Міжнародна економіка» Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси, Україна.

Reviewer: Pyetkova L. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of International Economics Department Cherkassky State Technology University, Cherkassy, Ukraine.

e-mail: l_petkova@ukr.net

*Стаття подана
09.11.2012 р.*

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНИХ ДОПОМОГ У РОЗВИТКУ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Охарактеризовано сучасний стан системи соціальних допомог в Україні. Виявлено недосконалість функціонування фінансового механізму соціальних допомог у концептуальному, фінансовому, організаційному, нормативно-правовому напрямках. Проаналізована демографічна ситуація в Україні протягом 2006-2011 рр. Детально з'ясовано специфіку соціальних допомог при народженні дітей. Доведено, що наявний механізм соціальних допомог не сприяє покращенню демографічної ситуації. Розроблено концептуальні положення щодо покращення функціонування цього механізму.

Ключові слова: демографічна ситуація, ментальність, нормативно-правова база, патерналізм, соціальні допомоги, фінансовий механізм.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку України характеризується прагненням досягти як стабільного економічного зростання, так і забезпечити стандарти життя своїм громадянам, які б певною мірою відповідали європейським. Важливу роль у цьому процесі відводиться соціальним допомогам, як важливому чиннику забезпечення демографічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми фінансового забезпечення програм і заходів соціального змісту висвітлені у працях В. Андрушенка, С. Буковинського, А. Епіфанова, О. Кириленко, П. Мельника, Т. Калінеску, Л. Костирко та інших.

У колективній монографії «Фінансово-економічні чинники соціальної політики» з'ясовано важелі впливу державних фінансових фондів на соціальну допомогу [1]. У аналітичній доповіді «Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні» обґрунтовано основні напрями надання соціальних послуг [2]. Л. Бабич і Л. Васечко обґрунтовують форми соціальної допомоги у системі страхування [3].

Проте проблема вдосконалення фінансового механізму в напрямі соціальних допомог із вектором сприяння демографічним процесам в Україні потребує розробки науково обґрунтованих рекомендацій щодо впровадження ефективних важелів реалізації, яким і присвячена ця стаття.

Незважаючи на численні публікації з цієї проблематики залишаються недоста-

тньо обґрунтованими концептуальні підходи щодо ефективного функціонування фінансового механізму соціальних допомог. Формування цього механізму має ґрунтуватись на оцінці наявного механізму і розробці відповідних підходів.

Метою статті є з'ясування досконалості функціонування наявного фінансового механізму соціальних допомог у напрямі сприяння розвитку демографічних процесів та розробка концептуальних підходів щодо його поліпшення.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічній літературі під поняттям «соціальна допомога» розуміються різні види фінансової, матеріальної, реабілітаційної, пенсійної, санаторно-курортної допомоги. Щодо соціальної допомоги фінансового змісту також є різні підходи, але їх можна виокремити у дві групи: до першої належать соціальні допомоги, які передбачені нормативними актами, а до другої – інші види соціальної підтримки, зокрема пенсії, стипендії, санаторно-курортні путівки тощо. Так, до першої групи соціальних допомог віднесено (табл. 1) [4].

Крім цього Закону, до першої групи входять соціальні виплати з тимчасової державної соціальної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, на дітей, позбавлених батьківського піклування, малозабезпеченим сім'ям, інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам, субсидії на відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг.

**Види соціальної допомоги згідно з
Законом України «Про державну допомогу сім'ям із дітьми»**

Вид допомоги	Розмір допомоги у 2012 р.
1. У зв'язку з вагітністю і пологами	з 1 січня – 268,25 грн. з 1 грудня – 283,5 грн.
2. Допомога при народженні дитини	на першу дитину: з 1 січня – 26790 грн. з 1 грудня – 28830 грн. на другу дитину: з 1 січня – 53580 грн. з 1 грудня – 57660 грн. на третю і наступну дитину: з 1 січня – 107160 грн. з 1 грудня – 115320 грн.
3. По догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку	від 130 грн. до 1134 грн. у грудні
4. На дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням	до 6 років: з 1 січня – 1786 грн. з 1 грудня – 1922 грн. від 6 до 18 років: з 1 січня – 2224 грн. з 1 грудня – 2394 грн.
5. Допомога на дітей одиницям матерям	широка градація залежно від віку та термінів від 207,9 грн. до 507 грн.
6. При усиновленні дитини	У розмірі на кожну дитину згідно з нормативами, які діють при народженні дитини

ISSN 2221-8440

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ №4(8)/2012

Отже, надання соціальних послуг регламентується не лише значною части-

ною нормативно-правових актів, але й фінансується з різних джерел (рис. 1).

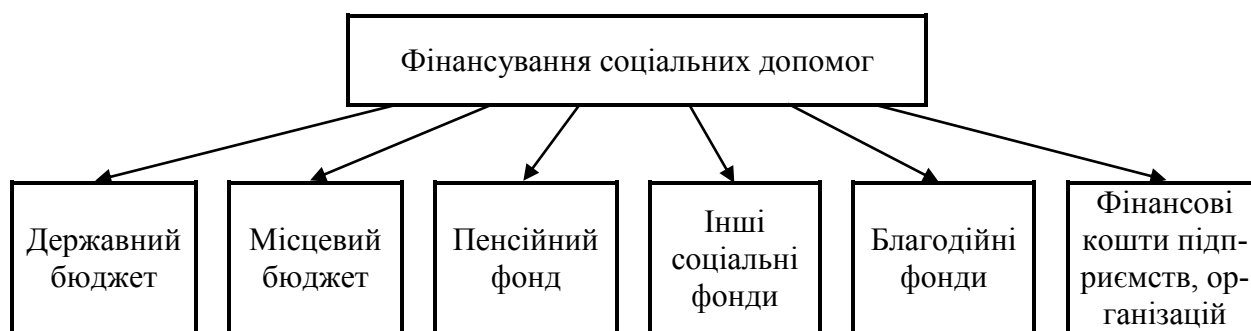

Рис. 1. Джерела фінансування соціальних допомог

Лише в 2011 р. із Зведеного бюджету було витрачено на соціальну сферу 87672, 9 млн. грн., що на 12,5 % більше ніж у 2010 р. в тому числі із Державного бюджету 45778,4 млн. грн., що також на 7,2 % більше ніж у 2010 р.

Але, незважаючи на ці значні суми, ситуація у соціальній сфері, зокрема і в напрямі соціальних допомог, суттєво не пок-

рашується. Є відповідні проблеми в рівнях виплат пенсій, недостатнім є рівень допомог на дітей після 3-х років тощо. Все це в сукупності не сприяє ефективності функціонування фінансового механізму соціальних допомог, і, відповідно, демографічному розвитку суспільства, достатньо навести динаміку народжуваності та смертності (табл. 2) [5].

Динаміка демографічних показників України за 2006-2011 рр.

Показники	Роки					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Загальна чисельність наявного населення, млн. осіб	46,6	46,4	46,1	46,0	45,8	45,6
Коефіцієнт смертності (на 1000 осіб)	16,3	16,5	16,4	15,3	15,2	15,0
Коефіцієнт народжуваності (на 1000 осіб)	9,9	10,2	11,1	11,1	10,8	11,0
Очікувана тривалість життя:						
жінки	73,8	73,7	73,9	74,8	75,2	75,4
чоловіки	62,3	61,2	62,3	64,4	66,2	66,7

Як свідчать дані табл. 2, незважаючи на значні фінансові ресурси, які виділяються із Зведеного бюджету на соціальну сферу, чисельність населення продовжує зменшуватись, коефіцієнт смертності значно (майже в півтора разу) перевищує коефіцієнт народжуваності.

Також необхідно врахувати, що незважаючи на вагому фінансову підтримку при народженні дітей, коефіцієнт народжуваності, починаючи з 2008 р. і до цього часу практично не збільшується.

Якщо порівняти деякі демографічні показники України і окремих розвинутих країн, то маємо таку ситуацію: наприкінці першого десятиліття ХХІ ст. у нашій країні рівень тривалості життя на 15 років менший ніж у Японії, на 14,5 років менший ніж у Швейцарії і на 14 років менший між в Італії. За період незалежності відставання України від розвинутих країн світу за рівнем тривалості життя зросло, при цьому згідно з даними ВООЗ, скорочення середньої тривалості життя чоловіків виявилось найвищим у Європі [6].

Характеризуючи механізми соціальної допомоги при народженні дітей, які запроваджені в Україні, починаючи з 2005 р., Е. Лібанова та І. Курило зазначають: «Те, що допомога діє за принципом «доза-ефект», побічно продемонструвала і новітня динаміка народжуваності в нашій країні, де, за підсумками 2010 р., кількість народжень порівняно з попереднім роком вже трохи зменшилася, а в 2011-му тенденція до стабілізації рівня народжуваності тривала. Крім того, подібні заходи матеріального стимулювання не в змозі компенсувати низький рівень заробітної плати як основного джерела відтворення населення в Україні, до того ж зазначені допомоги мають певний вплив на вже

сформовані репродуктивні установки, проте ніяк не впливають на становлення бажаної моделі репродуктивної поведінки. Варто зазначити також, що вагомим чинником порівняно низької народжуваності у нашій країні є не тільки (і, може, навіть не стільки) низький рівень життя, скільки значний розрив між фактичним його рівнем і сформованими життєвими стандартами» [6].

Беручи до уваги зростаючий рівень виплат із Зведеного бюджету, інших соціальних фондів, які направлені на збільшення народжуваності, і таким чином суттєво впливають на демографічну ситуацію в Україні можна констатувати, що очікуваного ефекту вони не принесли.

Отже, потрібний більш комплексний аналіз ефективності функціонування фінансового механізму соціальних допомог. Вивчення доробки вітчизняних вчених з цієї проблематики дозволило дійти висновку, що основні проблеми, які перешкоджають його ефективному функціонуванню полягають у такому:

1. Невизначеність концептуальних підходів щодо специфіки функціонування цього механізму. Ця проблема сформувалась ще з початку здобуття незалежності України і нині у функціонуванні цього механізму є три методологічні підходи: патерналістичний, який перейшов у наше сьогодення з часів Радянського Союзу, коли про все мала піклуватись держава; ринково орієнтований, коли лише частину потреб людини, беручи до уваги її соціальний статус, забезпечує держава; ментальний, коли з врахуванням передвиборчих баталій намагаються підвищувати соціальні стандарти, які потім можна виконати лише частково. Ця ситуація нагадує відому мудрість про лебедя, рака і щуку.

2. Багатоджерельність фінансування соціальних виплат. Система фінансового забезпечення, яка склалась нині в Україні «рясніє» значною кількістю державних фондів, які інколи дублюють функції один одного. Так, фінансова допомога пенсіонерів (крім пенсії) може направлятися із Державного, місцевих бюджетів, Пенсійного фонду, інших соціальних фондів. Якщо ж він є учасником війни, або інвалідом I чи II групи, то ця кількість фондів ще збільшується.

3. Значна кількість нормативних актів, які регламентують виплати фінансової допомоги. Фінансові виплати всіх видів соціальної допомоги нині регламентуються більш ніж тридцятьма нормативно-правовими актами, не включаючи численні інструкції щодо застосування цих актів.

4. Складнощі при практичній реалізації отримання окремих видів допомог. Багатоджерельність фінансування виплат, численні нормативно-правові акти, включаючи інструкції різних відомств, формують вагому чисельність соціальних працівників. Звідси продукуються бюрократично-корисливі дії чиновників із врахуванням ще того, що практично всі необхідні документи для призначення допомоги має зібрати здобувач цієї допомоги.

Поліпшення функціонування цього виду фінансового механізму повинно будуватись на таких концептуальних положеннях:

1. Визначення форми. За формою цей механізм повинен відповідати європейському вибору України. Це означає відхід від патерналістичних принципів, орієнтація на адресну допомогу, як це практикується в економічно розвинених країнах з обов'язковим врахуванням специфіки розвитку України. Повне копіювання будь-якого досвіду з інших країн не буде ефективним, тому що в Україні не сформовані відповідні інституційні передумови, рівень доходів середньостатистичного жителя майже на порядок нижчий ніж в економічно розвинених країнах, трудова міграція набула значних масштабів. За організаційною формою це повинен бути такий механізм, який би включав найменшу кількість джерел фінансування, адміністративних структур, але з професійно підготовленими кадрами.

2. Впорядкування чисельності набувачів соціальної допомоги. Нині в Україні налічується близько 20 млн. осіб, які отримують хоча б один вид соціальної допомоги. Це майже половина населення України. Та-

кого співвідношення немає в жодній цивілізованій країні світу. Бажання владних структур протягом останніх десяти років перейти до адресності соціальних виплат, безумовно, не є популярним серед українського населення, і крім того, перманентні вибори до всіх гілок влади не дозволяють проявити політичну волю для такого рішення. Такі масові виплати, як стипендії студентам, безкоштовний проїзд у міському транспорті, допомоги при народженні дітей будь-яким чином не формують фінансовий стан набувача такої допомоги. Задекларована ідея Міністерства соціальної політики щодо єдиного реєстру набувачів соціальної допомоги до цього часу не реалізована.

3. Удосконалення нормативно-правової бази. Як вже зазначалось, лише безпосередньо соціальні допомоги регламентуються більш ніж тридцятьма актами. Деякі соціальні нормативи визначаються в Законі про Державний бюджет, виплати пенсій різним категоріям пояснюються більш ніж двадцятьма законами. Крім цього, існують численні інструкції стосовно конкретизації цих актів. Все це сприяє бюрократичним проявам, підриває віру людей у соціальну справедливість у нашій державі. Саме тому є доцільним сформував Соціальний кодекс, де було б визначено перелік категорій жителів України, в тому числі і тих, які перебувають тимчасово на її території, види соціальних нормативів, механізм їх застосування, порядок обчислення та виплати.

Ці запропоновані заходи також повинні враховувати демографічну складову. Їх реалізація з поступовим підвищенням рівня стандартів буде сприяти вирівнюванню фінансового становища населення, що в кінцевому варіанті позитивно відобразиться на демографічній ситуації в Україні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виконане дослідження дає змогу дійти висновків, що наявний механізм соціальних допомог не сприяє вирішенню демографічних проблем і потребує подальшого удосконалення. Поліпшення функціонування цього механізму має відбуватись із формуванням концептуальних положень, які б враховували особливості суспільного розвитку України і орієнтувались на прогресивний досвід розвинених країн світу. Беручи до уваги актуальність цього напрямку досліджень доцільно розширювати межі цього напрямку.

Література

References

1. Фінансово-економічні чинники соціальної політики / за ред. Т.М. Кір'ян, Ю.В. Пасічника. – К., 2010. – 276.

2. Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні / Аналітична доповідь. Автори Кочеміровська О.А, Пищуліна О.М. Національний інститут стратегічних досліджень. – К. – 2012. – 53 с.

3. Бабич Л.М. Оптимізаційна модель фінансового механізму соціального страхування / Л.М. Бабич, Л.І. Васечко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 1 (91). – С. 158-170.

4. Головне управління праці та соціального захисту населення [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://gupszn.odessa.gov.ua/Main.aspx?sect=Page&IDPage=1125&id=135>.

5. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

6. Лібанова Е., Курило І. «Що очікувати українцям до 2050 року?» / Урядовий кур'єр. 31 січня 2012 р. / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/sho-ochikuvati-ukrayincyam-do-2050-roku/p/>.

1. Finansovo-yekonomichni chinniki sotsial'noï polîtiki / za red . T.M. Kîr'yan , YU.V. Pasîchnika . – K , 2010. . – 276.

2. Osnovni napryami optimizatsii si stemi sotsial'nogo zakhistu v Ukraïni / Analitichna dopovid' . Avtori Kochemirovs'ka O.A , Pishchulina O.M. Natsional'niy insti – tut strategichnikh doslidzhen' . – K . – 2012. – 53 s.

3. Babich L.M. Optimizatsiynna model' finansovogo mekhanizmu sotsial'nogo strakhuvannya / L.M. Babich , L.Í. Vasechko // Aktual'ni problemi yekonomiki . – 2009. - № 1 (91) . – S . 158-170 .

4. Golovne upravlinnya pratsi ta sotsial'nogo zakhistu naseleण्या [Yelectron – niy resurs]. Rezhim dostupu : <http://gupszn.odessa.gov.ua/Main.aspx?sect=Page&IDPage=1125&id=135> .

5. Ofitsiyniy sayt Derzhavnoi sluzh – bi statistiki Ukraïni . [Yelectronniy re – surs]. Rezhim dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua/> .

6. Líbanova Ye . , Kurilo Í . « Shcho ochi – kuvati ukraïntsyam do 2050 roku «? / Uryado – viy kur'êr . 31 síchnya 2012 r. / [Yelectronniy resurs]. Rezhim dostupu : <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/sho-ochikuvati-ukrayincyam-do-2050-roku/p/> .

Пожар Е. П.

Оценка эффективности финансового механизма социальной помощи в развитии демографических процессов в Украине

Охарактеризовано современное состояние системы социальных пособий в Украине. Выявлено несовершенство функционирования финансового механизма социальной помощи в концептуальном, финансовом, организационном, нормативно-правовом направлениях. Проанализирована демографическая ситуация в Украине в 2006-2011 гг. Подробно выяснена специфика социальных пособий при рождении детей. Доказано, что существующий механизм социальных пособий не способствует улучшению демографической ситуации. Разработаны концептуальные положения по улучшению функционирования данного механизма.

Ключевые слова: демографическая ситуация, ментальность, нормативно-правовая база, патернализм, социальные пособия, финансовый механизм.

Pozhar E.

Evaluating the effectiveness of the financial mechanism of social assistance in the development of demographic processes in Ukraine

The present-day system of welfare payments in Ukraine has been characterized. The imperfection of the welfare payments financial mechanism in the conceptual, financial, organizational legal directions has been shown. The demographic situation in Ukraine during 2006-2011 has been analyzed. The specific features of the welfare payments at childbirth have been shown in details. The existing mechanism of welfare payments proved to be ineffective in the improvement of the demographic situation. Conceptual positions as for the improvement of this mechanism have been developed.

Keywords: demographic situation, mentality, regulatory and legal framework, paternalism, welfare payments, financial mechanism.

Рецензент: Петкова Л. О. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Міжнародна економіка» Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси, Україна.

Reviewer: Pyetkova L. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of International Economics Department Cherkassky State Technology University, Cherkassy, Ukraine.

e-mail: l_petkova@ukr.net

Стаття подана 09.11.2012 р.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЗАЙНЯТОСТІ ТА МАТЕРІАЛЬНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Стаття присвячена приверненню уваги вчених до поглибленого вивчення взаємозв'язку зайнятості та матеріального стимулювання праці в контексті розвитку трудового потенціалу. Розкриваються особливості формування такого взаємозв'язку в сучасних умовах погіршення суспільно-політичної ситуації в Україні, необхідності збереження сімейних цінностей, підняття престижу робітничих професій та поліпшення господарювання загалом. Акцентується увага на необхідності активізації перспективних досліджень у напрямку поглибленого вивчення особливостей такого взаємозв'язку з метою розробки заходів, спрямованих на регулювання взаємозв'язку зайнятості та матеріального стимулювання праці в контексті розвитку трудового потенціалу.

Ключові слова: зайнятість, матеріальне стимулювання праці, трудовий потенціал, взаємозв'язок.

Постановка проблеми. Зайнятість населення, як ключовий фактор розвитку соціально-економічної системи, є джерелом забезпечення соціальних потреб населення, самореалізації, підтримання належного життєвого рівня, стану здоров'я та накопичення ресурсів для утримання у період старості. Однак, в силу дії суспільно-економічних дисбалансів частина економічно активного населення перебуває у стані неспроможності реалізовувати власний потенціал праці. У даних ситуаціях актуалізуються питання вирівнювання попиту та пропозиції на ринку праці. Стан розвитку національної економіки та структура зайнятості засвідчують існування суттєвих дисбалансів як за відповідністю обсягів та якості освітньої підготовки кадрів, так і за актуальними запитами національної економіки у розрізі конкретних професій (особливо робітничих). Ці дисбаланси в значній мірі залежать від взаємозв'язку зайнятості та матеріального стимулювання праці, який обумовлюється низкою особливостей, пов'язаних із розвитком трудового потенціалу. Сказане підтверджує актуальність дослідження взаємозв'язку зайнятості та матеріального стимулювання праці в контексті розвитку трудового потенціалу, результати якого викладені у цій статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на те, що питання взаємозв'язку зайнятості та матеріального стимулювання праці торкається, практично, кожної людини, яка прагне працювати

чи вже зайнята, воно є не тільки актуальним, але й активно вивчається. Вони досліджуються й у контексті розвитку трудового потенціалу, враховуючи його визначальну роль у суспільному економічному поступі. Так, зазначені проблеми в контексті багатоаспектного опрацювання проблематики розвитку трудового потенціалу розглядаються в наукових працях таких вчених, як М. Долішній, С. Дорогунцов, С. Злупко, О. Грішнова, Д. Богиня, П. Колосов, Б. Генкін, В. Бідак, В. Васильченко, С. Вовканич, О. Григоренко, Е. Лібанова, С. Пирожков, У. Садова, Л. Семів, М. Чумаченко, Л. Шевчук та ін. Разом з тим динамічний поступ суспільства формує нові виклики як рівню розвитку трудового потенціалу, так і зайнятості та матеріальному стимулюванню праці, що вимагає нових досліджень окресленої проблематики.

Метою статті є привернення уваги вчених до поглибленого вивчення взаємозв'язку зайнятості та матеріального стимулювання праці в контексті розвитку трудового потенціалу в сучасних умовах господарювання окреслення особливостей такого взаємозв'язку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз питання взаємозв'язку зайнятості та матеріального стимулювання праці засвідчує, що його слабкість чи відсутність більшість мешканців нашої країни ув'язує з погіршенням суспільно-політичної ситуації в Україні. При цьому встановлено, що, дійсно, суспільно-політичне середовище та ситуація безпеки

в країні чинять значний вплив на стан та розвиток трудового потенціалу, насамперед на очікування щодо настроїв реалізувати власний потенціал праці в даних умовах.

Як засвідчили дані соціологічного опитування, проведеного центром Разумкова у лютому 2012 року щодо потенційних загроз, найбільша кількість респондентів визнали що на даний час в українському суспільстві існує загроза, джерелом якої є українська влада (35, 3 % респондентів), при чому її очікують більше, ніж негативні прояви міжнародного тероризму

(33,4 %); істотними залишаються соціологічні очікування щодо загроз протистояння між регіонами України [4].

Результати цього соціологічного дослідження дозволяють зробити припущення, що значна недовіра до влади та непевність щодо внутрішньої єдності держави чинить деструктивний вплив на очікування носіїв потенціалу праці щодо захисту власних інтересів владою та сприяють формуванню міграційних настроїв у напрямку реалізації трудового потенціалу у країнах з більш стабільним суспільно-політичними реаліями.

Т а б л и ц я 1

Дані соціологічного дослідження щодо оцінки загроз в Українському суспільстві*

Чи існує загроза Україні від:	Жов. 2006	Квіт. 2009	Жов. 2011	Лют. 2012
Української влади	40.0	50.6	33.4	35.3
Міжнародного тероризму	38.0	36.7	34.5	33.4
Протистояння між регіонами України	32.8	35.6	20.1	25.9
Росії	18.0	21.4	15.3	24.7
НАТО	36.9	30.9	20.6	22.2
США	36.8	27.6	15.1	17.4
Інших країн чи організацій	11.2	13.3	7.6	7.7

*Джерело: Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 24 по 29 лютого 2012 року. http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=607

Наголосимо, що слабкість чи відсутність взаємозв'язку зайнятості та матеріального стимулювання праці негативно впливає на формування і збереження сімейних цінностей, що толеруються у суспільстві. А стан інституту сім'ї є причиною, фактором розвитку трудового потенціалу, оскільки саме у сімейному колі формуються основні уявлення про природу, характер та ставлення до праці, закладаються перші фінансові інвестиції у освітньо-професійне зростання індивіда, створюється середовище збереження та відтворення трудового потенціалу. Одночасно, динаміка соціально-економічного середовища, морально-ціннісні імперативи та прояви суспільної нерівності впливають як безпосередньо на реалізацію трудового потенціалу кожним індивідуумом, так і на їх наміри утворювати сім'ї та здатність провадити нормальне сімейне життя.

Досліджуючи тему нерівності в американському суспільстві, Пол Кругман вказує, зокрема, на те, що соціальні зміни в середовищі американського робітничого класу переважно є наслідком стрімкого

зростання нерівності, а не його причиною [5].

Як зазначає автор, кількість укладення шлюбів американцями із середньою чи неповною середньою освітою та зайнятість серед чоловіків зменшується, натомість кількість народжених поза шлюбом дітей зростає. Деструктивні зміни у традиційних робітничих американських сім'ях пов'язується саме із стрімким скороченням можливостей працевлаштування чоловіків без вищої освіти та одночасним зростанням рівня зайнятості жінок. Якщо взяти до уваги, що наміри щодо утворення сім'ї в американському суспільстві доволі вагомо детермінуються очікуваннями щодо можливостями її утримання (рівнем заробітної плати, соціального пакету, тощо), можна погодитися із тезою про те, що не стільки ціннісний занепад є причиною деструкції традиційного інституту сім'ї, як наслідком соціальних змін у суспільстві.

В Україні також ситуація ускладнилася в результаті девальвації робітничих професій у зв'язку з важкими, як правило, умовами праці та низькою оплатою. Зро-

зуміло, що потрібна система заходів, здатна покращити ситуацію. Не можна сказати, що в країні з цього приводу нічого не робиться, але того, що робиться, замало. Так, Державною службою зайнятості (ДСЗ) проводиться інформаційно-роз'яснювальна робота щодо відродження престижу робітничих професій серед учнів шкіл та незайнятого населення, підвищення мотивації праці, розвитку професійної кар'єри. Згідно даних ДСЗ у 2011 році кожен п'ятий з числа працевлаштованих, знаходив місце праці у таких сферах господарської діяльності як переробна промисловість, торгівля, ремонт, сільське господарство, зокрема, за професіями продавець, тракторист, водій, оператор котельні, слюсар-ремонтник, швачка тощо. Однак, слід зазначити, що такий позитивний досвід працевлаштування громадян за допомогою Державної служби зайнятості більшою мірою завдячує не стільки зростанню престижу робітничих професій, скільки зростанню обороту працевлаштування за даними категоріями професій.

Станом на кінець 2011 року дефіцит вакансій складав 442065 одиниць. Найбі-

льший дефіцит вакансій спостерігався за такими професіям (посадами), як підсобний робітник (порядку 24 тис.), тракторист (15,4 тис.), робітник на низько кваліфікованих ручних роботах у сільському господарстві (14,8 тис.), продавець продовольчих товарів (14,8 тис.), водій автотранспортних засобів (14,3 тис.), охоронник (9 тис.) тощо [1]. В той же час, на ті ж професії припадало у процентному відношенні найбільша кількість вакансій.

Очевидно, неабиякий резерв підняття престижу робітничих професій та заповнення даної ніші кваліфікованими кадрами лежить у площині формування матеріальної складової відшкодування праці. Однак, за умови, коли Державною службою зайнятості пропонується лівова частка робочих місць з оплатою праці на рівні мінімальної заробітної плати або від мінімальної до середньої заробітної плати, а на високооплачувані посади припадає менше 5 % загальної кількості вакансій по відповідних регіонах, на нашу думку, рух держави до інноваційно розвинених країн-лідерів, є під сумнівом (рис.1).

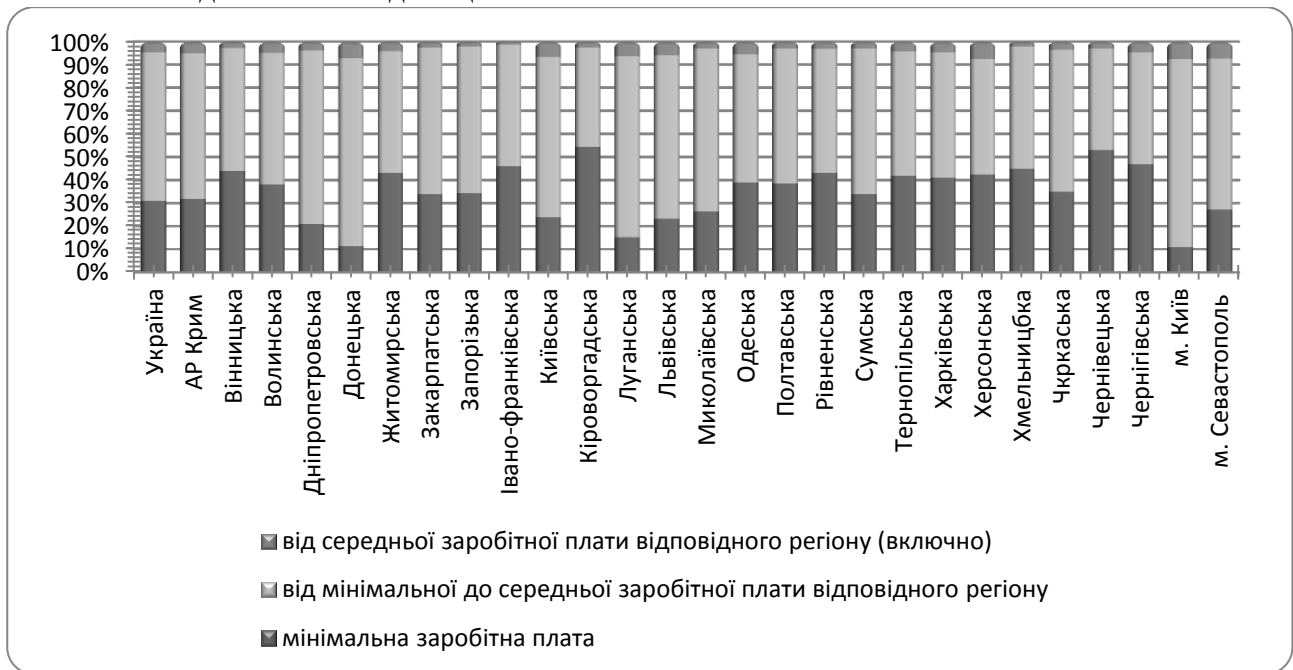

Рис. 1. Кількість вакансій у 2011 році за розмірами запропонованої заробітної плати на дату реєстрації (у % до підсумку)

*Джерело : складено за даними Державної служби зайнятості

На нашу думку більш репрезентативним, з точки зору окреслення цінніс-

них орієнтирів формування якісних характеристик трудового потенціалу, зок-

рема вибору сфер діяльності, професії, рівня кваліфікації потенційними та дійсними носіями трудового потенціалу, є інформаційна база недержавних служб зайнятості, а саме, професійних кадрових порталів, рекрутингових компаній, що відображають актуальні конкурентні тренди на ринку праці.

Зокрема, за даними експертів компаній Brain Source International та Head Hunter, до професійних категорій, що на даний час мають найбільший попит, слід відносити спеціалістів у ІТ сфері, сфері електронного маркетингу, збутового менеджменту, сфері промисловості (технічні спеціалісти зі знанням англійської мови) тощо [2].

Так, у 2011 році на одного Android-, PHP, Java- програміста припадало більш, як дві вакансії, із заробітною платою більшою ніж, у донедавна найбільш оплачуваних фінансових директорів та менеджерів з продажів. Однак, високий рівень життя, соціальних гарантій та заробітних плат та можливостей отримання нового досвіду роботи, у більш як 60 % українських програмістів підвищують мотивацію до трудової міграції [3].

Висновки та перспективи подальших досліджень. На нашу думку, з метою якісного розвитку трудового потенціалу тенденції збільшення обсягів матеріально стимулювання праці та формування очікуваної бази зайнятості населення повинні розглядатися у тісному взаємозв'язку. При цьому вкрай важливо поглиблено вивчити особливості такого взаємозв'язку, оскільки від знань про них залежать можливості регулювання окресленими процесами та взаємозв'язками. Доцільно приділити належну увагу вивченню зарубіжних досліджень окресленої проблематики. Тільки в такому випадку можна буде сподіватися на прогресивний поступ розвитку українського суспільства загалом у перспективі.

Література

1. Ринок праці України у 2011 році: Аналітично – статистичний збірник./ Державний центр зайнятості. - Київ – 2012.
2. Кто будет наиболее востребованным специалистом в 2012 году ? / Электронный ресурс .- Джерело доступу: <http://top.rabota.ua>.
3. Украинцы хотят сменить работу/ Электронный ресурс.- Джерело доступу: <http://hh.ua>.
4. Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 24 по 29 лютого 2012 року «Чи існує загроза Україні від...? (перелік; динаміка, 2006-2012)». - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=607
5. Krugman P. Money and Morals / Paul Krugman // The New York Times. The Opinion Pages. – February 9, 2012. [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.nytimes.com/2012/02/10/opinion/krugman-money-and-morals.html>

Reference

1. Rynok pratsi Ukrainy u 2011 rotsi: Analitychno – statystychnyŭ zbirnyk./ Derzhavnyŭ tsentr zaŭnyatosti. - Kyïv – 2012.
2. Kto budet naybolee vostrebovannym spetsyalystom v 2012 hodu ? / Elektronnyŭ resurs .- Dzherelo dostupu: <http://top.rabota.ua>.
3. Ukrayntsy khotyat smenyt' rabotu/ Elektronnyŭ resurs.- Dzherelo dostupu: <http://hh.ua>.
4. Doslidzhennya provedene sotsiolohichnoyu sluzhboyu Tsentru Razumkova z 24 po 29 lyutoho 2012 roku «Chy isnuye zahroza Ukraini vid...? (perelik; dynamika, 2006-2012)». - [Elektronnyŭ resurs]. - Rezhym dostupu: http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=60
5. Krugman P. Money and Morals / Paul Krugman // The New York Times. The

Opin-ion Pages. – February 9, 2012.
[Elektron-nyū resurs]. – Rezhyim dostupu:

<http://www.nytimes.com/2012/02/10/opinion/krugman-money-and-morals.html>.

Черный Р.С.

**Взаимосвязь занятости и материального стимулирования труда
в контексте развития трудового потенциала**

Статья посвящена привлечению внимания ученых к углубленному изучению взаимосвязи занятости и материального стимулирования труда в контексте развития трудового потенциала. Раскрываются особенности формирования такой взаимосвязи в современных условиях ухудшения общественно-политической ситуации в Украине, необходимости сохранения семейных ценностей, поднятия престижа рабочих профессий и улучшения ведения хозяйства в целом. Акцентируется внимание на необходимости активизации перспективных исследований в направлении углубленного изучения особенностей такой взаимосвязи с целью разработки мероприятий, направленных на регулирование взаимосвязи занятости и материального стимулирования труда в контексте развития трудового потенциала.

Ключевые слова: занятость, материальное стимулирование труда, трудовой потенциал, взаимосвязь.

Chornyj P.

**Intercommunication of employment and material stimulation of labour is
in the context of development of labour potential**

The article is sanctified to bringing in of attention of scientists to the deep study of intercommunication of employment and material stimulation of labour in the context of development of labour potential. The features of forming of such intercommunication open up in the modern terms of worsening of social and political situation in Ukraine, to the necessity of maintenance of domestic values, enhancing the prestige of working professions and improvement of menage on the whole. Attention is accented on the necessity of activation of long-range researches for direction of deep study of features of such intercommunication with the aim of development of the measures sent to adjusting of intercommunication of employment and material stimulation of labour in the context of development of labour potential.

Keywords: employment, material stimulation of labour, labour potential, intercommunication.

Рецензент: Шевчук Л. Т – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу територіальних суспільних систем і просторового розвитку Інституті регіональних досліджень Національної академії наук України, м. Львів, Україна.

Reviewer: Shevchuk L. - Professor, Ph.D. of Economics, Head of territorial social systems and spatial development of the Institute for Regional Studies of the National Academy of Sciences Ukraine, Lviv, Ukraine.

e-mail: irr@mail.lviv.ua

*Стаття подана
10.11.2012 р.*

ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПРОБЛЕМ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ У ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті розглянуто підходи до дослідження та оцінювання стану продовольчої безпеки населення у зарубіжній науці, головним чином у країнах, що розвиваються. Проаналізовано шляхи інтеграції головних напрацювань зарубіжної наукової думки у вітчизняну теорію і практику забезпечення продовольчої безпеки населення. Виявлено зміщення акцентів концепцій забезпечення продовольчої безпеки у напрямку від держави до людини, а отже, зростання їх гуманоцентризму. Відповідно, сучасні перспективні наукові пошуки у вітчизняній науці теж доцільно розвивати саме у цьому відношенні.

Ключові слова: продовольча безпека, зарубіжна наукова думка, стан харчування, гуманоцентризм.

Постановка проблеми. Впродовж своєї історії, людське суспільство постійно намагалося гарантувати, вільний доступ усіх людей до достатньої кількості і якості продовольства. Однак, незважаючи на значні глобальні зусилля як з боку окремих держав, так і за участі міжнародних організацій, продовольче забезпечення і надалі має істотне значення як для національної, так і для міжнародної безпеки.

Процеси глобалізації надали нового вигляду системам продовольчої безпеки у контексті суперечностей між безпекою держави і людини. Як зазначає Б. Макдональд, за минулі декілька десятиліть суттєво зріс вплив регіональних і національних систем продовольчої безпеки на глобальному її рівні [1]. Сучасна система глобальної продовольчої безпеки, з одного боку, дає нові можливості для поліпшення здоров'я і благополуччя людства, а з іншого – стає джерелом нових загроз і викликів для національних систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальним питанням, якому присвячена значна кількість зарубіжних наукових досліджень інноваційного розвитку сфери виробництва продуктів харчування у контексті забезпечення продовольчої безпеки населення, є аналіз та шляхи вирішення суперечностей продовольчого забезпечення населення на глобальному рівні [2, 3]. Зокрема, варто згадати праці таких сучасних вчених як Т. Воллінгтон, П. Гаріяді, М. Керн, К. Лайонс, Дж. Лоуренс, Б. Макдональд, І. Озімек Д. Сан та ін.

Водночас, у вітчизняній науці підходи до трактування та дослідження питань продовольчої безпеки досі перебувають у традиційному «пострадянському» руслі, мало взаємодіючи із актуальними «західними» напрямками наукових пошуків. Очевидно, що назріла необхідність актуалізації вітчизняної наукової думки із урахуванням кращих світових здобутків у досліджуваній сфері.

Мета статті. У контексті вищенаведеного завданням нашого дослідження є аналіз підходів до розуміння та оцінювання продовольчої безпеки населення у зарубіжній науці і пошук шляхів їх інтеграції у вітчизняну теорію і практику забезпечення продовольчої безпеки населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У зарубіжній науці питання продовольчої безпеки розглядаються у двох аспектах – як власне продовольча безпека (food security), а також як забезпеченість продовольством населення (food safety). Перший підхід переважно застосовується у дослідженнях продовольчої безпеки на міжнародному та національному рівні, у той час як другий – використовується для характеристики продовольчого забезпечення домогосподарства чи людини. Слід зауважити, що вказані аспекти часто змішуються у вітчизняних дослідженнях.

Загалом, більшість зарубіжних фахівців розглядають продовольчу безпеку в чотирьох аспектах (табл. 1): наявність продовольства, надійність постачання, доступність, ефективність споживання.

Головні аспекти продовольчої безпеки та їх індикатори

Аспекти продовольчої безпеки	Вхідні індикатори	Вихідні індикатори
1. Наявність продовольства	Кількість	Активне і здорове життя індивідуума
	Якість	
	Адекватність	
	Безпечність	
2. Надійність постачання	Безперервність постачання продовольства	
	Стабільність постачання продовольства в кожному місці	
3. Доступність	Фізична, економічна і соціальна доступність	
	Відповідність до уподобань	
	Відповідність до звичок і традицій	
	Відповідність до віри і релігії	
4. Ефективність споживання	Здатність до забезпечення продовольством	
	Якість переробки продуктів харчування у домашньому господарстві	
	Якість домашньої санітарії і гігієни	
	Якість води	
	Якість догляду за дітьми	

Джерело: [4]

Оскільки абсолютна забезпеченість цих чотирьох аспектів є неможливою, то, зрозуміло, що жодна країна неспроможна досягнути ідеального стану продовольчої безпеки, якщо серед її населення є хоча би одна особа, яка не може з певних причин отримати повноцінне харчування. Головним індикатором забезпеченості продовольчої безпеки у такому випадку є стан харчування населення.

Водночас, покращення стану харчування населення неминуче призводить до економічного зростання регіонів та держав і, відповідно, підвищення їх міжнародної конкурентоздатності.

У той же час, П. Гаріяді зазначає, що, незважаючи на певні суперечності, продовольча безпека населення завжди має прямий зв'язок із національною без-

пекою. Винятком можуть бути лише держави із високою імпортною залежністю, які, хоча й можуть забезпечити повноцінне харчування для більшої частини населення, однак втрачають частину свого суверенітету [4].

Фахівці Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН також виділяють стан харчування як основний індикатор забезпеченості продовольчої безпеки (рис. 1).

Водночас, у сучасних зарубіжних дослідженнях часто втрачається фундаментальний зміст продовольчої безпеки населення, що полягає у її залежності, насамперед, від рівня його доходів. Інші ж фактори та передумови часто є другорядними, хоча і менш вивченими.

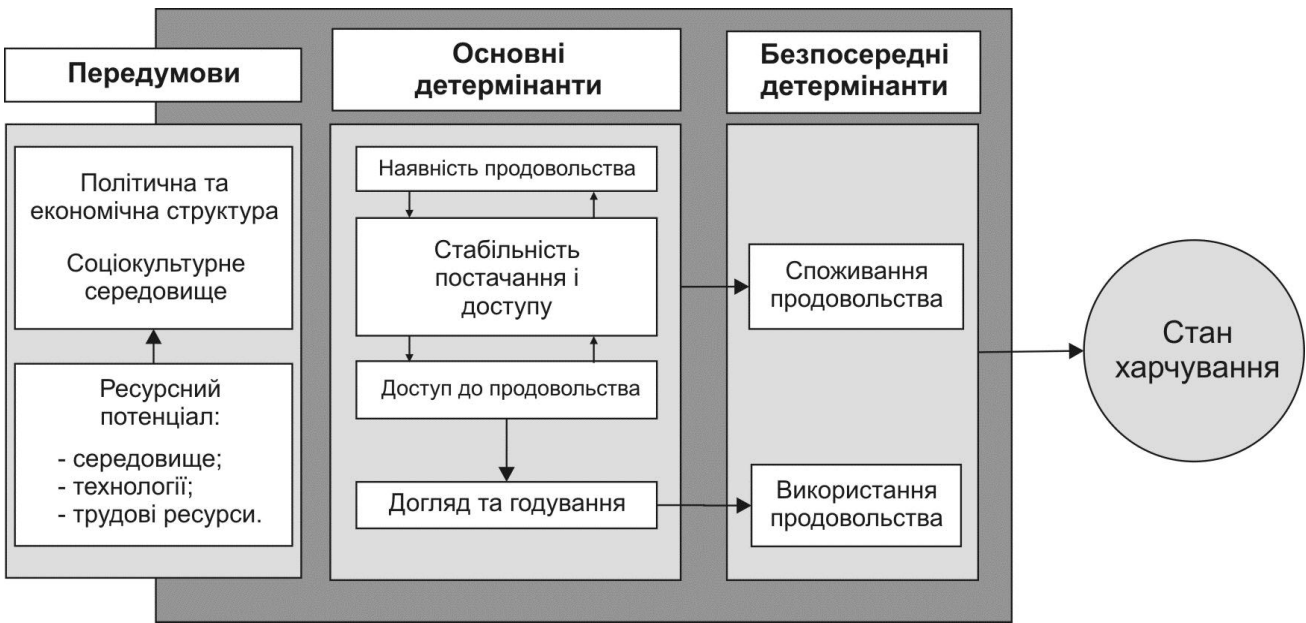

Рис. 1. Передумови і детермінанти якості харчування населення [5]

Зокрема, на базовому значенні доходів населення у формуванні стану його харчування наголошує М. Керн (рис. 2), роблячи висновок, що проблема безпеки і якості харчової продукції не може бу-

ти вирішеною лише на глобальному рівні, а вимагає суттєвих зусиль державного регулювання у цій сфері та й, загалом, інтенсивного зростання національних економік [5].

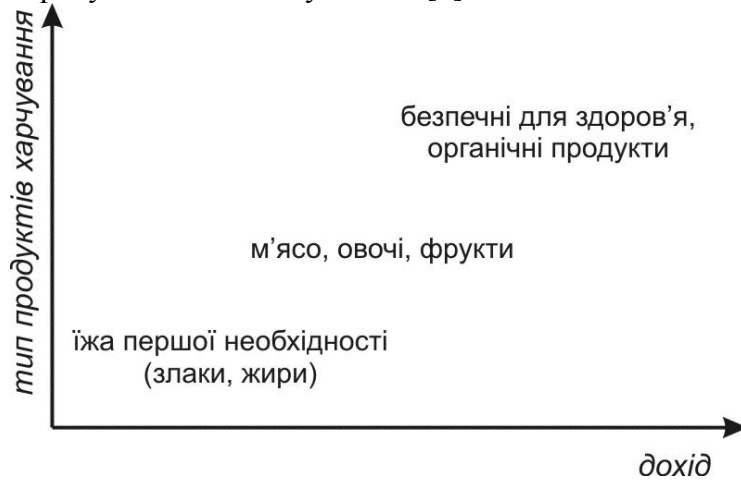

Рис. 2. Взаємозв'язок між типом продуктів харчування і доходами населення [5]

Низка сучасних досліджень у галузі продовольчої безпеки, насамперед у США, присвячена прикладним аспектам впровадження системи НАССР (Hazard Analysis and Critical Control Points), яка все ще вважається найбільш ефективним шляхом забезпечення повноцінного і безпечного харчування людини. Водночас, система НАССР вимагає, активних трансформацій на локальному рівні виробництва і споживання.

часних умовах як на глобальному, так і на локальному рівні розглядають у своїй праці В. Керол, В. Спербер та С. Мортімор [6]. Автори розкривають суть управління якістю на рівні глобальних ланцюгів постачання продовольства, що базуються на вимогах системи НАССР і пропонують шляхи використання цієї системи у різних групах країн та регіонів.

Широке коло питань, пов'язаних із забезпеченням продовольчої безпеки в су-

Іншим важливим аспектом сучасних зарубіжних наукових досліджень продовольчої безпеки населення є аналіз структури та особливостей впливу факторів на

продовольчу безпеку домогосподарства. Як правило, такий аналіз проводиться на прикладі країн, що розвиваються і має суттєві методичні відмінності.

Зокрема, цікавий підхід до розуміння структури факторів продовольчої безпеки пропонують фахівці Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку ООН. Розглядаючи продовольчу безпеку на рівні домогосподарства, вони виділяють дві складові її формування – придбання

продуктів і їх споживання. Кожна із складових характеризується певним рівнем розвитку та ризиками. Відповідно, такі рівні і ризики перебувають під впливом низки факторів, що піддаються управлінню.

Більш традиційно підходить до визначення структури факторів продовольчої безпеки на рівні домогосподарства Д. Сан [7], виділяючи два рівні її регулювання – макроекономічний та внутрішній (рис. 3).

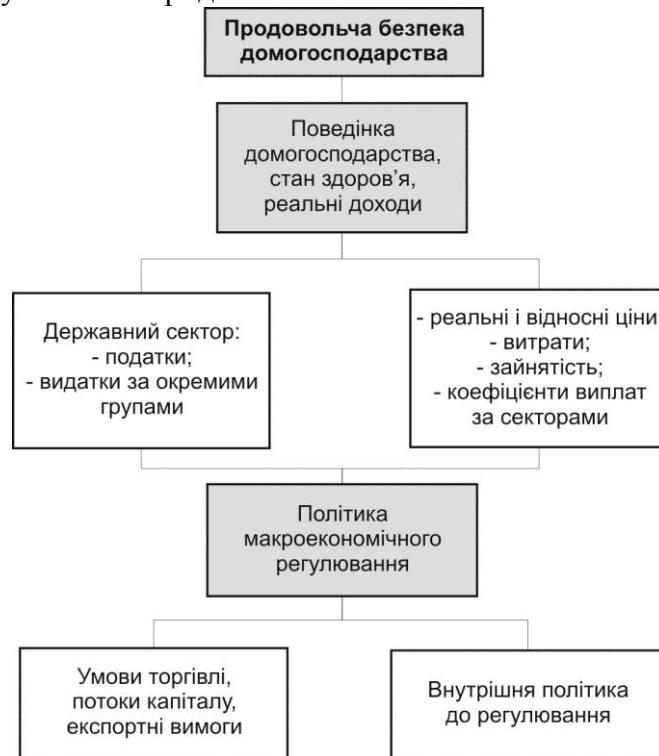

Рис. 3. Фактори продовольчої безпеки домогосподарства [7]

У той же час, одним із найбільш ефективних шляхів вирішення сучасних суперечностей продовольчої безпеки населення та інноваційного розвитку сфери виробництва продуктів харчування зарубіжні автори вважають концепцію «сталого розвитку», яка у контексті забезпечення продовольчої безпеки полягає у закономірному поєднанні трьох компонентів – гігієни довкілля, соціального та фізичного здоров'я людини, а також економічної життєздатності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Загалом, беручи до уваги основні тенденції трактування категорії продовольчої безпеки у сучасній світовій науці, а також актуальні напрямки

інноваційного розвитку сфери виробництва продуктів харчування у розвинутих країнах світу, можемо констатувати зміщення акцентів концепції забезпечення продовольчої безпеки у напрямку від держави до людини, а отже, зростання її гуманоцентризму. Відповідно, сучасні напрямки наукових пошуків у вітчизняній науці доцільно розвивати саме у цьому контексті.

Література

1. McDonald Bryan L. Food Security / Bryan L. McDonald. – Polity, 2011. – 200 p.
2. Lawrence Geoffrey. Food Security, Nutrition and Sustainability /

Geoffrey Lawrence, Kristen Lyons, Tabatha Wallington. – Routledge, 2012. – 320 p.;

3. Kern M. Future of agriculture. Global dialogue EXPO 2000, the role of the village in the 21st Century: crops, jobs and livelihood [Електронний ресурс] / М. Kern. – Режим доступу : <http://www.ipipotash.org/en/presentn/rnbivofsffg.php>

4. Hariyadi P. Beyond Food Security [Електронний ресурс] / PurwiyatnoHariyadi // The World of Food Science. – Режим доступу : <http://www.worldfoodscience.org/cms/?pid=1004751>

5. The State of Food Insecurity in the World. Food and agriculture organization of the United Nations Report. – Rome, 2011. – P. 12

6. Wallace Carol. Food Safety for

the 21st Century: Managing HACCP and Food Safety throughout the Global Supply Chain / Carol Wallace, William Sperber, Sara E. Mortimore. John Wiley & Sons, 2011. – 352 p.

7. Sahn D.E. Implications of structural adjustment for household food security in Africa [Електронний ресурс] / D.E. Sahn. – Режим доступу : <http://www.fao.org/docrep/U8050t/u8050t04.htm>

8. Wright Julia. Sustainable Agriculture and Food Security in an Era of Oil Scarcity: Lessons from Cuba / Julia Wright. – Routledge, 2012. – 280 p.

9. Roberts Cynthia A. The Food Safety Information Handbook / Cynthia A. Roberts. – Greenwood Publishing Group, 2001. – 312 p.

Чорна Н. П.

Подходы к пониманию проблем продовольственной безопасности в зарубежных научных исследованиях.

В статье рассмотрены подходы к исследованию и оцениванию состояния продовольственной безопасности населения в зарубежной науке, главным образом в развивающихся странах. Проанализированы пути интеграции главных наработок зарубежной научной мысли в отечественную теорию и практику обеспечения продовольственной безопасности населения. Обнаружено смещение акцентов концепций обеспечения продовольственной безопасности в направлении от государства к человеку, а следовательно, рост их гуманоцентризма. Соответственно, современные перспективные научные поиски в отечественной науке тоже целесообразно развивать именно в этом отношении.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, зарубежная научная мысль, состояние питания, гуманоцентризм.

Chorna N.

Approaches to understanding of problems of food safety in foreign scientific researches

Approaches to research and evaluation of the state of food safety of population in foreign science, mainly in developing countries, are considered in the article. Ways of integration of main works of foreign scientific thought in a domestic theory and practice of providing of food safety of population are analyzed. Displacement of accents of conceptions of providing of food safety in direction from the state to the human, and consequently, growth of its human centrality is found out. Accordingly, in domestic science it is also expedient to develop modern perspective scientific researches exactly in this direction.

Keywords: food safety, foreign scientific thought, nutrition, human centrality.

Рецензент: Шевчук Л. Т – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу територіальних суспільних систем і просторового розвитку Інституті регіональних досліджень Національної академії наук України, м. Львів, Україна.

Reviewer: Shevchuk L. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of territorial social systems and spatial development of the Institute for Regional Studies of the National Academy of Sciences Ukraine, Lviv, Ukraine.

e-mail: irr@mail.lviv.ua

Статья подана
19.11.2012 г.

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОЦІНЮВАННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ З УРАХУВАННЯМ МАРКЕТИНГОВОГО ПІДХОДУ

Стаття присвячена висвітленню проблеми оцінювання збалансованого розвитку регіону з урахуванням маркетингового підходу. Проведено порівняльний аналіз позитивних та негативних характеристик щодо існуючих підходів та інструментів оцінювання збалансованого регіонального розвитку та зроблено висновки стосовно доцільності використання у контексті маркетингового підходу до розвитку території. Сформовано систему оцінювання збалансованого розвитку регіону з урахуванням маркетингового підходу, де підсумковим показником виступає індекс розвитку людського потенціалу території.

Ключові слова: збалансований розвиток регіону, система оцінювання, маркетинговий підхід, якість життя.

Постановка проблеми. Проблема регіонального розвитку є однією з найбільш актуальних для сьогодення. Вже не один десяток років провідні науковці та практики шукають перспективні шляхи розвитку окремих територій у рамках держави та всього світового співтовариства. Сьогодні регіон – це не просто окрема частина певної країни, а ще й суб'єкт господарювання, який функціонує на ринку. Отже виникає потреба у стратегічному плануванні життєдіяльності окремо взятого регіону з використанням маркетингового підходу, якому має передувати всебічне оцінювання збалансованості розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями оцінки рівня регіонального розвитку території займаються багато вчених. Серед них варто відзначити М. Згуровського [1], К. Оксенюк [2], З. Герасемчук [3], Г. Бодаубаєву [4], М. Шенфельде [5], В. Бушуєв [6] та інш. Всі з зазначених авторів використовують власний термін для характеристики регіонального розвитку: сталий регіональний розвиток [1], стратегічний розвиток [3], соціо-природний розвиток [6]. Майже ніхто (окрім Г. Бодубаєвої), не використовує поняття збалансований розвиток території, пропонуючи власні індивідуальні підходи щодо оцінювання рівня регіонального розвитку з різним набором показників. На особливу увагу заслуговують роботи С. Ігнат'єва [7], С. Вознюк [8], В. Андерсона [9], Ф. Котлера [10], А. Крилова [11] та А. Панкрухіна [12] у яких висвітлено засади територіального маркетингу, але знову варто зазначити, що викладаючи теоретичні засади територіального маркетингу, зазначені автори висвітлюють окремі аспекти регіонально-

го розвитку у конкретних сферах життєдіяльності території.

Враховуючи результати аналізу останніх досліджень, можна зробити висновок, що на сьогодні не існує чітко визначеної системи показників для всебічного оцінювання збалансованого розвитку території з урахуванням маркетингового підходу.

Метою дослідження є порівняння існуючих підходів щодо оцінювання регіонального розвитку та формування системи оцінки збалансованого розвитку регіону з урахуванням маркетингового підходу.

Викладення основного матеріалу дослідження. Територіальний маркетинг [8] – це цілеспрямована діяльність, що включає визначення (створення) і просування переваг регіону з метою задоволення потреб цільових аудиторій і соціально-економічного розвитку території. Новизна концепції маркетингу в стратегічному плануванні розвитку регіону пов'язана з тим, що регіон розглядається не лише як адміністративно-територіальна одиниця, а також як суб'єкт і об'єкт економічної діяльності, який задовольняє потреби зовнішніх і внутрішніх аудиторій з метою підвищити свій добробут. Базовою складовою маркетингу територій є вимір рівня її розвитку. З цього приводу всю інформаційну базу прийнято групувати по чотирьох рівнях: первинні статистичні показники, що містяться у документах офіційної статистики; індикатори – нескладні розрахункові показники, що відображають реальні зміни, що відбуваються на території протягом певного часу. Індикатори будуються таким чином, щоб їх легко було ототожнювати з метою розвитку регіону. В результаті вони стають контрольними точками при проведенні планових заходів; зведені індекси – це більш складні групи розрахункових індексів,

що характеризують комплексні параметри розвитку територій; рейтинги – ще більш складне інформаційне поєднання, що демонструє види шкал стану справ щодо досліджуваної теми або інші параметри різних територіальних одиниць, частіше за все, міст.

Спираючись на все вищезазначене, порівняємо та надамо стисло характеристику методикам та підходам з точки зору надання необхідної початкової всебічної інформації для оцінки збалансованого розвитку регіону (табл. 1).

Т а б л и ц я 1

Порівняльна характеристика підходів до аналізу та оцінки збалансованого розвитку регіону з урахуванням маркетингового підходу

№ п/п	Підхід/Методика	Переваги	Недоліки	Релевантність використання у контексті маркетингового підходу до розвитку територій
1	Метрика для вимірювання процесів сталого розвитку (ІПСА НАН України) [1]	Враховує три аспекти розвитку території: економічний, соціальний та екологічний (можлива рейтингова оцінка)	Складність у розрахунках, складність збору первинної інформації	Метод є актуальним, адже враховує не тільки економічну, а й соціальну та екологічну складові розвитку
2	Методологія оцінки стійкого розвитку (Інтерфакс Ера Росія) [13]	Відносна простота збору даних (можлива рейтингова оцінка)	Незважаючи на комплексну оцінку (технічний, людський та природний потенціал), основний фокус на екологічну складову	У зв'язку з фокусом на екологічних проблемах, методика не є актуальною
3	Методика оцінки стратегічного потенціалу регіону [2]	Аналіз проводиться за шістьма індексами забезпеченості ресурсами	Основна мета аналізу – це економічний стан регіону	Метод можливо застосовувати, але треба дещо змістити фокус дослідження
4	Методика оцінки соціально-економічного розвитку (Пермська область, Росія) [14]	Комплексний аналіз економічного, людського, територіального потенціалу та безпеки території	Відсутній екологічний компонент, можливі складнощі зі збором даних	Метод потребує доопрацювання та доповнення екологічною складовою
5	Оцінка потенціалу стабільного та збалансованого розвитку регіонів (Казахстан) [4]	Відносна простота збору даних	Доволі обмежений аналіз основних економічних та соціальних показників	Неприйнятний для використання
6	Індикатори сталого розвитку регіону ООН [15]	Комплексний аналіз індикаторів розвитку, що об'єднані у 14 груп	Складність зібрання інформації для проведення аналізу. Превалювання екологічної складової аналізу	Грунтовний аналіз, що може бути використаний для оцінки ситуації
7	Індекс якості життя населення [16]	У центрі аналізу всі аспекти життєдіяльності людини та її добробут (можлива рейтингова оцінка)	Виключені економічна та екологічна складові аналізу	Якщо взяти до уваги що метою розвитку території є підвищення якості життя, то цей метод має право на застосування
8	Індекс розвитку людського потенціалу [17]	Відносна простота у розрахунках (можлива рейтингова оцінка)	Виключена екологічна складові аналізу. Аналіз більш обмежений від попереднього	Індекс характеризує три виміри якості життя людини (здоров'я, освіта, доходи) і може бути використаний для оцінки
9	Методика розрахунку індексу регіонального розвитку ЛДАРР [18]	Відносно просто зібрати вхідну інформацію для розрахунку	Складний розрахунок. Якщо регіони розвиваються пропорційно, методика втрачає сенс	Недосконалість методики вимагає її відхилити, але окремі її складові можуть бути запозичені для аналізу.
10	Синтетичний індекс розвитку [6]	Характеризує всі напрямки розвитку регіону: соціальний, екологічний, економічний	Складність розрахунку. Можливі проблеми з пошуком даних.	Незважаючи на відповідність вимогам тривимірного розвитку метод варто відхилити через можливі проблеми щодо збору інформації.

Джерело: сформовано авторами

На основі аналізу методик та підходів різних авторів сформовано підхід щодо оцінки збалансованого розвитку регіону.

Блоки системи оцінювання представлено на рис. 1.

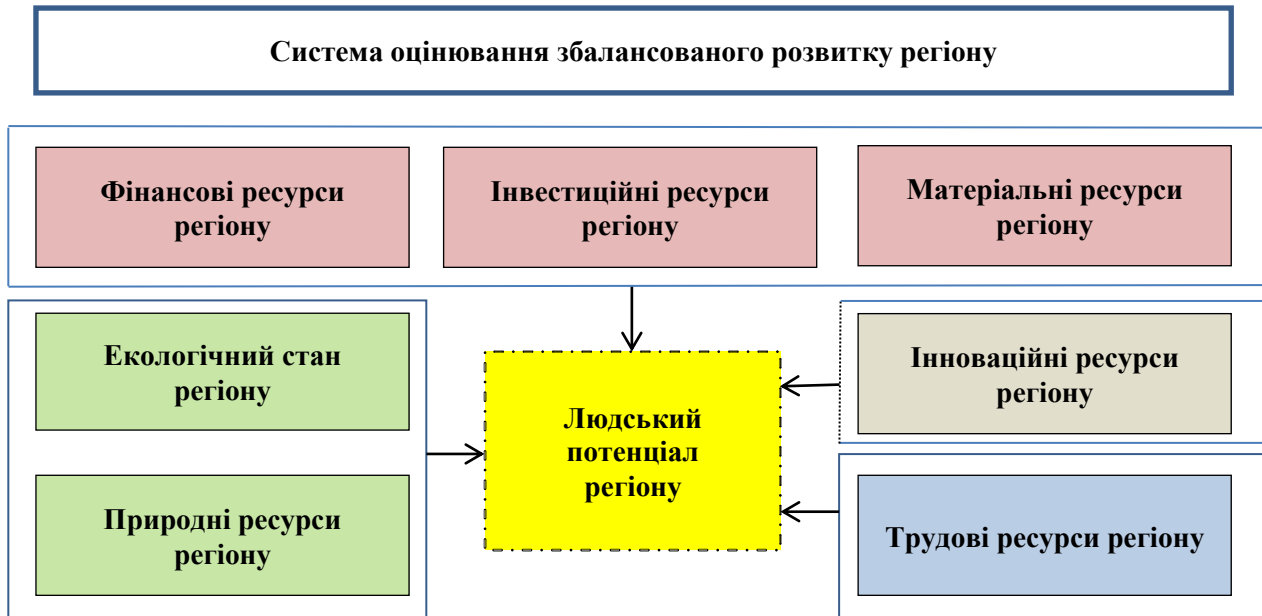

Рис. 1. Блоки системи оцінювання збалансованого розвитку регіону
Джерело: сформовано авторами

Запропонована система складається з п'яти блоків та восьми груп показників.

Перший блок представляє матеріальну сферу розвитку регіону і складається з наступних груп показників: а) матеріальні ресурси регіону, їх оцінка здійснюється за наступними показниками: основні засоби на одну особу, грн. виробництво електроенергії, млн. кВт на рік.; б) фінансові ресурси; фінансовий результат (сальдо) від звичайної діяльності до оподаткування прибуткових підприємств на одну особу, грн.; прибуток від звичайної діяльності до оподаткування прибуткових підприємств на одну особу, грн.; рентабельність операційної діяльності підприємств, %; збиток від звичайної діяльності до оподаткування збиткових підприємств на одну особу, грн.; в) інвестиційні ресурси регіону: інвестиції в основний капітал на одну особу, грн.; інвестиції у житлове будівництво на одну особу, грн. прямі іноземні інвестиції на одну особу, дол.

Другий блок представляє природні ресурси та екологічний стан регіону: а) природні ресурси регіону: рівень забезпеченості земельними ресурсами га/особу; рівень забезпеченості землями об'єктів природно-заповідного фонду, га/особу; за-

бір води із природних водних об'єктів для використання, м³/особу; рівень забезпечення лісовими ресурсами, м³/особу; частка мінеральних ресурсів, %; площа водного дзеркала, га/особу; б) екологічний стан регіону: скидання у поверхневі водні об'єкти забруднених стічних вод у розрахунку на одну особу, м³; наявність відходів у розрахунку на одну особу, м³; викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення у розрахунку на одну особу, кг.

Третій блок висвітлює стан інноваційних ресурсів регіону: кількість організацій які виконують наукові та науково-технічні роботи, що припадають на 1000 осіб; частка фахівців, що виконують наукові, та науково-технічні роботи, %; частка фахівців вищої кваліфікації, що зайняті в економіці, %; внутрішні поточні витрати на наукові та науково-технічні роботи, виконані власними силами наукових організацій, грн на одну особу; рівень забезпеченості інноваційно-активними підприємствами на одну 1000 осіб; рівень інноваційних витрат на одну особу, грн.; рівень забезпеченості інноваційною продукцією грн./особу; рівень освоєння нових видів продукції на одну особу; рівень отримання

охоронних документів на об'єкти промислової власності од./100 осіб; рівень забезпеченості загальноосвітніми навчальними закладами на 1000 осіб; рівень забезпеченості вищими навчальними закладами I-IV рівня акредитації на 1000 осіб; кількість учнів загальноосвітніх навчальних закладів та студентів вищих навчальних закладів I-IV рівня акредитації у розрахунку на 10000 осіб населення.

Четвертий блок висвітлює стан трудових ресурсів регіону: коефіцієнт природного приросту населення; рівень зайнятості населення; навантаження на зайнятих трудовою діяльністю громадян на одне робоче місце; загальний коефіцієнт народжуваності; загальний коефіцієнт смертності; рівень економічно активного населення; рівень безробіття; рівень підготовки кадрів; рівень підвищення кваліфікації кадрів; рівень працевлаштування незайнятих трудовою діяльністю громадян; середньомісячна заробітна плата в середньому на одного штатного працівника; коефіцієнт міграційного приросту (скорочення) населення; наявний дохід населення (у розрахунку на одну особу), грн.

П'ятий блок презентує людський потенціал регіону і розраховується як індекс розвитку людського потенціалу. На рис. 1 можна побачити що фактично стан індикаторів попередніх чотирьох блоків впливає на рівень розвитку людського потенціалу регіону.

При формуванні запропонованої системи оцінювання до уваги бралися наступні чинники: наявність достовірної офіційної інформації для збору даних: більшість обраних показників можна отримати у державному управлінні статистики – це офіційна інформація, яка акумулюється у даній установі із року в рік; відповідність до маркетингового підходу збалансованого розвитку регіону.

Розглянемо другий пункт більш докладніше. Ми вже говорили про те, що з точки зору маркетингового підходу, регіон – це суб'єкт економічної діяльності який конкурує на національному та міжнародному ринку з іншими аналогічними територіями, пропонуючи товари та послуги, натомість виборюючи можливість отрима-

ти додаткові бюджетні кошти (як перспективна територія, що потребує додаткових асигнувань), залучити вітчизняних та іноземних інвесторів, отримати право проводити заходи міжнародного масштабу, зацікавити потенційних мешканців перспективністю проживання на даній території, притягнути кваліфіковані кадри з національного або навіть з міжнародного ринку робочої сили і т. і. Головною метою реалізації маркетингового підходу є підвищення добробуту та якості життя населення.

Відповідно для перевірки рівня досягнення поставленої мети у запропонованій методиці розраховується індекс розвитку людського потенціалу, це показник, який включає в себе стан здоров'я, освіти та доходу населення: фактично все те що найбільш яскраво характеризує рівень добробуту людини: достатній рівень тривалості життя населення свідчить про якісне медичне обслуговування, про екологічну безпеку, належні умови проживання; належний рівень освіти свідчить про розвиненість закладів освіти, про доступність освітніх послуг для більшості категорій населення; рівень ВНД на душу населення свідчить про матеріальне становище мешканців регіону.

Ще одним аргументом на користь індексу розвитку людського потенціалу виступає можливість порівняти його значення з показниками по інших регіонах, адже цей індекс щорічно розраховується експертами ООН для більшості розвинених країн. Інші складові аналізу: а саме оцінка матеріальної сфери розвитку, інноваційних ресурсів, природних ресурсів та екології а також трудових ресурсів, дозволять провести детальний аудит теперішнього стану регіону.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Запропонований підхід надасть можливість визначити конкурентні переваги регіону, якими потім необхідно скористуватися, та його вади, які необхідно усунути. Тільки такий ґрунтовний аналіз може бути першим етапом у процесі стратегічного планування в територіальному маркетингу для забезпечення збалансованого розвитку регіону.

Література

1. Сталий розвиток регіонів України [Текст] / науковий керівник М. З. Згуровський. – К.: НТУУ «КПІ», 2009. – 197 с.

2. Оксенюк К. І. Методика оцінки стратегічного потенціалу регіону. / К. І. Оксенюк // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=174>

3. Герасимчук З.В., Ковальська Л.Л. Виробничий потенціал регіону: методика оцінки та механізми нарощення. Монографія. – Луцьк ЛДТУ, 2003. – 242 с

4. Бодаубаева. Г. А. Оценка потенциала стабильного и сбалансированного развития регионов Казахстана / Г. А. Бодаубаева // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.contur.kz/node/1177>

5. Шенфельде М. Н. Сравнение методов расчета регионального индекса развития / М. Н. Шенфельде, М. В. Денисов // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечение иностранных инвестиций – 2008 – ч. 2 – С. 502-507.

6. Бушуев В. В. Индексы социоприродного развития: Россия и мир / В. В. Бушуев, В. С. Голубев, В. П. Зволинский, А. М. Тарко // Общественные науки и современность. – 2008 - №2 – С. 143-155.

7. Игнатъев С. Ю. Маркетинг территории – инструмент развития региона / С. Ю. Игнатъев // Теоретичні та практичні питання економіки – 2010 – вип. 21 – С. 231-241.

8. Вознюк Е. Е. Социально-экономическое развитие регионов Латвии: маркетинговый подход / Е. Е. Вознюк // Материалы докладов XIV Международной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых «Ломоносов» [Электронный ресурс] — М.: Издательский центр Факультета журналистики МГУ им. М.В. Ломоносова, 2007. — 1 электрон. опт. диск (CD-ROM); Режим

доступа: http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2007/24/katja.bki@inbox.lv.doc.pdf

9. Андерсон В. М. Геоменеджмент і геомаркетинг як інструменти сталого розвитку в умовах конкуренції регіонів / В. М. Андерсон // Науковий вісник НЛУУ – 2005 – вип. 15.7 – С. 224-230.

10. Котлер Ф. Маркетинг мест: привлечение инвестиций, предприятий, жителей и туристов в города, коммуны, регионы и страны Европы / [Котлер Ф., Асплунд К., Рейн И., Хайдер Д.]. – СПб.: Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2005. – 376 с.

11. Крылов А.Н. Маркетинг региона и его влияние на развитие региональной экономики / Крылов А.Н. // Актуальные проблемы структурной перестройки экономики России. – Абакан : Издательство Хакасского государственного университета им. Н. Ф. Катанова, 2007. – С. 73–77.

12. Панкрухин А.П. Маркетинг территорий: [2-е изд.] / Панкрухин А.П. – СПб. : Питер, 2006. – 416 с.

13. Рейтинги устойчивого развития регионов Российской Федерации. Методология эколого-энергетического рейтингового агентства Интерфакс-ЭРА. [Электронный ресурс]// – Режим доступу: <http://interfax-era.ru/metodologiya/otsenka-regionov>

14. Система показателей и методика оценки социально-экономического развития Пермской области. Пермский региональный сервер. [Электронный ресурс] – Режим доступу: <http://www.perm.ru>

15. Невесенко В. Д. Проблеми сталого розвитку світової економіки в умовах екологічних викликів / В. Д. Невесенко // Збірник наукових праць Кіровоградського національного технічного університету . Економічні науки. – 2010 - № 18 (1) – С. 275-281.

16. Индекс качества жизни регионов России: методология и методика оценки / Институт региональной информации, Лаборатория математических методов политического анализа и прогно-

зирования факультета политики МГУ имени М. В. Ломоносова – М.: 2010. – 19 с.

17. Человеческое развитие: новое измерение социально-экономического прогресса. / Уч. пособ. под общ. ред. проф. В.П. Колесова. – М.: Права человека, 2008. – 636 с.

18. Reģionu attīstība Latvijā 2004: pārskats, prezentācija [Электронный ресурс] / Valsts reģionālās attīstības aģentūra. – Режим доступа: <http://www.vraa.gov.lv/uploads/documents/petnieciba/petijumi/>

References

1. Stalyŭ rozvytok rehioniv Ukraïny [Tekst] / naukovyŭ kerivnyk M. Z. Zhurovs'kyŭ. – K.: NTUU «KPI», 2009. – 197 s.

2. Oksenyuk K. I. Metodyka otsinky stratehichnoho potentsialu rehionu. / K. I. Oksenyuk // [Elektronnyŭ resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=174>

3. Herasymchuk Z.V., Koval's'ka L.L. Vyrobnychyŭ potentsial rehionu: metodyka otsinky ta mekhanizmy naroshchennya. Monohra-fiya. – Luts'k LDTU, 2003. – 242 s.

4. Bodaubaeva. H. A. Otsenka potentsyala stably'noho y sbalansyrovannoho rozvytyya rehionov Kazakhstana / H. A. Bodaubaeva // [Elektronnyŭ resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.contur.kz/node/1177>

5. Shenfel'de M. N. Sravnenye metodov rascheta rehional'noho yndeksa rozvytyya / M. N. Shenfel'de, M. V. Denysov // Problemy rozvytyya vneshneékonomycheskikh svyazeŭ y pryvlechenye ynostrannykh ynvestytsyŭ – 2008 – ch. 2 – S. 502- 507.

6. Bushuev V. V. Yndeksy sotsyopryrodnoho rozvytyya: Rossyya y myr / V. V. Bushuev, V. S. Holubev, V. P. Zvolynskyŭ, A. M. Tarko // Obshchestvennye nauky y sov-remennost'. – 2008 - №2 – S. 143-155.

7. Yhnat'ev S. YU. Marketynh terytoryy – ynstrument rozvytyya rehiona / S.

YU. Yhnat'ev // Teoretychni ta praktychni pytannya ekonomiky – 2010 – vyp. 21 – S. 231-241.

8. Voznyuk E. E. Sotsyal'no-ékonomycheskoe razvytye rehyonov Latvy: marketynhovyŭ podkhod / E. E. Voznyuk // Materyaly dokladov XIV Mezhdunarodnoŭ konferentsyy studentov, aspyrantov y mo-lodykh uchenykh «Lomonosov» [Élektronnyŭ resurs] — M.: Yzdatel'skyŭ tsentr Fakul'teta zhurnalystyky MHU ym. M.V. Lomonosova, 2007. — 1 élektron. opt. dysk (CD-ROM); Rezhym dostupa: http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2007/24/katja.bki@inbox.lv.doc.pdf

9. Anderson V. M. Heomenedzment i heomarketynh yak instrumenty staloho roz-vytku v umovakh konkurentsii rehioniv / V. M. Anderson // Naukovyŭ visnyk NLUU – 2005 – vyp. 15.7 – S. 224-230.

10. Kotler F. Marketynh mest: pryvlechenye ynvestytsyŭ, predpryyatyŭ, zhyte-leŭ y turystov v horoda, kommuny, rehyony y strany Evropy / [Kotler F., Asplund K., Reŭn Y., Khaŭder D.]. – SPb.: Stok-hol'mskaya shkola ékonomyky v Sankt-Peterburhe, 2005. – 376 s.

11. Krylov A.N. Marketynh rehiona y eho vlyyanye na rozvytye rehional'noŭ ékonomyky / Krylov A.N. // Aktual'nye problemy strukturnoŭ perestroŭky ékonomyky Rossyy. – Abakan : Yzdatel'stvo Khakasskoho hosudarstvennoho unyversyte-ta ym. N. F. Katanova, 2007. – S. 73–77.

12. Pankrukhnyn A.P. Marketynh terytoryŭ: [2-e yzd.] / Pankrukhnyn A.P. – SPb. : Pyter, 2006. – 416 s.

13. Reŭtynhy ustoychyvoho rozvytyya rehionov Rossyŭskoŭ Federatsyy. Metodo-lohyya ekoloho-enerhetycheskoho reŭtynho-voho ahentstva Ynterfaks-ÉRA. [Elekt-ronnyŭ resurs]// – Rezhym dostupu: <http://interfax-era.ru/metodologiya/otsenka-regionov>

14. Systema pokazateley y metodyka otsenky sotsyal'no-ékonomycheskoho rozvytyya Permskoŭ oblasti. Permskyŭ

rehiona-l'niy server. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.perm.ru>

15. Nevesenko V. D. Problemy staloho rozvytku svitovoi ekonomiky v umovakh ekolohichnykh vyklykiv / V. D. Nevesenko // Zbirnyk naukovykh prats' Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu . Ekonomichni nauky. – 2010 - № 18 (1) – S. 275-281.

16. Yndeks kachestva zhyzny rehyonov Rossyy: metodolohyya y metodyka otsenky / Ynstytut rehyonal'noy ynformatsyy, La-boratoryya matematycheskykh metodov poly-tycheskoho analiza y prohnozyrovanyua

fa-kul'teta polytyky MHU ymeny M. V. Lomonosova – M.: 2010. – 19 s.

17. Chelovecheskoe razvytye: novoe yzmerenye sotsyal'no-ekonomycheskoho prohressa. / Uch. posob. pod obshch. red. prof. V.P. Kolesova. – M.: Prava cheloveka, 2008. – 636 s.

18. Reģionu attīstība Latvijā 2004: pārskats, prezentācija [Elektronnyy resurs]/ Valsts reģionālas attīstības aģentūra.– Rezhym dostupu: <http://www.vraa.gov.lv/uploads/documents/petnieciba/petijumi/>

Заблодская И. В., Савченко Т. Г., Зеленко Е. А.

Формирование системы оценивания сбалансированного развития региона с учетом маркетингового подхода

Статья посвящена решению проблемы оценивания сбалансированного развития региона с учетом маркетингового подхода. Проведен сравнительный анализ позитивных и негативных характеристик существующих подходов и инструментов оценивания сбалансированного регионального развития и сделаны выводы относительно целесообразности использования маркетингового подхода при оценке развития территории. Сформирована система оценивания сбалансированного развития региона с учетом маркетингового подхода, в которой итоговым показателем выступает индекс развития человеческого потенциала территории.

Ключевые слова: сбалансированное развитие региона, система оценивания, маркетинговый подход, качество жизни.

Zablodska I., Savchenko T., Zelenko E.

Formation evaluation system of balanced development of the region with the marketing campaign

The article is devoted to illumination of evaluation problem in the balanced development of region taking into account marketing approach. The comparative analysis of positive and negative descriptions is conducted in relation to existent approaches and instruments of evaluation balanced regional development and conclusions are done in relation to expedience of the use in the marketing context approach to development territory. The evaluation system of the balanced development of region is formed taking into account marketing approach, where the index of development human potential in the territory comes forward a total score.

Keywords: Balanced development of region, system of evaluation, marketing approach, quality of life.

Рецензент: Бурбело О. А. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Економічна безпека» Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, м. Луганськ, Україна.

Reviewer: Burbelo A. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of the Economic Security Department E Didorenko Lugansk State University of Internal Affairs, Lugansk, Ukraine.

e-mail: ekonom-bezpeka@meta.ua

*Стаття подана
10.11.2012 р.*

ДЕЗІНТЕГРАЦІЯ ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ ТА НАПРЯМИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Продемонстровано факти і наслідки дезінтеграції промислового комплексу Луганського регіону, в тому числі, внаслідок неефективних процесів приватизації, реформування та продажу на вторинному ринку підприємств регіону власникам з інших регіонів України та закордон. Первинна приватизація підприємств супроводжувалася розпадом єдиних виробничих комплексів на велике число юридично самостійних підприємств. Перетворення організаційно-правових форм і структури підприємств відбувалося не своєчасно, зі значним відставанням і пропуском так званої точки біфуркації як крайнього моменту початку перетворення підприємства для запобігання розвитку його кризового стану. Запропоновано модель обліку при складанні угод з продажу підприємств регіону інтересів держави, регіону та його мешканців.

Ключові слова: регіон, промисловий комплекс, дезінтеграція, приватизація та продаж підприємств, єдиний виробничий комплекс підприємства, перетворення підприємства, точка біфуркації, екстерналії як інтереси третіх сторін, модель врахування інтересів регіону та його мешканців.

Постановка проблеми. На фоні поступового зниження промислового потенціалу України особливо загрозливою є дезінтеграція промислового комплексу Луганського регіону. Розпад раніше єдиної економіки СРСР, світова економічна криза та інші об'єктивні чинники призвели до скорочення попиту на вітчизняні товари на зовнішніх ринках, різкого зниження цін на продукцію й відтоку капіталу, через що Луганська область як один з найважливіших експортних регіонів із часткою в експорті України у 9,8% [1] постраждала найбільше. Другим чинником дезінтеграції став хаотичний процес перетворення організаційно-правових форм підприємств в процесі їх приватизації та корпоратизації, в результаті чого повністю змінилися не тільки власники, але й розпорядники підприємств, їх підлеглисть територіальним органам управління, порушилися традиційні зв'язки з трудовими ресурсами регіонів, в яких вони розташовані.

Під впливом названих чинників промисловий комплекс саме Луганської області піддався дезінтеграції значно більше за інші, не в останню чергу – через практично повну передачу прав власності на підприємства регіону до покупців, інвесторів та компаній з інших регіонів України та з закордону. Так, вже до 2003 року більшість найвпливовіших підприємств Луганської області, в тому числі такі як Лисичанський НПЗ, Алчевські металургійний комбінат та коксохімічний завод, які

забезпечували від 50 до 40 % обсягу продукції області, потрапили до власників із інших регіонів та за участю закордонного капіталу. У 2004 році під контроль американської компанії перейшло 60 % майна Северодонецького ВО «Азот». Така ж доля спіткала інші найважливіші підприємства таких міст області як Кіровськ, Брянка, Антрацит, Первомайськ, Свердловськ.

У період 2010-2011 років продовжився процес поглинання українських підприємств закордонними компаніями, зокрема – російськими, що у значній мірі відбилося на стані промислового комплексу Луганського регіону. Так, за участю «Внешнеконбанк» компаніями Російської Федерації придбані 50% + 2 акції корпорації «Індустріальний Союз Донбасу», через що під контроль російського бізнесу перейшов Алчевський металургійний комбінат, російському «Трансмашхолдингу» продано ВАТ «ХК«Луганськтепловоз» [2], Луганська компанія з водопостачання «Луганськвода» була передана у концесію російській фірмі та багато інших прикладів.

Найбільш вразливими наслідками дезінтеграції промислового комплексу регіону стали:

1) зменшення надходжень до місцевих бюджетів (частка тільки одного іспансько-українського підприємства «Інтерсплав» у м. Свердловську, яка становила раніше 3,5 % обласного обсягу продукції, зменшилася до 0,9 % через безперервні

спроби продажу державної частки цього підприємства закордонним покупцям [3]);

2) скорочення робочих місць та зростання безробіття, з чим зіткнулися останнім часом колишні працівники Лисичанського нафтопереробного заводу та ПАО «Луганськтепловоз» внаслідок рішень зі скорочення штатів робітників з боку закордонних керівників цих підприємств;

3) зменшення постачань продукції на внутрішній ринок регіону, який став зоною активного імпорту з інших регіонів України та з закордону продукції відносно всіх галузей споживання.

Характерною рисою сучасних процесів трансформації промислового комплексу регіону є практично повне відсторонення уряду чи будь-яких інших державних інституцій України, щонайменше офіційно, від оцінки незахищеності національних інтересів, зокрема соціальних інтересів мешканців регіону. Практично всі вторинні продажі підприємств здійснюються за змовою двох сторін – продавців та покупців – без будь-якого залучення учасників, які б представляли інтереси держави, місцевих громад, партнерів, міноритарних власників тощо.

На фоні уваги, яку приділяють суспільство та засоби масової інформації наслідкам дезінтеграції промислових комплексів регіонів, поглинання українських підприємств, практично за межами сучасних досліджень залишається проблема доцільності того, що відбувається, з більш об'єктивних позицій, які б, поряд з інтересами безпосередніх учасників угод, враховували також і соціальні інтереси громадян, що і визначає актуальність наукових досліджень у цієї сфері.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Не зважаючи на значну кількість наукових праць стосовно регіональних проблем в Україні, методологічні основи дослідження причин дезінтеграції промислового комплексу регіону слід шукати в загальних принципах інституціональної теорії, за допомогою якою намагаються вирішувати складні теоретичні питання визначення суті, доцільності діяльності підприємств, їх меж, взаємодії із ринком тощо. Теоретичні основи уявлення прямих

наслідків змін границь бізнесу базуються на працях засновників неокласичної теорії організації Дж. Хікса й Дж. Робінсон, поведінкової теорії Д. Макгрегора й А. Маслоу [4], нової інституціональної теорії, початок якої покладений ще науковою працею Д. Коммонса «Економічна теорія колективних дій» [5].

В найбільш концентрованому вигляді базу оцінювання ефектів зміни границь бізнесу створює економіка транзакцій Р. Коуза та О. І. Вільямсона [6; 7], а найважливіше – сформульована Р. Коузом «проблема соціальних витрат» відносно так званих зовнішніх ефектів (екстерналій), якими є побічні ефекти будь-якої трансформації бізнесу, які не стосуються безпосередньо її учасників, але стосуються третіх осіб. Уявлення екстерналій призводить до розуміння подолання розбіжності між приватними і соціальними витратами (за формулою: соціальні витрати дорівнюють сумі приватних і екстернальних, тобто покладених на третіх осіб). Очевидно, що безпосереднє застосування даної формули при обґрунтуванні рішень щодо продажу окремого підприємства могло б чіткіше визначити наслідки такого рішення для стану промислового комплексу регіону в цілому.

Отже, **метою** статті є спроба проаналізувати основні негативні причини дезінтеграції промислового комплексу Луганського регіону та обґрунтувати актуальні напрямки її подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Крім наявності значної кількості об'єктивних чинників визначимо й найголовніші суб'єктивні помилки в процесі приватизації та вторинного продажу окремих підприємств, що призвели до значної дезінтеграції промислового комплексу Луганського регіону.

1. Процес первинної приватизації великих підприємств регіону супроводжувався розпадом єдиних виробничих комплексів, як це мало місце при перетворенні в 1994-1995 роках колишнього виробничого об'єднання з тепловозобудування у холдингову компанію ВАТ «ХК «Луганськтепловоз», коли в її складі було створено 21-у дочірню компанію [8]. По декілька юридично незалежних підприємств виникло на

базі раніше єдиних заводів колінчатих валів, верстатобудівного, акумуляторного, виробничого об'єднання електронного машинобудування «Донець» та інших.

2. Перетворення організаційно-правових форм та структури підприємств в процесі первинної приватизації і вторинного продажу, злиття та поглинань для більшості підприємств не відбувалося не своєчасно, а зі значним запізненням. Більш-менш своєчасну послідовність перетворення продемонструвало колишнє виробниче об'єднання тепловозобудування. Проведена наприкінці 1970-х років реконструкція заводу вивела його на максимальну виробничу потужність з випуском 1500 секцій тепловозів аж до 1990 року, що можна вважати за 100-відсоткове завантаження цього підприємства. З 1991 у зв'язку з різким падінням обсягів замовлень завантаження виробничих потужнос-

тей впало до 25% і в 1994-1995 рр. підприємство перетворене в АТ «Холдингова компанія «Луганськтепловоз» із створенням більше двох десятків окремих та афілійованих підприємств. У період 1995-2005 рр. було досягнуте підвищення завантаження виробничих потужностей до 30% переважно за рахунок освоєння випуску широкою гами транспортних засобів. Продаж підприємства російському власникові у 2010 році із його перетворенням у публічне акціонерне товариство (ПАТ) забезпечило завантаження підприємства на рівні виробництва 10 секцій на місяць, що складає біля 25 % теперішніх виробничих можливостей підприємства.

Представимо графіком на рис. 1 динаміку змінюваності завантаження підприємства (позначеного у % по осі ординат у) по роках періоду з 1970 по 2012 роки (позначених по осі абсцис).

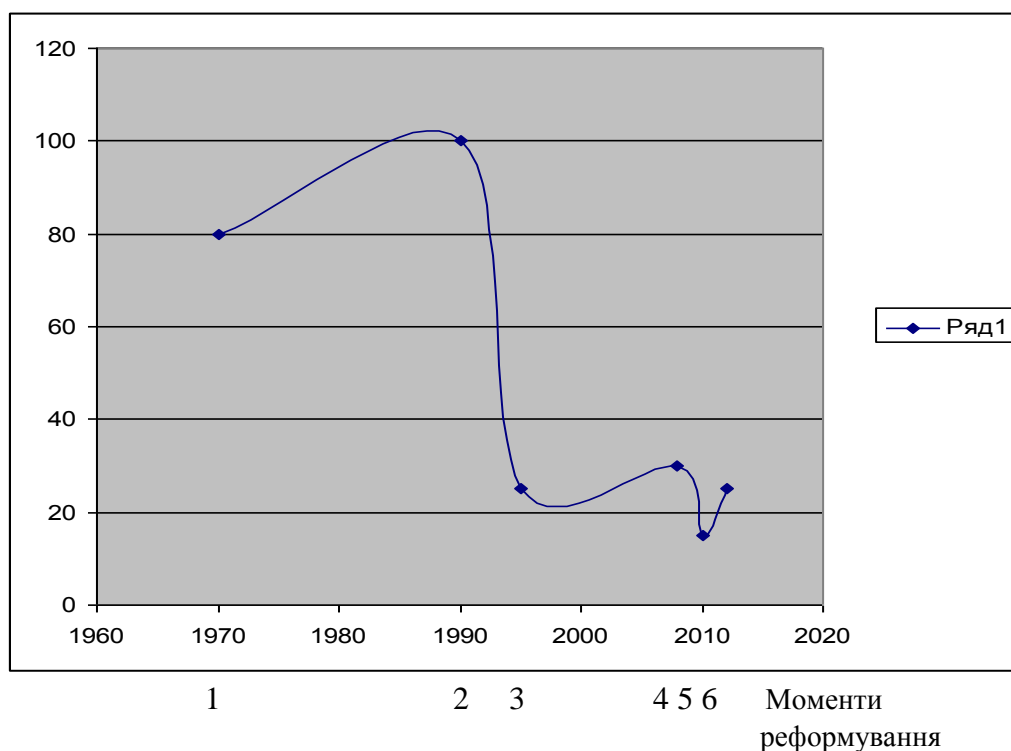

Рис. 1. Графік змінюваності завантаження виробничих потужностей ПАТ «Луганськтепловоз» в процесі його реформування

На рис. 1 позначено наступні реперні точки, що відображають рівень завантаження підприємства та його черговість його перетворення:

1 – рік останньої реконструкції підприємства (1970);

2 – рік максимального завантаження підприємства (1990);

3 – рік максимального зниження завантаження підприємства та його перетворення у ВАТ ХК «Луганськтепловоз» (1995);

4 – рік максимального рівня завантаження підприємства на 30 % у перед кризовий період (2008);

5 – рік чергового зниження рівня завантаження підприємства та його продаж російському власнику із перетворення його у ПАТ (2010);

6 – рік досягнення приблизно 25-відсоткового рівня завантаження теперішніх виробничих можливостей підприємства.

Пропуск приведених реперних точок перетворення багатьма підприємствами регіону призвів до зменшення їх завантаження, а в подальшому – і до призупинення діяльності із наслідками у вигляді процедури банкрутства, перепродажу, а той ліквідації, що й продемонстрували, наприклад, такі великі в минулому заводи Луганська, як верстатобудівний та автоскладальний. Втім інші підприємства пройшли складний шлях реформування і

успішно нарощували обсяги виробництва, як, наприклад, ВАТ «Алчевський металургійний комбінат» (АМК), який, ніж стабілізувати з 2004 року свою роботу, пройшов перед тим стадію банкрутства й санації.

Дослідженнями [9] доведено, що в процесі нарощування негативних впливів з боку зовнішнього середовища підприємство, ніж опинитися в кризовому стані, повинно заздалегідь здійснювати програму свого перетворення у певний момент часу – так званій точці біфуркації, яка передуює моменту настання кризи діяльності на період, тривалість якого визначається можливостями здійснення необхідних перетворень. Схематично визначення точки біфуркації як моменту чергового перетворення показано на рис. 2, на якому відрізком $T_{пер}$ відображена тривалість необхідного періоду перетворення.

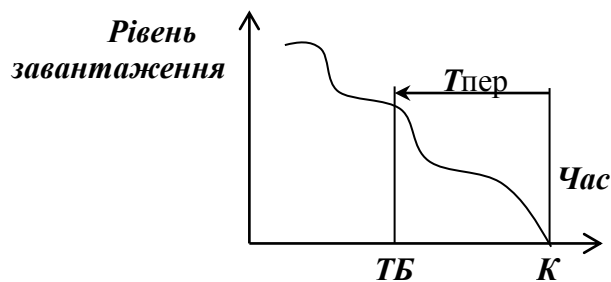

Рис. 2. Визначення точки біфуркації в діяльності підприємства

$TБ$ – точка біфуркації;

$К$ – очікуваний момент настання кризового стану;

$T_{пер}$ – період перетворення підприємства.

Таким чином, кожне підприємство може знаходитися в одній з наступних фаз свого існування чи перетворення:

1) існування в умовах накопичення чинників негативного зовнішнього впливу (погіршення показників діяльності, перш за все, обсягів виробництва і продажу продукції, скорочення працівників та інш.) – H ;

2) знаходження в точці біфуркації, як крайньому моменті часу, коли необхідно починати перетворення підприємства для запобігання розвитку кризового стану – $Б$;

3) здійснення необхідного перетворення підприємства в точці біфуркації як логічне продовженні п. 2) – $П$;

4) розвиток кризового стану в разі пропуску точки біфуркації за п. 2) – $РК$;

5) знаходження в кризовому стані призупинення діяльності – $К$, логічним виходом з якого є банкрутство, санація, продаж, ліквідація чи будь-яка інша форма перетворення ($П$).

Взагалі весь процес зміни стану підприємства відбувається у вигляді певного кола, схематично відображеного на рис. 3.

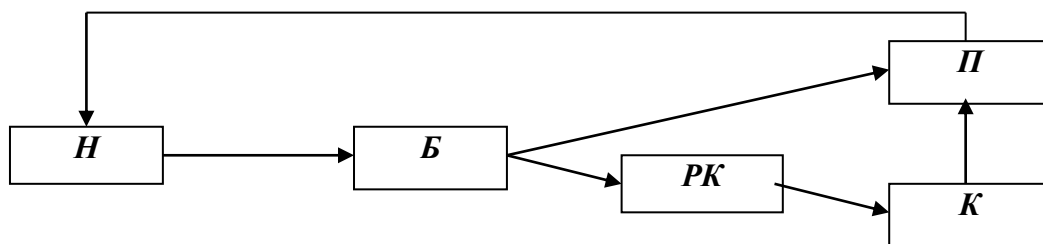

Рис. 3. Послідовність зміни стану діяльності підприємства в умовах негативного впливу на нього з боку зовнішнього середовища

Відповідно до приведеної на рис. 3 схеми охарактеризуємо у якості прикладу перебування підприємств Луганського ре-

гіону у різних фазах функціонування чи перетворення в табл. 1.

Т а б л и ц я 1

Перебування підприємств Луганського регіону у різних фазах існування (фрагмент)

Фаза	Підприємство*	Характеристика фази перебування підприємства
Н	ПАТ «Луганськ-тепловоз»	Скорочення працівників закордонним власником через недостатнє завантаження підприємства
	ПЕМЗ, ЛЗГМ	Зменшення обсягів виробництва у зв'язку з перетворенням вугільної галузі
	СВЗ	Зменшення обсягів виробництва за іноземними замовленнями
Б	СП «Інтерсплав»	Необхідність отримання певного вирішення місця у відповідній галузевій структурі
	ЛТЗ, СТД	Необхідність вирішення проблем коопераційних зв'язків в умовах зміни складу власників
П	Лисичанський НІЗ	Продаж у зв'язку з призупиненням діяльності за рішенням закордонного власника
	СМЗ	Продаж частки підприємства у зв'язку з призупиненням виробництва
РК	ЛЗКВ	Розвиток кризових явищ у зв'язку з неприйняттям рішень з перетворення підприємства у точці біфуркації
	СЗФ	Загроза призупинення за рішення акціонерів у зв'язку з високими тарифами на оплату електроенергії
К	ВАТ «Спутнік»	Кризовий стан, пов'язаний перетворенням вугільної галузі
	ЛАСЗ	Кризовий стан призупинення діяльності
	ЗЕМ	Кризовий стан розпаду підприємства та призупинення діяльності

* ПЕМЗ – ВАТ «Первомайський електромеханічний завод»; ЛЗГМ – ВАТ «Луганський завод гірничого машинобудування»; СВЗ – ВАТ «Стахановський вагонобудівний завод»; ЛТЗ – ЗАТ «Луганський трубний завод»; СТД – ЗАТ «Луганський завод «Сантехдеталь»; СМЗ – ЗАТ «Старобільський механічний завод»; ЛЗКВ – ЗАТ «Луганський завод колінчатих валів»; СЗФ – ПАТ «Стахановський завод феросплавів»; ВАТ «Спутнік» – завод з ремонту гірничо-шахтного обладнання (с. Ювілейне); ЛАСЗ – ВАТ «Луганський автоскладальний завод»; ЗЕМ – Луганський завод електронного машинобудування (без ЦКБМ);

3. Вторинний продаж підприємств регіону, зокрема – іноземним власникам, здійснювався без урахування в повній мірі так званих екстерналій – інтересів третьої сторони продажу підприємств, а саме мешканців регіону, місцевих бюджетів, держави.

Сам недосконалий характер первинної приватизації створив спонукальні мотиви власників підприємств регіону до продажу їх на вторинному ринку та їх покупців у кожній галузі господарства, як, наприклад, у ме-

талургії, де має місце значна монополізація ринку. В цих умовах виникають такі спонукальні обставини угод продажу-купівлі, як досягнення більш впевненого монопольного становище на внутрішньому ринку; посилення експортних можливостей; особистий інтерес продавців за більш високу ціну та інш. У історії продажів підприємств регіону виявляється ще й такий мотив: що задешево придбається, то й залюбки продається.

Найбільш поширеними наслідками дій за такими мотивами є:

зростання монополізації в економіці України, а відтак – подальше спотворення внутрішнього ринку;

прямі втрати держави від зниження вартості бізнесу, який виводиться за межі країни;

відмова від утримання соціальної сфери підприємств;

зниження відповідальності підприємств за стан міської інфраструктури та підтримку гідного рівня життя працівників;

в разі продажу іноземним покупцям – проникнення в сферу взаємодії між керівництвом проданих підприємств та місцевим населенням правил та порядків іншої держави тощо.

Враховуючи позначені вище теоретичні підстави створення справедливих угод з продажу підприємств, які б ураховували інтереси регіону, необхідно запроваджувати наступну модель обґрунтування достатньої ціни продажу будь-якого підприємства регіону, яка б відображала три сторони процесу, що розглядається: власник (підприємство), покупець, третя сторона (держава, регіон, мешканці регіону). Схему взаємодії сторін у процесі продажу підприємств регіону покажемо на рис. 4, згідно з яким виникають наступні відносини між учасниками угод:

- a* – між продавцем і покупцем;
- b* – підприємством третьою стороною;
- c* – між покупцем і третьою стороною.

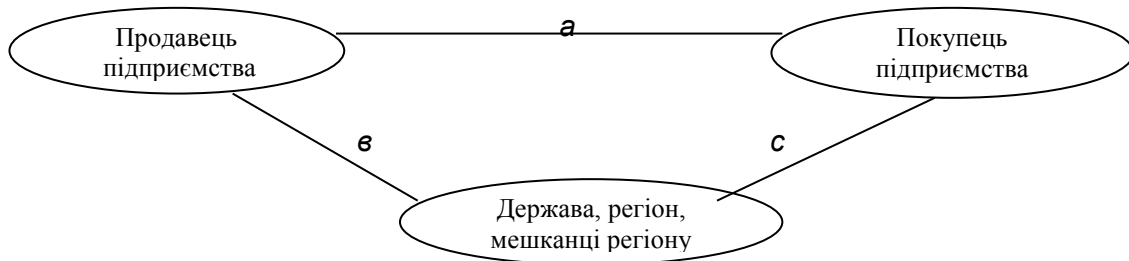

Рис. 4. Схема взаємодії сторін у процесі продажу підприємств та відносин, що виникають між ними

Вказані відносини повинні віддзеркалювати:

a – вартість об’єкта, який продається;

b – вартість забезпечення діяльності підприємства з боку держави, регіону, його мешканців (так звані «екстерналії» за Р. Коузом);

c – додаткова вартість об’єкта, включення якої до угод продажу підприємств необхідно для компенсації втрат третьої сторони.

Міра співвідношення вказаних відносин впливає на визначення того, наскільки доцільним для всіх сторін процесу є продаж українського підприємства закордонному власнику.

Стосовно підприємства відносини *a* та *b* відображають ті функції, які не відбиваються у балансі підприємства, а відтак, вони є транзакційними. Відносини *a* відображають ринкову або договірну ціну підприємства, а *b* – транзакційні функції в середовищі соціальної інфраструктури, яка оточує підприємство. Таким чином, повна вартість об’єкта продажу складає $a + b$.

Придбання підприємства, як правило, не обмежується лише сплатою покупцем вартості об’єкта за договірною ціною *a*, але й включає певний пакет обов’язків, які пере-

даються йому разом з підприємством і які у вартісному вимірі відображають відносини, позначені як *c*.

Таким чином, угода стає справедливою лише при досягненні рівності:

$$a + b = a + c, \text{ або } b = c.$$

Очевидно, на практиці таке рівняння не досягається, а відтак мають місце втрати держави, регіону та мешканців, які становлять: $b - c$.

Природу виникнення подібних втрат продемонструємо на прикладі продажу ВАТ «Алчевський металургійний комбінат» (АМК) в травні 2004 року на торгах Донецької фондової біржі Фондом держмайна України, коли був проданий останній пакет акцій держави у 23,86 % за 5,5 мільйонів грн, тобто за безцінь, тоді як передача 50% + 1 акції комбінату у 2010 році російським компаніям оцінюється близько мільярда євро.

Діяльність підприємства впродовж всього періоду його функціонування забезпечує значна кількість мешканців міста Алчевська та міська інфраструктура, яка створювалася здебільшого з урахуванням потреб АМК. Відповідно ж до угоди щодо передачі місту житлового фонду АМК щорічно перераховував місту лише 7,5 мільйонів грн, втім бюджет Алчевська, наприклад, у 2005 році

складав тоді 63 мільйони грн, 90% з якого йшло лише на виплати заробітної плати [10]. Ці витрати підприємства ні якою мірою не відповідали дійсній вартості внеску міста у діяльність АМК, тобто вартості відносин, позначених як в.

Останнім прикладом проявом фактичної втрати регіону є призупинення роботи Лисичанського нафтопереробного заводу за рішенням його російських власників, які не здійснили в недалекому минулому при настанні певної точки біфуркації необхідних заходів з технічного переозброєння виробництва, через що подальша експлуатація стає збитковою, а в результаті виникла загроза повної втрати роботи для декількох тисяч мешканців міста.

Проведений аналіз чинників дезінтеграції промислового комплексу Луганського регіону дозволяє визначити наступні висновки стосовно напрямків покращення його стану, частина з яких потребує вдосконалення дійсної законодавчої бази.

Висновки та перспективи подальших досліджень. По-перше, в межах дійсного законодавства місцеві органи самоврядування із залученням наукових сил повинні розробити та неухильно здійснювати програму конкретних дій з реінтеграції промислового комплексу регіону, запроваджуючи:

залучення перш за все місцевих підприємств та підприємців (всупереч існуючій практиці залучення виконавців з інших регіонів) для виконання замовлень місцевої влади та здійснення робіт регіонального характеру, надаючи їм підтримку при участі в тендерних торгах;

у відповідності із сучасними науковими рекомендаціями здійснювати заходи з формування замкнених технологічних регіональних комплексів, які б дозволяли зберігати та розвивати внутрішній ринок регіону;

ставати дійсними учасниками угод з продажу підприємств регіону, добиваючись запровадження викладених у статті принципів та моделі визначення доцільності продажу підприємств власникам з регіонів або з закордону з урахуванням інтересів місцевих бюджетів та соціальних інтересів населення.

По-друге, домагатися встановлення на законодавчому рівні можливостей перегляду здійснених раніше умов щодо продажу підприємств регіону в разі встановлення неефективної діяльності їх власників з метою реінтеграції цих підприємств у єдиний промисловий комплекс регіону.

Література

1. Коваленко В. От Ингульца до Донца [Электронный ресурс] / В. Коваленко. — Укррудпром. — 2009. — 16 янв. — Режим доступа: <http://ukrudprom.com>.

2. Баронин А. Русские пришли [Электронный ресурс] / А. Баронин, А. Колпаков // Компания Da Vinci AG. — 2010. — № 246. — 24.12. — Режим доступа: <http://gazeta.comments.ua/?art=1293097718>.

3. Иванов А. Кому принадлежит Луганская область [Электронный ресурс] / А. Иванов // Новости Луганска и Луганской области: CityNews. — 2003. — 20.09. — Режим доступа: <http://sprava.civicua.org/analitika>.

4. Приходько В. И. Современная организационная парадигма [Электронный ресурс] / В.И. Приходько // Менеджмент в России и за рубежом. — 1999. — № 3. — Режим доступа: <http://dis.ru/static/magaz/manag/index/html>.

5. Ядгаров Я. С. История экономических учений : [учебник] / Я.С. Ядгаров; 4-е изд. — М.: ИНФРА-М, 2002. — 326 с.

6. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Р. Коуз. — М.: Новое издательство, 2007. — 224 с.

7. Уильямсон О. И. Экономические институты капитализма : Фирмы, рынки, «отношенческая» контрактация / О.И. Уильямсон; пер. с англ. под ред. В.С. Катькало. — СПб.: Лениздат, 1996. — 702 с.

8. Состав холдинга акционерной компании «ОАО Лугансктепловоз» [Электронный ресурс] // Коммерсантъ-Украина. — 2007. — 23 марта. — Режим доступа: <http://korrespondent.net/all/business>.

9. Колосов А. М. Організаційна поведінка підприємства в умовах мінливого середовища (150 питань теорії і практики організації) : [монографія] / А. М. Колосов. — Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. — 344 с.

10. Колосов С. Н. Дискуссия о кинематографе, приватизации и падении нравов [Электронный ресурс] / С. Н. Колосов, А. Н. Колосов // Обозреватель. — 2006. — 6.06. — Режим доступа: forex.obozrevatel.com/news/2006/6/2/6413.htm

References

1. Kovalenko V. Ot Ingul'tsa do Do-ntsa [Elektronnyy resurs] / V. Kovalenko. — Ukrudprom. — 2009. — 16 yanv. — Re-zhim dostupa: <http://ukrudprom.com>.

2. Baronin A. Russkiye prishli [Elektronnyy resurs] / A. Baronin, A. Koplakov // Kompaniya Da Vinci AG. — 2010. — № 246. — 24.12. — Rezhim dostupa: <http://gazeta.comments.ua/?art=1293097718>.

3. Ivanov A. Komu prinaldezhit Luganskaya oblast' [Elektronnyy resurs] / A. Ivanov // Novosti Luganska i Luganskoy oblasti: CityNews. — 2003. — 20.09. — Rezhim dostupa: <http://sprava.civicua.org/analitika>.

4. Prikhod'ko V. I. Sovremennaya organizatsionnaya paradigma [Elektronnyy resurs] / V.I. Prikhod'ko // Menedzhment v Rossii i za rubezhom. — 1999. — № 3. — Rezhim dostupa: <http://dis.ru/static/magaz/manag/index/html>.

5. Yadgarov YA. S. Istoriya ekonomicheskikh ucheniy : [uchebnik] / YA.S. Yadgarov; 4-ye izd. — M.: INFRA-M, 2002. — 326 s.

6. Kouz R. Firma, rynek i pravo / R. Kouz. — M.: Novoye izdatel'stvo, 2007. — 224s.

7. Uil'yamson O. I. Ekonomicheskkiye instituty kapitalizma : Firmy, rynki, «otnoshencheskaya» kontraktatsiya / O.I. Uil'yamson; per. s angl. pod red. V.S. Kat'ka-lo. — SPb.: Lenizdat, 1996. — 702 s.

8. Sostav kholdinga aktsionerney kompanii «ОАО Luganskteplovoy» [Elektronnyy resurs] // Kommersant"-Ukraina. — 2007. — 23 marta. — Rezhim dostupa: <http://korrespondent.net/all/business>.

9. Kolosov A. M. Organizatsiyna povedinka pidpriemstva v umovakh minlivogo seredovishcha (150 pitan' teoriy i praktiki organizatsiy) : [monografiya] / A. M. Kolosov. — Lugans'k: Vid-vo SNU bl. V. Dalya, 2010. — 344 s.

10. Kolosov S. N. Diskussiya o kinematografe, privatizatsii i padenii нравov [Elektronnyy resurs] / S. N. Kolo-sov, A. N. Kolosov // Obozrevatel'. — 2006. — 6.06. — Rezhim dostupa: forex.obozrevatel.com/news/2006/6/2/1113.htm

Колосов А. Н.

Дезинтеграция промышленного комплекса региона и направления ее преодоления

Продемонстрированы факты и последствия дезинтеграции промышленного комплекса Луганского региона, в том числе, вследствие неэффективных процессов приватизации, реформирования и продажи на вторичном рынке предприятий региона собственникам других регионов Украины и за границу. Первичная приватизация предприятий сопровождалась распадом единых производственных комплексов на большое число юридически самостоятельных предприятий. Преобразование организационно-правовых форм и структуры предприятий происходило не своевременно, со значительным отставанием и пропуском так называемой точки бифуркации как крайнего момента начала преобразования предприятия для предотвращения развития его кризисного состояния. Предложена модель учета при составлении условий продажи предприятий региона интересов государства, региона и его жителей.

Ключевые слова: регион, промышленный комплекс, дезинтеграция, приватизация и продажа предприятия, единый производственный комплекс предприятия, преобразования предприятия, точка бифуркации, экстерналии как интересы третьих сторон, модель учета интересов региона и его жителей.

Kolosov A.

The disintegration of the regional industrial complex and the directions of overcoming

Demonstrated facts and consequences of the disintegration of industry Lugansk region, as a result of ineffective privatization, reforming and sales of existing businesses to owners from other regions of Ukraine and abroad. Initial privatization of enterprises was accompanied by the collapse of the manufacturing facilities to a large number of legally independent companies. The transformation of legal forms and business structure of enterprises does not pass in necessary time, but with a significant lag and missed the so-called bifurcation point as the last moment to start the transformation of enterprise to prevent the development of its crisis. Proposed a model of accounting in the preparation of agreements to sell companies of the region the interests of the state, the region and its inhabitants.

Keyword: region, industrial complex, the disintegration, the privatization and sale of the company, unified industrial complex of enterprise, business transformation, the point of bifurcation, externalities as the interests of third parties, the model of account the interests of the region and its inhabitants.

Рецензент: Гончаров В. М. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Економіка підприємства та управління трудовими ресурсами» Луганського національного аграрного університету, м. Луганськ, Україна.

Reviewer: Goncharov V. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of Business Economics and Human Resources Management Department Luhansk National Agrarian University, Luhansk, Ukraine.

e-mail: vgonch@lnau.lg.ua

Стаття подана
12.11.2012 р.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНИМИ КОНФЛІКТАМИ НА ТЕРИТОРІАЛЬНОМУ РІВНІ

Узагальнено в теоретико-методологічному контексті основні підходи щодо управління екологічними конфліктами на територіальному рівні, а саме: синергетичні можливості та антагоністичні загрози соціоприродної взаємодії; трансдисциплінарна специфіка дослідження екологічних конфліктів; взаємопов'язані концептуальні положення соціальної відповідальності та сталого розвитку; аналіз структурних елементів економічного потенціалу території. Підкреслено особливості управління екологічними конфліктами в рамках досліджень економіки природокористування та охорони навколишнього природного середовища.

Ключові слова: екологічний конфлікт, економіка природокористування, управління, стійкий розвиток, синергетичний підхід, територіальний рівень.

Постановка проблеми. Загострення екологічних проблем, які в новому тисячолітті постали врівень із соціально-економічними, диктує необхідність екологічної спрямованості розвитку економіки України. Для його забезпечення необхідна ефективно функціонуюча система екологічного управління як на загальнодержавному, регіональному, так і на локальному рівнях.

З моменту обрання курсу на сталий розвиток проблемі екологізації господарської та загалом соціально-економічної діяльності приділяється значна увага. Створено наукові засади економічної оцінки збитків від екодеструктивного впливу підприємств та окреслено шляхи забезпечення екологічної безпеки, певного удосконалення зазнало екологічне законодавство, сформовано економічні основи еколого-економічного управління підприємством, екологічного маркетингу та екологічного менеджменту, мотивації екологічно орієнтованої інноваційної діяльності. Проте майже не дослідженою залишається проблема управління екологічними конфліктами, яка через високу складність і різноманітність чинників має свою неповторну специфіку.

Проблема формування системи управління екологічно спричиненими та, зокрема, природно-ресурсними конфліктами набуває особливої важливості для розвитку сфери охорони навколишнього середовища і забезпечення екологічної безпеки в момент загострення соціально-економічної і екологічної криз, яке має мі-

сце сьогодні. Досвід багатьох країн Північної Африки, Близького Сходу, Латинської Америки, в яких уже протягом півстоліття не вщухають ресурсні війни, перманентно забруднюється навколишнє природне середовище внаслідок антагоністичних дій тощо, свідчить про те, що проблема екологічних конфліктів є вкрай важливою для суспільства в цілому та, відповідно, гостро актуальним є завдання формування дієвої системи управління ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика екологічних конфліктів, зокрема, щодо управління ними з урахуванням політичних, економічних та інших чинників, у взаємозв'язку з екологічною безпекою, сталим розвитком, екологічним менеджментом тощо, викладені в роботах як вітчизняних (О. Ф. Балацький [1], Л. Г.ельник, В. В. Сабадаш [2], С. М. Ілляшенко [3], Є. В. Мішенін [4], Є. В. Хлобистов [5] та ін.), так і закордонних (С. М. Бобильов [2], Н. П. Гледіч (N. P. Gleditsch) [6], Т. Гомер-Діксон (T. Homer-Dixon) [7], С. А. Мейсон (S. A. Mason), К. Р. Шпільман (K. R. Spillman) [8] та ін.) вчених. Водночас, теоретичним, методологічним і науково-практичним питанням управління, зокрема, щодо інструментарію державного та ринкового впливу на причини екологічного конфлікту, економічної оцінки наслідків еколого-економічної деструктивної діяльності тощо, на наш погляд, приділено недостатньо уваги.

З огляду на вищезазначене, **мета статті** полягає у формуванні та розвитку теоретико-методологічних підходів до

управління екологічними конфліктами на рівні території.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальнонауковий погляд на передумови формування та безпосередньо екологічні конфлікти полягає в наступному. Згідно з енвіронментологічною картиною світу людину оточує природне середовище, і водночас людина створює власне соціальне середовище, що, в свою чергу, також впливає на її життя та поведінку. Дві складові довілля (соціум і природа) в своєму протистоянні та постійній боротьбі породжують еволюційні процеси як глобального, так і макро- та мікротериторіального, а також локального масштабів. Украв не безпечною, неприпустимою формою соціоприродних протистоянь є антагонізм із його еколого-економічними та соціальними негативними наслідками. Причини вказаних антагоністичних дій криються, на перший погляд, у дефіциті природних ресурсів, або ж навпаки – в їх занадто великій кількості. Проте, як свідчать факти, в більшості випадків розпалення екологічно спричинених війн чи свідомого допущення настання техногенних катастроф у взаємозв'язку з природними компонентами, – це наслідок корисливих інтересів і мотивів окремих осіб і соціальних груп, що, як правило, виступають у ролі суб'єктів еколого-економічної діяльності в межах певної території.

В. Вернадський у роботі [9] наголошував на тому, що історичні явища, такі як Перша та Друга світові війни слід розглядати "...як єдиний великий земний геологічний, а не тільки історичний процес". У його соціоприродній ноосферній концепції закладені підвалини сучасних досліджень екологічно спричинених конфліктів, зокрема, він писав: "XX століття є століттям наукового антагонізму. Людство, як жива речовина, нерозривно пов'язане з матеріально-енергетичними процесами певної геологічної оболонки землі – з її біосферою. Біосфера отримує цілком нове розуміння. Вона є планетним явищем космічного характеру. Людина стає могутньою геологічною силою, що все зростає. Ця геологічна сила склалася геологічно тривало, для людини абсолютно непомітно. З цим

співпала зміна (матеріальна передусім) положення людини на нашій планеті Міць її пов'язана не з її матерією, проте з її розумом і спрямованою цим розумом працею. В геологічній історії біосфери перед людиною відкривається велике майбутнє, якщо вона зрозуміє це й не буде використовувати свій розум і свою працю на самознищення".

Взагалі, з широкого погляду, будь-які загострення чи протистояння в соціоприродних системах можна віднести до конфліктної форми еколого-економічної взаємодії. Більше того, власне господарська діяльність, особливо з активізацією в ній екологічних чинників, є конфліктною за своєю природою; забруднення довкілля будь-яких масштабів також містить у собі певний конфліктний потенціал тощо. Проте саме конфлікти як форма еколого-економічної боротьби, поряд із антагонізмом як найвід'ємнішою своєю характеристикою, далеко не завжди обов'язково наявною, містять у собі приховані раніше можливості для вирішення численних проблем у сфері природокористування та охорони довкілля, а також у суміжних до них сферах. Тобто будь-яка суперечлива ситуація набуває форми власне конфлікту, коли спостерігається справжня боротьба між його учасниками. При цьому у випадку екологічних конфліктів останні можуть бути наслідками певних порушень природоохоронного законодавства та, зі свого боку, – причинами катастроф чи навіть війн. Все, що на умовному "суперечливому діапазоні" еколого-економічної діяльності знаходиться до та після конфлікту як об'єкту даного дослідження, – або позбавлене боротьби, або ж не потребує її. Крім того, щоб мати можливість здійснення кількісної оцінки деструктивних наслідків конфлікту певного типу, необхідно провести відповідну класифікацію конфліктних станів і ситуацій, оскільки не існує універсальної методики їх оцінки.

Тобто, не здійснюючи поки що детального термінологічно-поняттєвого аналізу екологічних конфліктів, ми говоримо про дворівневість їх ідентифікації як об'єкту економічного дослідження (поперше, виокремлення конфліктів серед

усіх інших форм суперечливої еколого-економічної взаємодії, наприклад, власне конфлікти слід відрізняти від криз тощо; по-друге, класифікація підвидів конфліктів за різними критеріями з метою полегшення їх подальшої кількісної оцінки) та наголошуємо на тому, що в Україні поряд із існуванням певної кількості активних локальних екологічних конфліктів, таких як, наприклад, соціальні невдоволення внаслідок нараження на небезпеку місцевих поселень у м. Калуш Івано-Франківської області внаслідок просідання ґрунту через видобування калійних руд, – значно більшу небезпеку зберігають у собі приховані екологічні конфлікти, що мають місце практично по всій території України.

Тобто йдеться про дослідження екологічно релевантних конфліктів як активних, так і потенційних, що, з одного боку, здійснюють або можуть здійснювати вплив на певну територіально-економічну систему, а, з іншого, – є наслідками її функціонування та розвитку, що в цілому нагадує специфіку дії “екологічного бумерангу”: вплив на середовище спричиняє обернений ефект – супротив і протистояння середовища. Отже, ми маємо справу з подвійністю характеру так званої “убудованості” екологічних конфліктів у діяльність організацій у межах певної території. При цьому, насамперед, нас цікавить економічна сторона екологічних конфліктів. Зрозуміло, що, досліджуючи вказані конфлікти, ми, передусім, з’ясовуємо можливості управління ними в широкому сенсі останнього, тобто враховуючи всі аспекти, а саме: інтуїтивно-творчі, інформаційно-аналітичні та організаційно-практичні, – прийняття управлінських рішень щодо розв’язання та використання екологічно-конфліктних ситуацій.

На сьогоднішній день в Україні склалася ситуація, в якій конфліктний потенціал еколого-економічних проблем досяг певного критичного рівня, тобто існує реальна загроза настання екологічної кризи на певних територіях країни; при цьому може взагалі не відбутися стадія активізації (соціального “розкриття”) прихованих конфліктів, в якій з’явилася б можливість уникнути вказаних кризових станів. У да-

ному контексті економічна оцінка впливу екологічних конфліктів на територіальний розвиток нами проводиться на прикладі Сумської області. Слід зазначити, що обґрунтування вибору певної територіальної одиниці в якості “площини” дослідження екологічних конфліктів пояснюється наявністю та значущістю організаційних, фінансових та інших специфічних характеристик механізму управління ними. При цьому, зрозуміло, що в кожному окремому випадку може бути доцільним також і розгляд екологічних конфліктів у межах природного середовища, в якому вони локалізовані.

Аналіз екологічних конфліктів, із огляду на їх різноаспектність, багатогранність і динамічність, неможливий без застосування адекватного комплексу наукових інструментів. Основний практичний результат, що може бути отриманий на основі даного дослідження, – обґрунтування та реалізація управлінських рішень, спрямованих на оптимізацію екологічно конфліктних відносин: унаслідок цього в центрі трансдисциплінарних положень дослідження, поряд із теоретико-економічними засадами слід розглядати теорію прийняття рішень, а також теорію організації, зокрема, тектологічні положення О. Богданова [10]. Крім того, важливим є залучення досвіду нолідж-менеджменту як інноваційного кібернетичного наукового напрямку (однієї з фундаментальних основ теорії управління) та мотиваційного менеджменту в контексті теоретичного забезпечення дослідження соціально-психологічної сторони екологічних конфліктів. У свою чергу, дослідження екологічної сторони конфліктних ситуацій потребує свого обґрунтування з позицій ноосфєрології, екології та управління природокористуванням і охороною довкілля; соціологічний контекст дослідження передбачає узагальнення екологічно релевантних положень конфліктології та інституціоналізму, особливо в їх поєднанні з принципами, відповідно, економіки конфліктів і нової інституційної економіки. Крім того, трансдисциплінарність кількісного аналізу екологічних конфліктів вимагає включення також економіко-математичних і статисти-

чних положень, зокрема, теоретико-ігрового підходу та множинного регресійного аналізу. Також концептуальне забезпечення формування механізмів управління екологічними конфліктами має враховувати досвід відповідних науково-прикладних сфер, зокрема, конфлікт-менеджменту.

Нами було проведено аналіз та узагальнення основних теоретико-економічних напрямів щодо відображення в них конфліктного чинника, особливо у їх взаємозв'язку з природними ресурсами як фактором виробництва та основними із погляду людських потреб благами природи. Враховуючи те, що екологічні конфлікти: по-перше, є складним явищем, серед чинників впливу на яке поряд із економічними, екологічними та ін. завжди наявні політичні фактори; по-друге, зважаючи на перманентний ризик трансформації екологічних конфліктів у соціально неприйнятну антагоністичну форму та, відповідно, необхідність державного втручання в їх урегулювання; по-третє, підкреслюючи значну роль інституційного чинника при створенні системи управління екологічними конфліктами; по-четверте, наголошуючи на необхідності застосування положень обґрунтування вибору стратегічних альтернатив із урахуванням, зокрема, суб'єктивного та кількісного факторів; по-п'яте, з огляду на доцільність втручання міжнародних організацій у вирішення, насамперед, транскордонних регіональних екологічних конфліктів, – доведена значущість застосування в площині відповідних еколого-економічних досліджень положень нової політекономії, в тому числі теоретико-ігрового підходу, теорії оптимальних механізмів розподілу ресурсів, а також міжнародної політичної економії.

В контексті узагальнення методологічних підходів щодо дослідження екологічних конфліктів, слід підкреслити провідну роль загальної теорії систем і синергетичного вчення. Як відомо, вказані підходи застосовуються для вивчення кризових станів економіки та суспільного розвитку загалом. І зважаючи на те, що конфліктні ситуації близькі до кризових за своєю природою та містять у собі потенціал проти-

борства, – синергетичний підхід є релевантним до всіх нюансів їх дослідження та містить у собі інструментарій, найбільш адекватний як у плані методів дослідження, так і в плані методів прийняття управлінських рішень і здійснення мотиваційного впливу на учасників екологічних конфліктів. Окрему увагу слід також приділити дослідженню синергетичних соціоприродних зв'язків у системі економічного потенціалу при проведенні аналізу впливу екологічних конфліктів на економічний розвиток території.

Екологічний конфлікт є складною динамічною соціоприродною системою, в якій до вирішення екологічних проблем залучається більша кількість стейкхолдерів у порівнянні з неконфліктними, проте часто недієвими формами розв'язання вказаних проблем (по суті, йдеться про альтернативу активізації активних регульованих конфліктів на противагу затягуванню їх латентних потенційно більш небезпечних форм), із появою можливості більш повного врахування та задоволення їх еколого-економічних інтересів. У свою чергу, деструктивні наслідки, що є оберненими до вище вказаних умовно конструктивних наслідків, та особливо з огляду на високий ризик їх екологічно релевантних проявів, спричиняють категоричну необхідність втручання держави у функціонування та розвиток системи “екологічний конфлікт”. Акцент уваги при цьому ставиться на мінімізації соціальних збитків, перешкоджанні нерегульованому затягуванню конфліктів із небезпекою переростання їх у кризу.

Як зазначалося вище, поряд із економічними чинниками важливу роль у сфері екологічних конфліктів відіграють чинники політичні як на міжнародному, так і на національному та регіональному рівнях. При цьому нас цікавить взаємозв'язок політики та економіки з превалюванням останньої в плані здійснення комплексного впливу на екологічний конфлікт як об'єкт управління. Так, у контексті політекономічної концепції соціальної відповідальності відображено всю сукупність принципів і правил неконфліктної

соціально та екологічно орієнтованої поведінки суб'єктів економічної діяльності.

На жаль, політична практика в галузі управління природними ресурсами в Україні свідчить про наявність випадків корупційної діяльності, загострення якої відбувається на тлі невизначеності в законодавчій сфері щодо прав власності на землю, неконтрольованості та безкарності корисливих дій чиновників, загальнокорупційної ситуації в державі та її регіонах. На наш погляд, не тільки тотально некорупційна, а й виражено просоціальна та проекологічна державна політика в консенсусальному поєднанні з концепцією та інститутом корпоративної соціальної відповідальності є гарантом забезпечення еколого-економічної безпеки країни.

В рамках досліджень економіки природокористування та охорони довкілля традиційним є розгляд збалансованих (економічних, соціальних, екологічних) аспектів, а також положень щодо врахування інтересів майбутніх поколінь стійкого розвитку суспільства. Початково формулювання аспектів сталого розвитку у формі тріади “соціум – економіка – екологія” ускладнює пошук балансу між соціальними чинниками, до яких відносяться також і чинники економічні, та чинниками екологічними, оскільки перші з них при початковому погляді переважають чисельно. При деякій зміні в розстановці акцентів, а саме, розгляді сталого розвитку в поєднанні з концепцією соціальної відповідальності, тобто пріоритетному значенні соціальної складової розвитку, що означає в тому числі й зміну екологічного вектора на вектор соціально-екологічний, – з'являється принципово новий, просоціальний підхід до вирішення екологічних конфліктів. Останні, ускладнені власне екологічними, економічними та іншими чинниками, є, передусім, соціальними явищами й, відповідно, потребують адекватного концептуально-політичного погляду.

З економічного погляду, підтримання соціально та екологічно відповідальної діяльності передбачає формування відповідного потенціалу [11]. Економічний потенціал як самостійне теоретико-

методологічне вчення в аспектах формування, використання та розвитку може розглядатися не тільки як модель підґрунтя для стійкого розвитку, а й як одна з моделей власне стійкого розвитку, зокрема, максималістичного напрямку останнього. Йдеться про те, що, по-перше, природа потенціалу як певної накопичувальної здатності констатує його підтримувальну роль і функцію як синергетичної системи, вбудованої в систему економічну на рівні певної території. По-друге, економічний потенціал як система взаємозв'язків між об'єктами господарювання, яка самогенерує здатність максимально формувати і задовольняти потреби зацікавлених осіб та груп, шляхом оптимального використання природних та інших ресурсів певної території в умовах конкретних еколого-економічних відносин, – відповідає максималістичним принципам та інтересам у рамках найпоширенішого на сьогодні напрямку економічного розвитку, в площині проєкції якого, до речі, й відбуваються соціальні та, зокрема, екологічні конфлікти (максималізм у задоволенні потреб породжує численні протиріччя та протистояння у боротьбі соціальних груп, передусім, економічних суб'єктів за обмежену кількість джерел задоволення потреб). По-третє, в структурі реалізованого економічного потенціалу відображено соціальні, екологічні та економічні аспекти сталого розвитку: йдеться про п'ять основних форм капіталу (фізичну, фінансову, людську, соціальну, природну). В контексті дослідження екологічних конфліктів їх соціоприродна сутність і зміст спричиняють, передусім, необхідність розкриття взаємозв'язку між соціальним і природним капіталом (у рамках даного дослідження в складі соціального капіталу розглядається людський капітал). При цьому згідно з факторним аналізом інші форми капіталу (фізична та фінансова) вважаються умовно постійними.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, в результаті проведеного дослідження були узагальнені та висвітлені в теоретико-методологічному контексті основні підходи щодо управління екологічними конфліктами на території-

альному рівні, зокрема: синергетичні можливості та антагоністичні загрози соціоприродної взаємодії; трансдисциплінарна специфіка дослідження екологічних конфліктів; взаємопов'язані концептуальні положення соціальної відповідальності та сталого розвитку; структурні елементи економічного потенціалу території. Подальші дослідження будуть присвячені формуванню організаційно-економічних механізмів управління екологічними конфліктами.

Література

1. Балацкий О.Ф. Экономика чистого воздуха / О.Ф. Балацкий. – К.: Наукова думка, 1979. – 295 с.
2. Сабадаш В.В. Урегулювання екологічних конфліктів: економіко-організаційні передумови “зеленої” економіки / В.В. Сабадаш, С.М. Бобильов, Л.Г. Мельник // Механізм регулювання економіки. – 2012. – №1. – С. 64–80.
3. Ілляшенко С.М. Екологічні ризики інновацій: класифікація та аналіз / С.М. Ілляшенко, В.В. Божкова // Фінанси України. – 2005. – № 1. – С. 49–59.
4. Мішенін Є. Концептуальні засади розвитку механізмів державно-приватного партнерства в лісоресурсній сфері / Є. Мішенін, Г. Мішеніна // Економіст. – 2010. – № 12. – С. 23–26.
5. Хлобистов Є.В. Суспільні конфлікти у сфері екологічної (природно-техногенної) безпеки / Є.В. Хлобистов, Л.В. Жарова // Механізм регулювання економіки. – 2011. – №1. – С. 16–23.
6. Gleditsch N.P. Armed conflict and the environment: a critique of the literature / N.P. Gleditsch // Journal of peace research. – 1998. – №3, Vol. 35. – P. 381–400.
7. Homer-Dixon T. On the threshold: environmental changes and acute conflict / T. Homer-Dixon // International security. – 1991. – №2, Vol. 16. – P. 76–116.
8. Mason S.A. Environmental conflicts and regional conflict management / S.A. Mason, K.R. Spillman // Encyclopedia of development and economic sciences, 2003. – Oxford: Eolss publishers. – 27 p. – [Елект-

ронний ресурс]. – Режим доступу до документу: <http://www.eolss.net>.

9. Вернадский В.И. Несколько слов о ноосфере / В.И. Вернадский // Успехи современной биологии. – 1944. – №18, вып. 2. – С. 113–120.

10. Богданов А.А. Тектология. Всеобщая организационная наука / А.А. Богданов. – М.: Экономика, 1989. – 2 т.

11. Экономический потенциал административных и производственных систем: [монография / под общей ред. О.Ф. Балацкого]. – Сумы: ИТД “Университетская книга”, 2006. – 973 с.

References

1. Balatskyŭ O.F. Ékonomyka chystoho vozdukha / O.F. Balatskyŭ. – K.: Naukova dumka, 1979. – 295 s.
2. Sabadash V.V. Urehulyuvannya eko-lohichnykh konfliktiv: ekonomiko-orhanizatsiyni peredumovy “zelenoi” ekonomiky / V.V. Sabadash, S.M. Bobyl'ov, L.H. Mel'nyk // Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky. – 2012. – №1. – S. 64–80.
3. Ilyashenko S.M. Ekolohichni ryzyky innovatsiŭ: klasyfikatsiya ta analiz / S.M. Ilyashenko, V.V. Bozhkova // Finansy Ukraïny. – 2005. – № 1. – S. 49–59.
4. Mishenin YE. Kontseptual'ni zasady rozvytku mekhanizmiv derzhavno-pryvatnoho partnerstva v lisoresursniŭ sferi / YE. Mishenin, H. Mishenina // Ekonomist. – 2010. – № 12. – S. 23–26.
5. Khlobystov YE.V. Suspil'ni konflikty u sferi ekolohichnoi (pryrodotekhnogennoi) bezpeky / YE.V. Khlobystov, L.V. Zharova // Mekhanizm rehulyuvannya eko-nomiky. – 2011. – №1. – S. 16–23.
6. Gleditsch N.P. Armed conflict and the environment: a critique of the literature / NP Gleditsch // Journal of peace research. – 1998. – №3, Vol. 35. – P. 381–400.
7. Homer-Dixon T. On the threshold: environmental changes and acute conflict / T. Homer-Dixon // International security. – 1991. – №2, Vol. 16. – P. 76–116.
8. Mason S.A. Environmental conflicts and regional conflict management / SA Mason, K.R. Spillman // Encyclopedia of development and economic sciences, 2003. –

Oxford: Eolss publishers. – 27 p. – [Elektronnyĭ resurs]. – Rezhym dostupu do dokumentu: <http://www.eolss.net>.

9. Vernadskyĭ V.Y. Neskol'ko slov o noosfere / V.Y. Vernadskyĭ // Uspekhy sovremennoĭ byolohyy. – 1944. – №18, vyp. 2. – S. 113–120.

10. Bohdanov A.A. Tektolohyya. Vseobshchaya orhanyzatsyonnaya nauka / A.A. Boh-danov. – M.: Ékonomyya, 1989. – 2 t.

11. Ékonomyycheskyĭ potentsyal administratyvnykh y proyzvodstvennykh system: [monohrafiyya / pod obshcheĭ red. O.F. Balatskoho]. – Sumy: YTD “Unyversytet·skaya knyha”, 2006. – 973 s. .

Прокопенко О. В., Петрушенко Н. Н.

Теоретико-методологические основы управления экологическими конфликтами на территориальном уровне

Обобщены в теоретико-методологическом контексте основные подходы к управлению экологическими конфликтами на территориальном уровне, а именно: синергетические возможности и антагонистические угрозы социоприродного взаимодействия; трансдисциплинарная специфика исследования экологических конфликтов; взаимосвязанные концептуальные положения социальной ответственности и устойчивого развития; анализ структурных элементов экономического потенциала территории. Подчеркнуты особенности управления экологическими конфликтами в рамках исследований экономики природопользования и охраны окружающей среды.

Ключевые слова: экологический конфликт, экономика природопользования, управление, устойчивое развитие, синергетический подход, территориальный уровень.

Prokopenko O., Petrushenko M.

The theoretic-methodological basis of the management of environmental conflicts on the territorial level

In the article the main approaches to the management of environmental conflicts on the territorial level are summarized in the theoretic-methodological context, namely, the synergetic possibility and antagonistic threats of the socio-natural interactions; the transdisciplinary specificity of the research of environmental conflicts; the interlinked conceptual principles of social responsibility and sustainable development; the analysis of the structural elements of the economic potential of the territory. The features of the management of environmental conflicts are underlined, through the research of the environmental economics and environmental protection.

Keywords: environmental conflict, economy of natural resources, management, sustainable development, synergetic approach, territorial level.

Рецензент: Александров І. О. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Менеджмент» Донецького національного університету, м. Донецьк, Україна.

Reviewer: Alexandrov I. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of Management Department, Donetsk National University, Donetsk, Ukraine.

e-mail: alex@dongu.donetsk.ua

*Стаття подана
17.11.2012 р.*

Підсумки Всеукраїнської науково-практичної конференції

**«ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ
ГОСТИННОСТІ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ»,**

проведеної кафедрою туризму і готельного господарства Інституту економіки і фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля за підтримки Управління культури та туризму Луганської обласної державної адміністрації, Феодосійської міської адміністрації, Луганської філії Інституту економіко-правових відносин НАН України.

Всеукраїнська науково-практична конференція з проблем розвитку туризму на регіональному рівні відбулася вперше наприкінці вересня 2012 року на базі Феодосійського відділення Кримського факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Метою конференції є обмін науково-практичною інформацією з актуальних проблем у сфері гостинності та консолідація зусиль студентів, аспірантів, вчених України для розробки і впровадження ефективних інструментів для розвитку галузі туризму на регіональному рівні.

У роботі конференції взяли участь представники Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, Київського національного торговельно-економічного університету, Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, Одеського державного економічного університету, Львівського державного інституту новітніх техноло-

гій та управління імені В'ячеслава Чорновола, Донецького інституту туристичного бізнесу, туристичних підприємств «Луганськ-Інтурист», «Супутник-Луганськ ЛТД», фінансових установ Луганської області та АР Крим.

Було заслухано та обговорено понад 50 доповідей та повідомлень, дві стендові доповіді, в яких відображено актуальні теоретичні та практичні проблеми, а саме:

- сучасні проблеми та дослідження використання природно-рекреаційних ресурсів на регіональному рівні;
- теоретико-методологічні аспекти формування туристичного іміджу регіону;
- сучасний стан та тенденції розвитку регіонального туризму;
- інноваційні технології розвитку галузі туризму;
- фінансово-економічне забезпечення розвитку туризму на регіональному рівні;
- проблеми формування інформаційно-аналітичного забезпечення управління фінансовою стійкістю підприємств на регіональному рівні;
- феномен гостинності як ключовий принцип розуміння основ тренінгових технологій в туризмі;
- роль різних видів туризму у соціально-економічному розвитку регіонів;
- особливості удосконалення іномовної підготовки майбутніх фахівців туризму;

- основні напрямки впливу підприємств індустрії гостинності на економічний розвиток регіону;

- заходи підвищення конкурентоспроможності та фінансування туристичних послуг в Україні.

За результатами проведення конференції були прийняті такі пропозиції та рекомендації:

1. Продовжити наукові дослідження щодо удосконалення фінансово-економічного забезпечення розвитку індустрії гостинності на регіональному рівні, а також відповідному їх оформленню з визначенням ефективності впровадження;

2. Рекомендувати науковим школам ВНЗ України III-IV рівня акредитації за пріоритет взяти розробку інноваційних технологій розвитку індустрії гостинності на регіональному рівні на основі раціонального використання існуючого природно-рекреаційного потенціалу та матеріально-технічного забезпечення галузі;

3. Продовжувати дослідження природно-рекреаційних ресурсів Луганської області, які спрямовані на покращення туристичного іміджу регіону;

4. Запропонувати активне застосування екскурсійного обслуговування як засобу підвищення привабливості регіону за умови розробки і впровадження нових екскурсійних програм, враховуючи при цьому потреби населення;

5. Поширювати транскордонне співробітництво, на прикладі створення регіональних брендів;

6. Звернути особливу увагу на проблеми підвищення конкурентоздатності та фінансування туристичних послуг в Україні;

7. Запропонувати активне застосування економіко-математичних методів при дослідженні санаторно-курортного комплексу регіону;

8. Запровадити проведення міжвузівських та міжнародних досліджень з метою узгодження їх тематики, поглиблення дослідів, більш широкого розповсюдження результатів;

9. Поширювати проведення наукових досліджень на державне замовлення, замовлення суб'єктів туристичної діяльності;

10. Провідним спеціалістам активніше проводити роботу по залученню молоді для виконання науково-дослідницької роботи;

11. Продовжувати політику співпраці з науковими фахівцями зарубіжжя;

12. Рекомендувати використовування у навчальному процесі результатів проведеної науково-практичної конференції;

13. Проводити подальші наукові дослідження щодо удосконалення змісту навчання та більш широкого впровадження у навчальний процес інноваційних технологій навчання, розвитку та виховання особистості майбутнього фахівця, як суб'єкта професійної діяльності;

14. Продовжувати використання самостійної роботи як ефективної форми організації навчального процесу у вищих освітніх закладах з метою вдосконалення підготовки майбутніх спеціалістів індустрії гостинності;

15. Сприяти вирішенню проблем щодо працевлаштування молодих спеціалістів відповідно профілю їхньої підготовки.

Учасники конференції відзначили високий рівень підготовки та проведення Всеукраїнської науково-практичної конференції «Фінансово-економічне забезпечення розвитку індустрії гостинності на регіональному рівні», та підкреслили необхідність проведення такого заходу щорічно.

У Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля відбулося ювілейне засідання «Круглого столу» з проблем оподаткування, у рамках якого проведено

III-ю міжнародну науково-практичну Інтернет-конференцію

«ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА : СТРАТЕГІЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ»

Вже десятий рік поспіль кафедра оподаткування СНУ ім. В. Даля організовує наукові зустрічі за актуальними питаннями оподаткування регіонального, всеукраїнського та світового масштабу. Постійну підтримку в проведенні заходу надають Державна податкова служба в Луганській області, Головне управління економікою Луганської обласної державної адміністрації та Луганська філія Інституту економіко-правових досліджень НАН України. В обговоренні питань Круглого столу прийняли участь науковці СНУ ім. В. Даля, Луганського національного аграрного університету, Новосибірського державного університету економіки та управління (Росія), Курського філіалу Фінансового університету при Уряді Російської Федерації (м. Курськ, Росія), Університету «Професора доктора Арсена Златарова» (м. Бургас, Болгарія), Дунайварошського Інституту (Угорщина), Департаменту розвитку міжнародних відносин L&J Techtrading Sp. z o.o (м. Варшава, Польща), а також представники структурних підрозділів Державної податкової служби в Луганській області, Державного казначейства України в Луганській області та Управління надходжень доходів Пенсійного фонду України в Луганській області. Також у роботі заходу взяли участь практики - представники луганських підприємств.

Ювілейний Круглий стіл проводився за декількома тематичними напрямками, які розкривали найбільш актуальні проблеми сучасної сфери оподаткування: аспекти соціалізації економіки, податкове регулювання

демографічних процесів у суспільстві, встановлення партнерських відносин та діалогу між представниками бізнесу та влади, впровадження пенсійної реформи тощо. Значну увагу учасники засідання приділили обговоренню нововведень до Податкового кодексу України, методів покращення роботи системи оподаткування та боротьби з «тіньовими» підприємствами.

«Усі дії податкової служби направлені на підтримку, захист та покращення умов для легальної діяльності підприємств, – зазначила заступник голови Державної податкової служби України в Луганській області Аліна Корольова. - Першим кроком для досягнення балансу між інтересами влади та бізнесу стала кодифікація податкового законодавства та одночасне спрощення правил адміністрування платежів».

Крім того, Аліна Корольова окреслила декілька напрямків концепції з покращення системи оподаткування: спрощення вимог до оформлення та подачі податкових документів, зменшення кількості податкових звітів та перевірок, однозначне тлумачення законодавства, скорочення переліку податків, покращення системи відшкодування ПДВ тощо. Підбиваючи підсумки свого виступу, вона наголосила на тому, що вдосконалення роботи податкової служби можливе лише за умови урахування потреб та побажань представників бізнесу.

Запекла дискусія була розгорнута з приводу пенсійної реформи, зокрема, питання щодо продовження пенсійного віку.

Формат круглого столу обраний не випадково, оскільки до участі в ньому і до обговорення найважливіших проблем щодо оподаткування залучаються студенти, що навчаються за напрямом підготовки «Економіка та підприємництво», які є перспективною надією нашої держави.

В рамках «Круглого столу» було проведено III Міжнародну науково-практичну конференцію, організаторами якої виступили Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Державна податкова служба в Луганській області, Голов-

не управління економікою Луганської обласної державної адміністрації, НАН України Луганська філія Інституту економіко-правових досліджень, Новосибірський державний університет економіки та управління (м. Новосибірськ, Росія); Курський філіал Фінансового університету при Уряді Російської Федерації (м. Курськ, Росія); College of Dunaújváros (Угорщина); L&J Techtrading Sp. z o.o. (Вища школа менеджменту у м. Варшаві); Університет «Професора доктора Асена Златарова» (м. Бургас, Болгарія); Громадська організація «Фонд сприяння розвитку науки Луганщини».

За словами завідувача кафедри оподаткування, доктора економічних наук, професора Тетяни Калінеску, подібні «Круглі столи» - традиція університету. Кожного року восени кафедра запрошує до діалогу всіх, кого цікавить тема податків, щоб обговорити нагальні питання, відпрацювати методологічні напрямки, звірити годинники з податковою службою Луганщини та заохотити студентів до активних диспутів.

Окрім професорсько-викладацького складу економічних спеціальностей СНУ ім. В. Даля, представників місцевої влади, керівників бюджетоутворюючих підприємств на засіданні була широко представлена податкова служба Луганського регіону.

Питання, що розглядалися впродовж засідання:

Актуальні соціально-економічні проблеми Луганської області; Податкова політика: від фіскальної до сервісної служби; Нові підходи в адмініструванні податку на прибуток; Нова модель спрощеної системи оподаткування; Електронні сервіси податкової служби; Новації в процедурі реєстрації платником податку на додану вартість; Taxation as a source of major societal conflicts in a society in transition; Демографічна політика України та її соціальна підтримка; Соціально-економічний розвиток територій в рамках виконання програми економічних реформ 2010-2012 рр.; Актуальні питання соціальної політики України; Пенсійна реформа: соціальне забезпечення людського розвитку; Перспективи соціального розвитку Болгарії та України щодо напрямів їхнього співробітництва; Інформація про стан виконання державного та місцевих бюджетів за 9 місяців 2012 р. по Луганській області; Зміни в оподаткуванні товарів, що переміщуються через митний кордон України у зв'язку з

прийняттям нової редакції Митного кодексу України; Проблеми соціального розвитку великих підприємств; Роль податкової політики в стратегії соціального розвитку Російської Федерації.

За результатами засідання «Круглого столу» були подані такі пропозиції та рекомендації

Податкові аспекти соціалізації економіки:

– сприяти створенню прозорої і зрозумілої для суспільства системи пріоритетів державної політики у сфері фінансового забезпечення суспільних благ. Для цього важливо при формуванні цілей державної політики орієнтуватися на середньо - і довгострокову перспективу, забезпечити сталість і незмінність курсу уряду, запровадити дієву систему моніторингу державних видатків;

– збалансувати державні фінанси і втримувати рівень дефіциту бюджету на рівні, що не чинить деструктивного впливу на соціально-економічні процеси в країні. Це дозволить створити надійну основу для упорядкування видатків і доходів держави, прогнозувати розвиток системи надання суспільних благ;

– підвищити довіру платників податків до дій уряду, що сприятиме формуванню податкової культури, орієнтованої на усвідомлення суб'єктами господарювання існування чіткої залежності між коштами, які вони сплачують на споживання суспільних благ та кількісно-якісними складовими надання державних послуг. Для цього потрібно забезпечити стабільність фіскального законодавства, його чіткість і відсутність двозначностей у трактуванні тих чи інших положень, проводити активну роз'яснювальну роботу щодо важливості податків як платежів за надані суспільству блага, підвищити довіру до держави як важливого інституту суспільної взаємодії.

Податкове регулювання демографічних процесів у суспільстві:

– розробити заходи фінансового змісту щодо демографічної політики доцільно доповнювати також іншими економічного та соціального спрямування. Лише комплексний, довготривалий, науково обґрунтований і фінансово доцільний підхід з підтвердженням волі політичної еліти дозволить реалізувати концептуальні підходи щодо вирівнювання і стабілізації демографічних процесів в Україні;

– забезпечити фінансування сімей при народженні дитини, в частині державної допомоги. Для вагомих зрушень у демографічному напрямі необхідні подальші дії щодо забезпечення житлом, можливості отримання роботи, яка зіставляється з наявністю малої дитини, підвищення рівня оплати праці;

– сформувані відповідні умови, які будуть мати вплив на народжуваність, серед яких значимими є: збільшення рівня доходів українського народу; забезпечення першим робочим місцем випускників навчальних закладів; розширення обсягів житлового будівництва для молодих сімей; збільшення державної фінансової допомоги після виповнення дитині 3-х років.

Податкова демократія: партнерські відносини і соціальний діалог:

– вдосконалити процедуру податкового адміністрування за такими основними напрямками: 1) формування партнерських відносин фіскальних органів із платниками податків; 2) організація роботи з урахуванням поділу платників на категорії уваги; 3) створення умов та сприяння добровільній сплаті податків; 4) реформування моделі податкового контролю; 5) вдосконалення системи показників ефективності адміністрування податків і зборів; 6) запровадження механізмів контролю виконання соціальних функцій податкової роботи працівників ДПС України;

– забезпечити соціалізацію податкової роботи на засадах сучасної модернізації та пристосування до сучасних реалій української економіки. Розробити систему моніторингу соціалізації податкової роботи, де модернізація податкової роботи щодо її соціалізації може виступати підставою для розвитку механізмів податкової самодостатності.

Моделювання стратегії соціалізації податкової політики:

– з метою соціалізації податкової політики доцільно здійснити процес переосмислення, переоцінки та зміни пріоритетів оподаткування з урахуванням потреб суспільства і забезпечення не лише економічного, а й соціального розвитку;

– роль податків в соціалізації проявляється в тому, що вони виконують соціальну функцію, яка регулює співвідношення коштів у бюджеті. Соціальна функція визначає рівень суспільного добробуту в країні через регулювання фінансового забезпечення охорони здоров'я, освіти, культури та інших сфер життєдіяльності людей.

Механізм реалізації податкової політики: компенсація соціальної безпеки:

– раціональний підхід до побудови системи соціальної безпеки має забезпечити гідний рівень життя населення України й підвищити соціально-економічний рівень розвитку. При цьому слід звернути увагу на те, що неабияка роль у цьому процесі належить податковій політиці, бо, по-перше, саме податки є головним джерелом наповнення бюджету, а отже й головним джерелом фінансування соціальної сфери, по-друге, податки забезпечують перерозподіл доходів у суспільстві;

– досягнення ефективності системи соціальної безпеки України ймовірно лише тоді, коли будуть створені можливості для задоволення потреб кожної окремої людини, для стимулювання її розвитку й забезпечено захист від соціальних загроз.

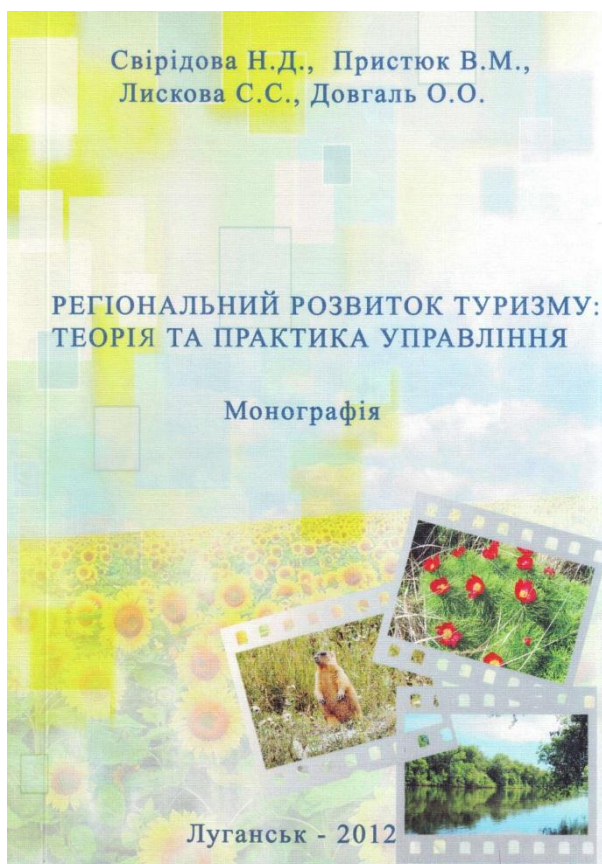
Пенсійна реформа: соціальне забезпечення людського капіталу:

– проведення структурної реформи по запровадженню накопичувальної компоненти у країні з низьким рівнем розвитку фінансового ринку та фінансової грамотності населення в умовах розбалансованої розподільної пенсійної системи призведе до загострення проблеми дефіциту бюджету ПФУ та системних диспропорцій;

– отримання задовільного коефіцієнта заміщення однієї накопичувальної пенсії мало, пенсійна система повинна поєднувати у собі накопичувальні та солідарні принципи.

Крім того, в рамках засідання «Круглого столу» відбулася презентація досягнень кафедри «Оподаткування» з підготовки фахівців з оподаткування та наукововиробничого журналу «Жасопис економічних реформ», який було засновано на засіданні «Круглому столі» у 2010 році.

Нагадаємо, що кафедра оподаткування СНУ ім. В. Даля була створена в 2003 році для підготовки висококваліфікованих фахівців у галузі оподаткування, здібних не тільки правильно розрахувати встановлені законодавством податки та збори, але й оцінити податковий потенціал підприємства і регіону, запропонувати шляхи його оптимізації. Наразі на багатьох підприємствах Луганщини відкрито філії кафедри, де студенти проходять податкову практику. З Державною податковою службою України в Луганській області кафедру пов'язують тісні ділові зв'язки: плідна співпраця між вищим та установою триває з 2004 року.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ РЕКОМЕНДУЄ

Свірідова Н. Д.

Регіональний розвиток туризму: теорія та практика управління: монографія / Н. Д. Свірідова, В. М. Пристюк, С. С. Лискова, О. О. Довгаль. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2012. – 213 с.

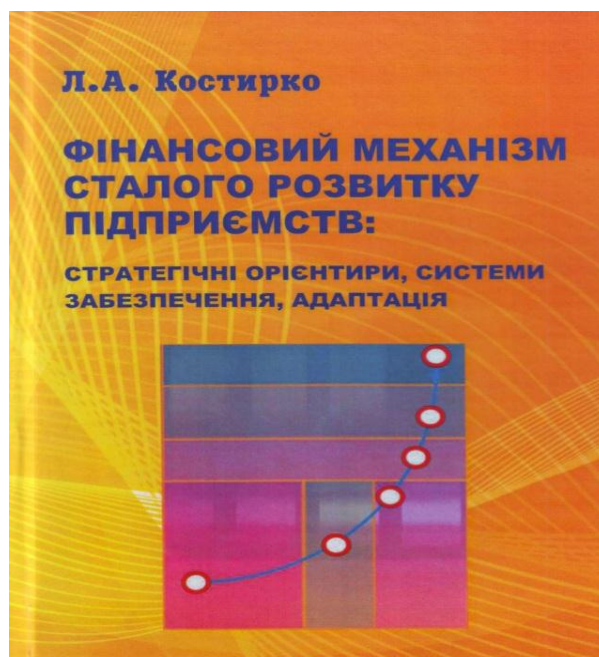
Розглянуто особливості регіонального розвитку туризму, а також теоретико-методичні аспекти туристичної привабливості регіону на прикладі Луганської області. Надано аналіз стану та тенденцій розвитку санаторно-курортного комплексу області. Представлена методика проведення аналізу обсягів реалізації послуг санаторно-курортного комплексу та стратегія економічного розвитку санаторно-курортного комплексу регіону. Розроблено системний підхід до цільового формування та використання туристичного потенціалу регіону.

Розраховано на магістрів, студентів напряму "Туризм", аспірантів, викладачів, а також на тих, хто вивчає проблеми державного регулювання і управління регіональним розвитком туризму.

Костирко Л.А.

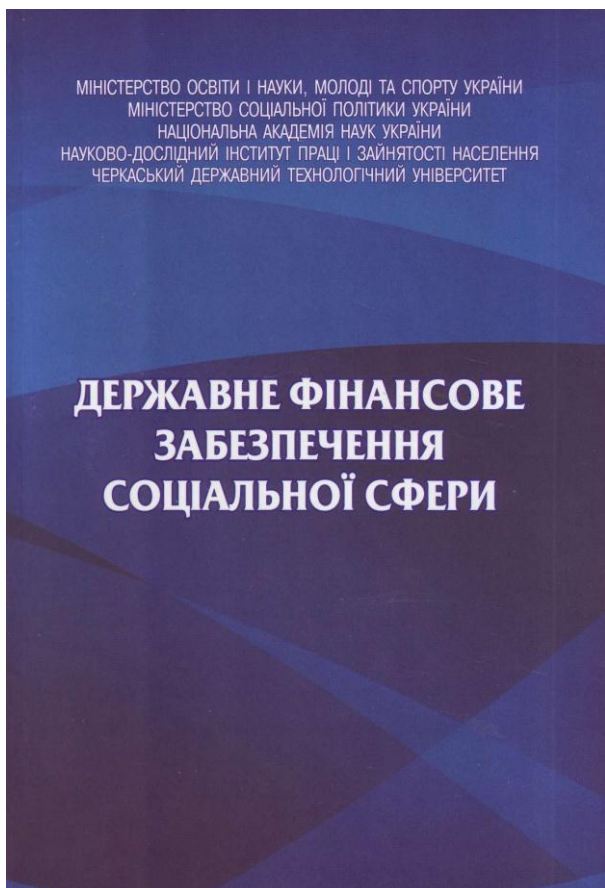
Фінансовий механізм сталого розвитку підприємств: стратегічні орієнтири, системи забезпечення, адаптація: Монографія / Л.А. Костирко. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2012. – 474 с.

У монографії викладено теоретичні та методологічні засади формування адаптивного фінансового механізму як інструменту забезпечення сталого розвитку підприємств. В контексті адаптивного підходу розкрито забезпечуючі системи фінансового механізму: фінансове планування, аналіз, стратегічна діагностика, інформаційне забезпечення. Концептуально обґрунтовано механізм формування та реалізації фінансової стратегії підприємств. Розроблено новий підхід до стратегічної діагностики для створення аналітичного базису адаптивного фінансового механізму. Доступно викладено інструменти адаптації фінансового механізму: методика вибору параметрів фінансової стратегії, методи прогнозування сталого розвитку підприємства на основі його вартості та розробки стратегічних фінансових планів, інтегрована звітність (фінансові, нефінансові показники). Розкрито аспекти організації інтегрованої інформаційної системи.

Призначено для керівників і фахівців підприємств у сфері фінансового управління, спеціалістів регіональних органів управління, наукових працівників, викладачів, аспірантів та студентів економічних спеціальностей вузів.

Державне фінансове забезпечення соціальної сфери // За ред. доктора філософії, професора, академіка АЕНУ заслуженого економіста України Т. М. Кір'ян, доктора економічних наук, професора Ю. В. Пасічника. – Черкаси : видавець Чабаненко Ю., 2012. – 398 с.

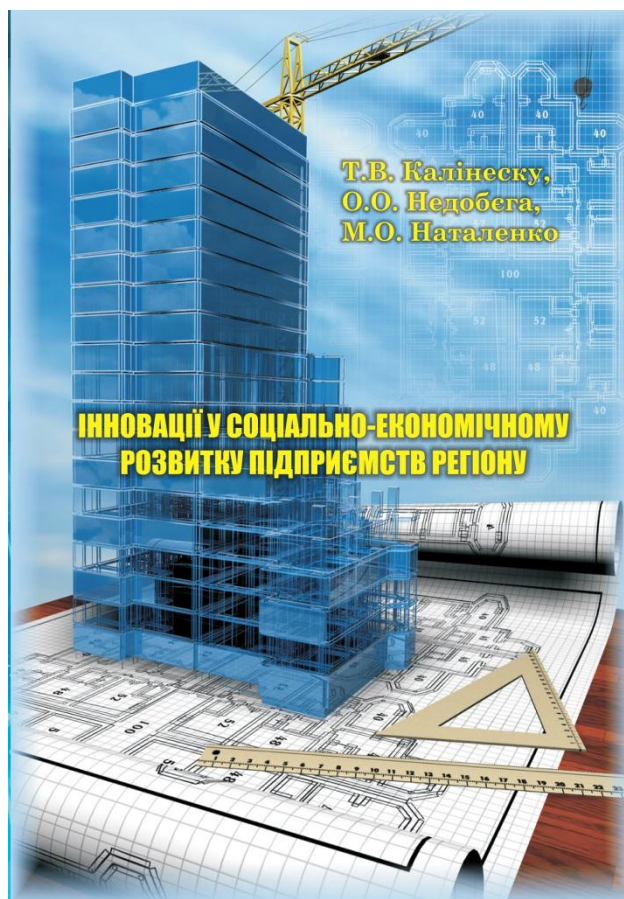
У монографії з'ясовано специфіку державного фінансового забезпечення соціальної сфери. Обґрунтовано напрями державного регулювання соціальних виплат, зокрема їх роль у соціальному захисті населення з використанням відповідних важелів. Визначено важливість державного регулювання та прогнозування заробітної плати для забезпечення динаміки соціально-економічного розвитку. Розроблено теоретико-методологічні та методичні підходи до прогнозування ринку праці України. Проаналізовано роль домогосподарств у фінансовій системі України, виявлено фінансову поведінку домогосподарств та особливості надання пільг. Особливу увагу приділено пріоритетам державного фінансового забезпечення соціального розвитку зокрема державним важелям вимірювання ефективності соціальної політики, забезпеченню людського розвитку та соціально-економічним аспектам податкового регулювання. Досліджено вплив інвестиційного потенціалу недержавних пенсійних фондів на структурну модернізацію економіки. Визначено роль бюджетної та трансферної політики у системі соціальної безпеки.

Інновації у соціально-економічному розвитку підприємств регіону: монографія / Т. В. Калінеску, О. О. Недобега, О. М. Наталенко. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. – 330 с.

Монографію присвячено дослідженню інновацій у соціально-економічному розвитку підприємств регіону. Підкреслюється необхідність активізації інноваційної діяльності підприємств на основі управління знаннями, підвищенні готовності персоналу до інновацій та лояльності усіх зацікавлених осіб.

Авторами запропоновано концептуальні заходи моніторингу і стимулювання соціально-економічного розвитку підприємств регіону, які містять у собі понятійний апарат, принципи моніторингу та обґрунтовують комплексний показник соціально-економічного розвитку, що дозволяє забезпечити об'єктивне оцінювання рівня соціально-економічного розвитку як підприємств, так і регіону, виявити передумови стимулювання, причини змін, розробити рекомендації на перспективу з урахуванням інтересів регіону та підприємств, розташованих на його території.

Монографія буде корисною як для науковців і фахівців, так і для здобувачів і аспірантів, які досліджують проблеми підвищення інноваційної активності та соціально-економічного розвитку підприємств і регіонів на основі узгодження інтересів усіх сторін.

**ПОДАТКОВІ НОВАЦІЇ ТА СТИМУЛИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ :
монографія / [Колектив авторів], кер. авт.. колективу і наук. ред. Т. В. Калінеску.
- Луганськ : вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2011. – 240 с.**

Зростання конкурентної боротьби на міжнародних ринках і необхідність інтеграції України у високотехнологічне конкурентне середовище викликало необхідність визначення інноваційної моделі як основного напрямку стратегії розвитку економіки держави. Вибір такої стратегії вимагає прискореного розвитку високотехнологічних виробництв, здатних виробляти наукоємну продукцію, підвищення технологічного рівня підприємств на основі прогресивних науково-технологічних досягнень.

Технологічний розвиток галузей промисловості характеризується, перш за все, впровадженням прогресивних технологій. Головним джерелом фінансування придбання і реалізації інновацій на підприємстві є прибуток. Отже, прибуток, який залишається на підприємстві після сплати податків, визначає можливості інноваційного розвитку, тобто обсяги інвестиційних ресурсів для придбання інноваційних технологій і устаткування.

Серед економічних методів державного регулювання інноваційних процесів важливе місце займає використання механізмів податкового регулювання. У світовій практиці податкового стимулювання інноваційної діяльності виділяють три основні напрями активізації суб'єктів підприємницької діяльності: надання окремих податкових пільг підприємствам, пов'язаних з реалізацією інноваційних проектів; податкові пільги для діяльності інноваційних організацій; створення спеціальних податкових режимів підтримки інноваційної діяльності у рамках технопарків.

Дана монографія розкриває велику кількість проблемних питань з удосконалення податкової системи України. Розглянуті актуальні питання стосовно надходжень, податків і зборів до місцевого

бюджету. Розкрито аспекти податкових новацій та інноваційно-інвестиційного розвитку; податкового стимулювання ресурсозбереження та охорони навколишнього середовища; зниження податкового тиску на бізнес - середовище, зменшення рівня тінізації; гармонізації податкової системи України до вимог ЄС; морально-етичних аспектів податкового реформування щодо створення українського громадянського суспільства; оновлення інституційно-правового забезпечення функціонування податкової системи України.

Структура монографії складається із шести рівнозначних розділів.

Перший розділ розкриває питання щодо стимулювання активізації інноваційної діяльності і виконані дослідження дозволяють зробити такі висновки: до механізму податкового стимулювання активізації інноваційної діяльності можуть бути віднесені наступні податкові інструменти, такі як податкові канікули – звільнення від оподаткування прибутку, отриманого від реалізації інноваційних проектів, на певний період часу; пільгове оподаткування прибутку, отриманого в результаті використання патентів, ноу-хау та інших нематеріальних активів, які входять до складу інтелектуальної власності, зменшення бази оподаткування на суму інноваційних витрат; пільгове оподаткування юридичних і фізичних осіб, що отримали дивіденди по акціях інноваційних організацій; надання податкових пільг і звільнення від оподаткування витрат підприємств до основних фондів і технологій; надання таким фінансовим операціям, як кредитування інновацій і страхування комерційних ризиків.

Проведене дослідження щодо оцінки податкового потенціалу регіонів, показало, що в рамках соціально-

економічного розвитку регіонів важливе значення має не тільки оцінка податкового потенціалу того або іншого регіону, але і заходи, направлені на розширення і поліпшення структури податкової бази регіону, що визначає його величину. Виділено основні шляхи збільшення податкової (а отже, і фінансової) бази регіону.

Запропоновані критерії та рекомендації щодо організації податкового менеджменту в банку можуть бути використані в практичній діяльності банків як для оцінки ефективності функціонування системи податкового менеджменту банку, так і для виявлення напрямків та резервів для удосконалення його структури та вибору організаційної моделі.

Чітко розкрити питання і запропоновані податкові інструменти щодо податкових пільг для соціально-відповідального бізнесу, як інструменту подолання депресивності територій.

Другий розділ монографії містить оригінальні теоретико-практичні розробки щодо податкового стимулювання ресурсозбереження та охорони навколишнього середовища. Подається поглиблений аналіз стимулюючої ролі оподаткування у використанні ресурсів, актуальні проблеми реформування екологічного оподаткування в Україні, контроль ефективності формування резервів економічного потенціалу підприємств реального сектора економіки.

Третій розділ розкриває проблемне питання для України в цілому – зміну економічних умов, а саме, зниження податкових ставок, які дозволять активізувати підприємництво і покращити інвестиційний клімат; зазначені законодавчі зміни, у тому числі Закон про єдиний внесок, по-перше, сприяють незначному й недовгочасному зменшенню дефіциту ПФУ, по-друге, призведуть до збільшення податкового навантаження на підприємців-спрошених, що сприяє тінізації малого бізнесу і, як наслідок, недотримання коштів як Держбюджетом, так і ПФУ. Проблема ухилення від податків є актуальною і потребує вжиття заходів,

спрямованих на її вирішення. Авторами монографії розкриті і запропоновані заходи щодо налаштування податкового законодавства на потреби забезпечення його прозорості і відвернення податкової дискримінації, підвищення ймовірності виявлення фактів ухилення, і насамперед шляхом аналізу діяльності посередників, чиї операції знижують у багато разів граничні витрати ухилення для платників податку. На прикладі розглянутої структури машинобудівного кластера Луганської області автори монографії запропонували положення, які дадуть змогу досягти узгодження дій з боку підприємств, влади і суспільства і тим самим зменшити рівень тінізації економіки.

У четвертому розділі авторами ретельно розглянуті питання гармонізації податкової системи України згідно з вимогами Європейського Союзу, запропоновані заходи спрямовані на вирішення існуючих проблем зв'язку соціального розвитку міста із податковими надходженнями до місцевого бюджету, визначення податкового потенціалу економіки України, координації транскордонного співробітництва України з Європейським Союзом.

П'ятий розділ показує необхідність проведення податкових реформ, як пріоритетними і стратегічними напрямками соціально-економічного розвитку, пов'язаними із створенням морально-етичного суспільства й орієнтованими на довгострокову перспективу. Ефективність цих реформ визначається рівнем стійкого соціально-економічного розвитку територій та скорочення відстані між українськими й європейськими стандартами рівня і якості життя. Розглянуто механізм і надані практичні рекомендації щодо врегулювання конфлікту інтересів податківців та платників податків, представлено реформування податкової служби України з урахуванням морально-етичних аспектів, мотиваційні аспекти самоорганізації носіїв податкових правовідносин.

Своєчасне відшкодування податку на додану вартість є одним з найгостріших питань у бюджетній та податковій політиці України. Податок на додану вартість та процедура його відшкодування є одним із найбільш суперечливих в податковій системі України. З одного боку, ПДВ – над важливе джерело формування доходів державного бюджету, а з іншого – цей податок найбільш корумпований і складний для адміністрування. У шостому розділі монографії авторами розкриті організаційно-правові напрями удосконалення відшкодування ПДВ, які значно дозволять знизити ризики протиправного відшкодування податку та вдосконалення формування списку платників податку за нульовою та звичайною ставками. Авторами представлена модель організації процесу реалізації реформи податкової системи України в контексті програми економічних реформ на 2010-2014 роки. Проведені дослідження надають можливість відзначити, і з цим треба погодитися, що вирішення проблеми неефективної й надмірно витратної для держави й бізнесу системи адміністрування податків і зборів доцільно вирішувати шляхом впровадження інноваційних процесів організації діяльності Державної Податкової Служби та їхньої максимальної автоматизації. Це дозволить зменшити витрати часу на монотонні типові завдання, вивільнити час, що сприятиме збільшенню сукупних податкових надходжень до бюджетів усіх

рівнів і державних цільових фондів та посиленню перерозподільної функції податкової системи, тобто вирішенню стратегічного завдання соціальної сфери в частині зменшення глибини соціальної нерівності.

У монографії розглядаються проблеми формування і реалізації податкової політики в агро продовольчому секторі України, але ж треба більш ретельно освітити цю проблему. Тому, що цей сектор у сучасних умовах остається найбільш проблематичним, потребують вдосконалення такі питання, як фіксований сільськогосподарський податок, надання податкових преференцій, оподаткування прибутку у сільському господарстві, пряме оподаткування суб'єктів дрібногосподарського сільськогосподарського виробництва, земельне оподаткування, потребує врегулювання питання своєчасного відшкодування ПДВ експортерам сільськогосподарської продукції.

В цілому представлена монографія є цікавою навчально-методичною розробкою, яка є логічним продовженням наукових дискусій, усуває дефіцит інформації при вивченні питань податкових новацій та стимулювання економічного розвитку.

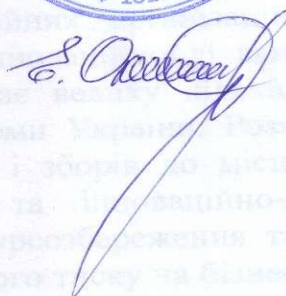
Монографія призначена для науковців, працівників податкової служби, фахівців промислових підприємств, студентів, аспірантів, які шукають нові підходи до вирішення сучасних проблем оподаткування.

Декан економічного факультету
Луганського національного
аграрного університету
кандидат економічних наук, доцент

М.М.Шевченко

Доцент кафедри «Фінанси і кредит»
Луганського національного
аграрного університету
кандидат економічних наук

О.В.Онкієнко

Білоусова Марія Миколаївна	Аспірант кафедри «Економіка підприємства та управління трудовими ресурсами» Луганського національного аграрного університету (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: maryzver@gmail.com</i>	Belousova Maria	Postgraduate student of Economics an enterprise management and labor sources Departmant Luhansk national agrarian University (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: maryzver@gmail.com</i>
Брікман Тетяна Олександрівна	Фінансовий директор «Мастер Колд ЛТД» (м. Йокнем, Ізраїль) <i>e-mail: mastercold@nana10.co.il</i>	Brikman Tetyana	Chief Financial Officer "Master Cold LTD» (Yoknem, Israel) <i>e-mail: mastercold@nana10.co.il</i>
Гончаров Валентин Миколайович	Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Економіка підприємства та управління трудовими ресурсами» Луганського національного аграрного університету (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: vgonch@mail.ru</i>	Goncharov Valentin	Professor, Ph.D. of Economics, Professor, Head of " Business Economics and Human Resources Management" Luhansk National Agrarian University (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: vgonch@mail.ru</i>
Гордієнко Людмила Анатоліївна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Міжнародна економіка» Черкаського державного технологічного університету (м. Черкаси, Україна) <i>e-mail: yanka79@mail.ru</i>	Gordienko Lydmila	Ph.D., Associate Professor of International Economics Department Cherkasy State technology University (Cherkassy, Ukraine) <i>e-mail: yanka79@mail.ru</i>
Гречана Світлана Іванівна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Економіка підприємства» Технологічного інституту Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна) <i>e-mail: svigrech@mail.ru</i>	Grechanaya Svitlana	Ph.D., Associate Professor of Economics Enterprises Department Technological Institute Volodymyr Dahl EastUkrainian National University (Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail: svigrech@mail.ru</i>
Децик Юлія Григорівна	Слухач магістратури спеціальності «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: info@taxation.lg.ua</i>	Detsyk Yuliya	Listener graduate specialty of Taxation Department Volodymyr Dahl EastUkrainian National University (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: info@taxation.lg.ua</i>
Доронін Андрій Віталійович	Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Менеджмент» Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи (м. Харків, Україна) <i>e-mail: xlalin@mail.ru</i>	Doronin Andrey	Professor, Ph.D. of Economics, professor, Head of Managerment Department Kharkiv Institute of banking affairs of the University of the banking business (Kharkov, Ukraine) <i>e-mail: xlalin@mail.ru</i>
Дубовіков Артем Юрійович	Аспірант кафедри «Фізико-математичні дисципліни» Луганського національного аграрного університету (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: maryzver@gmail.com</i>	Dubovikov Artem	Postgraduate student of Physico-mathematical discipline Department Luhansk National Agrarian University (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: maryzver@gmail.com</i>

Дубовіков Микола Матвійович	Член–кореспондент Міжнародної академії наук екології та безпеки життєдіяльності, Приватний ВНЗ «Вища школа бізнесу – інститут економіки та менеджменту», (м. Алчевськ, Україна) <i>e-mail: forvshb@ukr.net</i>	Dubovikov Nicolay	Corresponding Member of International Academy of Ecology and life safety Private Universities' Graduate School of Business - Economics Institute and Management " (Alchevsk, Ukraine) <i>e-mail: forvshb@ukr.net</i>
Дюбанов Олексій Сергійович	Аспірант кафедри «Економічна кібернетика» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: dyubanov@gmail.com</i>	Dyubanov Alexey	Postgraduate student of Economic Cybernetics Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: dyubanov@gmail.com</i>
Євченко Наталія Григорівна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Банківська справа» ДВНЗ «Українська академія банківської справи» Національного банку України (м. Суми, Україна) <i>e-mail: evchenko@uabs.edu.ua</i>	Evchenko Natalia	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Banking Department "Ukrainian academy of banking business" National Bank of Ukraine (Sumy, Ukraine) <i>e-mail: evchenko@uabs.edu.ua</i>
Заблодська Інна Володимирівна	Доктор економічних наук, професор, директор Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: zablodin@yandex.ru</i>	Zablodskaya Inna	Professor, Ph.D. of Economics, Professor, Director of the Lugano branch of the Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: zablodin@yandex.ru</i>
Зеленко Олена Олександрівна	Старший викладач кафедри «Туризм та готельне господарство» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: zelenko@i.ua</i>	Zelenko Elena	Lecturer of Tourism and Hotel Business Department Volodymyr Dahl East National University (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: zelenko@i.ua</i>
Істомін Леонід Федорович	Кандидат технічних наук, доцент, кафедри «Економічна кібернетика» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: istominvl@mail.ru</i>	Istomin Leonid	Ph.D., Associate Professor of Economic Cybernetics Department Volodymyr Dahl East National University (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: istominvl@mail.ru</i>
Карась Катерина Вікторівна	Магістр факультету банківської справа, Харківського Інституту банківської справи ДВНЗ «Українська академія банківської справи» Національного банку України (м. Харків, Україна) <i>e-mail: kkv_1990@mail.ru</i>	Karasy Ekaterina	Master of Banking Department, Kharkov Institute of Banking "Ukrainian academy of banking business" National Bank of Ukraine (Kharkov, Ukraine) <i>e-mail: kkv_1990@mail.ru</i>
Кирилов Олег Дмитрович	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: info@taxation.lg.ua</i>	Kirilov Oleg	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Taxation Department Volodymyr Dahl East National University (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: info@taxation.lg.ua</i>

Колосов Андрій Миколайович	Доктор економічних наук, доцент, професор кафедри «Менеджмент та економічна безпека» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: an-kolosov@mail.ru</i>	Kolosov Andrey	Professor, Ph.D. of Economic, Professor of Management and Economic Security Department Volodymyr Dahl East National University (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: an-kolosov@mail.ru</i>
Колосова Катерина Андріївна	Аспірант кафедри «Економіка підприємства і управління трудовими ресурсами» Луганського національного аграрного університету (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: an-kolosov@mail.ru</i>	Kolosova Katerina	Postgraduate student of Business Economics and management of human resources Department Luhansk National Agrarian University aqueous (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: an-kolosov@mail.ru</i>
Кучерова Ганна Юріївна	Кандидат економічних наук Заступник завідувача кафедри «Оподаткування» Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна) <i>e-mail: vovkula@rambler.ru</i>	Kucherova Anna	Ph.D. of Economics Deputy Head of Taxation Department Classic of private university (Zaporozhye, Ukraine) <i>mail: vovkula@rambler.ru</i>
Ларіков Вадим Юрійович	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Контроль і аудит» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: vlarikov@mail.ru</i>	Larikov Vadim	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Control and audit Department Volodymyr Dahl East National University (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: vlarikov@mail.ru</i>
Ліхоносова Ганна Сергіївна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: lihonosova@bk.ru</i>	Likhonosova Ganna	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Taxation Department Volodymyr Dahl East National University (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: lihonosova@bk.ru</i>
Павлов Костянтин Вікторович	Доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Іжевського інституту управління (м. Іжевськ, Російська Федерація) <i>e-mail: kvp_ruk@mail.ru</i>	Pavlov Konstantin	Professor, Ph.D. of Economics, Vice-Rector Izhevsk Institute of Management (Izhevsk, Russia) <i>e-mail: kvp_ruk@mail.ru</i>
Пасічник Юрій Васильович	Доктор економічних наук, професор, декан фінансово-економічного факультету, завідувач кафедри «Фінанси» Черкаського державного технологічного університету (м. Черкаси, Україна) <i>e-mail: pasich_fin@mail.ru</i>	Pasichnik Yuriy	Professor, Ph.D. of Economics, dean of the Financial and Economic faculty, Head of Finance Department Cherkasy State Technological University (Cherkasy, Ukraine) <i>e-mail: pasich_fin@mail.ru</i>
Петрушенко Микола Миколайович	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Управління» Сумського державного університету (м. Суми, Україна) <i>e-mail: petrushenkom@gmail.com</i>	Petrushenko Nikolay	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Management Department Sumy State University (Sumy, Ukraine) <i>e-mail: petrushenkom@gmail.com</i>

Подчесова Валерія Юріївна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Банківська справа», декан економічного факультету Харківського Інституту банківсь- кої справи ДВНЗ «Українська ака- демія банківської справи» Національного банку України (м. Харків, Україна) <i>e-mail: podchesova@khibs.edu.ua</i>	Podchesova Valeriya	Ph.D. in Economics, Associate Professor of Banking Department, Dean of the Faculty of Economics Kharkov Institute of Banking SHEE "Ukrainian academy of banking" National Bank of Ukraine (Kharkov, Ukraine) <i>e-mail: podchesova@khibs.edu.ua</i>
Полубєдова Альона Олександрів- на	Викладач кафедри «Соціологія і психологія управління» Харківського національного еко- номічного університету (м. Харків, Україна) <i>e-mail: xlalin@mail.ru</i>	Polubedova Alyona	Lecturer Sociology and Psychology of Management Department Kharkiv National University of economic (Kharkov, Ukraine) <i>e-mail: xlalin@mail.ru</i>
Пожар Євгенія Павлівна	Викладач кафедри «Фінанси» Черкаського державного техноло- гічного університету (м. Черкаси, Україна) <i>e-mail: yanka79@mail.ru</i>	Pozhar Evgenia	Lecturer of Finance Department Cherkasy State technology University (Cherkasy , Ukraine) <i>e-mail: yanka79@mail.ru</i>
Прокопенко Ольга Володимирів- на	Доктор економічних наук, профе- сор, декан факультету економіки та менеджменту, Сумського державного університету (м. Суми, Україна) <i>e-mail: olgaprokopenko@bk.ru</i>	Prokopenko Olga	Professor, Ph.D. of Economics, dean of Economics and Management Faculty, Sumy State University (Sumy, Ukraine) <i>e-mail: olgaprokopenko@bk.ru</i>
Рамазанов Султан Курбанович	Доктор економічних наук, доктор технічних наук, професор, декан факультет куту «Інноваційна еко- номіка та кібернетика», завідувач кафедри «Економічна кібернетика» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: sramazanov@i.ua</i>	Ramazanov Sultan	Professor, Ph.D. of Economics, Dean of Faculty Innovative Economy and Cybernetics, Head of Economic Cybernetics Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: sramazanov@i.ua</i>
Розмислова Наталія Олександрів- на	Аспірант кафедри «Контроль і ау- дит» Східноукраїнського націона- льного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: rozm-aleksandr@yandex.ua</i>	Rozmislova Nataliya	Postgraduate student of Control and audit Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: rozm-aleksandr@yandex.ua</i>
Рогов Георгій Костянтино- вич	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Фінанси» Національного університету кора- блебудування імені адмірала Макарова (м. Миколаїв, Україна) <i>e-mail: gkr@hotmail.ru</i>	Rogov Georgiy	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Finance Department Admiral Makarov National University of Shipbuilding (Nikolaev, Ukraine) <i>e-mail: gkr@hotmail.ru</i>
Савченко Тетяна Генадіївна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Фінанси» Інституту економіки та бізнесу Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: alenabelle@yandex.ru</i>	Savchenko Tetyana	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Finance Department Institute of Economics and Business Taras Shevchenko State establishment Luhansk National University (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: alenabelle@yandex.ru</i>

Самоздра Михайло Михайлович	Заступник начальника управління інформатизації та обліку платників податків Державної податкової служби у Луганській області (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: samozdra@gts.lg.ua</i>	Samozdra Mikhail	Deputy Head of Information and Accounting State taxpayers by the tax service in Luhansk region (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: samozdra@gts.lg.ua</i>
Сегаль Борис	Доктор філософії, професор Інститут соціальних наук Коледж Дунауйварош, (м. Дунауйварош, Угорщина) <i>e-mail: borszeg11@gmail.com</i>	Borisz A. Szegál	Professor, Ph.D. Institute of Social Sciences College of Dunaújváros, Dunaiújváros, Hungary <i>e-mail: borszeg11@gmail.com</i>
Сергєєва Людмила Нільсівна	Доктор економічних наук, професор, Директор Інституту економіки Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна) <i>e-mail: vovkula@rambler.ru</i>	Sergeeva Lydmila	Professor, Ph.D. of Economics, Director of the Institute of Economics Classic Private University (Zaporozhye, Ukraine) <i>e-mail: vovkula@rambler.ru</i>
Сідельникова Лариса Петрівна	Кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри «Податкова та бюджетна політика» Херсонського національного технічного університету (м. Херсон, Україна) <i>e-mail: 1907@i.ua</i>	Sidelnykova Larisa	Ph.D. of Economics, Associate Professor, Head of Tax and Budget Policy Department Kherson National Technical University (Kherson, Ukraine) <i>e-mail: 1907@i.ua</i>
Чорна Неля Петрівна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Загальноекономічні та гуманітарні дисципліни» Нововолинського факультету Тернопільського національного економічного університету (м. Нововолинськ, Україна) <i>e-mail: neolla@ukr.net</i>	Chorna Nelia	Ph.D. of Economics, Associate Professor of General and humanities Novovolynsk faculty Ternopil National Economic University (Novovolynsk, Ukraine) <i>e-mail: neolla@ukr.net</i>
Чорний Роман Степанович	Кандидат економічних наук, доцент, декан Нововолинського факультету, завідувач кафедри «Загальноекономічні та гуманітарні дисципліни» Тернопільського національного економічного університету (м. Нововолинськ, Україна) <i>e-mail: nv_tney@mail.ru</i>	Chornui Roman	Ph.D. in Economics, Associate Professor, Dean Novovolynsk faculty, Head of General economics and humanities disubject matter Ternopil National Economic University (Novovolynsk, Ukraine) <i>e-mail: nv_tney@mail.ru</i>

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

науково-виробничий журнал

№ 4 (8), 2012

Відповідальний за випуск
Літературний редактор

В. І. Чиж
З. І. Андропова

Технічний редактор
Оригінал-макет

Т. М. Дроговоз
Г. С. Ліхоносова

Підписано до друку 07.12.2012 р.
Формат 60x84 1/8. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 19,99. Обл. вид. арк. 20,18.
Тираж 300 екз. Вид. № 3852. Замов. № 3887

Видавництво
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля
91034, м. Луганськ, кв. Молодіжний, 20а

Свідоцтво про реєстрацію: серія ДК № 1620 від 18.12.03 р.

Адреса видавництва: 91034, м. Луганськ, кв. Молодіжний, 20а
Телефон: 8 (0642) 41-34-12. **Факс:** 8 (0642) 41-31-60
E-mail: uni@vugu.lugansk.ua
http://vugu.lugansk.ua

Надруковано у видавництві «Ноулідж»
Свідоцтво про реєстрацію серія ДК №2884 від 26.06.2007 р.
91051, м. Луганськ, кв.Якіра, 3/316,
тел./факс (642) 71-09-43, e-mail: nickvnu@gmail.com

Шановні колеги, пропонуємо Вашій увазі

ВИМОГИ

**щодо змісту та оформлення статей для подання в науково-виробничий журнал
«ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»**

Сфера розповсюдження та категорії читачів науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»:

- загальнодержавна;
- науковці, практикуючі фахівці, викладачі, докторанти, аспіранти, студенти вищих навчальних закладів та ділова еліта країни.

Тематичні рубрики:

- теорія та методологія економічного розвитку;
- економіка та підприємництво;
- податки та бюджетна політика;
- фінанси та банківська справа;
- управління сучасним підприємством;
- облік та аудит;
- менеджмент;
- економіка регіону;
- соціальна економіка;
- міжнародна економіка;
- економічна кібернетика;
- організація виробництва.

Програмні цілі науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»:

- висвітлення проблем соціально-економічного розвитку країни;
- поглиблене вивчення методологічних та прикладних проблем сучасної економіки;
- оприлюднення результатів досліджень у галузі економіки, менеджменту, організації виробництва та підприємництва;
- поширення досвіду реформувань у всіх сферах економічної діяльності;
- надання інформаційної підтримки аспірантам, докторантам та молодим вченим.

Рукописи статей, що будуть направлятися до журналу повинні бути набрані у текстовому редакторі Microsoft Word (файл повинний мати розширення *.doc або *.rtf), написані українською мовою (або російською, чи англійською – для громадян інших країн).

Обсяг статті – від 8 до 10 сторінок формату А4 (210x297 мм).

Шрифт Times New Roman Суг № 14;

Міжрядковий інтервал 1,5.

Поля сторінок: усі – 20 мм (колонтитули не передбачаються).

Структура статті повинна відповідати Постанові Президії ВАК України № 7-05/1 від 15.01.2003 р. ("Бюлетень ВАК України" № 1/2003) та мати такі **елементи**:

- Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.
- Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор;

ДО РУКОПISУ ДОДАЮТЬСЯ

- **рецензія доктора економічних наук** (завірена відповідним чином);
- **довідка про автора**, у якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, зазначається посада й організація, де працює автор, контактний телефон, електронна адреса, назва статті та обрана тематична рубрика;
- **витяг із протоколу** засідання кафедри, факультету або Вченої ради установи з рекомендацією статті до друку;

У текст статті можуть бути внесені редакційні правки без узгодження з автором.

Головний редактор

доктор економічних наук, професор Калінеску Тетяна Василівна

тел. (0642) 500-749.

Відповідальний секретар

кандидат економічних наук Ліхоносова Ганна Сергіївна

тел. (0642) 500-748.

Статті подаються поштою за адресою: кафедра оподаткування Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, кв. Молодіжний 20-А, м. Луганськ, 91034 або надсилаються на e-mail:

lihonosova@bk.ru чи info@taxation.lg.ua

Сподіваємося на плідну співпрацю!

